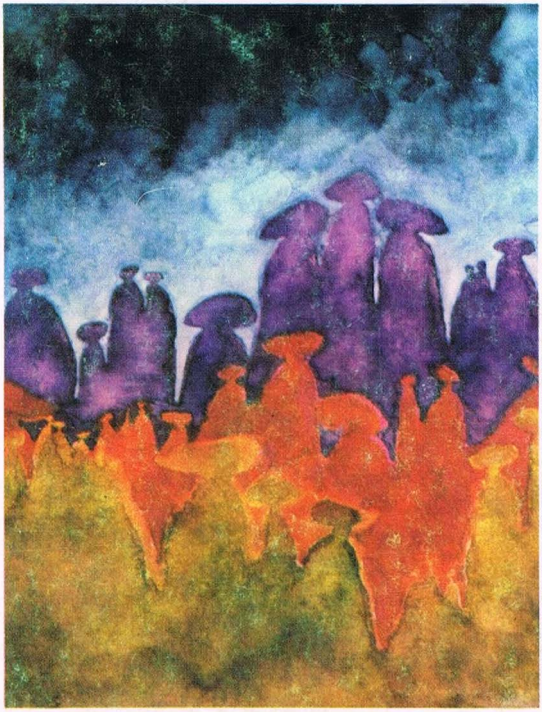
YAŞAR KEMAL * PERİ BACALARI

toros

YAŞAR KEMAL

Peri Bacaları

toros yayınları

YAŞAR
KEMAL

*

Peri Bacaları

©
Yayın hakkı: Yaşar Kemal
Türkiye'de yayın hakkı: Toros Yayınları

Dördüncü baskı
Toros Yayınları, İstanbul 1990

Kapak resmi: İsa Çelik

Dizgi ve baskı: Teknografik Matbaacılık A.Ş.
077
ISBN 975-433-021-2

TOROS YAYINLARI
Nuruosmaniye Cad. Atasaray Han 37/406, 34440 Cağaloğlu-İstanbul
522 23 76

YAŞAR KEMAL

Peri Bacaları

Bu Diyar Baştanbaşa — 1

toros yayınları

DİYARBAKIR

Diyarbakır akrepler şehri, gül şehri, karpuz şehri. Diyarbakır yeni yapılacak otelleri, eşsiz tabiatıyla turist şehri... Diyarbakır tezatlar şehri.

İnsan birden irkiliveriyor. Atom bombası bu şehre düşmüş sanki. Yer yer taş yığınları, harabeler. Diyarbakır pas tutmuş. Diyarbakır, eski, çok eski bir demir kadar paslı. İlk bakışta böyle ya, insan aldanıyor. Sonra yavaş yavaş ayılıp ısınıyor Diyarbakıra, anlıyor ki iş böyle değil.

Bu şehir kılıf içinde. Bu şehir kendisini öylesine gizlemiş ki, tadına varabilmek, onu sevebilmek için emek istiyor, terlemek istiyor. Bu şehri kılıfından soyup mahremiyetine girmeli. Bu iş zor iş ya, değer. Bunu yapabildin mi büyülendin demektir. Diyarbakır seni büyülemiştir, kurtuluş yok.

İki Diyarbakır var: Biri surun içindeki eski, öteki surun dışındaki yeni Diyarbakır.

Eski Diyarbakır, mimarisi, evleri, kahveleri, sokakları, caddeleri, giyinişi, velhasıl her haliyle, surları kadar eski.

Evler... Kara, kirli, yıpranmış bazalttan yapılmış, kemerleri, kafesleri «cağ» denilen demirlerle örülmüş pencereleri, iki kat, toprak damlı evler. Bu evlerin içlerinde çok eskileri, ünlüleri var. Dördüncü Murat Diyarbakıra geldiğinde bu evlerden birinde kalmış. Daha terütaze duruyor,

dün yapılmış gibi. Sonra Behram Paşanın evi diyorlar, bir ev var, şimdi otel olarak kullanılıyor, hayran olmamak elden gelmiyor. Kemerlerin en güzeli bu evlerde.

Damların üstünü diz boyu ot ve kır çiçekleri bürümüş. Bu sebepten, pek az ağaç olmasına rağmen, bütün şehir tepeden tırnağa yemyeşil.

Dışı bu kadar. Belki de pek bir şey söylemez. En genişi dört adım gelen sokaklardan geçerken efkar basacaktır. Ama durunuz. Bu erken. Korkmadan önünüze gelen herhangi bir kapıyı çalmalısınız. Kapı hemen açılır. Kapıyı açan, çoğu kara gözlü, esmer bir kadındır. İlkin afallar. Yabancı olduğunuzu anlayınca buyur eder. Diyarbakır artık kılıfından çıkmıştır. Diyarbakır bütün sıcaklığı, samimiyeti, güzelliği ile gözünüzün önündedir.

Evin bir avlusu vardır. Burada «havş» diyorlar. Avlunun ortasında küçücük bir havuz vardır. Havuzun dört yanına, bütün avluya türlü türlü, renk renk güller ekilmiştir, gülden geçilmez. Ev denebilecek evlerin hepsi de aynı minval üzeredir.

Nereye gitsen gül... Her yan gül. Mardinkapıda Millet Parkı var. Parkta gülden başka hemen hiçbir çiçek yok. Göz alabildiğine gül. Bütün şehir gül kokuyor. Satıcılar, başlarında tablaları, bağıra bağıra gül satıyorlar. Bir tanesi, bir köylü, gül sergisi yapmış, bir destesi beş kuruşa... Koca bir top gül beş kuruşa. Sordum. Köyden getirmiş bu gülleri.

Bu akrepler payitahtı, gül şehridir, kahvehaneler şehridir. Her adımda bir kahvehane... Ne kadar da çok! Yalnız bu kahveler başka şehirlerin kahvelerine benzemiyor. Bunlar başka türlü, çok şirin. Her kahvenin bir avlusu var. Çimen ekilmiş, güller donatılmış bir avlu. Avluda, güllerin yanında, havuzun başında dört karış yüksekliğinde masalar. Iki karış yüksekliğinde, kürsü denilen, oturakları balıkçı ağı gibi iple örülmüş iskemleler... Karşılıklı oturulup kahve, çay içilir. Bazı kahveler çayı demlikle getiriyor. Bu kadar çok kahve! Kahveler tıklım tıklım dolu. Sebebini sordum, işsizlik, dediler.

Okuyucularım, dostlarım, içinizden birinin yolu Diyarbakıra uğrar da Mardinkapıdaki Salus Parkı kahvesine gitmez, bir yorgunluk kahvesi içmezseniz, vebalim boynunuza olsun. Kahveci sizin yabancı olduğunuzu anlayınca bir top da gül ikram edecektir.

Diyarbakır caddeleri, cadde denilir mi bilmem, bir alem. Şehrin en kalabalık caddesi Gazi Caddesi, günbatıdan gündoğuya uzanıyor. Kaldırımsız, eğri büğrü... Bu cadde ikindi üstleri çok kalabalıklaşıyor. Bütün şehrin halkı buraya yığılmış sanırsın.

Bir köylü kadın gördüm. Bu kalabalık caddenin ortasından, elindeki çoraba gözünü dikmiş, ıssız bir yolda yürürcesine, oralı değil, öre öre gidiyordu.

Burada çok az otomobil var. Şehri faytonlar, develer, katırlar dolduruyor. Bir bakıyorsunuz, çanlı bir deve kataı salına salına Gazi Caddesinden, pırıl pırıl bir otomobilin yanından geçip gidiyor.

Şehirde boyuna oraya buraya yüklü, çanlı eşekler, katırlar, beygirler gidip geliyorlar. Çan da ziynetleri. Sordum, meğer bunlar, Dicleden inşaatlara kum taşıyorlarmış. Torbalarla, çuvallarla kum... Garibime gitti.

Diyarbakırda sokakta pek az kadın var. Gördüğüm kadınların da hemen hepsi çarşaflı ve peçeli... Kara çarşaf... Bu da yeni demokrasimizin icaplarından biri olsa gerek. Diyarbakır caddelerinde kadınlarda kara çarşaf ve peçe, erkeklerde şalvar.

Dilenci dolu. Her köşebaşında kör, topal, çolak bir dilenci... Kadın, çocuk dilenciler. Dilencinin türlüsü.

Sabahın saat dördünde uyanın, beşinde uyanın, çıkın Diyarbakır sokaklarına, üstleri başları yırtık, sararmış yüzlü, çoğu ihtiyar bir bölük kadın göreceksiniz. Ellerinde süpürgeler, başlarında da bir belediye memuru. Habire süpürüyorlar. Ortalık toz duman içinde. Ferman okunmuyor derler ya. İşte böyle. İlk geldiğim gün yağmur yağmıştı. Bu kadınları şehrin sel sularını süpürürken görmüş, şaşırmıştım. Sonra iş anlaşıldı: Bunlar belediye tanzifat ameleleri imişler.

Her yerde olduğu gibi, evet her yerde biraz böyledir ama, burada bambaşka: Kenar mahallelerden söz açmak istiyorum. Surun etrafını baştan sona dolaşınca, Diyarbakırda mahalle değil, bütün vasıflarıyla çok geri bir doğu köyünün karşısında bulunduğunuzu görürsünüz. Surun bitişiğindeki çeşmelerde çamaşır yıkayan kadınları, çırılçıplak olmuş çocukları, otlayan koyun, inek, eşek, beygiriyle, yıkılmış, toprağa gömülü penceresiz evleri, evlerin önlerine, surların diplerine dökülmüş gübreleriyle, solgun, kirli, yırtık esvaplı insanlarıyla geri, çok geri bir doğu köyünde olduğunuzu görürsünüz.

Yeni şehre gelince, günbatıda, surların dışında, istasyona doğru inşa edilmiş ve ediliyor. Yeni şehirde tam manasıyla modern bir şehir karşınızdadır.

Burası gittikçe genişliyor. Eski şehrin aksine, burada boyuna yeni inşaat var. Birkaç yıl sonra sur içi şehir, burasının bir mahallesi gibi kalacak. Öyle geniş tutulmuş.

Diyarbakır bu sebepten bütün özellikleriyle doğu şehri, bütün özellikleriyle modern şehirdir.

Diyarbakır akrepler şehri, gül şehri, pis pis kokan hanlar şehri, karpuz şehri, Diyarbakır surları, mimarisi, camileri, sanat abideleri, yeni yapılacak otelleri, eşsiz tabiatıyla turist şehri... Diyarbakır tezatlar şehri.

DİCLE KIYILARI

Tamam «40 günü say» karpuz olmuştur, dağ gibi, senin kadar olmuştur.

Dicle kıyıları Diyarbakır şehrinin geçim kaynaklarından biridir. Belki de başta gelenidir.

Kıyıların toprağı, ovaya bakarak daha verimlidir. Ovada verim bire yediyi, sekizi geçmezken, burada onu, on beşi bulur. Köyler de ovaya göre Dicle vadisinde daha çoktur.

Şehrin bahçelerinin hemen hepsi Dicle kıyılarına düşer.

Bol miktarda da sebze ekilir. Diyarbakırın ipeğini besleyen dutların hemen hepsi de bu kıyılardadır.

Dicle, Diyarbakırda bölük bölük olmuştur. Beş koldan, altı koldan yürüyor. Suyun Diyarbakırda yayılması çok işe yarıyor. Yazın sular çekilince, işte o bildiğimiz Diyarbakır karpuzları, bu çekilen suyun yerine, kumluklarına ekiliyor.

Dünyanın hiç bir yerinde Diyarbakır karpuzu büyüklüğünde karpuz elde edilemiyor. Niçin Diyarbakırda da başka yerde değil? Bu bir sır mı? Yok böyle bir şey. Burada kime sorarsan sor, karpuzcu olsun olmasın, bu karpuzların nasıl ekildiğini size söyleyiveriyor.

Biri şöyle anlattı, ama bu bir karpuzcu. İnce kuru yüzlü, yanağında şark çıbanı izi olan bir adam.

«Gardaş,» dedi, «karpuz ekilecek kumluk iki türlüdür. Birisi suyun işgal edip de, yazın çekildiği yer. Buna Kılıç derler. Öteki de asıl Dicle kenarları. Karpuz Kılıç denilen yerde daha iyi olur. Karpuz ekilecek yer dümdüz ve çakıllı olmalıdır. Ama ufak çakıllı. Burası iki kürek boyu uzunluğunda, yani bir buçuk metre, iki kürek ağzı genişliğinde, yani yarım metre su çıkıncaya kadar kazılır. Kazılan yere kuyu derler. Kuyunun, biri başucunda, biri de ayak ucunda iki yastık bırakılır. Yani bu yastıklar su çıkmamış topraktır. Yastıklara üçer tane fide dikilir. Ekildiğinin ikinci gününde yanmış, yani eski hayvan gübresiyle gübrelenir. Bir hafta sonra da hayvan ve güvercin gübresi kumlu mille karıştırılarak verilir. Bu zaman içinde kuyunun içindeki su kurumuştur. Birkaç sefer daha gübre verilir. Tamam. Kırk günü say. Karpuz olmuştur. Dağ gibi. İnan beğim senin kadar olmuştur. Aha böyle böyle.»

Sonra Amerikalıların Diyarbakır karpuzu gibi karpuz yetiştirmeğe çalıştıklarını, fakat başaramadıklarını söyledi.

«Kimse yapamaz,» dedi.

Gözlerine baktım:

«Niçin? Bu bir sır mı?»

«Gardaşım,» dedi, «senin neyine gerek. Karpuz mu ekeceksin?»

Sır Diclenin mi?

Dicle kıyılarına «hülle» denilen, kamıştan kulübeler yaparak, yazlığa, karpuza çıkıyorlarmış.

«Hülle, dedin, tüm kamıştan mı? Yağmur yağınca haliniz nice olur?»

«Diyarbakıra yazın yağmur yağmaz,» dediler.

«Hiç mi?»

«Hiç!»

Diclede kelekler var. Egilden Diyarbakıra odun taşıyor bu kelekler. Yapılışları çok ilginç: bir kelek, birçok koyun derisinin şişirilerek bir araya getirilmesinden meydana geliyor. Sonra iki kürek takılıp bırakılıyor suyun akıntısına.

Bir kelekte 64-72-80-77 tuluk var. Her kelek üç, dört ton odun taşıyor.

Dicle yatağını en derin oymuş sulardan biridir. Çok derinlerden akıyor.

DİYARBAKIRIN TAŞI TOPRAĞI

Sabahın çok erken saati... Sokaklarda kimsecikler yok... Yalnız kum taşıyan katırların çanlarının sesi ortalığı doldurıyor.

Yazlık kahvelerden birine giriyorum. Günün ucu surların üstünden görünüyor. Yanımdaki gül ağacının tepesine gün vurdu. Yaşlı bir zatla merhabalaşıyoruz. Bir emekli imiş, konuşuyoruz.

Bir aralık, bir «dert» sözü çıktı ağzımdan.

Sözüm ağzımda kaldı.

«Oğul oğul,» diyor, «dert mi ararsın Diyarbakırda, Diyarbakırın taşı toprağı ahü vahtır.»

Sonra açıyor ağzını, yumuyor gözünü. Dert söyletir.

İşsizlik diyor. Yokluk diyor. Bu şehrin yüzde yetmişi işsiz, perişan diyor. Bak, diyor, kahvelere bak. Tıklım tıklım dolu. Dünyanın hangi şehrinde bu kadar kahve var? Eskiden zaten perişandı köylü. Açtı. Şimdi motor çıktı. Ağalar topraktan attı köylüyü, diyor. Bir ağa elinde beş köy var,.

on köy var... Fabrika gerek. Bu memlekette fabrika olmazsa olmaz. Bütün şark yollara dökülmüş. Diyarbakıra akıyor. Diyarbakır işsizlikten kırılıyor. Fabrika oğul, sanayi gerek oğul, diyor. Bak şu şehrin pisliğine, tozdan göz gözü görmüyor, diyor. Bakıyorum, yerden göğe kadar hakkı var.

Emekli beyin püskül püskül, gür kaşları var. Kaşlarının altından ateş gibi bakıyor, daha çok şeyler anlatıyor. Söyledikleri dile gelmez.

Ayrılırken:

«Yaz,» diyor, «oğul yaz, kim dinler, kim anlar.»

Burası Diyarbakırın Mardin kapısıdır. Aşağıda bahçeler. Aşağı iniyorum. Bir bahçenin içinde, sırtında dut dalları kantere batmış bir adam. Bir aralık sırtındakini indirip oturuyor.

«Senin ipekböceğin var mı?» diyorum.

«Yoktur.»

«Kaça,» diyorum, «gündelik?»

«Yüz elli kuruş.»

«Kaç gün sürer bu iş?»

«On gün kadar.»

«Sonra ne iş yaparsın?»

«İş yoktur.»

«Peki ne yersin o zaman?»

«Ne yapayım? İş yoktur.»

«Peki kardeşim, iş olmayınca para, para olmayınca ekmek olmaz...»

«İş yoktur.»

«Kaç çocuğun var?»

«Beş tane kölen var.»

«Bunlar ne yer?»

«İş yoktur.»

«Peki canım. Bunlar acından ölmez ya, elbet bir iş...»

«Ne yapayım ağam, iş yoktur.»

«Nerede otursun?»

«Alipaşa Mahallesinde oturmişem.»

«Adın ne?»

«Hasan.»

«Yerli misin?»
«Köyden, Dicle köyünden.»
«Niçin geldin?»
«İş yoktur.»
«Burada var mı?»
«Ne yapam?»
«Köyde tarlan yok mu?»
«Evvel vardı. Şimdi yoktur.»
«Ne oldu?»
«Muhtar aldı, ağa aldı.»
«Niye aldı?»
«Zorilen.»
«Sizin köyde çok topraksız var mı?»
«Çok.»
«Ne yapıyorlar?»
«Hiç. Boşuboşuna gezerler. Ekmek de yoktur.»
«İçime dert oldu,» diyorum. «On gün sonra çocuklar ne yer?»
«Ne yapam ağam, iş yoktur.»
Dallarını yükleniyor, yükün altında iki büklüm.
«Peki,» diyorum, «Hasan...»
«Beğ,» diyor, «senin işin var mı?»
«Var.»
Arkasını dönüp yürüyor. Bakakalıyorum.
Ötemde bir marul tarlası var, göz kararlaması iki buçuk dönüm gelir. Beş altı işçi marul topluyor. Birisi de satıyor.
«Kaça satıyorsun?» diye soruyorum.
«Yüz tanesi üç lira. İş yok,» diyor, «yılda bin lira icar veriyorum ağaya bu toprak için.»
«Hep bu işi mi gördün şimdiye dek?»
«Üç yıldır. Ondan önce Muharremzadeler var, on yedi yıl kapılarında çalıştım. Yarıcılık ettim on yedi yıl. Elimden aldı başkasına verdi toprağı. On yedi yıl çalışıp çalışıp, evlat ettiğim toprağı... Kime gideyim? Ne yapayım? Halim kötü. Sebzecilikte iş yok. Sebze beş kuruşa düşe ki burada erişe. Geçen yıl şehre bir yük kabak götürdüm. Seksen kuruş

tuttu. Altmış kuruş katır kirası verdim. Sekiz kuruş da pul parası... Kaldı bana, bir yük kabaktan on iki kuruş... Eve geldim, toplamayın dedim. Kabak tarlada çürüdü. Daha iyi.»

Saçı başı apak, yaşı altmış, adı da Zeki. Sonra oradaki ameleler söze karıştı. Ta Bingölden gelmişler.

«Kırk beş gündür buraya gelmişek, ancak karnımızı çıkarıyoruz. Evden de para bekliyorlar. Biz gene iş bulduk. İş yok. Hep sürünüyorlar öteki hemşeriler.»

Diyarbakırda köylü kılıklı kimi gördümse, kiminle konuştumsa işi yok, iş arıyor. Elazığdan gelmişler. Bitlisten, Bingölden, köylerden gelmişler.

Diyarbakırda öbek öbek yalınayak, başı kabak, yırtık esvaplı insanlar...

DİYARBAKIR TOZDUMAN

Ne yapalım? Bu yazıya bundan uygun başlık bulamadım. Gerçekten toz toprak içinde Diyarbakır. Caddelerden, sokaklardan, evlerden toz fışkırıyor.

Bu, neden? Eskiliğinden mi? Belki bunun da rolü var. Düşünüyorum. Bu şehirde belediye denilen şey, hiç mevcut olmuş mudur? Mevcut olmuşsa ne yapmış, Belediye bu şehre ne yapmış? İşte bu işe akıl erdiremedim gitti. Şimdi de, bir belediye yoktur dersem, işi pek büyütmüş olmam sanıyorum. Bakın gördüklerimi sırasıyla yazayım. O zaman göreceksiniz ki, burada Belediye, belediyecilik bakımından kendini pek öyle hissettirmiyor.

Sokaklar, caddeler, şehrin kenarları daha önce de dokunduğum gibi, pislik ve gübre içinde. Belki temizlik yağmurdan yağmuradır. -Tanzifat işçileri olan kadınlar kusuruma kalmasınlar. Onları anam kadar sevebilirim.- Şu günlerde ah! Bir yağmur yağsa... Tozdan boğuluyor adam...

Sebze hali. Allahlık. Yere, öbek öbek soğan, marul, türlü türlü sebzeler sermişler. Alışveriş... Bu hale kimsenin de aldırdığı yok.

Sonra sokaklarda sebze sergileri. Tam kaldırımın üstüne. Kaldırım olduğuna bin şahit ister ya, neyse, döşemişler. Her sergiyi kirli, gözleri trahomlu, bir kadın, bir çocuk, bir ihtiyar bekliyor. Rızk kapısı.

Böyle marul satan bir kadınla konuştum. İki çocuğu, bir de ihtiyar kocası varmış. Günde bir lira kazanıyor.

Her sözün başında:

«Ah,» diyor, «Belediye bana bir hademelik verse.»

Hanlar var, yıkılmış, on metreden adamın burnunun direğini sızlatacak derecede pis bir koku salan, içine balık istifi gibi eşek, katır, deve, beygir, koyun doldurulmuş hanlar.

Bir bataklık ne kadar pis, ne kadar cıvıksa, işte bu hanların içi de öyle. Burada konaklayan hayvanlara yazık. Bu hanlarda hayvanlarıyla birlikte insanlar da yatıyormuş.

«Yatak,» dedim, «yatak.»

«Yatak nereye serilir,» dedi hancı.

Doğru söze ne denir.

İnsan bu hayvanlara bakıyor da Diyarbakırda karasineğin bu kadar bol olmasının hikmetini anlıyor. Yetiş, diyor içinden, elinden bir şey gelirse, yetiş D.D.T.!

Bir köşe başında kirli bir bezin üstüne topak topak peynir koymuş bir adam, elini salladı da, peynirlerden bir karasinek bulutunun kalktığını gördüm.

Yoğurt pazarı diyorlar. Üstü yırtık, yalınayak, kirli köylü kadınlar yoğurtların başını bekliyorlar. Her yoğurt bakracının üstünü kapkara bir toz örtmüş.

Şu satırları yazmaya elim varmıyor ya, ne edeyim?

Ya Belediye bu yoğurtçu kadınların başına musallat olursa? Veballeri benim boynuma olacak.

Bilmez değilim, kalkınma toptan kalkınmadır. Bu yoğurt bakraçlarının üstüne ak bir bez örtmekle, bu yoğurtlar temiz olmaz. Biliyorum, biliyorum ama çare ne?

Bir yoğurtçu kadına:

«Günde kaç kuruş alıyorsun?» dedim.

«Bir lira,» dedi.

«Çoluğuna çocuğuna yetiyor mu bu para?» dedim.

«Çok bile,» dedi. «Artırıyorum bile,» dedi.

Her yıl üç ay yoğurt satıyormuş. Birer liradan doksan lira. Doksan lira yetiyormuş da artıyormuş bile. Kadının benimle alay etmediğine eminim.

Yoğurdun kilosu 20 kuruş.

Bir zamanlar, ipekçilikte ünü vardı Diyarbakırın. Şimdi bu iş sonuna gelmiş bulunuyor. Diyarbakırda artık bir ipekçilik mevcut değil dersem inanın. Kırk yıldır ipekçilik yapan biriyle konuştum. En çok suni ipek rekabeti öldürmüş işlerini. Bir de Suriyeden gelen kaçak ipek eşya.

Burada tohum çıkarılmadığı gibi, Bursadan gelen tohumlar da iyi çıkmıyormuş. Gerileme sebebinin biri de bu.

Dericilik öyle, testicilik öyle. Her işte eskiye nazaran bir gerileme var.

DİYARBAKIR KALKINIYOR

Diyarbakır ovası geniş ve dümdüz. Günbatısına bir yumurta koy, gündoğusundan gör derler ya, işte öyle dümdüz. Ova, yemyeşil, gözalabildiğine uzanıyor. Çölde vaha misali. Bu yeşil, sarı çiçekli ovanın bazı yerlerinde, yer yer, bazı koyu yeşillikler görüyorsunuz. İşte bunlar ekin. Diyarbakır ovası işte bu kadar az ekiliyor. Böyle mi olmalı? Ben Çukurovayı iyi bilirim, orada ekilmemiş bir karış toprak yoktur da, burasını böyle görünce şaşırdım.

Diyarbakır ovası su istiyor, emek istiyor. Diyarbakır ovası eğer sulanabilse, buradan çok mahsul elde edilebilir. Pamuğundan tut buğdayına kadar... Ve memleket ekonomisinde de azımsanmayacak yeri olur. Yeni bir Çukurova kazanırız. Kötü mü?

Dicle ve diğer küçük sular boşuna akıp gidiyor. Bundan önce Dicleden faydalanabilmek çareleri düşünülmüş, bir baraj inşası için etüdler yapılmış, bu işe otuz milyon lira gideceği anlaşılmış. Yüz milyon gitsin, iki yüz milyon gitsin. Bu ova emek yemez. Ova sulanabilse koca bir diyar sefaletten, gerilikten kurtulacaktır. İssizlikten kurtulacaktır.

İçinde bulunduğumuz yıllarda baraj inşa edilmezse, öteki küçük sulardan faydalanmaya bakılmalı. Yeni hükümetimizin böyle temel davaları ihmal etmeyeceğini umuyoruz

Diyarbakırda yol yok. Köylerden geçtik Diyarbakırla ilçeler arasında bile yol yok. Kışın sekiz ilçeden ancak üçüne işlenebiliyor. İllerle ilçeler arasında yollar artık mesele olmaktan çıkmalı. Vakit çok geç. Köy yollarına çoktan başlanmalıydı.

Diyarbakırda okul, bu başlı başına bir dert. Okur yazar nisbeti şehrin içinde bile yüzde yetmişi bulmuyor. Köylerdeki durumu varın siz hesap edin.

Diyarbakır aydınları, eğer doğuya bir üniversite açılacaksa, bunun Diyarbakırda olmasını daha uygun buluyorlar. Gösterdikleri sebepler de akla yakın. Bence şehirlisinin yüzde yetmişi okur yazar olmayan bir diyarda üniversiteden söz açmak, çalıyı tepesinden sürümek demek olur. Doğu üniversitesi değil, doğuda ilkokul seferberliği...

Bütün bunlarla beraber, Diyarbakır kalkınma yolundadır.

Sümerbank buraya yeni bir yünlü fabrikası yaptırıyor. Yakında işletmeye açılacak olan bu fabrika, bin kadar işçiyi çalıştıracaktır. Böyle birkaç fabrika daha yapılsa bile Diyarbakırdaki işsizliğin önüne geçilemez.

Bu yıl hükümetin yardımıyla şehrin içine bir, köylere kırk tane ilkokul yaptırılıyor. Gördün mü işi? İş diye buna derler. Üniversite hayali ile uğraşacağımıza...

Şehrin içinde de geniş hamle var. Yeni yeni caddeler açılıyor. 1953 yılı sonuna kadar, şehrin içindeki dört cadde genişletilmiş ve asfaltlanmış bulunacak.

Belediye iki milyon lira sarfederek modern tesisatlarla şehre içme suyu getiriyor. Şehir, üç ay sonra bu suya kavuşmuş bulunacak.

Diyarbakırdaki ev buhranının önüne geçmek için de, bir yeni evler kooperatifi kurulmuştur.

Uzun sözün kısası Diyarbakır gerçekten kalkınma yolundadır. Eğer hükümetimiz gereken ilgiyi gösterirse bu ilimiz

pek çabuk kalkınacak, bugünkü kötü durumdan kurtulacaktır.

DİYARBAKIR GÖÇMEN KÖYLERİNDEN BİRİ

1939 yılında Bulgaristandan gelen göçmenlerin bir kısmı da Diyarbakır ovasına yerleştirilmiştir. Ben, Diyarbakır köylüklerini gezerken, en çok bu göçmen köyleri üzerinde durdum. İşte bu yazım, onların hazin maceralarını anlatır.

Hikaye:

Yer Diyarbakırın 21 kilometre doğusunda Ambar Çayının kenarındaki köprübaşıdır. Buraya üzeri kiremitli, iki göz, bir de ahırıyla 94 ev yapılıyor. Kuruluş plan üzerine ve gayet güzel. Bir tepenin yamacı... Bu 94 eve 500 den fazla göçmen koyuyorlar. Köyün adı da Köprübaşı oluyor.

Hükümet göçmenlere, birer çift öküz, birer pulluk, tohumluk -tohumluğu beş yıl üstüste veriyor-, bir yıl süresince de büyüklere 10 kilo olmak üzere buğday veriyor. Bir defaya mahsus da birer kilo zeytin dağıtıyor. Otuzar dönüm de toprak tevzi ediyor. Buraya kadar olanına güzel diyelim. Kör topal idare edilir diyelim. Ya sonrası? İşte orası kötü. Orası yürekler acısı.

Yaz ayları... Diyarbakır ovasının o insanı yakıp kavuran sarı sıcağı... Kuşlar bile dökülüp kalıyorlar sıcaktan. Sivrisinek bulut misali... Su yok. Ambar çayının üstüne çeltik ekmişler. Çeltiğin ayakları çaya dökülüyor. Su, bu sebepten sarı, zehir gibi akıyor. İçen bir daha doğrulamıyor. Gitti gider! Başka da su yok. Kuyuların suyu var ya, o daha kötü. Hem de kuruyor. Hastalanmadık kimse kalmıyor göçmenlerden. Geldiklerinin birinci ayında 120 can veriyorlar kara toprağa. Herkes hasta, köy ıpıssız. Ölüleri bile kaldıran yok. Evlerde kokup kalıyorlar. Birinde iki gündür gömülmeyen bir ölüyü, köye yolları düşen ilkokul müfettişleri defnediyor.

Şumnunun, Deliormanın havası, sonra da Diyarbakırın çölü... Dayanılır mı? Bütün hata burada işte. Çevreye uyma meselesi. Etüdsüz, plansız bir yerleştirme...

Ölenler ölüyor, kalan sağlar da Köprübaşını bırakıp başka yerlere göçüyorlar. İkinci bir göçmenlik... 94 evden ancak 8 ev kalıyor köyde.

Gidenlerin bir kısmı, iki üç yıl sonra, gittikleri yerlerde de barınamayıp geri dönüyorlar köylerine. Geri dönüyorlar ama, ne üstte üst, ne başta baş, ne öküz kalmış, ne pulluk... Hükümet bunlara ikinci defa olarak öküz, pulluk ve tohumluk veriyor. Bu da üçüncü göçmenlik...

Geliyorlar, yerleşiyorlar ama, beş yıl zürriyet türemiyor bunlardan. Beş yıl sonra yavaş yavaş doğum başlıyor.

Diyarbakır ovasına yerleştirilmiş bulunan göçmenlerin hepsinin başına gelenler, tıpı tıpına yukarıda anlatılanların aynıdır.

Bu göçmen köylerinden bir Şemami köyü var. Onun macerası ayrı. Bu köye gelen göçmenler burada bir ay, iki ay, bir yıl, iki yıl kalmışlar, sonra köyü terketmişler, bir daha da dönmemişlerdir. Şimdi köy bomboş. Bir bekçisi var.

Bismile bağlı Molla Feyad köyü de buna benzer. Yalnız, ona, hiç gelip oturmamışlar. On iki yıldır, hiç kimse oturmadan, evler bomboş öylece duruyor. Tabii herbiri birer harabe...

Şimdiki durum:

Şimdi Köprübaşı köyünde 60 hane var. 34 ev bomboş duruyor, çoğu da yıkılmış. Bu 60 hanede 205 nüfus yaşıyor.

Her göçmen evinin elinde 9 dönümle 35 dönüm arası tarla var. 35 dekar! Bu 35 dekarın yarısı nadasa kalıyor. Tarla nadasa kalmazsa hemen hiç mahsul alınmaz. Demek oluyor ki her göçmenin elinde her yıl ekebileceği 17.5 dönüm tarla vardır. Toprak burada bire beşten, altıdan fazla vermediğine göre de 17.5 dönümü ek biç de ev geçindir. Ya bunlar ne yapıyorlar? Civar beylerden sekizde bire, altıda bire toprak kiralıyorlar. Ne yapsınlar! Bu toprakların ancak 200 dönümü bir aileyi geçindirir. Tabii göçmenler 200 dönüm kiralayamazlar ya, topu topu 50 dönüm...

Bu yıllarda iş daha da kötüleşmiş durumda. Beyler artık makine aldıkları için, kiraya toprak vermiyorlar. Daha kötüsü var: Bazı beyler, göçmenlere kirayla toprak verilmemesi

için nüfuzlarını kullanıyorlar. Maksatları da şu: Göçmenler tabii otuzar dönüm toprakla geçinemezler, kiraya da toprak bulamayınca ne yapsınlar? Yeniden göçmekten başka çare kalmayacak. Göçmenler için istimlak edilen topraklar zaten beylerindir. Toprak kendilerine kalacak.

Tavuklu köyünden yaşlı bir göçmenle yol arkadaşlığı yaptık. Adam, köyüne üç saat ötedeki, kirayla aldıkları tarlada çift süren oğluna azık götürmekten geliyormuş.

«Abe iki gözceyizim,» diyor, «üç değil, dört saat uzaklıkta bulsak tarla, gideriz gene... Geçmeyecek elimize bundan sonrama bu da! Dimiş biyler, virilmesin macirlere toprak...»

Bu yıl bir, gelecek yıl iki, böyle giderse dikiş tutturamayacaklar buradaki göçmenler. Kaçacaklar...

Köydeki geçim seviyesi sıfırdan da aşağı... Ben, bunu rakamlarla tesbit ettim. Yerim dar olmasaydı teker teker sürerdim gözünüzün önüne. Görüp şaşardınız, insanoğlu ne kadar ağır şartlar altında yaşayabiliyormuş. Gene köyün geçim durumunu, kaba tarafından gösterivereyim.

Köye hiç et girmiyor. Eti ancak hayvan ölümünden ölümüne yiyorlar.

Ekmekleri mısır darısı, arpa, buğday, akdarı, nohut karıştırılarak yapılıyor.

Köyde 20 tane inek var. Koyun, keçi hiç yok. Yağ yiyen de pek az. Kazları besleyip yağlandırıyorlar, ondan çıkan yağı yiyorlar.

Tavuklu köyü ile Karabaş köylüleri bundan sonra hayvan da besleyemeyecekler. Çünkü bey, benimdir diyerek, bu köylülerin meralarını zaptetmiş ve sürmüştür. Gözlerimle gördüm, köyün dibinde, sürülmüş ışıl ışıl bir toprak uzanıyordu. Göçmen hayvanlarının ölümü!..

Akşamları yemek pişirmek adetini çoktandır unutmuşlar. Sebze yüzü gördükleri yokmuş... Sebzeleri yaban otları imiş.

Köyün su kuyusunu gördüm. Kadınlar yığılmışlar kuyunun başına, sırasıyla su çekiyorlar. Su da, mübarek azalmasın mı arada? Bekle anam bekle! Yazın, zaten bu kuyu kuruyormuş. Allah yardımcıları olsun.

Hükümetin verdiği pulluklar var ya, onları çalıştırmıyor-

lar. Karasaban edinmişler. Harmanı da öküz ayaklarıyla sürüyorlarmış.

Tavuklu köyü mezarlığında on beş kadar yepyeni mezar saydım. Köprübaşında da o kadar var. Dediklerine bakılırsa hepsi veremden gitmiş.

Bu göçmen köylerinde yeni dikilmiş, göz için arasan, ağaç yok. Köyler çırılçıplak.

«Yahu,» dedim, «şu köylere ağaç dikseydiniz elinizde mi kalırdı? Şimdiye kadar kocaman olurlardı.»

Bir yaşlı:

«Abe görürsün halimizi,» dedi, «dururuz iğne üstünde. Sülersiniz hep büle... Etmişsiniz adet.»

İğne üstünde duruyorlar, doğru. Ama dikseler iyi ederlerdi. Herhalde hükümet bunların dertlerine bir derman bulmalı.

DİYARBAKIR OVASINDA GÖÇ VAR

Günlerdir Diyarbakır köylüklerini geziyorum.

Yollarda insanlar gördüm, ne üstte üst, ne başta baş ayaklar yalın, kir pas içinde. Dökülmüşler Diyarbakır ovasına.

Köyler gördüm, penceresiz, kuyu gibi, zindan gibi karanlık evleri. Bu evlerde insanlar hayvanları ile birlikte yatıyorlar. Gerisini demeğe hacet yok. İş anlaşılıyor. Hayvanlarıyla birlikte yatıyorlar.

Kadınlar gördüm, zayıf, sararmış, ince yüzlü, kuruyup, bir deri, bir kemik kalmış kadınlar.

Koskocaman Diyarbakır ovasını gördüm. Diyarbakır ovası çalkanıyor. Diyarbakır ovasında göç var! Belki şaşırdınız. Durun anlatayım. Diyarbakır ovasında gerçekten göç var.

Göçün sebebi?

Burada beyler var. Toprak beyleri. Her beyin elinde üç köy var, dört köy, beş köy, on köy var. Bir ailenin de elinde otuz köy var. Eskiden köylerinin sayısı yetmiş ikiymiş, gerisi

ellerinden çıkmış. Bu köylerde oturup da toprağı işleyen köylüler, bu beylerin yarıcılarıdır. Adam eker, biçer, çıkarır; yarısı beyin... Adama, bey öküz ve tohum verirse üçte ikisi beyin. Bey, icara verir tarlasını, sekizde birini alır mahsulün. Son zamanlarda icar altıda bire çıkmış. Beyler Diyarbakırda otururlar.

Bu yıllarda beyler Marshall yardımından traktör alıyorlar. Toprak makineleşmeye doğru gidiyor. Yarıcının yerini makine alıyor. Ve topraktan atılıyor köylü. Bey köylerinden ağa köylerine, şehre göç başlıyor. Diyarbakır ovasında bu beylerden başka, büyük toprak sahibi olan, bir de ağalar var. Oturdukları köyün toprağının tümü onların değildir. Fakat çoğu onlarındır. Tabii bunlar, beyler gibi ilk ağızda makine alamıyorlar. İşte bu sebepten, bey köylüklerinden atılan köylüler, ağa köylüklerine gidiyorlar. Ağalar da makine alırsa... İşte o zaman ayıkla pirincin taşını.

Ben, halkının yarısı göçmüş, on beş kadar bey köyü tesbit ettim. Bir tane de tamamen boşalmış köy.

Bu göçü meydana getiren kaç motordur biliyor musunuz? Yüz yetmiş, bilemedin iki yüz.

Diyarbakır ovasında huzursuzluk var. Adamlar şaşırıp kalmışlar. Hiç bir zaman, bir olay karşısında, bu kadar şaşırmış insanlar görmedim. Olamaz da. Traktör dedin mi kocaman adam küçülüveriyor, beli bükülüyor. Bir başkalaşıyor. Nedir bu başıma gelenler der gibi, gözleri kocaman kocaman açılıyor.

Derelerden tepelerden aşarak, yol denecek yol yok da ondan, Büyük Zoğzunç derler bir bey köyüne vardım. Diyarbakırın 25 kilometre doğusuna düşüyor. Toprağın tümü de iki beye ait. Bundan önce köyde 30 ev oturuyormuş, şimdi 18 ev var. Beyin birisinin üç yıldır üç traktörü var, var da o sebepten 12 aileyi toprağından çıkarmış. Öteki bey de traktör almak üzereymiş. Geriye kalan 18 ev günlerini bekliyorlar. Traktör ha geldi, ha gelecek.

Giden on iki ailenin evleri yıkılmış. Toprak duvarlar öylecene duruyor.

Köydeki evlerin cümlesi topraktan inşa edilmiş. Üstü toprak, yanı toprak.

Köyde 120 nüfus var. Tabii okul yok. 120 insandan bir teki okur yazar. O da askerlikte öğrenmiş.

Hayvan yetiştirmiyorlar.

Üç yıldır banka borcunu da veremiyorlar.

Yedikleri ekmek, buğday, arpa, darı karıştırılarak yapılıyor.

Köyden atılmış olan on iki kişiden birisiyle konuştum. Toprak elinden alınınca, başka bir köye yerleşmiş. O köyde de toprağı elinden almışlar. Oradan başka bir köye gitmiş. O köyde de aynı şekilde karşılanmış. Bir iki köy daha gezmiş. Talih diye buna derler işte. Şimdi açıkta.

«Yazide yabanda gelmişem gurban,» diyor, «beni gabul etmir toprak...»

Etmez!

17.5.1951 — 20.7.1951

DÜNYADA VAN

Kim demiş Vana şehir diye? Adı çıkmış Vanın. Ben şehirdir diyemiyorum. İnadımdan mı? İnanın ki değil. Van, şehir değil de ondan. Van dağınık, koskocaman bir köydür. Yirmi otuz doğu köyünü bir araya getiriniz, oldu işte size Van!

Kendimi çok kandırmağa çalıştım, çok uğraştım, elimden geleni yaptım da, şu Vana bir türlü şehir diyemedim. Olmuyor, insan kendi kendini aldatamıyor. Köy olsun... Bir yer köye benzerse kötü mü olur? Bence olmaz. Van da kötü, çirkin bir yer değil. Gördüğüm yerler arasında Van kadar hiçbir yeri sevemedim. İnsanı sarıveren, kucaklayan bir sıcaklığı var Vanın. Toprağı taşı sıcak, insanları sıcak, insanları kardeş... Otur bir kahveye, tanısınlar tanımasınlar, merhaba diyorlar, kırk yıllık ahbapmış gibi hal hatır soruyorlar. Misafirperverlikte de yok Vanın eşi. Van, çok tatlı.

Köy dedim de...

Minaresiz şehir olur mu? Vanda bir tek minare bile göremezsiniz. Camiler bile toprak dam.

Çok erkenden de sığır böğürtüleriyle uyanıyorsunuz. Bir çobanın önünde bir bölük sığır. Bir de bakıyorsunuz, Vanın en büyük caddesi Şerefiyeden geçip gidiyor. Her Allahın günü bu böyle.

Sonra yüklü öküzler, soyulmuş kavak yüklü katar katar olmuş kağnılar Şerefiyeden geçip gidiyorlar. Pazar yerinde

kavakları satacaklar. Burada kereste o kadar pahalı ki, adam Vanda doğru dürüst bir ev göremeyişine hak veriyor.

Erkenden çıkın Vanı gezmeye. Bu şehri öğrenmek, tanımak mı istiyorsunuz sabahı kaçırmayacaksınız. İlle sabah... Şehir sabahleyin soyunmuştur, çırılçıplaktır. Vanda sabahleyin her evin önünü, evin önü sokaksa sokağı, caddeyse caddeyi bir kadının süpürdüğünü göreceksiniz. Hani, herkes evinin önünü süpürürse, bütün şehir temiz olacaktır, sözü vardır ya işte bu laf tatbik yerini burada bulmuş. Cümle evlerin önü süpürülmüş, sulanmış, tertemizdir. Böyle yapmayıp her işi belediyeye bıraksalardı geçilmezdi Van sokaklarından. Geçilmezdi tozdan topraktan. Neden mi? Size söyliyeyim. Vana benzer şehir dünyada göremezsiniz de ondan. Vanda yer toprak, gök toprak. Evler toprak dam... Bahçe duvarları, avlu duvarları topraktan. Çivi arama, taş duvar arama, parmaklık arama, tel arama... Safi toprak. Caddeler toprak, sokaklar toprak!

Çok geniş bir cadde olan Şerefiye caddesi bile ancak yarısına parke döşeli. Birkaç resmi yapı dışarı, bütün şehir topraktan.

Evlerin çoğu tek katlı ve alçacık. Kenarlara doğru damların yüksekliği bir metreye iniyor. Damların üstünde koyun, keçi yavrularını oynaşırken gördüm.

Bu kerpiç dünyasının kendine mahsus bir de mimarisi var. Bunca yıl kerpiç evler üzerinde durulmuş, özelliği olan bir mimarisi de mi olmasın? Gerçekten çok güzellikleri var bu kerpiç evlerin.

Vana gelmeyenlerin, Van hakkında bilgileri az olanların çoğu, onu gölün kıyısında sanır. Bana da öyle geliyordu. Van, göle tam yedi buçuk kilometre uzaklıktadır. Vanla göl arasında, Koca Evliya Çelebinin de dediği gibi, çökmüş bir deve gibi duran Van kalesi vardır. Van Kalesi, Kraliçe Semiramisin kalesidir. Bu kaleyi kurmuş derler. Bir de efsanesi vardır onun üstüne.

Eski Van şehri de bu kalenin dibindedir. Eski Van şehri Birinci Dünya Savaşına kadar meskunmuş. Vanlılar hicretten dönünce, burasını yakılmış yıkılmış bulmuşlar, bir daha

da orada oturmayıp, şehri şimdiki yerine, yukarı doğru çekmişler.

Eski Van, yarı bellerine kadar yıkılmış minareleri, kubbeleri sökülmüş camileri, birer toprak yığını, birer tepecik olmuş evleriyle, kalenin dibinde bomboş, ıpıssız uzanmış duruyor. Şehir harabesi görmek isteyen, burasını görsün. Bacalardaki isler bile silinmemiş. Bir de kalenin üstüne bir minare yapmışlar, onun da yarısı yıkılmış. Uzaktan fabrika bacası gibi gözüküyor. Burçları kerpiçten kale gördünüz mü? Kerpiç kale olur mu? Van kalesinin bir burcu kerpiçten. Daha sapasağlam duruyor.

Vanın bir kısmı da son depremde yıkılmış. Bir mahallesi var, o da eski Van gibi, ona da «Harabe mahalle» diyorlar.

Şerefiye caddesinin arkası pazar yeri. Gez dolaş Vanı, nereye gidersen git, gelip geleceğin yer pazar yeridir. Şehrin daha kalabalık yeri yok. En kalabalık zamanında Van çarşısının bir ucundan gir, insanları saya saya öbür ucundan çık. Büyütmüş değilim işi. Van bu kadar işte.

Tek canlılık, tek hareket merkezi, pazar yeridir. Geniş, tiftikli nakış pantolonlu, üstü yün örme, altı kendir ayakkabılı köylü erkekleri, başları «kofi»li, üstüste bol fistanlar giymiş, inanılmayacak kadar çok cıncık boncuk takmış, burunları hırızmalı köylü kadınları alış veriş ederken seyredeceksinizdir.

Bir yanda yüklü öküzler, kağnılar, eşekler bekleşiyordur. Bir yanda da iki nalbant öküz, manda nallıyordur. Bir manda nallanırken başında durdum. Birkaç adam mandanın başına, beline ipler bağlayarak hayvanı yıktılar. Koca hayvan gürültüyle yere düştü. Sonra nalbant dört ayağının arasına bir ağaç uzatıp, dört ayağı da iyice bağladı. Yan yatırdılar. Nalları çakmağa başladı nalbant.

Kadınlar pazar yerinde, hayvanların taze pisliklerini topluyorlar. Çok gayretli bir kadın gördüm. Öküz, eşek, inek pisliklerini yere düşürmüyor. Pazar yerinin ortasına koca bir öbek yapmış.

Van ıpıssız. Van bomboş ama, pazaryeri kaynaşıyor.

Vana gelip, Vanda gezip de Van kedisinden söz açma-

mak olur mu? Ne derler adama? Bunca ünü var bu kedilerin. Ben de soruşturdum, bu kediler ne alemde, diye. Kimisi, artık bu kedilere kıymet vermiyorlar, nesil tükenmek üzeredir, dedi. Kimisi de, kedi gayet bol, hemen hemen her evde bir tane bulunur, dedi. Sonuncular doğru çıktı. Her evde kedi var.

Bu kediler büyücek, sütbeyazdır. Yumuluverdiler mi bir pamuk yığınıdır sanıyorsunuz. Öylesine apak. Sonra, bu kedilerin en büyük özellikleri gözlerinde. Gözlerden biri mavi, öteki sarıdır. Bazılarının gözlerinde ise türlü türlü renkler bir aradaymış. Ben böylesini görmedim. Yalnız, bir kedinin gözlerinden biri mavi, ötekinin sarı olduğuna tanıklık edebilirim. Gözlerimle gördüm. Taşıt güçlüğü olmasa, her isteyen, bir Van kedisi edinebilir. Sonra, Vanlılar bu kedileri parayla da satmıyorlar. Dostlara hediye.

Batıda Yeşil Bursaysa, doğuda da Yeşil Van... Yalan değil, «Yeşil Van». Her evin bir bahçesi var. Bahçesizi yok bu yerin. Her ev de birer inek besliyor. Koyunları olan evler de var. Şehrin yarısından çoğu da ekip biçiyor. Şehir öylesine geniş tutulmuş ki Ekrek dağı ile göl arasını kaplamış gitmiş, iki bin kilometrekare diyorlar. On beş bin nüfus için çok değil mi? Üstü namnı namnı karlı Ekrek dağı, altı belki de dünyanın en güzel suyu, Van gölü. Tabiat vermiş vereceğini. Havasının üstüne hava, suyunun üstüne su yok. Vanda duyulan her ses, biraz da, su şırıltısıdır. Bir zamanlar, «Dünyada Van...» sözü muhakkak ki boşuna değilmiş. Çalışılırsa şimdi de doğru olabilir. Ama nerede Van, nerede boz beygir? Van yıkılmış da yapılmamış. Bu gidişle yapılmayacağa da benziyor. Vanlılar kadar şehirleriyle ilgisiz insanlar hiç bir yerde göremezsiniz. Bundan dolayıdır ki, Van, Van olamayacaktır. Bahtsız diyar.

Şu güzel Vana acıdım, Vana yüreğim yandı doğrusu.

VANA ÜNİVERSİTE

Şu doğu gezisine çıkışım bir işe yaradı doğrusu. Van

Üniversitesinin yapılacağı yeri buldum. Az iş mi? Bir gazeteci için bundan daha enteresan, bundan daha faydalı iş olur mu? Bu hizmetim gerçekten övülmeye değer. Yardımım dokundu millete, hükümete; kimbilir, şu yer işinin tesbiti için kaç heyet gelir giderdi Vana. Şimdi gelip görecekler, Van Üniversitesi için bundan daha iyisini bulamayıp, münasiptir, evla yerdir, bravo şu gazeteciye, doğrusu turnayı gözünden vurmuş diyecekler. Bir işi yapmanın, bir başarının mutluluğu içindeyim.

Yer işine gelince: Van Kalesi ile iskele arasındaki düzlük... Bir üniversite için biçilmiş kaftan.

Fakültelerin yerini de tesbit ettim kendi aklımca... Bu işlerin uzmanı değilim, ama, akıl var, izan var, değil mi efendim? Görünen köy kılavuz ister mi? Bakın nasıl. İşe Edebiyat Fakültesinden başladım. Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesinin stilinde olur bu yapı... Şöyle, Van Kalesinin yanına, gölün kıyısına bir dağ haşmetiyle oturur. Ankarada pek öyle göstermediğine bakmayın bu yapının. Dört yanı kalabalık, dört bir yanı yapı da onun için heybetinden kaybediyor orada. Bir de bu düz ovada seyreyleyin onu!

Kitaplığı da tüm kalenin dibine kurarım. Doldururum içini nadide kitaplarla... O gayretli adamın bütün çabasına rağmen, Milli Kitaplığı bir türlü tamamlayamadığımıza bakmayın. Burası Van Üniversitesi! Yeni bir üniversite kuruyoruz, değmez mi? Milli Kitaplık bir gün nasıl olsa kurulur. O da mı iş?

Sonra, efendim, Tıp Fakültesini, Edebiyat Fakültesinin doğusuna, tam karşısına yerleştiririm. Laboratuarlar, klinikler pırıl pırıl... Sonra, hukuku, iktisadı, öteki fakülteleri yerli yerince oturturum şu canım düzlüğe... Ardı Van şehri ve ala karlık Ekrek dağı, önü Van gölü, yanı kale... Bir üniversite için, söyleyin, bundan daha iyi yer olur mu?

Üniversite yapıldı bitti mi, gelsin Erzurumun, Karsın, Muşun, Bitlisin, cümle Doğu Anadolunun, Orta Anadolunun tığ gibi delikanlıları! Gelsinler, feyiz alsınlar, ışık alsınlar... Komşu memleketlerin çocukları da gelecekler tabii... Iraktan, İrandan, Pakistandan, Suriyeden gelecekler. Dünya çapında

şöhret yapmış yerli, yabancı profesörleri, yeni yeni kıyafetleriyle Van Üniversitesinin içinde görür gibi oluyorum. Van Üniversitesi kaynaşıyor, her renk, her cins türlü türlü öğrenci.

Uzun ömürlü olası Yahya Kemal: «İnsan alemde hayal ettiği müddetçe yaşar,» diyor. Belki...

Şaka bir yana, tutturmuşlar bir Van Üniversitesi... Doğrudur diyelim. Vana bir üniversite gerekir diyelim. Üç üniversite çok mu şu kadar geniş Türkiye için! Az bile. Dört tane olsa gene az. Doğu için bir üniversite şarttır. Doğuda üniversite için en münasip yer de Vandır. Ama insaflı olalım. Dağ başına üniversite yapılır mı? Bir yere üniversite kurulabilmesi için, birtakım şartların, birtakım zaruretlerin olması gerekir. Doğuda var mı bunlar?

Van iline bağlı 600 köy var. Bu 600 köyün ancak 60 tanesinde ilkokul var. Bu ilkokullara da okul denemez. Çocuklar eski zamandaki gibi bağdaş kurup oturuyorlar yere. Aşağı yukarı, öteki doğu illerinin de durumu böyle.

Van Lisesinin, orta, lise olmak üzere 300 öğrencisi var. Lise, eski bir ilkokulla zelzele barakalarında öğrenim yapıyor. Yeni bir lise binası yapılmış ya, kimbilir ne zaman açılır.

İşin bu tarafını bırakalım. Nur içinde yatsın Emrullah Efendi. Devrimizde ona taş çıkartanlar var.

En önemlisi yol yok. Öğrenci ne ile gelsin? Profesör ne ile gelsin? Posta bile zor zar çalışabiliyor. Bunlar Vana gelmek için kanat mı bağlasınlar? Neredesin Hezarfen?

Sonra Van şehrinin içme suyu yok. Doğru dürüst elektriği yok. Kanalizasyonu, oturacak evi yok. Ne kadar idealist olursa olsun, hangi ilim adamını oturtabilirsiniz burada? Bir gazete bile eline bir ayda geçerse...

Bütün bunları, Vana üniversite açılmasını isteyen, bunu kendilerine iş edinmiş Vanlı aydınlara söyledim. Doğru buldular sözlerimi. Yalnız, Vana üniversite açılırsa, hükümet bütün bunları yaptırmak zorunda kalır, dediler. Denize düşen... Bunlar da üniversite hayaline sarılmışlar. Cümle umutları kırılmış da ondan imdat umuyorlar.

Üniversite yaptırmak isteyen hükümet hüsnüniyet sahibiyse, üniversite için gereken şartları hazırlasın. Atatürk doğuya bir üniversitenin yapılmasını istediği zaman daha önceden, gereken şartları da hazırlayacaktı elbet.

Korkum şu, getirip dökecekler bu fukara milletin birkaç miyonunu benim gösterdiğim düzlüğe... Yarım kalacak, heder olacak. Dolaşın Türkiyeyi, nice yarım kalmış, nice faydasız işle karşılaşacaksınız. Eğer emekler böyle heder edilmemiş bulunsaydı, Türkiye böyle bir Türkiye daha olurdu.

Ben bilirim, yapacaklar bu işi, Vana bir üniversite temeli atacaklar. Bundan gayrısı olamaz. Kim yazarsa yazsın, ne söylenirse söylensin, ille Vana üniversite olacak! Olsun.

Ama bundan önce etmeyin eylemeyin, hepsinden geçtik, hiç olmazsa Vana yol yaptırılsın.

VAN GÖLÜ DEĞİL, VAN DENİZİ

Kamyon, Rahvadan günbatıya sapınca dumanlar içinde uzanan bir mavilik gözüktü.

Yanımdakine:

«Van gölü işte,» dedim.

«Yok,» dedi, «Muş ovasıdır o gözüken.»

Kamyon, üstündekileri bu ovadaki bir köye indirdi. İlk doğu köyünü burada görüyorum. Allah encamımızı hayra tebdil eylesin! On beş tane irice köstebek yuvası görülüyor. Bir de taşları devrilmiş, biçimsiz taşları yana yatmış bir mezarlık. Başka hiç mi hiç bir şey arama. Geniş Muş ovasının ıssızlığında... Bu kadar. Daha ne olsun.

İkindi üstü Tatvana geldik. Tatvan Tatvan derlerdi de... Burası da yıkık, burası da harabe... Doğuda bundan gayri ne görebilirsiniz ki...

Bir oteli var, tek katlı. Adı da HALK Oteli. Alçacık bir toprak dam. Kuru toprağa bir iki eğri büğrü tahta karyola koymuşlar, bir iki de yırtık yorgan... Turist için bire bir!

Tatvanda kalmadım. Gölün kıyısı sıra yürüyerek «Tuğ»a geldim. Tatvanla Tuğ arası yarım saat çekiyor. Van gölü iş-

letmesi burası imiş. Hiç beklemezdim. Düşüme girse hayra yormazdım. Bu harabe doğuda? Olur iş mi? Kim akıl etmiş, kim yapmış bu işleri? Eli nurlansın. Demek çalışılırsa, doğuda bir şeyler yapılabilirmiş. Şu Tuğ dedikleri yer adamın yüreğine su serpiyor, sevindiriyor adamı. İşletmeye kemerli büyük bir cümle kapıdan giriliyor. Bu kocaman kemerli kapıyı orta yere, sipsivri neden dikmişler acaba? Ne yanı var, ne yönü, tam Nasreddin Hocanın türbesi... Kimbilir, belki de bir hikmeti vardır. Akıl sır ermez ki şu bizim hükümet adamlarımızın işlerine. Bu takızafer cüsseli, üzerinde «DDY Van Gölü İşletmesi» yazılı kapı niçin acaba? Paraları mı artmış? Harcayacak başka yer mi yoktu sanki?

Geniş caddeler, tertemiz. Ağaç da dikili. Sıra sıra, güzel, yepyeni memur evleri... Sonra gene modern, tertemiz, ucuz bir otel. Böyle bir oteli hemen hiçbir doğu şehrinde bulamazsınız. Tuttuğun altın olsun derler ya, devlet buraya parmağının ucuyla dokunuvermiş. Tuğ, modern bir şehircik.

Tuğdan, gemiye erkenden bindik. Geminin adı Tatvan. Gölde iki gemi çalışıyor. Ötekinin adı da Bitlis. Tatvan, Bitlisten daha büyük, daha güzel. Küçücük, minnacık, şirin bir gemi.

Van gölünü yarıladık. Van gölü görülmeğe, anlatılmağa değer. Ama nasıl anlatırsın? Nasıl anlatılır?

Gölün dört bir yanını dağlar çevirmiş. Karlık dağlar, ulu dağlar, çırılçıplak, yeşil, ince, yumuşak bir halıya bürünmüş dağlar.

Van gölü, Van gölü değil, Van denizi -öylesine geniş ki, denizden başkası yakışmaz, zaten Vanlılar da deniz diyorlar- gümüş tasta bir sudur. Kenarları oya oya işlenmiş bir gümüş tas.

Dünyada hiçbir göl, hiçbir deniz, hiçbir su Van gölünün maviliğinde olamaz. Masmavi... Deli eden bir mavilik. Ne gökyüzünde vardır öyle bir mavi, ne de başka bir yerde. Bir tek mavi uyar bu maviye. Diyarbakır ovasındaki çiçeklerin mavisi. Bir de bir camı kırıp kesitine bakın, işte o mavi.

Günün her saatinde başka, türlü türlü renge giriyor göl. Bir bakıyorsunuz bir yer morumsu, yer yer koyu mavi, yer

yer de bozarıveriyor. Bir yer yeşil... Sonra gün batarken de iş başkalaşıyor. Bir al ışık giriyor batısından gölün, şimşek gibi kayarak öte taraftan çıkıyor. Bu al ışık oyunu, gün iyice ne batana dek sürüp gidiyor. Renklerin türlüsü... Saymakla bitmez ki... Renkler oynaşıyor, renklerin cümbüşü var Van gölünde...

Van gölü pırıltı içinde. Gölün şavkı dağlara vurmuş. Dağlar ışığa batmış, cümle dağlar ışıltı içinde... Beri yanından bakınca, öte yanında ne var ne yok görecekmişsin gibi aydınlık dağlar. Dağlar billurdan... Dağlar apaydınlık. İşte bu işi yapan Van gölüdür. Böyle dağlar olur mu? Dağlar biraz heybetli, biraz karanlıktır.

Bir Süphandağı var gölün üstünde, uçsuz bucaksız, apak bir dağ. Nereye gidersen git, ne kadar uzaklaşırsan uzaklaş, dağ yanında, dağ tependeymiş gibi duruyor.

O gün sabahtan Tuğdan çıktık da ancak gün batımında vara vara Ercişe varabildik. Van gölündeki gemiler beş, çok çok altı mil yapıyorlar. Sürat asrındayız. Elin adamı tepkili uçak icat etmiş bize ne? Bu kuru yer kaplumbağası süratindeki gemiler yeter de artar bile. Bulmuşlar da bunuyorlar diye, buna derler işte. Ya şu Van gölüne tek gemi bile sokmasalardı. Kim ne derdi?

Sonra efendim, işin acı tarafı, şu bizim Tatvan gemisi dopdolu. İğne atsan yere düşmez, öylesine dolu. Tatvan gemisi, yük gemisidir, affedersiniz hayvan gemisidir, insan gemisidir. Koyunlar, inekler, öküzler, atlar, eşekler, insanlar, cümlesi bir aradadır. Koyun koyuna, alt alta, üst üste seyahat ediyorlar. Sığır gübresi, pislik... Kokudan geçilmiyor.

Ernis iskelesinden birkaç hasta bindirdiler Bitlis gemisine. Tatvan gemisi, bu Bitlis gemisinin yanında zemzemle yıkanmış kalır. Bu Bitlis öylesine berbat. Hastalardan biri çığırıp duruyordu. Kemik veremiymiş. Bu hastalar kirli yataklarının, hayvanların pisliği içinde, hayvan ayakları altında Vana kadar gittiler.

Gemide bir kadınla konuştum. Şirin dilli bir ihtiyarcık. İneğinin yularına sıkı sıkıya sarılmış, ayaklarının da dibine oturmuştu.

«Teyze,» dedim, «bağlasana şu ineği şuraya.»

«Bağlamirem,» dedi.

Sonra ayağa kalktı, ineğin boynuna sarıldı. Bir şeyler söyledi. Bana da ters ters baktı. Garezine olacak:

«Men,» dedi, «kurban olurem hokumımize. Goymedi ineğimi embere. Verdi menim yanime.»

İşte yürekler acısı olan budur. İşte milletçek belimizi büken budur!

Bir milletin halkı, köyünde, evinde, -ki hükümet ona da müsaade etmeyecektir tabii- hangi şart içinde yaşarsa yaşasın, evinde hayvanı ile birlikte yatsın aç kalsın, ne dereceye inerse insin, hükümet kendi vasıtaları ile insanoğlunu hayvan seviyesine indiremez. Olamayacak olan budur. Ayıp olan budur. Hiçbir teşekkül, hiçbir insan bunu yapmaya cesaret edememelidir. İnsanoğlunun, insan olarak bir haysiyeti vardır.

Bu neyse ne, beterin beteri var: Van gölündeki hiç bir iskelede bekleme salonu, bekleme yeri, dulda, duldalanacak bir köşe yok. Şöyle gözünüzün önüne getiriniz bir kış gününü, bora, kar, fırtına karı döndürüyor. Birkaç da büzülmüş, donmuş adam, belki yanlarında ufacık ufacık çocukları da var, bizim anlı şanlı Bitlis gemisini bekliyor. Beğendiniz mi?

Hiçbir iskelede fener yok. İskeleler bozuk bozuk. Eğer Nuh Hazretleri gemileri için iskeleler yaptırmışsa, bu iskeleler mutlaka ondan kalmadır.

Van gölünün bir yanından çıkınca, şu gemilerle, ancak üç günde geri geliniyor eski yere. Sonra haftada bir sefer gemi kalkıyor. Bir yere geldim, gemiyi de bir seferlik kaçırdım. On, on beş gün bekle işin yoksa. İşte bu on beş gün bekleme benim başıma geldi. İskeleden iskeleye, hiç olmazsa iki günde bir, işletilemez mi bu gemiler? Bunca müşteri var.

Ulaştırma Bakanına selam ederim, hürmetlerimi sunarım. Diplomam da yok ya, kusuruma kalmasınlar. Van gölü için yapılacak işler kolay işlerdir. Çok para da istemez. Azıcık himmet buyuruverirlerse. İki büyücek gemi daha... Oldu bitti, kendileri bilirler...

Akdamar adında bir gemiyi, eski bir gemi, tamir edilir-

ken gördüm. İyi, has ama, gene o eski, kırk yıllık motorunu takacaklarmış. Üç milden fazla yapmaz diyorlar, bu motor. Tatvan ve Bitlis gemilerinin ne günahı var? Hiç olmazsa onlar beş altı mil yapıyorlar. Yazık değil mi şu milletin parasına, böyle boşu boşuna zayi ediyorlar. Günah değil mi?

Van gölü, dünyanın en mavi, en pırıl pırıl suyu, Van gölü ışıltı içinde ama... Gelgelelim...

BİR MAHPUSANE

İşin kolayını bulduk. Vanın içini gez, pazar yerine gel, şehrin dışına çık, konuş insanlarla. Dostluk, ahbaplık, kardeşlik bir merhabadır. Bir «merhaba» dedin mi, tamam. Ne sorarsan sor. O sana derdini döksün, sen ona içini aç. Ayrılırken de seni unutmayacağına yemin etsin, sen onu unutmayacağına söz ver. Bu Vanın insanları böyle işte.

Büyük bir yol var, Ekrek dağının ötelerinden gelir. Her gün bu yoldan köylere doğru açılıyorum. Yolda selamlaşıyoruz, yolda ahbap oluyoruz. Evlere davet olunuyorum.

Vana geldiğimin üçüncü günüdür. Gene bu yoldayım. Karşımdan yüklü öküzlerle köylüler geliyorlar. Öküzlere soyulmuş kavak yüklemişler. Bir ikisinde de teneke var. Bir öküzün üstüne de yirmi, yirmi bir yaşlarında bir delikanlı binmiş. Merhabalaşıyoruz, hal hatır sorup, konuşuyoruz.

Bir ara, öküze binili delikanlıya soruyorum:

«Günah değil mi,» diyorum, «yazık değil mi?»

Hemen öküzden iniyor. Yüzüme bakmadan:

«Çok uzaklardan gelmişem ağam, yorulmişem.»

«Öyle ise neden indin öküzden,» diyorum.

Yüzü ateş gibi oluyor, başı yerde.

«Ayıptır,» diyor.

İçimden kör olsun zaruretler, kahrolsun yokluk kahrolsun, düşüncesi geçiyor.

Burada öküze yük vurmak günah sayılmıyor da binmek günah ve ayıp sayılıyor. Sayılıyor ama öküze binmeyen de yok. Herkes biniyor da, Vana girerken iniyorlar.

Başka bir gün yine aynı yoldayım. Ekrek dağının karları ışılıyor. Karşımdan iki atlı geliyor. Atlılar kadın. Geniş etekleri atların sağrılarını, kuyruklarını örtmüş. Kadınlar atların üstünde, ağıt söyleyip çığırıyorlar. Biri durup, biri söylüyor. Biri durup, biri... Yanımdan hızla geçtiler. Beni bir meraktır sardı. Arkaları sıra geri döndüm. Boyuna ağlayıp söylüyor atlılar. Ama benden uzaklaştılar. Şehirden önleri öküzlü iki kişi çıktı. Atlıların yanına gelince durup konuştular. Atlılar ağlamayı kesti. Atlılar ağlayarak ayrıldılar.

Şehirden gelen yolculara sordum:

«Neden ağlıyor,» dedim, «bunlar?»

Birisi:

«Gardaş,» dedi, «bunin gocasi vurmiş bir adami. girmiştir mapusaneye.,. Ağlir onin için.»

«Neden vurmuş adamı?»

«Herkes diyri başge başge, sen inanme... Yalandırlar hepsini... Döğüş terle döğüştür.»

Bütün Van bomboş. Ekilmiş yer yok, diyecek kadar toprak ekilmemiş. Burada da mı tarla kavgası? Olur şey değil.

Dolaş gel pazar yerine. Dolaştım geldim. Üst yanda buğdayı çeç etmişler. Buğday satılan yer esas pazar yerinden ayrı. Orası ıssız.

Beride öküzler, mandalar rahatça uzanmışlar geviş getiriyorlar. Yükleri üzerinde. Bir kadın, bir çocuk bekliyor öküzlerin, kağnıların başını. Erkekler alışverişte. Kadınlar, ayak bileklerine renkli boncuklar dizmişler. Bunlara «halhal» diyorlar.

Ortada, hayvan pisliklerini öbek öbek yığmış kadınla konuşuyorum.

«Ne yapacaksın bunları?»

Kadın şaşırıyor. Sonra da kızıyor.

«Senge ne? Toplirem men toplirem. Sen muhdersen?»

Pazar yerindeki pislik cabadan toplanıyor, cümle evlerin önü her sabah, her akşam süpürülüp sulanıyor tertemiz. Bu kadar yardımcısı olur da, Van Belediyesinin sırtı yere gelir mi hiç?

Bir kız çocuğu bir koyunun yanına oturup boynuna sarılmış. Baba da eli belinde, asker ceketi giyili, yanda öylecene duruyor.

Babaya:

«Satacak mısın?» dedim.

«Satmışem,» dedi.

«Kız,» dedim, «boynuna sarılmış!»

«Goyin onindir,» dedi. «Gayri gidir.»

«Bak,» dedim, «boynuna sarılmış.»

«Ağlir ağlir durir,» dedi.

«Niçin sattın?» dedim.

«Un gelmemiş,» dedi, «ekmek yokdir.»

«Sizler ekmez misiniz?»

«Ekmişiz ama, az gelmiştir.»

«Başka yok mu?»

«İki goyin daha vardir çok şükür. Guri galmamişiz.»

«Kız ağlar,» dedim.

«Ağlasin,» dedi.

Kız da koyunun boynuna sıkı sıkıya sarılmıştı.

Ötede de beş atlı koyunun başında bir adam duruyordu. Geri dönüp demin konuştuğum adama sordum:

«Bu niçin satıyor?» dedim.

«Onlar heç ekmiler. Goyin satirler buğda alirler.»

Pazar yerinde pazarlık devam ediyordu.

Akşam üstüdür. Çarşıda kimsecikler kalmamış. Dükkanların çoğu örtülmüştür. Gene o bol, her parçasına bir insan sığacak kadar geniş olan nakışlı pantolonlardan giymişti. Pantolonu eskiydi. Yukarısında da yırtık bir ceket vardı. Yüzü incecik, uzun, zapzayıftı. Yüzü ayva tüylüydü. Yanına vardım.

«Merhaba,» dedim, «ne geziyorsun?»

«Merhaba,» dedi, «ben Türkçe bilmiyorum.»

Elinde paralar vardı. Bakıp duruyordu paralara. Sonra, avcunu bana doğru uzattı.

«Bunlar kaç kuruştur?» dedi.

Saydım, otuz iki kuruş.

Söyledim.

«Bana,» dedi, «şeker al bunlarla.»

Bir dükkana götürdüm. Sandıklarda şekerlemeler vardı. Hani, o boyalı, nakışlı şekerlemeler var ya, onlardan beğendi. Alıp beraber çıktık.

Dedim ki:

«Kardeşim, niçin geldin Vana?»

«Hastayım,» dedi. «Burada 'Tuhtur' adında bir adam varmış, onu arıyorum.»

Yüzüne baktım. Allah bilir ya, bunun derdi ince hastalık.

Düşündüm. Vana üniversite açalım mı diye bu delikanlıya sorsam mı ola?

Bu delikanlıyı Vanda tanıştığım bir öğretmen arkadaşa söyledim. Zaten doluymuş. Boşandı.

«Bu da mı mesele,» dedi, «bu da mı? Kara kışın zehir gibi ayazında burada insanlar yalnayak kara basarlar. İş yok, güç yok. Ne iş görsünler. Altı ay bomboş.»

Sonra:

«Van,» dedi, «Van bir mahpushanedir, üç ayda bir, bir gazete yüzü görmediğiniz olur. Hasret kalırım dünyaya. Güya koyun memleketi burası. Git kasaba, al bir kilo et, vur duvara yapışır. Sakız gibi... Kışın Rahva yokuşunu kar basar. Ne giden, ne gelen... Gelirken gördüğünüz o Rahva düzünde telgraf direklerinin tepesine basa basa yürürsünüz. İşte böyle... Sebze yüzü görmezsiniz. Ağustosta domates. Ye de iflah ol. Bazı günler okuldan eve gidilmez. Gece kahveden dönerken kurtlar gelir önünüze. Şehir kurtlarla dolar. Kurtlar mahallelerden köpekleri kaçırırlar. Doğu batı yok, yurt bir bütündür, diyorlar. Bunu diyenler gelsinler, Vanda bir yıl yaşasınlar da öyle desinler o sözleri. Van mahpusanelikten kurtarıldığı, yani Vana yol yapıldığı zaman, doğu batı farkı aradan kalkacaktır.» dedi.

Öğretmen arkadaşın hakkı var. Van, mahpusanelikten kurtarılmalı. Vanın derdi çok ya, yol birincisi.

Sarıklılar

Köylere gitmek için Ernis iskelesine çıktım. Gemi Bitlis gemisiydi. İskelenin başı bir kalabalık ki. Kiminin yolcusu var, onu uğurluyor. Kiminin yolcusu gelecek, onu bekliyor. Kimisi de yolcu... Daha çoğu da seyre gelmiş.

Kalabalığın içinde, bir araya gelmiş on, on beş kişi çarptı gözüme. Şaşırdım. Bu sakallı kişilerin cümlesi de sarıklı. Öyle eskisi gibi abani, beyaz sarıklar değil; yeni bir çeşit sarıklar bunlar da... Bir kısmı yeşil. Şapkalarının siperini koparıp atmış bazısı, şapkanın üstüne sarık sarmış. Bazıları da kendi örmeleri külahların üstlerine bağlamışlar. Yazık, fes bulamamışlar! Ama ne zararı var! Külahların üzerine bağlamışlar ya... Sarık sarıktır.

Yanımdaki, Ernis köyünden olan bir kişi, bunlara yaklaşıp soruyor:

«Bu ne hal,» diyor, «sofiler? Hükümet görmesin!»

«Sağ olsun Demirgurotumuz, sağ olsun,» diyorlar.

Sağ olsun!

Şu doğuda, yolda belde, kime rastgeldimse, hangi köylüyü gördümse şapkasız. Çoğunda sarık, bir kısmında da kendi örmüş külahlar var.

Şeyhin Sürüsü

Epeyce kaldığım Ernis köyünde, bir gün baktım ki, köylüler koyun alıyorlar. Satacak yerde alıyorlar. Burada köylülerin hemen hemen tek satış metaları koyundur da...

Birisine:

«Yahu,» dedim, «siz satacağınız yerde, koyun alıyorsunuz? Böyle iş olur mu? Kelepir mi yoksa?»

«Yok,» dediler, «Şeyhin sürüsü...»

İş anlaşıldı. Buradaki şeyhler, yılda birkaç kere müritlerini ziyarete çıkıyorlar. Müritleri de, karınca kaderince,

şeyhe birer koyuncuk veriyorlar. Şeyh de bir bölgede topladığı koyunları, başka bir bölgede satıyor.

«Şeyh,» dedim, «şeyh olan şeyh alır mı bu kadar fakir insanların mallarını?»

İtiraz ettiler:

«Almasın da ne yapsın? Günde üç yüz kişi iniyor Şeyhin tekkesine, yemek yiyorlar. Sonra, Şeyh bu paraların hepsini yemez ki, muhtaçlara da dağıtır.»

Şeyhin sürüsü köyden köye büyüyor.

Ağa Han aklıma geldi.

Okula Girmeyen Hoca

Diyarbakır köylüklerini gezerken bir eğitmenle tanıştım. Okur yazarlığı ve Türkçeyi askerde öğrenmiş. Beş vakit namazlı bir zat. İnanılmayacak kadar olgun, ileri fikirli. Atatürk inkılaplarının candan adamı.

«Ah Atatürk,» diyor da başka bir şey demiyor.

O anlattı:

Bir gün köylüler, toplu bir halde, bir yere giderlerken, şu eğitmeni de bir ziyaret edelim, diyorlar. İçlerinde bir de hoca var.

Hoca:

«Girmeyin,» diyor, «okulun içine. Girmeyin, haşa gavur olursunuz. Sümme haşa...»

Boşuna değilmiş, şu doğuya okul yapılmadığı. Hocaların gönlü hoş olsun.

Ziyaretler

Bitliste olsun, Vanda olsun, yollara dökülmüş kadınlı erkekli köylüler gördüm. Hiçbirini kaçırmadım gördüklerimin, hepsiyle konuştum.

«Nereden böyle?» diyorum.

«Ziyaretten, Veysel Karaniden...»

«Nereden?»

«Ziyaretten...»

Veysel Karani, Bitlisle Kurtalan arasında ünlü bir ziyaret...

Başı ağrıyan ziyarete, başı sıkışan ziyarete, doktor bilmiyorlar, hastalar ziyarete... Her derdin devası ziyaret...

Hasta deyince aklıma geldi. Ernis köyünden, Van Hastanesine bir köylü götürdüm. Kemik veremi imiş. Daha önce hastanede ayağını kesecek olmuşlar.

Operatör:

«Bundan gayri çare yok,» demiş.

Hasta, ayağını kestirmeye razı olmamış. Bitlisteki şeyhe gitmiş.

«Şeyhim senden imdat!»

Şeyh, akıllı bir şeyh olacak:

«Doktora,» demiş. «benim elimden birşey gelmez.»

Hastayı götürdüm. Vanın o pis, toprak dam hastanesinde yatak yok. Zor, güç, hatır belası adamı ikinci sefer hastaneye kabul ettirebildik.

Her yol ayırımında, her tepe başında bir ziyaret...

Allah selamet versin.

Üç Taş

Buralardaki baş yemin, üç taş yeminidir. Bu yemini, burada, kimse yalan yere edemiyor.

Yeminin şekli şöyle: Yemin verdiren kimse yemin edecek olanın eline üç tane taş veriyor.

«At bunları,» diyor.

Bu taşları eğer yalan yere atarsa adam, karısı üçten dokuza boş oluyor. Karısı o adamla yatmıyor. Çekip gidiyor, gideceği yere. Bu sebepten de kimse yalan yere yemin edemiyor. Birini gösterdiler:

«Bunu,» dediler, «bu namussuzu görüyor musun? Yalan yere üç taş atmıştır. Daha gezer adamım deyi dünyada. Kimse konuşmaz onunla.»

Lanetleme...

Mahkemeler, karakollar da bellemişler bu üç taş ye-

minini, başları sıkıştı mı veriyorlar üç tane taşı köylülerin ellerine... Söylesinler bakalım yalanı, yiğitseler... Her sev olur da bu olamaz.

Evlenme

Zor olan işte budur. Doğuda bundan zor bir iş yok. Bir kız, isterse en çirkin, en fakir olsun, fiyatı iki binden aşağı değildir. Getirirsin iki bini, alırsın... kızı! Zengin kızlarının fiyatı otuz bine kadar yükseliyor. Son zamanlarda kızları kamyonla değiştiriyorlar. Bir kamyona bir kız.. Kızların sayesinde makineleşiyoruz.

Sonra yetmişlik, seksenlik ihtiyarların on beşinde, gül gibi karıları var. Kim ne karışır, parasını vermiş almış.

Şemsiye saçlılar

Ernis iskelesinde bir top insan görüp yanlarına vardım. Ortalarında acayip kılıklı biri, elinde bir tef, çalıp söylüyor. Uzun, çok uzun saçları var. Alnından, saçların altından yeşil bir mendil bağlamış. Saçları şemsiye gibi açılıp aşağılara doğru dökülmüş.

«Bu adam neci böyle?» dedim.

«Derviş,» dediler. «Allahın dervişi, divanesi.»

Bir ara dervişle konuşma fırsatını buluyorum:

«Sen nasıl derviş oldun?» diyorum.

«Ben,» diyor, «yedi yüz yıl diz çökmüşüm Şeyhin tekkesinde...»

Bu derviş dileniyor:

«Şeyhin başı için!»

VAN KÖYLERİNDEN BİRİ

Bu köy, Ernis köyüdür. Van gölünün kıyısına düşer. Üstünde Esrük dağı vardır. Van gölü ile Esrük dağının arasına sıkışmıştır köy.

Ernis iskelesinden inince, ötede, dağın eteğinde. birkaç kavak ağacı, yemyeşil gözüktü.

Yanımdaki:

«İşte,» dedi, «köy budir. Dibindedir o gavaklarin.»

«Bu köy evsiz mi?» dedim. «Evler hiç gözükmüyor.»

«Görünmir,» dedi.

Şaşırdım kaldım. Duyardım, duyardım ya, böyle bir şeyle karşılaşacağım hiç aklıma gelmezdi. Ne bileyim, biz de böyle gördük, köyde doğduk, büyüdük, karınca kaderince şu memleketimizi öğrenmeye çalıştık. Bu yüzden epeyce de dolaştık.

Köyler var yıkılmış, köyler var ottan, kamıştan, hele son yıllarda, köyler var çadırdan. Cümle evleri çadır. Bu çadırlı köyler, göçebelikten bıkıp da, iskan olmaya can atanların köyleridir. Bu çadır köyleri, daha çok Çukurovadadır. Dağ demiyorlar, tepe demiyorlar, çadırları buldukları yerlere kuruveriyorlar. Yerleştikleri, yerlerin sahipleri de var tabii. Başlıyor mahkemelere gidip gelmeler, dövüşler. Bu çadırlı köylere de «gündüzkondular» diyesim geldi.

Her neyse, Ernise yaklaşınca, birkaç ev göründü.

«Bu kadar az mı,» dedim, «evler? Ben büyük duymuştum bu köyü.»

Yanımdaki:

«Çokdir Erniste ev. Çokdir ama görünmirler.»

«Yer altı mı?» dedim.

Güldü:

«Heye beg, yerin altindedir,» dedi. «Sen ne bilmişsen?»

Övünmenin tam sırası:

«Bilirim,» dedim, «bilirim.»

Köye girdik. Bildiğimden de beter çıktı. Gerçekten yer altında evler. Evlerin duvarları, çok çok, yerden bir metre yükseklikte. Toprağı kuyu gibi kazıp, yanlarına da harcı çamurdan, taş örmüşler, örmüşler değil, yığmışlar. Sonra ağaçları döşemişler üzerine, ağaçların üstüne de doldurmuşlar toprağı; toprak küçücük tepe gibi yükselmiş.

Bir evin içine girdim. Evin içi kapkaranlık. Çocukken, su kuyularına kova düşerdi de bizim köyde, kovayı aldırmak

için, belime ip bağlayıp beni sarkıtırlardı kuyuya. Kuyudan çıkıncaya kadar da canım burnumdan gelirdi. Ama her kova düşüşte de beni indirirlerdi. Ben de yok demezdim. İşte, kuyularda duyduğum o korkuyu, seneler sonra, bu evlerde aynen duydum. Öylesine yeraltında, öylesine nemli. Yukarıdaki anlatmamdan evlerde pencere olmadığı anlaşılır sanırım. Yalnız, damın tam ortasından, el kadar bir delik açmışlar, oradan azıcık ışık sızıyor. Tam kuyu ağzı misali... Kuyu dedik ya.

Dedım ki:

«Yağmur, kar yağınca, bu deliği ne yapıyorsunuz? İçeri girmez mi yağmur?»

Bir kadın:

«Goymişem ağzına bir daş,» dedi.

«Karanlık olur,» dedim, «göz gözü görmez.»

«Öyle olir,» dedi. «Göz gözi görmez.»

Mağaraya can kurban. Keşki mağarada yaşasalardı. Hiç olmazsa yer üstündedir. Işık giren bir de kapısı olur nasıl olsa.

Kim icat etmiş bu yeraltı evlerini? Cennet yüzü görmesin. Eski insanlar gibi mağaralarda, göçebeler gibi çadırlarda yaşasalar daha iyi ederlerdi.

Şunu da söylemeden geçmeyeyim: Gene, bu Ernisteki evlerin yüzüne bakılır. Vanın başka köyleri var, onlarda hiç duvar yok, yerle bir. Öylesine ki, harmanları damların üstünde yapıp, döndürüyorlar öküzleri üstünde. Akıllı adamlar doğrusu! Dam üstünden daha düzgün yeri nerden bulacaklar? Üstte sür, çıkar zahireyi, aşağıdaki eve indiriver sonra, kolaycacık.

Bir eve girdim de, damda bir adam kalınlığında, bir uçtan bir uca uzatılmış, bir kalas gördüm. Gözüm takıldı kaldı. Çok heybetli.

«Buni,» diyor ev sahibi, «babamin babasi goymiştir.»

Koymaz olsun!

Bu evlerin bir özelliği daha var: Evlere büyücek bir kapıdan giriliyor. Ama bu kapı esas kapı değildir. Üstü örtülmüş, daracık, uzunlamasına bir avluya benzer. Esas ev ka-

pısını bulmak için buradan, bir miktar yürümek ister. Üç tane yanyana kapı gelir. Masalların kırk kapısına benzettik ama, neyse. Bunar onlardan değil. Bu üç kapıdan biri yattıkları yere açılır. Ötekisi koyunları koydukları yere. Üçüncüsü de atları, inekleri, öküzleri bağladıkları yerdir. Bu sebeple gübre kokusundan evlere girilmiyor. Adamın burnunun direğini sızlatıyor koku! Müthiş bir şey! Ama bunlar alışmışlar, aldırdıkları yok. Ekmekleri, yağları, sütleri, yoğurtları, suları, cümle yiyecekleri, bütün köy gübre kokuyor.

Bu söylediğim, bölme bölme olan evler, hali vakti yerinde olanlarındır. Fıkara evlerinde, öyle bölme filan yok. Hayvanları bir yandadır, kendileri bir yanda...

Evlerin önlerine iki adam boyunda tezek yığınları yapmışlar. Bu tezeklerin üstlerini güzelce tezekle sıvayıp, bir kapı bırakmışlar. Kışın, bu kapıdan tezeği alıp alıp yakıyorlar. Tezek yığınlarının adı «kalak»tır. Her evin önünde birkaç tane kalak var.

Bir rüzgar esmeyegörsün köyün içinde, tezek savruluyor. Adamın ağzına, burnuna tezek doluyor.

Erniste 95 ev var, 95 evden yalnız 12 si yerin üstünde.

Bir gün köyde gezerken dedim de, hani bu köyde de kolay kolay gezilmiyor. Köy, köpeklerle dolu. Her biri eşek kadar, kocaman kocaman köpekler. Maazallah!...

Bir adam geçiyordu, sordum:

«Hep böye çırılçıplak mı bu köyün çocukları?»

«Yok, begim,» dedi. «Heç olir ciplak, elbise de giyirler.»

«Ne, ne?» dedim.

«Analari gitmiştir göle. Yikemişdir çemeşir.»

«Hep bir kat mı olur?» dedim.

«Ya gaç tane olacek,» dedi. «Yetmir mi bir get?»

Erniste sabuna çok çok da ihtiyaç yoktur. Van gölü sodalı olduğu için, çamaşırları göl suyunda yıkıyorlar. Yaman bir dertleri var, o da olmasa işleri iş! Göl suyu çamaşırları çabuk eskitiyor.

Doğu köylülerinin bir adetleri var, yatağa çırılçıplak, anadan doğma soyunup, giriyorlar. Çoluk, çocuk, kız, karı, koca, hepsi de yatakta çırılçıplak... Sebebi de, yatakta çama-

şırın eskimesiymiş. Bunu aklım kesmedi, adet edinmişler herhalde.

Öyle bizim yataklardan, yani yorgan döşek gibi şeyler. bunların çoğunun evinde yok. Altlarına seriyorlar keçeyi, üstlerine de çekiyorlar çulu... Rahat!

Benim bulunduğum günlerde, her ev, zengini, fakiri, arpa ekmeği yiyordu. Pek çoğu onu da bulamıyordu. Mart deyince açlık, açlık dedim ya öyle acından ölen yok, zahiresizlik başlıyormuş.

Doktor bilmiyorlar. Bilseler bile, verecek para nerede? Ağırca, ölümcül hastaları deriye çekiyorlar. Bir koyunu yüzüp, derisini sıcak sıcak sarıyorlar çıplak bedene. Her derde deva.

Muradiye ilçesinin 127 köyündeki 4 okuldan birisi de burada. Okul 1948 de açılmış. Köydeki nüfustan ancak 17 si okur yazar. Onların da çoğu, çat pat, askerlikte öğrenmiş. Okula 45 çocuk devam ediyor. Okulda sıra da yok. Kuru yerde oturuyor öğrenciler. 1996 nüfustan 45 çocuk! Ne denir...

Köydeki tarla miktarı 10.000 dönümdür. Bunun da çoğu eski beylerin elinde... 30 ev tarlasız. Tarlalar bire üçten, dörtten fazla mahsul vermiyor.

1996 nüfusun ancak 2000 koyunu var. Bu koyunların da 1000 tanesi bir zenginindir. Doğu, sözde koyun memleketi olacak.

Erniste şapka giyen pek az kimse var. Köydeki erkeklerin, kadınların hepsi tarikatli.

Soruyorum:

«Sizler niçin şapka giymezsiniz? Bu külahlar da ne böyle?»

Bir tanesi:

«Nereden bulalım o kadar parayı?» dedi.

Sanırım ki bu cevap, dolambaçlı bir cevaptır. Şapkayı sevmiyorlar.

Çoğunun sırtında gömlek yok. Çıplak tene geçirmişler eski asker ceketini.

Kadınlar başka. Onların kıyafetleri düzgün. Düzgün ama, çoğu yalınayak. Ayağa önem vermiyorlar. Hele düğünlerde

görseniz bu kadınları, yedi, sekiz, on entariyi üstüste giyiyorlar. Burunlarına «hızma» dedikleri, küpeye benzer gümüş bir zincir takıyorlar. Boğazları boncuk dolu, çeşit çeşit, renk renk boncuklar. Çoğununki bir kiloyu geçer. Öyle çok.

Bu boncuklardan ayak bileklerinde de var.

Başlarına giydiklerine de «Kofi» diyorlar. Renk renk ipekli yağlık sarmışlar kofilerin üstüne. Renklerin en cicili bicilisi, renklerin en göz alıcısı başlarında.

Erniste bol bol pınar var. Suları da iyi. Pınarların içinde tezek parçaları yüzüyor ama... Kusur mu?

Hela arama, hiçbir evde yok. Hamam arama, yıkanan da pek azdır sanırım. Çünkü herkesin boynunda bir parmak kir gördüm. Birkaç zengin ve köyün muhtarı bunun dışında. Onlar temiz.

Doğu, kalkınmalıdır!

7.6.1951 — 12.7.1951

ÜÇÜNCÜ MEVKİ YOLCULARI

Trene Şarkışladan bindim. Bir biniş ki... Ne siz sorun, ne ben söyleyeyim...

Üçüncü mevki... insanlar sırt sırta... İğne atsan yere düşmez. Çocuklar, kadınlar, ihtiyarlar... Vagonun koridoru da hıncahınç dolu. İçeride bir koku! Ayak kokusu, sigara dumanı, ter kokusu... Koridora yorgan sermişler, heybeleri koymuşlar... Heybeler iş görüyor: Yastık. Hatta yüznumaraların içine girip oturmuşlar.

Köşelere öylesine yığılmış, öylesine sıkışmışlar ki, kimse elini bile kıpırdatamıyor.

Tren istasyonda durunca, iki kişi inerse beş kişi biniyor. Bir istasyondan bir istasyona insan düşünüyor: «Bu vagon bundan fazla bir kişi daha alabilir mi?» Halbuki öteki istasyonda bir insan kalabalığı biniyor ve vagon hiç tınmadan hepsini alıyor. İşte ben bu sırra akıl erdiremedim. Herhalde bu işte Sayın Ulaştırma Bakanının parmağı var. Keramet ondadır muhakkak. Yoksa...

Gündüzleyin üçüncü mevki gene nur-nimet. Gecesi, işte gecesi çekilmiyor. Perişanlık...

Gece Sıvastan ötede bastırdı. Koridorda büzülmüş, dizlerini karınlarına çekmiş, uyuyorlar... Sırt sırta, üst üste uyuyorlar... Birbirlerine kardeşçesine sarılmışlar. Sabahleyin uyandıkları vakit belki bu işe şaşacaklardır. Bu bize öyle ge-

liyor. Belki de hiç şaşmazlar. Bu, alışılan bir şeydir. Yıllar yılı her yerde Anadolu insanı sarmaş dolaştır.

Bacakları, elleri birbirine dolaşmış insanların dost sıcaklığı. Bunun adına, mukadderat birliği mi derler? İster istemez insan bunun üzerinde duruyor. Garezsiz bir sarılma. bir dostluk... Yol uykusu, sıcaklığı...

Şu, başını sakallı ihtiyarın bacakları üstüne koymuş. ölü yorgunluğu içinde uyuyan delikanlı, ince uzun yüzlü delikanlı, mutlak Karadenizlidir. Nereden bildim? Bellidir, yüzünde Karadenize has solukluk var da. İhtiyar ya Erzurumlu, ya Ağrılıdır. Ama şu hallerine bakıp da kim bunlara baba oğuldur demez. Bu, baba-oğulluktan da ileri bir şey...

Neden sonra, zor güç bavulumu bir köşeye yerleştirip üstüne oturabildim. Şu bavula bir yer bulabilmek, ömrümdeki başarılarımın belki de en büyüklerinden biridir. Belki şaşılacaktır bu sözüme... Ama o ne iştir, ben bilirim. İnanın ki bundan sonra kendime itimadım iyice arttı.

Bavulumun üstüne kurulmuş, seyrediyorum alemi. Buna 'gel keyfim gel' diyebilirim.

Türlü türlü uyuyanlar içinde sayıklayanları, bir yandan bir yana dönenleri, birdenbire kalkıp, onun bunun üstüne basa basa yürüyenleri... Daha ne haller ararsanız.

Hele biri vardı. Başını yüznumaranın eşiği üstüne koymuş, ayaklarında dizlerine kadar nakışlı bir Sivas çorabı. Nakışından baharlar taşıyor. Bunca kir, pas, bunca dert, bela içinde çoraplarından bir türlü gözlerimi alamadım. Yapan eller dert görmesin.

Çoraplı ikide bir bütün gücü ile geriniyor, bacaklarını birer çelik tel gibi gerip inliyordu.

Erzincandan ötesi soğuktu. Vagonun pencereleri buz tutmuştu.

Tam yanımda başını bir dizinin üstüne koyup yumulmuş, yüzünü gözünü başörtüsü ile sarmış ananın kucağında dört beş yaşlarında bir çocuk duruyor, boyuna zangır zangır titriyordu. Çocuğun yüzü al aldı. Çocuk istasyondan bindiğinden beri titriyordu. Daha önce de bir adam vardı. Adamın kocaman bıyıkları, yırtık pırtık bir şayak şalvarı ve gene

şalvarın kumaşından aynı minval üzere bir paltosu. Paltosuna sıkıca sarınmıştı. Adam, boyun çeviriyor, kendi kendine homurdanıyor, dişlerini sıkıyordu.

Çocuk anasının karnına doğru yumulmuş, titremeye veryansın ediyordu.

Adam doğruldu, yüzüne acı, sıkılgan bir gülümseme geldi. Oturan, yatan kalabalıktan, ayağını koyacak bir yer aradı, bir zaman sonra buldu ve ilk adımını attı. En sonunda kadına yaklaşıp:

«Bacı!...» dedi.

Sonra yutkundu. Kadın da başını kaldırdı.

Adam kekeledi:

«Üşüyor mu?»

Kadın başını geri indirdi. Adam da mahcup oldu. Ellerini ovuşturdu. Bana döndü:

«Çok titriyor, ne yapmalı?»

Adam, iki yanına bakıyor, bedenini sağa sola döndürüyor, ellerini birbirine kenetlemiş sıkıyor :

«Bu çocuğa ne yapmalı?»

Hepimiz donuyoruz. Tren değil buz deposu... Bize ne yapmalı? Bize neyse ne... gerçekten, bu çocuğu ne yapmalı? Çare yok.

Sonra adam, kadına eğilip çocuğu kucağından çekiyor ve mıncıklamaya başlıyor.

«Böyle ısınır belki.»

Çocuk koskocaman, kendisi kadar büyük ellerin arasında kuş gibi, uçacak bir kuş gibi, çırpınıp duruyor. Bir bakışı var: «Acaba bu adam böyle ne yapıyor?» der gibi. Ne ağlıyor, ne bir şey... Hayretle bakıyor...

Adam ne yaptıysa çocuğun titremesi durmuyor.

Biri: «Bir sıcak çay,» diyor. «Bir sıcak çay olsa, şimdi durur.»

Sıcak çay...

Bir başkası: «Birinci, ikinci mevkiler yanıyor,» diyor, «oraya götürmeli.»

Daha bir sürü çareler... Ama herbirinin belalı tarafı var.

En sonunda çocuğu elinde tutan adam, paltosunu çıkarıp

çocuğa iyice sarıyor. Anasının kucağına veriyor, gidip bir köşeye büzülüyor.

Buna rağmen, daha bir zaman çocuğun titremesi durmadı. Islanmış kuşun hani tüyleri diken diken olmuş ıslak hali var ya, kocaman açılmış gözleriyle bu titreyen çocuk öyleydi işte...

Sonra çocuğun titremesi azıcık durdu.

Ana:

«Gardaşım,» dedi adama, «sağ olasın sen!»

Adam yere yumulmuştu.

«Ne yapalım bacım,» dedi.

Sordum öğrendim, bu adama Tercanlı Halil derlermiş. İzmirden, çalışmadan geliyormuş.

Şimdi benim içime kurt girdi. Peki, bu vagonlarda kalorifer bulunmaz mı? Varsa neden ısınmaz bu vagonlar?

Şimdi adam ne diyordu? Birinci, ikinci mevkiler de böyle soğuk mu? Böyle, tren değil, işkence yeri mi? Gidip bakmalı. Bir istasyonda inip birinci ve ikinci mevkilere geçtim.

Ne görsem beğenirsiniz! Sımsıcak.

17.2.1952

OTOBÜSLE ANADOLU

OTOBÜSTE DOĞAN YOLCU

Kamanı geçtik. Ak çiçekler içindeydi Kaman... Toprak yemyeşildi. Sonra Kırşehir. Kırşehir bağlık bahçelik... Taze Kırşehir topraklarında bahar tütüyordu.

Kırşehirde Dadaloğlunun bir türküsü aklıma geldi:

Biter Kırşehirin gülleri biter

Kırşehirde bir saat mola verdik. Kırşehir yarı köy, yarı kasaba... Ama şirin, akça pakça...

Kırşehir özüne bir ateş saçtım
Yanar oylum oylum duman görünür.

Kırşehir yanmıyordu ama, ben oylum oylum, baharı tüter gördüm Kırşehirde.

Bindiğimiz otobüsün adı «Sürmeli Ceylan» Otobüsün önünde büyük harflerle «Yolun açık olsun» yazılı ve içinde türlü türlü ayetler asılı. Giderken bir tuhaf gürültü çıkarıyor. Üstelik bir de sallanıyor ki, aman Allah! «Sürmeli Ceylan»ın yolcuları hep köylü. İki elleri dizlerinde, hürmetlice oturuyorlar.

Kırşehirden ötede, bir kadınla iki erkek bindi. Arkada bir yere oturdular. Erkekler, yırtık pırtık urbalar içindeydi-

ler. Ve kadın sararmıştı, gebeydi. Kendisini çekemez bir hali vardı.

Birkaç köy geçtik. Köy çocukları otobüsü görmek için yol boyuna çıkmışlardı. Yollar uzundu ve güneş vardı toprakta. Otobüse vuran güneş şavkıyordu. Yollar bozuk. Bazı yerleri kuyu gibi çukurlaşmış. Otobüs buralara her giriş çıkışta, bizi hoplatıyor, başımız tavana değiyordu.

Makine bir dönemeci alırken işte o zaman olan oldu. Zaten epeyden beri arkadan usuldan bir inilti geliyordu. Müthiş bir çığlıkla geri döndüm ki, kadın dudaklarını ısırıyor ve kıvranıyor. Yanındaki erkekler donup kalmışlar. Ne yapacaklarını şaşırmış bir halleri var. Biri, bir ara ne yaptığını bilmeden, eliyle kadının ağzını kapatıverdi. Kapattı ama, gene kadının çığlığı, iniltisi durmadı. En önde oturan yaşlı köylü kadın:

«Olan oldu,» dedi, «şüfere söylen de dursun.»

Şoföre durumu söylediler. Bir küfür, bir küfür... Kızgınlıkla durdu.

Yaşlı kadın.

«Bez gerek,» dedi. «Bez olmazsa olmaz.»

Yaşlı köylü kadın, ince çehreli, kırış kırış yüzlü, gün görmüş biriydi. Çırpınan genç kadına yaklaştı:

«Korkma bacım,» dedi, «senin yavrun seyyar olacak.»

Gözleri gülüyordu.

Kadın ilk emri verdi:

«Erkekler,» dedi, «hepiniz inin bakalım. İnin de otobüsün yanında durmayın.»

Genç kadının yüzü sararmış, gözlerinin altı da morarmıştı. Durup durup çığlık atıyordu.

Yaşlı kadın:

«Bez,» dedi, «bez... Bez olmazsa olmaz.»

Yolcular homurdanıyorlardı. Kimbilir ne kadar acele işleri vardı. Bazısı da sevinir gözüküyordu.

Kadının yanındaki erkeklerden biri kocası, biri kardeşi imiş.

Yolcular onlara soruyorlar:

«Bilmiyor muydunuz?»

«Neden yola çıktınız?»

«Olsa olsa bu kadar acayiplik olur... Neden yaptınız?»

Onlar hiç cevap vermiyor, boyuna önlerine, toprağa bakıyorlardı. Hiç de kımıldamıyorlardı.

Yaşlı kadın, oraya buraya koşuyor, önüne gelenden bez yalvarıyordu.

«Ne kadar çok bez olursa, o kadar iyi olur. Bez!»

Bez yok. Kimsede bez yok. Hepimizi bir telaştır aldı. Nereden bulmalı bezi. Her şeyi unuttuk, bütün otobüs bez derdinde. Bez olmazsa...

Beli bükülmüş bir ihtiyar araya düştü:

«Ulan beziniz yok mu hiç?»

Düşünen, hiçbir şeye karışmayan zayıf köylü delikanlısı, hemen ceketini soyup gömleğini çıkardı.

«İşte bez. Daha bu sabah giydim.»

İhtiyar gömleği aldı.

«Yaşşa bire ulan,» dedi. «Yaşşa ama, bu yetmez.»

Ben dedim ki:

«Benim bavulda gömlekler var.»

«Ver,» dediler.

Çıkarıp verdim.

Birkaç kişi daha çıkarıp verdi.

Bir zaman sonra keskin bir çığrıltı. Sonra yaşlı kadın başını otobüsün kapısından çıkarıp, bağırdı:

«Gözünüz aydın, oğlunuz oldu!»

Bana döndü.

«Oğul,» dedi, «senin bavul gerek oldu.»

«Al,» dedim, «teyze.»

Taze bahar toprağına bağdaş kurup oturmuş, bir şeyler bekleşen sinirli halkın yüzü ışıdı. Bir sevinç, bir sevinç ki görmeliydiniz.

Ceketlerini çıplak bedenleri üstüne giymiş gömleksizler de memnundular. Yüzlerindeki memnuniyetleri tarifsizdi.

Gömleğini ilk vermiş olan zayıf köylü oğlunun hali bir başkaydı. Hani bir sanatçının başarılı bir sanat eseri yarattıktan sonraki zafer sevinci vardır ya, hali öyleydi. İlk defa konuştu. Sesi birdenbire, top ağzından gülle çıkar gibi

tı. Belli ki söylemek için çok sıkıntı çekmişti. Birden boşanmasının başka hiçbir sebebi yoktu.

«Yolcu!»

Hepimiz bu kelimenin ne olduğunu anlayıverdik. «Yolcu» çocuğun adıdır.

İki adamı aramıza aldık.

«Çocuğun adı Yolcudur.»

«Yolcu!»

«Yolcu olacak!»

Baktım ki bebeği öteki tarafa, benim bavulun içine koymuşlar. Bavuldan beşik!

Benim eşyalar? Eşyalarımı da bir heybeye doldurmuş yaşlı kadın:

«Ağam,» dedi, «kusura kalma... Bavulu aldık ya...»

Heybeyle bavul değiştirildi.

Çocuk ve kadınla iki erkek ilk köyde indiler. Köy bildikleri yer değil ya, ne yapsınlar!

YOLCULARDAN DAYAK YİYEN ŞOFÖR

Ta İstanbuldan Antebe... Tam üç gün! Çekilir mi? Yorgunum. Oturduğum yerde gözlerim kapanıyor.

Orta Anadolunun şehirlerini, kasabalarını birer birer geçiyoruz. Orta Anadolu toprağı bir başka toprak. Bu toprağa bakınca insan dertleniyor, kederleniyor. Bir karış boyundaki ekinlerin arasında. İki kat olmuş kadınlar görünüyor. Bu kadınlar, yolmaya çıkan kadınlardır. Çalışmaları dişle, tırnakla topraktan rızk çıkarmaktır.

Bozkır uçsuz bucaksız, yalnızlığı ile uzayıp gidiyor. Ses seda yok. Bir bizim otobüsün uğultuşu, o kadar işte... Bir çöl ortasında yapayalnız gibiyiz.

Gündüz olduğu halde, şoför direksiyonun başında uyukluyor. Başını direksiyona bir çarpıyor, sonra kendine gelip hemen toparlanıyor. Toparlandıktan sonra da etrafına, bu yaptığımı gördüler mi der gibi, utana çekine bakınıyor. Gö-

rüyor ki kimse farkında değil, bu sefer dişlerini sıkıyor, bir eliyle alnını şakaklarını ovuyor. Fakat biraz sonra başı gene direksiyona çarpıyor.

Şoför muavini sarı saçlı bir çocuk. Neşeli... Cin gibi bir oğlan. Ustasının uykusunu kaçırabilmek için türlü şaklabanlıklar yapıyor. Fakat bu, ustaya hiç tesir etmiyor. O, uykusunda, perişanlığında berdevam... Yolculardan bir kısmı da durumu anladı. Ama ağız açamıyoruz. Ağız açıp da durumu, işin korkunç tarafını birbirimize bile söyleyemiyoruz ve bazan otobüs yoldan çıkıyor. Oraya buraya yalpa vuruyor. Yol uzadıkça otobüsün yalpası da arttı. Bizlerdeki yürek titremesi... Şimdi tekmil otobüs halkı durumdan haberdar... Homurtular da aldı yürüdü. Ama kimse, hala şoföre tek bir kelime söyleyemedi. Bereket versin yol düz de... Dönemeç falan gibi şeyler olsa, çoktan hapı yutmuştuk. Makine her çukura geldiğinde, tepemiz tavana değip değip iniyor. Şoför hiç oralı değil. Uyuyup da uyanıyor, o kadar. Yüzler sararmış ve gözlerde korku.

İçeride korku son hadde geldi. Ha şimdi devrileceğiz, ha birazdan... Kocaman kocaman açılmış, bir sürü korkulu göz şoförün sırtında.

Şoförün yüzü balmumu sarılığında. Çocuk şaklabanlığını o kadar artırdı ki, camları yalıyor, gülüyor, sıçrayıp otobüsün önüne biniyor... Türlü oyunlar. Ne yaparsa yapsın, usta oralı değil.

Yolculardan biri içerideki korkuyu, yahut kendi korkusunu dağıtmak için olacak, oynak bir Karadeniz havası tutturdu. Bir tutturdu, bir daha da uzun zaman kesmedi. Kesmedi ama, para da etmedi türkü.

Artık kurbanlık koyunlar halindeyiz. Hepimiz belki şimdi, belki de birazdan gelecek felaketimizi bekliyoruz.

Sağ yanda epeyden beri kızarıp bozaran, dolup taştığı kıvranmasından belli olan adam, deli gibi fırlayıp şoförün kollarına yapıştı. Şoför neye uğradığını şaşırıp otobüsü durdurdu.

«Ulan öldürdün be hepimizi... Öldürdün be! Her birimiz birer çocuk doğurduk be korkumuzdan. Yeter!»

Şoför sustu sustu, sonra birden parladı:

«Ne olacak! Ne istiyorsun yani?»

«Ulan ne istiyorsunu var mı? Öldürdün, bitirdin ulan... Geri dön de şu yolcuların haline bak, insanlık halleri kalmış mı hiç?»

Şoför adamı yakasından tutup arkası üstü itti. Adam bir yolcunun üstüne düştü.

İşte bundan sonra kıyamet koptu. Bütün yolcular şoförün başına yığıldılar. Şoför ortadan kayboldu. Şoföre tekmeler, tokatlar inip inip kalkıyor ve sarı çocuk çırpınıyor: «Öldürdünüz, öldürdünüz!» Kimseden ses, küfür, çıt çıkmıyor. Yalnız eller faaliyette.

En sonunda kalabalık dağılıverdi. Baktım ki şoför, şoför mahalline yığılıvermiş. Yüzü gözü kan içinde...

Dayağı atanlar, makinenin etrafına sıralanmışlar, sessizce, yüzlerinde derin bir acı, şoföre bakıyorlar.

Bir zaman yerde yattıktan sonra, şoför kendine gelebildi. Hiçbir şey olmamış gibi direksiyona geçip sürdü.

İçeride herkes, oyuncağı elinden alınmış çocuklar misali... Ama artık şoförün başı direksiyona çarpmıyor. Eller tamamen hakim ve makine yağ gibi akıyor.

Toros dağlarına geldik. İşte zurnanın zırt dediği yer burası. Şoför, makineyi gayet normal kullanıyor ya, bizim gözümüz korkmuş bir kere. Bir uçurumdan yuvarlanırız diye ödümüz patlıyor. Yanımdaki genç boyuna ayaklarını titretip, dudaklarını kemiriyor.

Bu minval üzere Torosları geçtik amma, anamızdan emdiğimiz süt de burnumuzdan geldi.

Karanlık basarken Adanaya ulaştık. Otobüs garajda durunca, yolcular büyük bir sevinç içinde kendilerini dışarı attılar. Dışarı atmadılar, adeta fışkırdılar.

Otobüs durur durmaz, şoför başını direksiyona koyup öylece uyuyakaldı.

Yolcular dağıldı, epeyce de zaman geçti, o gene öyle...

En sonunda sarı çocuk dürttü:

«Abi! Osman abi, kalksana artık.»

Osman derin bir uykudan uyanırcasına kalkıp, sürünür

gibi indi. Öylesine yorgun, öylesine bitik gösteriyordu ki, sanki her yanı ezilmiş, kolu kanadı dökülmüş...

Sarı çocuğa:

«Otelde mi kalırsınız?» dedim.

«Evimiz yok ya,» dedi.

«Beni de yattığınız otele götür.»

«Gel abi, gidelim. Sen yabancısın herhalde?»

«Yabancıyım.»

Osman sarhoş gibi, rüyada yürür gibiydi.

Çocuk soruyordu:

«Osman abi, yemek yemeyecek misin?»

Osmanda hiç ses yok. Bir baş işaretiyle yemeyeceğini anlattı.

Otelde üçümüze bir oda verdiler. Osman, elbiselerini bile soymadan yatağa uzanıverdi.

Sarı çocuk, gözlerinde bir acıma, şefkat ışıltısı... Osmana baktı baktı... bana dönüp:

«Abi,» dedi, «bilsen ne iyi adamdır Osman abi. Karıncayı bile incitmez. Ne de çok dövdüler.»

Osmanı derin uykusunda bırakıp, sokağa çıktım.

Adana gecesinde insanı boğacak gibi yapış yapış bir sıcak vardı. Seyhana doğru yürüdüm. Gökte yıldızlar iri iriydi. Seyhan yorgun, karanlık... derinden akıp gidiyordu.

Sabahleyin erkenden uyandığım vakit, sarı çocuğu Osmanı uyandırır buldum.

«Kalk be abi! Kalk be! Vallahi vakit geçti. Vallahi billahi neredeyse güneş doğacak. Herkes arabasını doldurdu bile. Abi be!»

Osman, usul usul gerinerek uyandı. Gözlerini açar açmaz da birden toparlandı.

«Çok geç mi kaldık Raif?» dedi.

«Geciktik abi...»

Osman fırladı. Raifle ben, arkasından bakakaldık.

«Evvelsi gece motor bozuldu da yolda kaldık. Yapabilmek için de sabahlara kadar uyumadık.»

Uykusuzluk ve dinlenmeden on dört saat direksiyon başı.

Raif:

«Abi, biliyor musun sen?»

«Bilmiyorum.»

«Yolcular iyi yaptılar Osman abiyi dövdüklerine. Yoksa muhakkak bir kaza olurdu. Dövdüler de ayıktırdılar. Osman abinin iki çocuğu var, küçücük...»

HÜKÜMETTEN KARISINI İSTEMEK İÇİN TAM 10 GÜN YÜRÜYEN ADAM

Kayseriden Sıvasa gideceğim. Bir garaj gösterdiler. Bu kışta işlese işlese oranın otobüsleri işler, dediler.

Garajın sahibi ince, kupkuru bir adam.

«Sizin kaç otobüsünüz var?»

«İki.»

«Hiç kazaya uğradılar mı?»

«Üç ay evvel biri uğradı.»

«Sebebi?»

Ben, «sebebi?» der demez, kupkuru garaj sahibi çelik bir tel gibi gerildi:

«Sebebi mi? Sebebi ha! Bilmiyor musunuz? Bu şoförler! Ah bu domuzlar! Bakmazlar makineye. Yarış yaparlar canları sıkılınca. Birbirlerine inatlaşır, çarpışırlar. Daha neler! Onlara milyon maaş versek gene bizlere düşmandırlar. Uyurlar. Vallahi billahi, inanın direksiyonun başında uyurlar. Otuz kırk kişinin hayatı, benim servetim bir serserinin elindedir. Hükümet bir çare bulmalı bu şoförlere, bir çare... Kocaman yepyeni bir otobüs parçalandı, on iki kişi de yaralandı. Ne oldu şoföre? Hiç. Birkaç ay yatıp çıktı. Ya benim mahvolan servetim? Ben on yıldan beri otobüs işletirim, iki aydan fazla bir şoförü yanımda durduramadım. Durmazlar. Mutlak bir hır çıkarırlar.»

Otobüs saat dokuzda hareket edecek, dediler. Ben, bunların saat dokuzunu iyi bildiğim için, inanmadım. Gene de ne olur ne olmaz diye, ertesi sabah dokuzda garaja geldim.

Saat on oldu, hareket yok. On bir, on iki. «Dolsun da öyle. Boş gidemeyiz ya,» diyorlar. Boş dedikleri otobüsü bir görseniz! Üstü yükle dağ gibi bir kabardı, neredeyse çökecek. İçeride ise oturacak hiç bir boş sandalye kalmadı. Bunun daha neresi boş? Kimbilir, koyacak, sıkıştıracak bir yerleri daha vardır belki!

Gerçekten varmış. Saat ikiye doğru, sandalyelerin araları, otobüsün arkası insanla doldu. Saydım tam kırk dört kişi!

Bu arada yaşlı bir köylü, bekledi, bekledi de heybesini omuzuna vurup, küfrede ede çekti gitti.

Giderken boyuna konuşuyordu:

«Tren kalabalık olsa da, insan üst üste binse de, eşyandan para alsa da bundan bin kat iyidir. Hiç olmazsa bekletmez. Gelir istasyona durur. Vakti saati gelince bir «düüt» çeker. Uğurlar ola... Otobüs ucuzmuş... Başlarını yesin ucuzlukları hınzırların.»

Saat dokuzda kalkacak otobüs saat üçte kalktı. Dokuzdan üçe kadar en az yirmi otuz kişi bekledik de, ihtiyar köylüden başka hiçbirimiz, neden, niçin bekliyoruz diye ağzımızı açıp bir laf etmedik. Beklemeye bizim kadar alışmış insanlar başka yerlerde de var mı acaba? Hiç sanmam.

Bu yolculukta, kasten şoförün yanına oturdum.

«Neden böyle dokuzda dersiniz de üçte kalkarsınız?»

«Hiç sorma kardeşim,» dedi, «halimizi. Bunların gözleri doymaz. Şu üstteki yükü görüyor musun? Neredeyse otobüs devrilecek diye, dokuz doğuruyorum. Bu kadar da insan... Bu lastikler bu kadar ağırlığı çekemez.»

«Götürme,» dedim.

«Nasıl, nasıl götürmezsin be kardeşim. Ekmek derdi. Bunların hepsi böyle. Birinden çıkayım, ötekine gireyim dersin, o daha berbat.»

«Müşkül,» dedim.

Daha yirmi dördünde bir delikanlı. Açık mavi, yumuşacık bakan gözleri var. Öyle ince, yumuşacık bir çocuk ki otobüsü nasıl idare ettiğine insan şaşıp kalıyor.

«Bundan üç ay önce bizim patronun öteki otobüsü dev-

rildi. Sebep? Sebebi fazla yük! Tabii kabahatli gene zavallı şofördür. Fazla yükten, zaten zayıf olan lastik patlamış. Patlayınca da...»

«Peki, bu kadar çok kaza neden olur?»

«Neden mi olur? Bunda bizim arkadaşların da kabahati yok değil. Sonra bizim halk da sağını solunu bilmiyor. Önüne bir araba çıkıyor... Şoför sola kırıyor, o da sola... Sağa kırıyor, o da sağa... İşte sana bir kaza... Sen bir virajdan dönerken sağdan gidiyorsun, adam tam karşına çıkıyor. İşte sana kaza... Sonra uyku, yorgunluk... Adanadan kalkan bir otobüs, o gün Ankaraya... Yarın sabahleyin de geri Adanaya... İşte sana kaza. Buna can mı dayanır? Tabii, sersem olmuş, yorgun adam kaza yapacak. Bu gidişle sizin, bizim, hepimizin hayatı tehlikede.»

Elleri ustacasına direksiyonda:

«Bak,» dedi, «direksiyon başında, bu kadar yükün altında, seninle şimdi böyle konuşmam bile hata... Bu an bir kazaya sebep olabilir. Şoförlük Sırat Köprüsünden geçmek gibi bir şeydir. Kılıç ağzı üzerinde yürüyorsun. Sonra bizim çocuklar sefere çıkarken makineyi kontrol bile etmezler. Bir fren patlar... yallah uçuruma.»

Sonra sustu. Daldı:

«Abi, artık susayım, yollar tehlikeli.»

Uzun zaman sustu. Ben de üstelemedim. Gözleri ileride bir noktaya dikilmiş gibiydi. Otobüs de bir at arabası hızındaydı.

Uzakta bir köylü kollarını açıp yolun ortasında durmuştu. Onun karşısına gelince durduk.

Köylü:

«Beni otobusuna alsana,» dedi.

Şoför, -şoförün adı Saimdi- sordu:

«Paran var mı?»

«Yok. Yok ama, iki gündür yol yürüyorum. Ayaklarım şişti.»

Saim:

«Bin,» dedi. «Bin başımın belası.»

Köylü arka kapıdan zorla girip arkaya yığılıverdi. Başı

da önüne düştü. Bir zaman kımıldamadan öyle kaldı. Otobüs sarsıldıkça da başı kalkıp kalkıp öne düşüyordu. Kirli kara sakalı, yüzünün her bir tarafını örtmüştü. Ayakları yalın ve üstündeki elbise paramparçaydı. Bu karda iki gün yalınayak nasıl yürümüştü?

Onunla ilgilenmek, ondan bir şeyler sormak için can atıyordum. Önce nereden başlanır suale?

«Adın ne senin kardaşım?» dedim.

«Benim adım Dertli Hidayet,» dedi. «Dertli...»

Sonra yarasına değmiş gibi irkildi.

«Siz biliyor musunuz ki, ben nerelerden geliyorum?»

«Ne bilelim,» dedim.

«Ben Ankaradan geliyorum. Hökümeti gördüm. Hökümete dedim ki, Deli Hüseyinden benim Zelihamı alın da bana verin.»

Yolcular gülmeğe başladı. Artık Hidayete soran sorana.

«Verdiler mi avradı?»

«Biliyor musunuz tam iki yıl var ki benim Zeliham eve gelmez oldu. Babası kandırıp götürdü. Satmış Deli Hüseyine üç yüz liraya. Ben de müdüre istida verdim, kaymakama istida verdim, valiye istida verdim, alıp vermediler Zelihamı Deli Hüseyinden.»

«Avradın üstüne kaydı var mıydı?»

«Yoktu. Yaşı küçüktü de onun için yoktu. Vali avradımı alıp vermedi. Bütün varımı bu yola döktüm, gene de avradı alamadım. Ben de tuttum, buradan yürüye yürüye on günde Ankaraya gittim. Çıktım hökümete... Alın da Zelihamı, verin bana... Ben varımı yoğumu onun yolunda bitirdim, dedim.»

Otobüste, derdiyle, belasıyla bir memleket var.

Kayseri-Sıvas arası... Karlara gün vurmuş.

BİTLİS YOLUNDA BİR FACİA

Trenle, Haydarpaşadan Kurtalana geldim. Kurtalan son istasyondur. Oradan sonra, Bitlise, Vana otobüsle gidilir,

Bu yol, uzun, meşakkatli ve korkunçtur...

Doğu Anadolunun dağları Kurtalandan başlar gibi gelir insana, Kurtalanın, sırtını dağlara vermiş yaman bir hali vardır.

Haziran ayındaydık ama, bahardı. Yani Doğu Anadolunun baharı yeni geliyordu. Ağaçlarda, daha çatlamamış tomurcuklar... Doğu dağlarının çoğu çırılçıplaktır. Çırılçıplak, bir aydınlık içine batmış dağlar... Doğunun baharı başkadır. Başka hiçbir yerin baharına benzemez. Olgun, biçime ermiş bir başak kadar olgun bir bahar. Öteki yerlerin baharları gibi birden fışkırmıyor. Usuldan, sindire sindire gelen, durgun bir bahar...

Bitlise gideceğim. İstasyonda otobüsler bekleşiyor. Otobüslerin dört yanını dilenciler almış. Ama bu dilenciler bizim bildiğimiz dilencilerden değiller. Bunlar türküler, destanlar söylüyor, kaval çalıyorlar... Bunlar ihtiyar dilencilerdir. Çoğu da kör...

Aralarında top kara sakallı bir kör vardı. Adına oradakiler «Sofi» diyorlardı. Sofi, dehşetli kaval çalıyordu. Uzun, dertli havalar... İnsanı alıp başka dünyalara götüren, ağlamaklı eden havalar...

Otobüs çok kalabalık... Bu kalabalıkta herkes kendi derdine düşmüşken bile, onu dinlemeğe can atıyorlardı. Sofi de otobüsün etrafını döne döne çalıyor. Otobüs kalkıncaya kadar çaldı. Biz uzaklaştık gittik, yüzü bize dönük, boyuna çaldı.

Sofiye, yolcular hiçbir dilenciye verilmeyecek kadar para verdiler. Üstü başı perişan köylüler bile, karınca kaderince, ona yüreklerinden kopanı veriyorlardı.

İçlerinden biri:

«Bu Sofi, ben kendimi bildim bileli burada kaval çalar. Yoktur bunun üstüne kavalcı,» dedi.

Şu bindiğimiz otobüs bermutat bir alem. İçine neler doldurmadılar! Yükler, denkler, sandıklar... Otobüsün üstü de tıklım tıklım tabii. Fakat her şeye rağmen tertemiz araba. Radyosu da var. Ulu Bitlis dağları arasında radyo...

Otobüs hareket ettikten beş on dakika sonra bir dostluk,

bir ahbaplık başladı ki sormayın! Gürültülü konuşuyorlar... Bunlar ne kadar zamandan beri tanışıyorlar acaba? Yoksa hepsi bir yerden mi? Sordum, öğrendim ki, birbirlerini ilk defa otobüste görüyorlarmış. Ama bu yakınlık, bu dostluk!.. İşte doğu insanının karakteri de budur.

Yüce, sarp, korkunç dağlar, uçurumlar geçiyoruz. Bereket yol, iyi bir yol... Yol boyunca ta aşağılardan, pırıl pırıl bir su akıyor. Dağları kılıç gibi ortasından biçiyormuşçasına bir hali var bu suyun. Yol, dolana dolana dağların tepesine çıkıyor...

Bir yük kamyonunu geçtik. Kamyonun içi köylülerle doluydu. O kadar doluydu ki, yolcular sırt sırta ayakta birbirlerine dayanmışlardı.

Biraz sonra arkadan bir yolcu:

«Amann!..» diye bir çığlık attı.

«Ne oldu!» diye hep döndük.

Arkadaki:

«Kamyon gitti,» dedi.

Otobüsten inip geriye doğru koşmağa başladık. Vardık gördük ki, ne görelim! Kamyon uçuruma yuvarlanırken iki kayanın arasına sıkışmış kalmış, tekerlekler hala boşlukta dönüyor. Yolcular sadmenin şiddeti ile boşluğa fırlamışlar, sonra kayalik, meyilli sathın şurasına burasına bütün hızlarıyla düşmüşler. Bir çığrıltı, bir feryat dağları almış... Ölüler, yaralılar... Yaralılar bağırıp inliyor, can çekişenler inliyorlar.

Ölenlerin çokları parçalanmış, çokları da pıhtılaşmış kanın içine batmışlar...

Bir çocuk can çekişiyor. Bacakları hurdahaş olmuş... Can çekişen çocuk toprağı tırmalıyor, otlara, toprağa dişlerini geçiriyor. Ağzı yeşil ot ve toprakla dolu. Uzun zaman öylece kıvrandı durdu. Toprağa rahatça kıvrıldı.

Meselenin aslını sonradan öğrendim: Kamyondakilerin hepsi Bitlisin bir köyündenmiş. Elli beş altmış kişi kadarlar. O yanlarda «Veysel Karani» adında bir ziyaret var. O ziyarete gidip gelmek için, köycek bu kamyonu kiralamışlar. Bu

kadar sıkleti bu kamyon çekemez tabii. Bir virajı dönerken başlarına geleni gözlerimizle gördük işte.

Şoföre bir şeycikler olmamıştı. Elleri belinde donup kalmış, gözleri yuvalarından fırlamıştı. Ölülere, yaralılara, bir heykel hareketsizliği içinde bakıyordu. Bu manzara onun mu eseri acaba? Eserini seyreden ressama hiç de benzer tarafı yok! Tam on iki ölü, yirmi sekiz tane de yaralı saydık.

Uzun boylu, iri kıyım, kapkara bıyıkları ağzını örtmüş bir adam, şoförün üstüne yürüyüverdi:

«Ulan öldürmüş bu kadar adamı, daha durmuş seyrediyor öyle!»

Şoför istifini bile bozmadı. Kımıldamadı. Taş kesilmişti.

Bıyıklı adam, iri yumruğunu kaldırdı. İndirecekken, birden vazgeçti. Bütün heybeti, hışmı o anda merhamete çevrilivermişti. Şoförün yüzüne uzun uzun baktı. Taş kesilmiş şoför oralı değildi. Belki gözleri de görmez olmuştu.

Bıyıklı:

«Bu da,» dedi, «bu da bitmiş. Ölmüş.»

Biz sürduk... Ölüler, yaralılar arkada kaldı. İlk merkezde olayı haber vermekle yetindik.

İmdat gönderdiler. Niçin böyle yaptık? Biz de beş on yaralı alamaz mıydık?

Karanlık basarken Bitlise vardık. Bitlisin içerisinde de uçurumlar... Herhangi bir kaza şehrin içerisinde de olabilir, bizler de uçurumdan aşağıda kendimizi bulabiliriz. Korkumuz hala dinmedi. Bitlis kuyu gibi bir yere, dağların arasına kurulmuş. Bitlis kalesi, Bitlisin evleri kartalların yuvası... Nasıl da sarp yerlere kurmuşlar bu evleri...

Şu ufacık Bitlisin içinde, otuz tane taş köprü var. Üç koldan şehrin içine su akıyor. Bu köprüler öyle derme çatma değil, adamakıllı sağlam, güzel köprüler. Bu köprülerin altından akan suya, başınız dönmeden kolay kolay bakamazsınız. Yüce bir dağdan aşağılara, derin bir uçuruma bakıyormuşsunuz gibi gelir size... Ama bu köprüleri kurmakla hata etmemişler. Başka yerlerden Bitlisi bu köprüler ayırıyor. Ve ona özelliğini kazandırıyor.

Sabahleyin aynı otobüsle Tatvana yollandım.

ÇUKUROVA TOPRAĞI SITMADAN TİTRER

Ceyhanda bir garaj... Otobüslerle dopdolu. Otobüsler, üstüste gibi bir şey.

Ortalık toza dumana batmış. Gökte toz bulutları dönüp duruyor.

Bir sıcak, bir sıcak ki... Çok yakında bir yangın varmış da, bu dünyayı kavuran alev oradan geliyormuş dersiniz!

Antebe gideceğim. Otobüsümüz mavi boyalı ve yanlarına kocaman kocaman, ağızları açılmış bir çift aslan resmedilmiş, otobüsün alnına da «Maşallah Aslan Yürekliye» yazılmış.

Saat dokuz suları... Heybelerini omuzlarına almış yolcular, bilet kestirip, teker teker giriyorlar içeri... Her birinde bir telaş, bir rahatsızlanma hali var.

Otobüsün üstü yük, içi insanla doldu. Ter kokusu... Ayak kokusu...

Hareket... Yolculardan biri, bir:

«Uğurlar ola,» çekti.

Cümlemiz birden:

«Uğurlar ola,» dedik.

Otobüste bir zıngırtı, gürültü, sallantı... Dayan dayanabilirsen.

Temmuz ortaları... Biçilmiş tarlalar, şavkıyan bir aydınlık içinde, yol boyunca uzayıp gidiyor.

Otobüs harap bir otobüs... Altından, yanından, pencerelerinden, içeriye sel halinde tozlar akıyor.

Tozdan yüzümüz gözümüz belirsiz olup, her yanımız apak kesildi. Her birimiz, şöyle hatırı sayılır birer miktar da toz yuttuk.

Yol boyunca pirinç tarlaları başladı. Yemyeşil... Güneşin keskin, ovayı dolduran, bol aydınlığı altında ince, tütüp buğulanan, tatlı, bambaşka bir yeşil...

Bir pirinç sahasının yanındaki köyde, otobüsümüz durduruldu. Köy, bir ot ve gübre yığınından ibaret. Köyden iki sıtmalı kadın ve iki erkek bindi. Sonradan bir de beli bükül-

müş, avurdu avurduna geçmiş bir ihtiyar kadın, elinden tutup, boynu incelmiş ve sararıp solmuş bir çocuğu getirip, o erkeklere teslim etti.

«Velimi de gösteriver tohdura gurbanın olam Osman,» dedi.

Elindeki çıkını, elleri titreye titreye açıp, içinden bir miktar para çıkarıp Osmana verdi.

Kadınlardan biri, orta yere, kanapelerin ortasına uzanıverdi. Erkeğin biri, onun başını dizine alıp, yere oturdu. Öteki kadın da arka köşeye kıvrıldı.

Çocuk, ürkmüş, kocaman gözlerinden ibaretti sanki. Herbir yeri ölmüş, yalnız gözler... Yüzü bir avuç... Ama gözler... Çocuk tir tir titriyordu.

Yaşlı kadın otobüs hareket ederken:

«Osmanım,» dedi, «tohdura söyle, dabannarını öperim. Velimi, biricik Velimi bu derdden gurtarsın.»

Yolcular tekmil göz kesilmiş, sıtmalılara bakıyorlardı. Bunu sezen erkeklerden biri:

«Tohdura,» dedi.

Yanda duran seyrek sakallı köylü:

«Hep tohdura... Yaz gelip de sarı sıcak ciğerleri kebap edince, tekmil Çukurova tohdura...» dedi.

Yanımda bir İstanbullu delikanlı oturuyordu. Bilmem ne üniversitesinde doktora yapıyormuş. Briyantinli saçlarına toz yapışıp çamur halini almıştı.

«Allah Allah,» dedi... «Bütün Çukurova doktora mı?»

İhtiyar köylü:

«Ne belledin ya, yavrum,» dedi.

Delikanlı:

«Yaa!» dedi.

Köylü:

«Yaz gelip de pirinçlerin dibi göllenince... Yaz gelip de sarı sıcak çökünce... Yaz gelip de Çukurova kaynar kazana dönünce... Dönünce yavrum... Pirinç tarlalarından gara bulut misali sivrisinekler sökün edince... Gör o zaman Çukurova insanının halini. Hal değil irezillik yavrum.»

Elini doğudan tarafa uzattı. Otobüsün camını toz bağla-

mış, öteler gözükmüyor, yol boyunca da tozlar direk direk olmuş salınıp duruyordu.

«Şu depenin dibinde benim köyüm var. Altı bin dönüm çeltik ektiler bu yıl köyün dibine... Her yıl sinek yoğudu. Bu yıl... Bu gara yılı ne siz sorun, ne ben söyleyim.»

Ben:

«D.T.T. ilacı?» dedim.

İhtiyar köylü kızdı da:

«Siz şeher uşakları bir bellediğinizi bellersiniz zatı...»

«Çok faydası var,» dedim.

«Yazı yabanı, Çukurova tüm göl olmuş, senin o ilacın para eder mi?»

«Cibinlik?» dedim.

«Deler geçer,» dedi. «Deler de geçer... Bizim burada, bu sebepten halı vaktı yerinde olan yaylaya gaçar... Bizler galırık. İnsganlar neysem ne gene, hayvanların hali kötü. Sabahınan kalkıp bakıyoruk ki... gızıl gan içinde galmış atlar. Üşüşmüş başına sinekler. Yaa yavrum, siz ne anlarsınız bizim çektiğimizden! Yaz gelip de Çukurova göl olunca çocuklar dökülü dökülüverirler. Bizim adamlarımız sakallarına ak düşmeden ölürler. Yaz gelince, sıtma dutmadık adam bulamazsınız Çukurovada.»

Saçı briyatinli delikanlı:

«Demek, demek,» dedi «biz memleketimizi hiç tanımıyormuşuz demek?»

Köylü acıyarak baktı. Diyeceksiniz ki, köylü hiçbir şehirliye acıyarak bakmaz. Ancak hürmetlice bakar. O eskidenmiş. Şimdi eski çamların bardak olduğu çağdır. Hem öyle acıyarak baktı ki:

«Eyi tanırsınız, yavru,» dedi. «Çok eyi tanırsınız.»

Sonra sustu. Sonra, birden, aklına gelmiş gibi:

«Sana bir şey diyeyim mi yavrum, yaz gelip de... Ağaçlar bile sıtma dutar Çukurovada. Elin memleketi zelzeleden titrer, Çukurova toprağı sıtmadan... Hey bire yavrum, eyi tanırsınız siz bizleri... Amma...»

Soluk yüzlü köylünün dizindeki kadını bir zangırtı almış,

dişleri durmadan birbirine çarpıyor. Var güccüyle de bacaklarını, tekmil vücudunu gerip inliyor.

«Oooy anam... Yandım anam... Öldüm anam...»

Başını erkeğin dizlerinden alıp alıp yerlere çalıyor.

Erkeğin elleri, yarılmış, kocaman kara elleri, kadının saçları arasında.

«Fadımam,» diyor, «az galdı tohdura varmaya, şindi varırık bir inne yapar heç bişeyin galmaz.»

Kadın:

«Yandım,» diyor, «yandım... Dört bir yanımı ateş aldı, köz aldı...»

Sonra kıvranıyor, öylesine küçülüp bir topak oluyor ki... beş yaşında bir çocuk dersin. Bir zaman geldi, öyle ufaldı ki, kadın ortada kalmadı, yokolmuş gibi oldu...

Yüzü gözden ibaret kalmış çocuk köşesine dayanmış, boynunu da bükmüş, dört yanına şaşkınlıkla bakıyordu.

Bir baktık, kadın birden, sara tutmuş bir hal aldı. Debelenip duruyor. Gözleri dışarı fırladı.

Kocası mı, akrabası mı, nesiyse, kadının başını dizine almış köylü:

«Fatma,» dedi, «Fatmam, geldik tohdura... Böyle etme! Böyle edip de beni öldürme...»

Fatma, «Ooof of»la karışık, inliyor, çırpınıyor... Aynı yaralı kuşlar gibi...

Yolcular üzgün, dertli...

İstanbullu delikanlı ikide bir:

«Ya,» diyor, «biz memleketi hiç tanımıyormuşuz.»

Deminki köylü, İstanbullu delikanlının gözlerine parmağını sokarmışcasına:

«İşte bak,» dedi, «işte böyle. Sen, yavrum, bir ayda elli evlik bir köyden on sekiz çocuk öldüğünü duydun mu? Sırf sıtmadan öldüğünü duydun mu?»

Yüreği yanmış köylü, sıtmayı sivrisineği, bataklığı, bataklık kokusunu boyuna anlattı.

Temmuz öğlesinde, Çukurova gün vurmuş bir kalaylı siniye benzemişti. Ve bizim otobüs toz içinde, bu kalaylı siniyi bir uçtan bir uca katediyordu.

Çukurova yana yana ört olur
Her sineği bir alıcı kurt olur.

İşte Çukurova böyle.

OTOBÜSTE BİR AŞK HİKAYESİ

Bolu dağlarına geldik. Yollarda köyler var. Ahşap evli köyler... Köylerin kalem gibi, renk renk boyanmış, süslü, ahşap minareleri var. Bu köyler tertemiz gözüküyor. İnsanın aklından Doğu köyleri geçiyor. Bunlar da köy... Bütün köylerimiz, hiç olmazsa dış görünüşleriyle böyle olamazlar mı?

Bolu ormanları, karanlık bir deniz gibi çalkalanıyor. Ağaç denizi diye boşuna dememişler. Buralarda ister istemez Köroğlu geliyor hatıra. Bütün heybetiyle, namıyla, şanıyla koç Köroğlu... Köroğlunun kır atını oynattığı bu yerlerde, kimbilir kaç yüzyıl sonra, bizler rahat bir otobüste, evimizde imiş gibi, konuşa dertleşe yol alıyoruz.

Yolculardan Kurtuluşlu Selim Efendi, bir kıza aşık olup, onu Amerikaya kaçırmak için Mersine götüren oğlunun derdinde. Söyleniyor söyleniyor, beddualar ediyor. Bu bitip tükenmeyen aşk hikayesinden canı sıkılan şoför, basıyor küfürü... Dört bir yanını yağlar almış şoför muavini telaşta... Dört dönüyor.

Sonra biri var, şişman biri... Sirkecide başını önündeki koltuğa dayadı, Ankaraya kadar kaldırmadı. Otobüs fazlaca sarsınca, bir gözünü açıp, hemen gene kapatıyor.

Gösterdiği bütün hayat eseri bu kadar. Arada bir de derinden derine horluyor.

Arkamdaki sırada oturan şalvarlı, kartal burunlu, kapkara yanmış adam Amasyadan bahsediyor. Her sözünün başı:

«Bizim Amasyanın... Bizim Amasyada Yeşilırmak... Yeşilırmak taştığı zaman hanümanlar dağıldı, ocaklar söndü... Yeşil Amasya zümrüt gibi...»

Sonra iş kadına, aşka döküldü. Kız kaçırmalar, kadın oynatmalar...

Memur olduğunu söyleyen bir Kayserili, Mersin hapisanesinden sözaçtı. Kadın oynatma yüzünden epeyce yatmış... Sonra af... Toroslardan bir arkadaşı varmış mahpusanede, adı Ali... Torosların ünlü eşkiyası Ali...

Kayserili el kol hareketleriyle Aliyi anlatıyor. Kendinden bir geçmiş ki... Otobüs halkı her şeyi, kendi aralarında konuşmaları bırakmışlar, onu dinliyorlar...

«Alinin sevdiği kızı, Ali askerde iken, zorlan başka birine nişanlamışlar. Ali, askerden dönmüş... bakmış ki iş böyle... Bir gece, kızı kaçırmış... Kızın akrabaları Alinin yolunu kesmişler. Attıkları kurşunlar kızı öldürmüş... Kızı, kaçırıp vurdu diye vermişler mahkemeye Aliyi... On beş yıl giymiş biçare... Sonra, bir gün baktık, Ali mahpusaneyi bir gece delip, dört arkadaşıyla kaçmış... Arkadaşlarından ikisi, ikinci gün yakalanıp geldiler.

«Derken mahpusaneye düşen hemşehrilerinden duydum ki Ali, hapisaneden kaçtıktan sonra sevgilisinin mezarı başına gidiyor... Takibinde jandarmalar... Bir çam fidanını kökünden çıkarıp, mezarın başına dikiyor. Oturup bir de ağıt yakıyor.

«Ali, çetesiyle on beş yıl dağlarda gezdi. Sonra da vuruldu.»

Amasyalı:

«Aşktan yaman ne var,» dedi, «yeryüzünde.»

Selim Efendi:

«Aşkın Allah belasını versin,» dedi.

Başka biri:

«Selim Efendiyi aşk süründürüyor,» dedi.

Selim Efendi: «Allah filmlerin belasını versin... Bizim oğlan...»

Amasyalı: «Gençliktir, iyi olur!»

Selim Efendi: «Aşk böyle Amerikaya mı götürür insanı? Filmlerin Allah belasını versin.»

Amasyalı: «Cehenneme bile götürür.»

Selim Efendi: «Aşkın gözü kör olsun!»

Çökmüş bir ihtiyar: «Aşk iliklerdedir.»

Öteden biri: «Gözdedir.»

Bir köylü:

«Tabandadır,» dedi. «Görmüyor musunuz Aşık Kerem, diyar diyar tabana kuvvet...»

Amasyalı:

«Ben ne bileyim, neredadir aşk. Aşk, toprakta, taşta, suda, ağaçta, gecede, gündüzde... Yeşil otlarda bile... Aşk olmazsa damarlardaki kan durur. Aşk, aşk, kainatın her zerresindedir.»

Ben:

«Aşk,» dedim. «Selim Efendiye göre filmlerdedir.»

Selim Efendi kemal-i ciddiyetle:

«Teşekkür ederim beyefendi,» diye mukabele etti, «elbette öyledir. Bizim oğlan...»

Amasyalı:

«Bakın,» dedi, «bizim Amasyada bir aşk geçti. Görülmüş şey değil...»

«Nedir o?»

«Durun da söyleyim.»

«Aşk yamandır.»

«Yamandır da söz mü? Bizim orada bir zengin vardı, adı lazım değil... Bir kızı vardı, bir elmanın yarısı...»

«Sonra?»

«Durun canım, anlatıyoruz... Belediyede çalışan bir delikanlı vardı. Kızla tutturmuşlar arayı. Bir gün kız ortadan kayboldu.»

Bir delikanlı:

«Sonra?»

Amasyalı kızdı, sustu. Anlatsın, delikanlı bir daha ağzını açmayacak diye söz verdik. Ricada bulunduk.

Hikayenin sonu... Kızı belediyedeki delikanlı kaçırmış. Meydana çıksalar, kızın babası bir derebeyidir. Kızı da oğlanı da öldürtecek... Oğlan ne yapmış biliyor musunuz? Evin tavanarasına kızı saklamış... Yiyeceği içeceği hep tavanarasında... Kız, tavanarasından iki yıl çıkmamış, kul olana gözükmemiş. Tavanarasında bir de çocukları olmuş... Kızın ca-

nı sıkılmış tavanarasında da, o sebepten elişleri, mendiller, masa örtüleri işlermiş... O kadar çok işlemiş ki, bunları satmağa karar vermişler.»

Bu işlemelerden birini kızın anası görmüş ve tutturmuş: «İlle de bu işleme benim kızın elinden çıkmıştır. Buralarda bu çiçekleri, kızımdan başka kimse yapamaz,» diye.

Acaba kim sattı bu işlemeyi? Bulmuşlar. Sır da bundan sonra çözülmüş.

Amasyalı coştu:

«Kızı tavanarasından çıkardılar ki ne görmeli! Sararmış, daha doğrusu solup, bembeyaz kesilmiş... Yanındaki çocuğu da kendisi gibi... Kolay mı tam iki yıl, gün yüzüne hasret kalmış. Kızı kaçıran, bundan sonra, başını alıp, Amasyadan gitti. Bir daha da ondan bir haber çıkmadı.»

Şakacı delikanlı:

«Kusura kalma amca,» dedi, «sözümü tutamadım. Kız, sonra ne oldu?»

Amasyalı:

«Kız da,» dedi, «kahrından, bir ay sonra, dilinde sevdiğinin adı, öldü gitti. Kızın babası, diyorlar, günahı boynuna, ben evimde bu çocuğu besleyemem, demiş, bir gece çocuk ortadan yok olmuş. Adam iyi ki Amasyayı bırakıp gitti, kalaydı mutlak öldürürlerdi. Hal böyle işte.»

Otobüs halkı, bu aşk hikayesine dalmışken, birden makine zınk diye durdu ve şoför, muavin çocuğa, okkalı bir küfür salladı.

Şoförle muavini makinenin bozulan bir yerini düzeltmeğe çalışıyorlardı.

Yanımızdan pırıl pırıl, son model taksiler geçiyordu. Toprakta çeşit çeşit kıyı çiçekleri açmıştı.

GÜLEN ADAM VE AĞLAYAN KADIN

Narlıda otobüse bir köylü bindi. Köylü kısa boylu, küçücük bir adamdı. Orta yerde boş bir koltuk vardı, oraya

oturdu. Küçücük gözleri dört dönüyordu. Oturur oturmaz, baştan ayağa, bütün yolcuları süzdü. Sonra yüksek sesle bir «merhaba» çekti. Yolculardan bir ikisi, ona mukabele etti. Adamın bir yerinde duramaz bir hali vardı. Otobüs kalkıncaya kadar, hemen hepsiyle ahbap oldu. O boyuna söylüyor, biz gülüyor, gülmekten kırılıyorduk.

«Bana Çiftedut köyünden Köse Halil derler.»

«Bu Çiftedut köyü nerede?» dedik.

«Yerin üstünde, göğün altında.»

«Oradan geçtik,» dedi bir ikisi.

Köse Halil:

«Ben de geçtim,» mukabelesinde bulundu.

«Sen ne iş yaparsın Halil ağa?»

«At alır satarım. Amma son zamanlarda bir iş geldi ki başıma sormayın. Düşman başından ırak...»

«Söyle,» dedik.

«Söylemem, gülersiniz.»

«Kimse gülmez.»

«Hepiniz söz verin gülmeyeceğinize de söyleyim.»

«Söz veriyoruz.»

«Gülersiniz.»

«Gülmeyiz.»

«Eyi tutun kendinizi, başlıyorum.»

Hepimiz kulak kesildik.

«Başlıyorum.»

Bir zaman bekledi. Sonra başladı:

«Bir atım vardı satacaktım.
Almadılar dorudur diye.
Üçlük beşlik verdiler,
Almadım iridir diye.
Sade Osmanlı altını verdiler,
Almadım sarıdır diye.
Beni tımarhaneye attılar delidir diye.
Gene de almadım.
İki üç adam geldi şahitlik etti.
Köse Halil Veli oğlu Velidir diye.
Ben de minareyi belime soktum borudur diye.

Gülleleri cebime doldurdum.
Darıdır diye.
Denizin ortasına bastım kurudur diye.
Toros dağlarına tekme vurdum,
Geri dur diye...
Gülmeyin be! Söz verdiniz. Ne gülüyorsunuz.»

Köse Halil yerinde duramıyor. Gayet ciddi oturup kalkıyor, kulaklarını oynatıyor. Kulağını nasıl oynatıyor? Bu kendine göre bir hususiyet herhalde.

«Ben,» dedi, «büyük tüccarım. At tüccarı. Her şey satın alırım. Gülmeyeceksiniz amma, başımdan bir vaka daha geçti... Bu kötü amma... Bunu demem. Hem de inanmazsınız. Söz verin inanacağınıza söyleyim.»

Hep birden:

«Söz verdik inanacağımıza,» dedik.

Halil başladı:

«Ben o zaman genç bir tüccardım. 25 yaşlarında vardım. Bir gün arkadaşlarımdan Hacı Ağa ile yola çıktık. Derken bir acıktık, bir acıktık ki... Yolda bir kaz almıştık bir köyden... Pişirelim dedik.

Kazı kaldırdık koyduk ocağa,
İstanbula indi Hacı ağa.
Kaz kalktı kaçtı bucağa.
Kırk gün oldu kayna deriz kaynamaz.

Anadan aldık sacı,
Pişirmek için kazı,
Kazın gölde kaldı gözü.
Kırk gün oldu kayna deriz kaynamaz.

Kazın kanadı yapçacık,
Eti kemiğinden berkçecik,
Ne kazan koydu, ne kepçecik,
Kırk gün oldu kayna deriz kaynamaz.

Dokuzumuz çalı çeker,
Sekizimiz altın yakar,
Kaz kaldırmış başın, bakar,
Kırk gün oldu kayna deriz kaynamaz.»

Köse Halil sustu. Biraz sonra:

«Hani ya, gülmeyecektiniz? Söz vermiştiniz,» dedi.

Bir yolcu:

«Kazı yedin mi?» diye sordu.

Köse Halil:

«Kırk birinci gün pişti. Biz de yedik, doyduk,» dedi.

Bir köyden geçerken otobüs durdu. Yaşlı bir kadınla üç erkek bindi. Kadın boyuna ağlıyordu. İncelmiş, kırış kırış yüzü gözyaşından ıpıslaktı. Kadını görür görmez Halilin neşesi birden uçtu. Köşesinde büzüldü kaldı.

Kadını yanındaki adamlar teselli ediyorlardı:

«Teyze ağlama, senin oğlanı vuranı hökümet muhakkak asacak.»

«Muhakkak asar.»

Bütün otobüs halkı, artık Köse Halili unutmuş, kadınla ilgileniyordu.

Kadının yanındaki yaşlı adam, izahat veriyordu:

«Bunun oğluyla vuran Alinin arasında bir tarla davası vardı. Ali bir gece tarladan dönerken pusuya düşürüp vurdu. Sabahleyin Aliyi asmazlar mı?»

Hep birden:

«Asarlar,» dedik.

Köse Halilin yüzünden şimdi keder akıyordu. Nerede biraz önceki neşeli, durmadan milleti güldüren Köse Halil, nerede şimdiki kederli adam!

«Onu mutlaka asmalılar. Hem de asarlar. Tarla için adama kıyılır mı? Dünya malı için adama kıyılır mı?»

Otobüs halkı ağlayan kadını türlü türlü şekilde teselli ediyordu. Ama her tesellinin başı:

«Onu mutlaka asarlar,» sözüydü.

Ne söyleseler kadının ağlaması durmuyordu.

Bir ara başını kaldırdı ve sordu:

«Onu asarlarsa, benim oğlum geri gelir mi?»

Hepimiz, bu teselli kabul etmez acı karşısında dertliydik. Otobüsümüz, Antebin kırmızı, çıplak dağları arasında homurtuyla ilerliyordu.

28.2.1952 -- 5.3.1952

AMBAR YOLCULARI İLE SEYAHAT

Vapurun adı Aksu... Samsunda dört gün bizim nazlı Aksuyu bekledim. Gününden bir gün sonra, salına salına ancak gelebildi. Onun zararı yok. Canı ne zaman isterse o zaman gelebilir. Bizler, beklemeye alışmışız. Ya beş gün sonra gelseydi? Ya hiç gelmeseydi, ne olurdu sanki, ne yapardık?

Asıl iş başka! Asıl mesele, Aksunun güvertesi, ambarları... Bu güvertenin, ambarların ününü yıllardır duyarım. Bu seferki vapur yolculuğuna sebep de zaten ambarların, güvertenin duyduğum bu ünüdür.

Kapıyı açar açmaz birden sendeledim. Bir koku, bir koku, tarifi kabil değil... Adamın ciğerine kurşun nasıl işlerse, öyle işliyor. Korkunç bir koku, temiz havadan gelen insanı vuruveriyor. Ustura gibi keskin... Bir zaman insan kendine gelemiyor. Kendimi azıcık toparladıktan sonra, içerilere doğru yürüyeyim, dedim. Bir kalabalık... İnsanlar, üstüste, yanyana, kucak kucağa, kirli, yırtık, asıl rengini kaybetmiş yorganların, telis çuvalların, yırtık hasırların altında, birbirlerinin üstüne yığılmışlar... Büyük karınca yuvaları vardır. Onlar gibi mi desem? Ama benzetemedim. Van gölündeki gemilerden birine yüklenen bir koyun sürüsü görmüştüm. Öylesine yüklemişlerdi ki, koyunlar sıkışmış, kaburgaları birbirine geçmiş, acı içinde, can havliyle hep bir ağızdan meleşiyorlardı. İşte Aksunun güvertesi, ambarları da tam böyle. İğne atacak yer kalmamış insandan.

Bir adım atamadım. Yerimde mıhlandım kaldım.

Biri, ince burunlu, yelken bezinden yağlı bir pantolon giymiş, döşü bağrı açık, saçları iğne iğne, gözleri kan çanağı biri, kolumu dürttü, «Ne istiyorsun?» der gibi yüzüne baktım.

«Abi,» dedi, «baktım da sabahtan beri burada dikilmiş duruyorsun. Sen güvertenin acemisisin herhalde. İçeri girmek mi istiyorsun?»

«İstiyorum, istiyorum ya! Bu kadar insanın üstüne basa basa nasıl gidilir?»

«Gidilir,» dedi.

«Nasıl?»

«Gidilir be abi! Ben nasıl geldim?»

«Belki uçarak gelmişsindir.»

«Yok,» dedi. «Ben senin zaten güverte acemisi olduğunu anladım. Onun için geldim yanına.»

Bu oğlan, ışıl ışıl gözleri, bembeyaz dişleriyle gülen, ince, uzun, soluk yüzlü bu Karadeniz uşağı, sihirbaz olsa gerek... Yoksa... Akıl, sır ermez yaptığı işe...

O önde, ben arkada, elim de elinde, düştük yola... Elinden en güzel bir dostluk sıcaklığı fışkırıyor. Bu dostluk, bu pis yerde, koyun koyuna, ten tene yatmış insanların kardeş sıcaklığı, beni yüreğimden sarıverdi.

«Destur ağam! Destur bacım!»

Desturu duyanlar, birbirine biraz daha yapışıyorlar, zorla yanlarından bir ayak basacak kadar yer açıyorlar. Kılavuzum, elden geldiği kadar ustalıkla, o binbir meşakkatle açılmış bir ayaklık yere yavaşça ayağını basıyor. Sonra bir zaman duruyoruz. Yeniden seslenmeye başlıyor:

«Destur canım! Destur anam!»

Zorla bir ayaklık yer.

Neyse, böyle böyle, az gittik, uz gittik, dere tepe düz gittik, dönüp baktık ki bir arpa boyu yer gitmişiz derler ya, işte biz de öyle. Orta yerde, direğin yanında durup kaldım. Ayağımızı kımıldatacak yer yok ki...

Karadenizliye:

«Senin adın ne?» dedim.

«Hasan.»

«Hasan,» dedim, «haydi göster kendini.»

Hasan gözlerime uzun uzun baktı. Gözleri doldu:

«Abi,» dedi, «bu...»

Gerisini söyleyemedi. Yutkundu kaldı. Gözleri doldu.

Uzun zaman olduğumuz yerde durduk. Rutubetten kararmış, paslanmış ambarın kaburgalarına başlarını dayamış. yorgun insanlar... Yüzleri de limon gibi sapsarı. Ve bomboş. hiç bir şey söylemeyen gözler. Binlerce göz. Biz orda dikilmişiz. Bu binlerce gözü, bir zaman geldi ki, bana dikilmiş sandım. Sanki bütün yüzler kuyu gibi kapkaranlık, kocaman kocaman açılmış, bir çift gözden ibaret. Hepsi de benim üstümde. Gözlerin sahipleri, inanılmayacak kadar, paramparça elbiseli. Gözlerden kaçmak için bir delik bir yer... Şu benim kılığım kıyafetim, bilen bilir ne kılıkta olduğumu, ama bu kıyafetimle bile onlardan apayrıyım.

Ne yapmalı? Bunca göz beni eziyor, sığınacak bir yer... Mademki binecektim bu gemiye, gidip bitpazarından herbir yeri yamalı bir pantalon, bir de gömlek alsam ne olurdu yani? Şimdi, bunların arasında, ben de kendime bir yer, şöyle sıkışacak bir hasır üstü bulur, sıkışırdım insanların arasına. Ve tenimde toprağımın adamlarının dost sıcaklığını duyardım. Olmadı. Bilemedim işte.

Biz böyle dikilmiş dururken, köşede bir kalabalığın içine sıkışmış, iki yanına dönemeyecek kadar sıkışmış, mavi gözlü, orta yaşlı biri seslendi:

«Ne duruyorsunuz orada öyle? Gelin oturalım.»

Bu teklif canıma minnet, minnet ya:

«Nereye oturalım amca, yer nerde ki?» suali ağzımdan döküldü.

Ayaklarını çenesine doğru çekti. Çenesini de dizinin üstüne koydu.

«İşte yer,» dedi.

Arkadaşıma dedim ki:

«Bir kişilik yer açıldı orada. Senin yerin nasıl olsa var. Sağ ol!»

Bin bela beni çağıran adamın yanına varabildim. Dizüstü çöktüm.

Adam:

«Bey,» dedi, «seni öyle ayakta gördüm de...»

Yumuşacık mavi gözleri vardı. Gözlerinin içi güler gibiydi.

«İstanbula mı?» dedim.

«İstanbula.»

«Dört gün,» dedim, «bu kokuda, zor, dayanılmaz.»

«Ben Rizeliyim. Bu, dördüncü gün. Dört gün daha var. Vapura bindim bineli bu köşedeyim. Yerimden kıpırdayamadım. Dışarı çıkmak gerekince yerimi şu çocuğa bırakırım.»

Çocuğa baktım. Daha on beşinde. Arka üstü uzanmış, bitik bir hali var. Bacaklarının üzerinde yanındakilerin ayakları.

Mavi gözlü konuşuyor:

«Biz gurbet adamlarıyız. Gelir gideriz. Bizim evin biri de bu gemi ambarlarıdır. Görüyorsun ya... Bu kadar sıkışık olmasak ne iyi olur. Bir de şu koku... Allah kahretsin. Ben her yolculuktan sonra, gemiden inince başım döner, halsiz düşerim. Günlerce burnumda bu koku. Haftalarca yataktan kalkamam. Bizler gurbet adamlarıyız. Alışmışız böyle işlere.»

Kadınlar, arkalarını bize dönebilirlerse bebelerini emziriyorlar. Bebeler ağlaşıyorlar. Bir gürültü, bir hayuhuy... Tekmil Karadenizi köy köy toplayıp, başka diyarlara sürgün ediyorlar gibi bir hal.

Bir kadın, bir köşeye büzülmüş. Kucağında da yavrusu... Çocuk ağlıyor. Kadın, kocaman ela gözleriyle telaşlı telaşlı dört yanına bakınıyor. Ağlayan çocuğa meme verse ya! Veremiyor. Bu kadar erkeğin içinde memesini nasıl çıkarsın. Bakındığı bu yüzden zaten.

Bir ara edemedi: Yüzü kıpkırmızı, ürkek ürkek gene bakındı. Burnu süzülmüş, ipincecik çenesi sivri, açık kalmış dudakları arasında gözüken dişleri süt gibi beyazdı. Bir delikanlı gözlerini kadından ayırmıyordu. Kadın, bu bakışı his-

setti. Memesini çıkarmak için, göğsüne giden eli geri indi. Gözünü de yere dikti. Bebesi ağladıkça onda da kıvranan bir hal görülüyordu.

Kadın, en sonunda, yanında duran erkeğe ısrarla baktı. Erkek işi anladı:

«Ben çekileyim de, sen çocuğu emzir,» dedi.

Kadın yüzünü duvardan yana dönüp, büzüldü. Memesini çıkarıp, çocuğun üstüne yumuldu. Bu sırada saatlerce bekleyen vapur hareket etti. Ben de dışarı çıktım. O korkunç koku, her yerime, derime bile sinmişti.

Dışarıda hava kapkaranlık, kapalı idi. Karadeniz kudurmuştu. Tepeleri ak köpüklü dalgalar gemiye çarpıp parçalanıyordu.

YAĞMUR ALTINDA GÜVERTEDE UYUYANLAR

Karanlık, kurşun geçmez bir gece... İnceden inceye yağmur çiseliyor denizin üstüne. Aksu vapuru aheste aheste yolunda...

Yağmur çiseliyor, dedim. Bazan bu hoş bir şey olabilir... Ama bu gece...

Geminin baş tarafının, baş taraf güvertesinin üstü apaçık. Ve orası da kum gibi insan dolu... Yatakları, eşyaları, her şeyleri ile insanlar bu yağmurun altında... Islak yataklardan ekşi bir paçavra kokusu yükseliyor. Çocuklar ağlaşıyorlar. Erkekler, Karadenize has, o sinirli, gürültülü sesleriyle küfrediyorlar. Yağmura küfrediyorlar. Hallerine, gelmişe geçmişe küfrediyorlar.

Ve yağmur devam ediyor.

Öte yanda, ince zayıf bir kadın sesi... Kadın boyuna bir şeyler mırıldanıyor. Böylesine yakıcı, böylesine acı bir ses duyulmuş değil dersem, yalan söylemiş olmam sanırım.

Kulak verip dinledim.

«Boğulacağım bu yorganın altında,» diyor. «Yorgan kurşun gibi ağırlaştı. Yorganın altına geçti yağmur,» diyor.

Sesten yana yürüyorum.

Yukarıdan, üst güverteden bizim güverteye parça parça ışıklar dökülüyor. Yağmur damlaları ışığa çarpıyor. Çarpıp kayboluyorlar. Bir ışık parçası da kadının yorganının üstünde. Işık, yırtık yorganı sarıvermiş, yorganın bütün sefaleti meydanda... Altından birbirine girmiş, bir sürü irili ufaklı ayak fırlamış. Ayaklar kirli, ayaklar ıpıslak...

Kadın, başını yorganın altından çıkarıyor. Yaşlı bir kadın, yüzü, alnı kırışık içinde. Avurtları birbirine geçmiş. Çenesi ipincecik. Dişsiz dudakları da çökmüş. Islak yüzü ışıkta parlıyor.

Eli, yorganın ıslaklığı üstünde dönüp duruyor. Ne yapacağını şaşırmış...

Yağmur, durmadan karanlığa yağıyor. İnatçı ve sinsi bir yağmur. Yağmur döşemelerde göllendi.

«Sana ne diyeyim, oğul?» diyor kadın. «Bizim de toprağımız vardı... Neler gelecek bu garip başıma. Daha ne kara günler göreceğiz? Aç ölseydik, aç ölseydik de toprağımızda ölseydik... Şu halimize bak!»

Bu minval üzere söylendi durdu.

O, boyuna kahırlı kahırlı söylüyor, yorganın altındaki erkekse hiç sesini çıkarmıyor. Yalnız, kadın her «Sana ne diyem oğul?» dedikçe, ayakları sinirli sinirli kıvranıyor.

Ötede yağız bir delikanlı... Kapkara bıyıkları var. Güvertenin sekisine upuzun arka üstü uzanmış. Ne altında hasır, ne üstünde yorgan. Apaçık. Yırtık elbisesinden her bir yeri gözüküyor. Bu yağmur altında, bir bahar güneşi altında imiş gibi, bir rahat uyuyor ki... Böylesine rahat bir yüz görmedim! Ipıslak elbisesi tenine yapışmış. Yüzünden aşağı sular süzülüyor. Bir zaman başında durdum baktım. Bu yağmur bu üstünden süzülüp akan sular hiç mi tesir etmiyor ona acaba? Bu da insan. Bunun da bizim gibi bir yüreği, sinirleri, eti, derisi olsa gerek. Yağmur altında böyle rahat nasıl uyunur? Bu uyku, kahredici, öldürücü bir yorgunluğun sonu olsa gerek. Başka türlüsü... Arada bir de dönüp, geniş geniş soluk almasa, adam buna ölmüştür, der.

Güverte insan dolu... Parça parça dökülen ölgün ışık. delicesine süzülen yağmur, deniz... İnsanların yüzleri bam-

başka... Uzamış, korkunç yüzler. Bunlar başka mahluklar, başka bir dünyadan gelmiş gibi.

Kıvranışlar, beddualar, gülüşler. Ya... Gülenler de var. Bir ihtiyar bir köşeciğe çökmüş, boyuna gülümsüyor. Ötede birkaç kişi biraraya gelmiş şakalaşıyorlar.

Sonra, sarışın, sakallı, sakalsız, kıvırcık, mavi gözlü, ceketsiz, gömleğinin de bütün düğmeleri dökülmüş biri (adını öğrendim: Hopalı Rıza), gözlerini karanlık yağmura, bir noktaya dikmiş, kıpırdamadan bakıyor. Hiç mi hiç de kıpırdamıyor.

Bu gecede, bu yağmur altında, herkesin hali berbat ya, asıl beterin beteri bir ailenin hali. Bunlar, Karadenizden her yıl yurdunu yuvasını bırakıp göç edenlerden. Küçücük tam altı çocuk, gene bir de çocuklar kadar küçücük yaşlı bir kadın.

Yağmur gittikçe artıyor.

Karı koca, yırtık bir hasırı köşelerinden tutup germişler. Çocuklar ve ihtiyar kadın bunun altında. Ama bu yırtık hasır, yağmura o kadar kâr eylemiyor. Gene olan oluyor.

Dönüp dolaşıp geldim baktım, karı koca hep öyle ayakta sırılsıklam, hasırı çocukların üstüne germiş, öylecene duruyorlar. Yüzlerinden bir acı, zehir yeşili acı geçiyor. Kolları hiç mi yorulmaz bunların?

Gece yarısına doğru yağmur dindi.

Şimdi, gürültülü, yorgun, canından bezmiş bir kalabalık uyumağa, ıslak, göllenmiş döşemelerde sabahlamağa çalışıyordu.

O hareketsiz uyuyan yağız delikanlının başına bir daha vardım. Hala dünyadan habersiz. Sırılsıklam ve rahat uykusunda...

Ambara giden kapının yanında zayıf, titreyen bir kadın... Elbisesi tenine iyice yapışmış... Öylesine yapışmış ki çırılçıplak sanırsın. Göğsü, kalçaları her bir yanı besbelli... Yedi yaşlarında gösteren bir çocuk da eteğine yapışmış, habire mızmızlanıyor.

«Ana! Kız ana! Beni götür buradan.»

Kadın tersledikçe çocuk basıyor yaygarayı...

«Boyu devrilesi, seni nereye götüreyim?»

Çocuk ağladı ağladı, sonra sustu.

«Ben buradan gideceğim. Ben burada durmam. Üşüyorum... Üşüyorum...»

Çocuk iyice işi azıttı, terter tepiniyor.

«Ben burada durmam.»

Kadın kızıyor. Kızıp dövüyor çocuğu. Çocuk yerde debeleniyor.

Kadın:

«Geber,» diyor, «geber.»

Sonra birden, ağlayan çocuğu yerden alıp, var gücüyle bağrına basıyor. Ve nihayet hıçkıra hıçkıra ağlıyor:

«Gün görmemiş öksüz yavrum, seni nerelere götüreyim, nerelere yavrum?» diyor.

Kadına yaklaşıp soruyorum:

«Noluyor bu çocuğa? Bir yeri mi ağrıyor?»

«Ateşler içinde yavrum,» diyor, «ateşler içinde... Şimdi onu İstanbula, amcasına götürüyorum. Doğdu doğalı hastalıklı.»

Çocuğu sımsıkı sarmış, avutmak için iki yanına sallanıp duruyor.

Ambara giriyorum. Azıcık olsun ambarın kokusuna alıştım. Ambar, kocaman bir meydanlık gibi. Bu meydanlığa sanki birtakım cesetleri üstüste yığmışlar... Herkes derin uykusunda. Kucak kucağa, üstüste uyuyorlar... Horlayanların, sayıklayanların hesabı yok.

Gene ortada dikilip kalıyorum. Nasıl adım atmalı? Ama bazıları hiç oralı değil, insanlara basa basa gidecekleri yerlere gidiyorlar.

Bazıları salıncak kurup, içinde uyuyorlar. Onlar rahat.

Ambarın sağ köşesinde, ikinci mevki kamaralara açılan kapının biraz sağ ilerisinde musluklar var. Bozuk musluklardan sular sızıyor. Burası en pis bataklıktan daha pis. Muslukların sağı solu soğan kabukları, ekmek kırıkları ve hamsi artıkları karışmış bir çamur içinde. İşte burada da bir on beş kadar insan, çoluk çocuk, kadın erkek uyuyorlar. Uyuyanların herbir yerlerine buranın çamuru bulaşmış.

Bir direğin dibinde, belini direğe verip, bir ihtiyar uyumuş. Uzun ak sakalı göğsünü boydan boya örtmüş. İhtiyarın başı, sanki gövdesine iplikle bağlanmış gibi, öylesine göğsüne düşmüş. Kocaman, korkunç, yırtılmış elleri, herhangi bir eşya gibi, şöyle bir tarafa atılmışcasına hareketsiz yerde duruyor.

Sabahleyin bulutları ortadan çekilmiş bulduk. Gökyüzünde tek leke yok. Kocaman, yapayalnız bir güneş... Geceden ıslananlar, sırtlarını güneşe vermişler, kurunuyorlar. Kurunup geriniyor, kaşınıyorlar.

Karadenizi sorarsanız, o da bugün dümdüz. Üstünde ufacık kırışıklıklardan başka dalgaya benzer bir şey yok. Bu küçücük kırışıklar, Karadenizi ışığa boğmuş. Pırıltılar cümbüşte...

DERDİ ANLAŞILMAYAN ÇOCUK

Bugün yolculuğun ikinci günü... Dört yanımız deniz. Karadenize gün vurmuş, duman duman mavileşiyor.

Uzakta, Karadeniz kıyıları... Sarp kıyılar bıçakla kesilmiş gibi. Kıyı dağları yeşillik içinde. Köyler de görülüyor arada bir. Yamaçlara asılmış gibi köyler.

Gene güverteye, ambara dönüyorum. Dışarıda alabildiğine sıcak bir güneş, burada ise kıvıl kıvıl, bir solucan yumuşaklığı, ıslaklığı içinde yarı sersem olmuş insanlar. Hani ağlarla balıkları karaya çıkarıp dökerler, balıklar karaya çıkınca bir zaman çırpınır, sonra kesilirler. Nihayet arada sırada kuyrukları oynar. Toprakta debelene debelene kirlenmişlerdir. Bu insanların şimdiki hali de öyle işte.

En alt ambar, kuyu gibi derin, rutubetli. Dışarıda dolu dizgin bir bahar güneşi... İşte bu kıyıya sıkışmış adamlar, o güneşin adamlarıdır. Ömürleri kara toprakta, güneş altında geçmiştir. Burada, bir delirtici kuyuda, beterin beteri bir can sıkıntısı musallat olmuş onlara. Sararmış, uzamış yüzler sinirli.

İşte bir delikanlı ki bıyıkları yeni terliyor. Yüzünde ay-

va tüyleri. Avurtları geçmiş. Gözlerinin yanında keskin kırışıklar. Ela gözleri bir hoş, dalgın, sarhoş gözleri gibi. Yırtık pantolonunun dizlerinden aşağısı salkım salkım, öylesine parçalanmış. Beline kemer yerine kirli bir kendiri dolamış... Belini de geminin kaburgasına dayamış. Ayaklarının bulunduğu yerde azıcık bir açıklık var. Fırsat bu fırsat. Hemen oraya çöktüm. Benim yanına oturduğumdan haberi bile olmadı. Kimbilir ne derdi var? Neler düşünüyor şimdi?

«Merhaba!» dedim.

Hiç oralı olmadı. Duymamıştır sandım. Birkaç sefer dürterek, bir:

«Merhaba!» daha çaktım.

Derin bir uykudan uyanırmışcasına, gözlerini kocaman kocaman açarak yüzüme baktı. Sonra, aynı şaşkınlık içinde, usuldan gülümsedi.

«Çok dalmışsın be hemşerim,» dedim.

Sesi derinden, uzak bir mağaradan çıkar gibiydi.

«Yok,» dedi, «dalmadım.»

«Ya bu hal ne?»

Sustu. Daha şaşkın şaşkın yüzüme bakıyordu.

Konuşma kapısı Anadoluda «nerelisin» le açılır. Ben de aynı suali sordum.

«Bayburtluyum,» dedi.

Elleri kocamandı. İki, üç el büyüklüğünde.

«Nereye?» diye sordum.

«İstanbula,» dedi.

«Hiç gittin mi İstanbula?»

«Gitmedim.»

«Duydun mu?»

«Bizim hemşerilerden çok duydum. Ucu bucağı yokmuş. Bir minareleri varmış, üç kavak boyunda. Orada her yerde bir minare varmış. Bizim hemşeriler, İstanbul değil, minare ormanıdır, derler.»

Konuşurken sesi zayıflıyor, kesiliyor, yani zorla söylüyordu. Arada da derin derin dalışından, bu çocukta bir hal

olduğu anlaşılıyordu. Sebebini bir türlü söyletemiyordum. Hastaysa doktora gitmesini, yok başka bir derdi varsa, bir çare bulmak için elden geleni yapacağımı söyledim. Bir türlü söylemiyor.

Sonra, bayılır gibi, gene daldı. Tekrar dürttüm. Söylesin diye de, iyice yüklendim. Soluk, bütün kanı çekilmiş, ak bir kağıda dönmüş yüzü gerildi, zorla:

«Üç gündür...» dedi. Gerisini getiremedi.

Gönlünü almak için türlü diller döktüm. Açlığını bana söylediğinden dolayı öyle pişman olmuştu ki... Dünyanın bütün pişmanlığı yüzüne toplanmıştı sanki. Gözlerinden, bana karşı, şimşek gibi bir kin pırıltısı geçti.

Bir daha da konuşmadı.

Gidip ekmek ve hamsi alıp getirdim. Bakınadı bile. Başı önüne düşmüştü. Yemesini söyledim. Başını kaldırıp bir daha bana bakamıyordu. Yanaklarından aşağı yaşlar sızdığını gördüm. Daha fazla üstüne varmayıp, oradan ayrıldım.

Bir kadın bebesini bağrına basmış ninni söylüyordu, yanık, dertli bir ninni...

Bir erkek, konuşuyordu. Tarladan, öküzden, fındıktan, tütünden, yokluktan konuşuyordu.

Bir başkası, çok uzun boylu, Rizeli, kemençesinin üstüne yumulmuş neşeli aşk türküleri çalıyor, söylüyordu.

O çalarken yanında dinleyenlerden iki üç kişinin omuzları boyuna oynuyordu.

Derken bu üç kişi, birden ayağa kalkıp elele girdiler. Ama ayak oynatacak yer yok. Olmasın. Millet coşmuş bir kere. Ayakları altındaki insanları ezemezler ya... Derken bir yer açıldı. Aralarına kurşun sıksalar, bu kadar yeri açacak imkanı bulamazlardı. Ama horon başka...

Ve başladı Karadenizin o canım, o deli su gibi akan horonu...

İstanbula kadar üç gün durmadan, o küçücük yerde, Karadeniz uşakları taşkın neşeleriyle horon teptiler. İnce, uzun, dal gibi Rizeli kemençeci tam üç gün tükenmez bir aşkla çaldı söyledi.

Adamun sayırler
Otuz içi dişuni
Nasıl tarif edayum
Sevdaluğun işuni

Alt ambarı dolaşıyorum. Gözüme o deminki Bayburtlu çocuk çarptı. Şimdi canlanmış bir hali var. Ama beni görür görmez başı önüne düştü. Yüzünde kan eseri kalmadı. Dayanamayıp, yanına vardım.

«Bak,» dedim, «yiğidim, sen bana başındaki hali söylediğine utanıyorsun. Daha çok toysun da ondan. Gurbet elde çok işler geçecek başından. Hepimiz aynı yoldan geçtik.»

Ben söyledim, o başı önünde düşündü durdu. O sustukça ben de söylüyordum. İnsanlardan, dostluktan, insanların birbirlerine yardım etmek zorunda olduklarından, bunda utanılacak bir şey olmadığından dem vurdum durdum.

Sanki toprağa, kayaya, şu ambarın lanetleme demir kaburgasına söylüyorum.

Başını kaldırıp da bir tek laf, ama bir tek laf etmedi, edemedi.

BİLETSİZLER ÇUVALA

Beterin beterinden saklasın derler, bir laf vardır. Bu söz bugün Aksu vapurunun ambarlarına, güvertesine öyle bir yakışmış ki... Deniz, bugün her günkü gibi değil, biraz belalı... Dalgalar gemiyi şöyle, arada bir yokluyor.

Bu sebepten, ambarları, güverteyi seyreyle şimdi... Karnını, boğazını tuta tuta, serilmiş insanların üstünden koşa atlaya, musluğa can havliyle kendilerini atanlar... Bazıları da musluğa yetişemeyip, oldukları yere, yanlarındaki insanların üstüne kusuveriyorlar.

Başka taraflarda neyse ne ya, burada şu deniz tutması korkunç bir hal alıyor.

Koku üstüne koku!

Kusanlar, başı dönenler, yüreği daralıp, duracakmış gi-

bi mosmor kesilenler...

Bilet kontrolu başladı. Kontrol memurları tek ayak üzereler adeta. Seke seke gidip biletlere bakıyorlar.

Gene alt ambardayım. Kontrol lafı ağızdan ağıza dolaşıyor. Yukarıda biletsiz bir kişiyi yakalamışlar. Şimdi herkes bunu konuşuyor. Bu bir dedikodu halini aldı.

Bunun üstüne, asker pantolonu giymiş bir delikanlı ortaya dikildi. Ellerini kollarını sallaya sallaya söylenmeye başladı.

«Arkadaşlar! Ben bilirim... Onun için kimse inkar etmesin... İçimizde kaçak binenler vardır. Kontrol başladı. Yukarıdan aşağıya geliyorlar. Yukarıda da bir biletsizi yakalamışlar. Bizim ambar rezil olmasın elaleme. Biletsizler, kontrol gelirse, nasıl olsa meydana çıkacaklar. Biletsiz kim varsa çıksın meydana. Çıksın da bir çaresine bakalım. Bir yolunu bulalım. Bizim ambarın şerefi var. Rezil etmeyelim.»

Kimsede ses seda yok. İçimden, çok şükür, diyorum, bu ambarda hiç biletsiz yok.

Delikanlı ise hala ayakta. Direk gibi dikilmiş duruyor ve teker teker her insanın yüzüne, gözlerinin içine, boynunu uzatmış bakıyor.

Bir zaman böylece baktı. Sonra zayıf, yırtık gömleğinden kaburgaları görünen uzamış, kirli sakallı bir adama, hızla parmağını uzattı. Adam, neye uğradığını bilmez bir halde afalladı, telaşlandı. Gözleri kocaman kocaman açıldı. Etrafa korku ile bakındı.

Delikanlı:

«Sana diyorum. Sen gel buraya,» dedi. Parmağı, ona doğru dikilmiş, sert, öyle duruyordu.

Adam kıpırdar, kalkar gibi etti, sonra olduğu yerde kalakaldı.

«Gel buraya!»

Sesi gürlüyordu.

Zayıf adam zorla, iki ellerini yere dayayarak kalktı. Başı önüne düşmüştü.

Ses gürledi:

«Biletini göster!»

Çenesi iyice göğsüne dayandı. Bir el işaretiyle «yok» der gibi yaptı.

«Ben,» dedi, «ben adamımı bilirim. Biletsiz adamı gözünden tanırım. Şimdi bir çare? Bu arkadaşı saklayacak bir yer bulmalı!»

Adama döndü:

«Sen,» dedi, «dur olduğun yerde.» Sonra yine nutuk verir halini aldı. «Haydiyin, daha biletsiz varsa çıksın meydana. Beni yormayın. Ben biletsizi bulurum. Ben bulamazsam, biletçi şıp diye bulur çıkarır.»

Durup keskin keskin, gözlerini kalabalığın üstünde gezdirdi. Gözleri bir yere gelince durdu. Gözlerinin durduğu yerden bir adam, yavaş yavaş ayağa kalkıyordu. Bu, bir efendi düşkünüydü. Efendi düşkünü olduğu paçaları, dizleri erimiş pantolonunun ütü yerinden, ellerinden, duruşundan, her halinden belli oluyordu. Ayağa kalkan efendi düşkünü tatlı tatlı kaşındı, kaşındı ve gülümsedi. Nutuk meraklısı iyiliksever delikanlımız da gülümsedi.

«Tamam,» dedi, «tamam. Dur orada.»

Ambardakilerin cümlesi de gülümsedi. Adamlar, ayakta, öylesine durdular kaldılar. Ambardakiler hep onlara bakıyorlardı.

Delikanlı:

«Bir çare?» dedi. «Bunları saklamak için içinizde bir şey bilen var mı?»

Her kafadan bir ses çıktı. Şöyle yapalım böyle yapalım.

Biri bağırıyordu:

«Kundağa saralım.»

Delikanlı:

«Böyle ham laf ettiğin için seni kundağa sarmalı,» dedi.

Öteki bozuldu.

Delikanlı:

«Şunun lafına bakın, millet can derdinde... De söyleyin bakalım, aklınıza bir çare geliyor mu?»

Kalabalık kıpırdandı. Bütün yüzler, bir şeyler halletmeye çalışan bir düşünce içerisindeydi.

Millet düşünüyor. Arada, birden biri ayağa kalkıp, bir

fikir ileri sürüyor. Fikir ipe sapa gelmez cinsinden olursa toptan gülüşüyorlar.

«Kontroller geliyor.»

Haber kalabalığı şaşırttı.

Delikanlı gürledi:

«Hiçbirinizde de iş yokmuş,» dedi. «Ben de sizi!.. bu kadar insanı...» Durdu. Kalabalığı şöyle yukarıdan aşağıya süzdü. «Haydi, şimdi iki çuval bulun! Bu da mı gelmeyecek yoksa elinizden?»

Kalabalık yerinden oynadı. İnsanlar aralığa düştüler. On dakika sonra iki çuval, bizim nutuk meraklısının elindeydi. Kalabalığın gözü de bizim delikanlının elindeydi.

Efendi düşkünü gülümsüyor, ötekinin başı önde, yüzü mosmor olmuş, taş kesilmiş, soluksuz gibi öylecene duruyordu.

Delikanlı önce efendi kılıklıya yaklaştı. Gülümsedi. Gözleri, bir iyilik yapmanın sevinciyle dolmuş, pırıl pırıl yanıyordu. Çuvalı açıp:

«Gir!» dedi.

Efendi düşkünü, hiç istifini bozmadan, dudağında o hoş gülümsemesiyle çuvala girdi. Delikanlı da çuvalın ağzını iyice bağladı. İki kişi çağırıp, köşeyi, üç kadının bulunduğu yeri eli ile işaret etti:

«Götürün oraya!»

Kaldırıp götürdüler. Patates çuvalı gibi, geminin kaburgasına dayadılar.

Kaburgaları görünen adamın başı daha önünde. Yüzü de daha morarmış.

Delikanlı çuvalı gösterip:

«Gir!» dedi.

Adam oralı bile olmadı.

«Gir be,» dedi, «ölüm değil ya! Ben belki yüz defa girdim çuvala... Kımılda be!»

Bir türlü kımıldamıyor.

Delikanlı hırsla, tutup adamı yere yatırdı. Adam sanki ölüydü. Hiçbir can eseri göstermiyordu.

Kendisine yardım edenlere:

«Yerleştirin şunu çuvala,» dedi.

Çarçabuk çuvala yerleştirip, ağzını bağlayıp öteki çuvalın yanına koydular.

Derken memurlar damladı. Kadınlar, çuvalların üstüne bir yorgan örtüp, bellerini de çuvala dayadılar.

Memurlar, teker teker biletlere bakıyor. Ambardakilerin hepsinin yüzü çuvallara dönük, heyecanla çuvalları kolluyorlar. Memurlar bellerini çuvallara vermiş kadınların biletlerini kontrol ederken heyecan son haddini buldu. Nedense, bu sırada, bütün ambarda bir öksürme başladı. Hep bir ağızdan, ara vermeden habire öksürüyorlar. Bunca insanın bir ağızdan öksürmesi, insanın kulağını sağır edecek derecede müthiş bir gürültü yapıyor. Memurlar çuvalların yanından ayrılınca, öksürük de birden durdu.

Memurların yüzlerine baktım, gözleri şaşkındı. Öksürük sağanağından sonra bir afallamışlardı ki... sormayın.

Memurlar, ambardan çıkar çıkmaz birkaç kişi hemen çuvallara saldırıp, ağızlarını açtılar. Efendi düşkünü hala gülümsüyordu. Öteki ise bir külçe halindeydi. Çuvaldan cansızcasına yere dökülüverdi.

AMBARDA YEMEK VAKTİ

Öğle vaktidir... Bahar güneşinde Karadeniz tütüyor. Öylesine taze bir hali var.

Aksu, kıyıda uğramadık yer bırakmadı. Her uğradığı yerde de en az beş saat bekliyor.

Dönüp dolaşıp vardığım yer, güverte. Fakat güverteye adım atmağa korkuyorum. Acının, derdin bu kadarı da insanı kahrediyor.

Güverte, ambarlar şimdi daha kirli, daha pis, öldürücü bir kokuyla kokuyor. İçerisi güneş alınca, güneş ambar deliklerinden içeri sızıyor ve bol ışık altında manzara daha başka türlü, daha aşikar görülüyor. Şimdi burada yalnız sararmış insan yüzleri, halsiz çıplak ayaklar, eller görülüyor... Gerisi, yani geriye kalan vücut kısımları, üstünü toz bağlamış, çamur olmuş, liyme liyme bir paçavra yığınından iba-

ret. Bu paçavra yığını arada sırada kımıldıyor. O zaman anlaşılıyor ki, burada bir can, bir hayat eseri var.

Yukarıda anlattığım haller öğle üstleri birden değişiveriyor. Paçavra yığınları, kısım kısım birbirlerine dayanarak doğruluyor ve bizim bildiğimiz insan suretine geçiyorlar.

Öğle üstleri ambarları, kızartılan hamsilerin ağır dumanı alıyor. Şunu da söylemeden geçmeyeyim. Ambarda bir de lokanta var. Hamsiler orada kızartılıyor. Fakat bu lokanta öylesine pis ki...

Parası olanlar, tabak tabak hamsi alıyorlar. Bir kısımları da evlerinden getirdiklerini yiyorlar.

İşte bir ihtiyar kadın... Başındaki yazması paramparça... Yırtıklarından gür, ak saçları dışarı fırlamış. Kirpikleri de top top olmuş yaş ile... Dizinde sararmış, incelip bir deri kalmış, incecik bıyıklı bir delikanlı yatıyor. Delikanlının rengi korkunç bir sarı... Herkes yemek yiyor da ana oğul yemiyorlar.

Beni artık yukarı ambarda herkes tanıyor. Can ciğeriz hepsiyle. Daha şimdiden bir yaşlı kadınla ana oğul olduk. Ben yanından ayrılsam, hemen aratıp bulduruyor. Dertleşiyoruz.

Çocuğu dizinde yaşlı kadının yanına gittim. Beni artık iyice tanıdığı için çekinmedi.

«Gel,» dedi, «gel otur yanıma çocuğum.»

Yanında oturacak yer var mıydı sanki... Ancak çömelebildim.

«Geçmiş olsun teyze, inşallah iyi olur,» dedim.

İçini bir çekti ki ciğerleri tüm söküldü sandım.

«İnşallah,» dedi, «inşallah çocuğum.»

Sonra anlattı. Oğlanın babası da ince hastalıktan gitmiş. Bu çocuksa babasından sonra dünyaya gelmiş.

«O zamanlar halimiz daha kötüydü. Bizde tarla yoktur. Kayaların arasında bulduğumuz el kadar toprak parçasına çapayla ekeriz tohumu, sonra da tutam tutam toplarız. Gün görmedi çocuğum. Sırtıma bağlardım bebemi, götürürdüm tarlaya. İşte böyle, sırtımda büyüttüm. Kara saçımı süpürge eyledim de, bu yaşlara eriştirdim.»

Kadının elleri, bütün Anadolu elleri gibi, aşırı derecede büyüktü. Nasır bağlamıştı. Aynı kaplumbağa sırtı gibi...

«Son zamanlarda azıcık halimiz dirliğimiz iyileşti. Dert eksik olmaz ki başımızdan. Oğlan evlenme parası kazanmak için gurbetlere düştü. Eli boş, bir de bu hastalıkla döndü. Bir fındıklığımız vardı ağam, onu sattık. Ben sırtımda odun taşıdım şehre, onun parası ağam... Aylaktık, elimizde ne var ne yok doktorlara verdik. Ondan, günden güne sarardı soldu.»

Şimdi de neleri var neleri yok, satıp savıp bir güverte bileti kestirmişler, ver elini İstanbul hastaneleri.

Çocuğun yüzüne baktım. İstanbula ya varır, ya varmaz.

«Vapura bindik bineli hiç yemek yemeyip, su içiyor, onu da kusuyor.»

Çocuk aynen ölü gibi hiç kımıldamıyor.

«Bizim tarafların insanları, hep ince hastalıklı. Bu hastalıktan gitmeyen yok. Bizleri hep bu hastalık götürür.»

Anlattıklarından anladığıma göre, Çukurovada sıtma ne ise, Karadenizde de ince hastalık oymuş.

Ne denir, yolun açık olsun cefakar ana! Çocuğunu inşallah hastaneye yatırırlar.

Öğle yemeği şu kadınların hali yürekler parçalayıcı... Erkekler ağızlarını şapırdata şapırdata yemek yiyorlar. Yesinler, helal olsun ya, iş başka... İş kadınların halinde, onlar çarşaflarına bürünmüşler, erkeklerin ağız şapırtılarını seyrediyorlar.

Bunlardan bir karı kocaya gözüm takıldı. Sofra kirli bir bez parçası, ekmekse kapkara, toprak gibi ufalan bir ekmek, ortada da yumruk kadar bir lor peyniri parçası... Erkek çok genç, kadın da öyle. Kara gözlü, uysal... Erkeğin koltuğuna sığınmış bir hali var.

Erkek, iştahlı iştahlı, habire atıştırıyor. Kadınsa büzüldüğü yerden onun yeyişini hayran hayran seyrediyor.

Erkek yeyip doydu. Elinin tersiyle de kabadayı kabadayı bıyıklarını sıvazlayıp, ağzını sildi. Sonra bir mart kedisi gibi, bir uçtan bir uca gerindi.

Beni bir meraktır aldı. Ya şimdi ne olacak? Kadın aç mı kalacak?

Sofra açık duruyor. Sofranın üstünde, bir elin yarısı kadar bir ekmek parçası, baş parmak büyüklüğünde bir de peynir.

Erkek sıvazlanıp gerindikten sonra, sağ eliyle ekmek parçasını kadının önüne atıverdi.

Hani hırsız kediler olur, epeyce zaparta yedikleri için kendilerine verilen yiyeceğe bile sine sine, korka korka yaklaşırlar. Kadının şimdiki hali de tıpkı onlar gibiydi. Öyle ürkekti ki... Ağzına her lokma atışta bir kocasına, bir etrafına üzüntüyle bakıyor, sonra yavaş yavaş çiğniyordu.

Duyardım da inanmazdım. Derlerdi ki, Karadenizde erkekler oturur, her işi, tarla işini, ev işini, pazar işini kadınlar görürler. Bu hali gördükten sonra...

Şu ambarda, güvertede kaç öğün yemek yendiyse hep erkekler önce yedi, kadınlar baktı. Kalan artıkları da köpeğe atar gibi kadınlara verdiler.

29.5.1952

KUTSAL BALIKLAR VE CEYLANLAR ŞEHRİ URFA

Ne kadar gün ışığı varsa hepsini biraraya toplamışlar, getirip Urfanın üstüne aktarmışlar. Otobüs tabaka tabaka toz altında kalmıştı. Yol boyunca toz direkleri salınıp duruyordu. Altına bulaşmış bir toz bulutunu esen yalım gibi bir yel oradan oraya savuruyordu.

Urfaya girdiğimizde hiçbirimizde konuşacak hal kalmamıştı. Bütün otobüs sızmıştı. Bu toz kasırgasından sonra Urfa açıldı. Evleri ortaya çıktı. Yorgun argın, bitmiş, sallanarak otobüsten, şehrin dışındaki garajda indik. Yaprak kımıldamıyordu. Arada, inceden bir yalım yeli esiyor, sonra hiç esmemiş gibi kesiliveriyordu. Elle tutulur, taş gibi ağır, kıpkırmızı bir sıcak çökmüştü... Ne kadar gün ışığı varsa... Yalan değil.

Alt yanı Haran ovası, Suriye çölü, Ceylanpınar, Mardin çölünün serapları... Üst yanı Suruç ovasının düzlüğü... Antebin kırmızı topraklı, yangın yerine dönmüş tepeleri... Orta yerde Urfa. Dört bir yanı kel, kıraç, bozarmış tepeler. Güneşten yanmış, benek benek olmuş, el değince un ufak olacakmış gibi duran kayalar. Tepelerin çukurunda Urfa. Başucunda kalesi öylece salınıp duruyor.

Orta yerde, bavulum elimde öyle bunaldım kaldım. Susumdan da dilim damağım kurumuş. Duyardım. Urfadaki

Halilrahman gölünü duymayan yok. Anzelhayı duymayan yok. Geldiğimiz yerde, kalenin dibine doğru kuytu, ıslak, karanlık bir yeşillik tütüyor. Göğe kadar uzanıyor gibi geliyor insana. İlk bakışta.

Yanımdan geçen delikanlıya:

«Anzelha mı?» diye sordum.

«Odur,» dedi.

Anzelhaya yöneldim. Tüten yeşillik, koyu, karanlık, durgun göl. Urfalıların parkı... Sekiz saatlik, toz duman, sıcak, koku, ter içinde yolculuktan sonra, bu çölde, böylesi inanılmaz bir yeşillik. Antep-Urfa arasını giden bilir. Yol da bir yol ki... Bu yoldan sonra... böyle bir cennet köşesi... Urfada taş, toprak, ağaç, bulut, kale, mağara, her şey bir efsaneye girmiş. Urfa mucizeler şehri. Herkesin dilinde Urfadan bir efsane. Şu dere diyorsun, o, diyorlar, Hacca gitmek isterken Urfada konaklayan, o gece gelip Urfayı basan, evleri alıp götüren sele karşı, hac parasını bu derenin açılması için harcayıp, evine geri dönen bir hatunun eseridir. Ünlü Türkmen boyu Karakoyunlu beyinin kızkardeşi olan hatunun... Şu ağaç... Onun da var. Urfayı görmeyen, Urfada Halilrahman gölünü görmeyen, buranın taşı toprağı neden efsaneye kesmiş bilmez. On beş dakika içinde Halilrahman gölü kıyısında dışarıyı, tozu dumanı, taş gibi ağır sıcağı, yalım gibi esen yeli unuttum. Kuş gibi hafifledim. Anadan yeni doğmuş gibi. Huzur —Allah kahretsin şu huzur sözünü de— duydum. Huzur diye anlatmak istedikleriyle hiç karşılaşmamıştım. Sanırsam o dedikleri şey burada, Halilrahman gölünün kıyıcığında, taş gibi, öldürücü bir sıcaktan sonra Anzelhanın yeşilliğinde.

Urfalıların Halilrahman diye adlandırdıkları bu göl iki parça. Ötekine de Anzelha diyorlar. Gölün kıyısını onarmışlar. Bu yüzden göl büyücek bir havuz gibi duruyor. Beyazıttaki havuzun yedi sekizi büyüklüğünde bir havuz. Bu havuzun gözü nereden kaynıyor? Belli değil. Her kime sordumsa, doğru dürüst bir şey söylemedi. Gölün kıyıları asırlık, ulu ağaçlarla çevrili. Dalları sarkmış. Koca ağaçların altına temizce bir lokanta yapmışlar. Gazinosu da var. Sonra park-

tan bir parça yer ayırıp iki ucuna şöyle yazılar yazmışlar: «Ailesi olmayan buradan geçemez.» Efendim, işte bu iki yazı arasında kalan yere yanında karısı olmayan vatandaş giremiyor. Kayseride de böyle bir şeyle karşılaştım. Şehir Kulübünün bahçesinde bir yere oturmuştum. Kimsecikler yoktu orada. Arkadaşları bekliyordum. Garson geldi. İçecek bir şey istedim. Getiremeyeceğini söyledi. Şaşırdım. «Burası aile yeri, karşıya geç de ne istersen getiririm,» dedi. Eh canım, bu kadarlık da olmasın mı artık? Demokrasi icabı.

Duymuştum, duymuştum ama, bu kadarı da aklımdan, hayalimden geçmezdi. Gölün içi balıkla döşeli. Balıklar suyun yüzünde üstüste, tembel tembel yatıyorlar. Kımıldamıyorlar. Durgun, ölü. Ama göle bir yaprak, bir parça ekmek düşmesin, ölü balıklar canlanıyor, yıldırım kesiliyor, birbirinin sırtına binerek düşen parçayı kapmağa koşuyorlar.

Bir gün sabahtan öğleye kadar bu balıklarla uğraştım. Yandaki bahçelerden kucak kucak dut dalı toplattım, balıklara attım. Kocaman bir dalı suya atıyorum. Dal suya değer değmez balıklarda bir kaynaşma... Dala herbiri her yerden saldırdı. Göz açıp kapayıncaya kadar, dalda bir tek yaprak kalmadı. Çırılçıplak suyun yüzünde yüzdü durdu. Ne kadar dal atıyorsam hepsi öyle oldu. Balık yaprak yer mi diyeceksiniz. Ne bileyim ben, yer mi yemez mi gidip Halilrahman gölünde görün.

Yanımdaki Cumhuriyet muhabiri Naci İpeğe sordum:

«Sahiden hiç kimse bu balıklara dokunamaz mı?»

Ötedeki ak sakallı yaşlı adam atıldı:

«Kimin haddine oğul, kimin haddine ki... Sen bu balıklar nedir bilir misin? Kimdir bu balıklar bilir misin? Bu balıklara el dokunduranın...»

Yanımıza geldi:

«Sen herhalde yabancısın oğul. Bu balıklara kötülükle bakanın gözleri kör olur. Yemeğe teşebbüs edenler çok olmuştur. Ya yerken, lokma ağzındayken ölüvermiş, ya da sonradan, gün atlamadan başına bir felaket gelmiştir. Yağma mı var oğul, yağma mı var kimse dokunsun bu balıkla-

ra... Bak bak balıkların sırtına. İyi bak oğul. Ne görüyorsun söyle.»

«Kara kara lekeler.»

«O kara lekeler nedir bilir misin oğul?»

Gözlerimin içine baktı.

«Bilmem,» dedim.

«Onlar, o lekeler yanık yerleridir. Yangından sonra... Hazreti Halil İbrahim...»

«Hiç kimse yiyemez demek ki. Göl bir yandan da akıp gidiyor. Bu gölden ayrılıp giden sularla balıklar da gidiyor. Aşağılarda da bu balıkları tutamazlar mı?»

«Tutamazlar. Bir gün, bundan iki üç yıl önce bir subayla bir öğretmen, dinlememişler, ne gelirse gelsin başımıza demişler. Tutmuşlar balıkları, güzelce kızartıp yemişler. İkinci gün subay attan düştü öldü. Öğretmen de aylarca yatağından çıkamadı. Memleketine gitti. Şüphe yok, o da ölmüştür. Yağma mı sandın oğul, yağma mı sandın?»

Balıkları, ceylanları, taşları kutsal. Güneyde Urfa demiyorlar da Urfaya, ceylan gözlüler diyarı diyorlar. Efsaneler diyarı... Kutsal diyar.

URFALILARIN ÜNLÜ «MANCINIK» EFSANESİ

Urfanın en hoş, insanın kolay kolay ayrılamayacağı yeri, göller kıyısı. Ağaçları, akpak camileri, şıkır şıkır suları... Sabah öğle hep Halil İbrahim camisindeyim. Caminin içine oturup düşünüyorum. Serin. Dört bir yanımdan, caminin duvarları dibinden, odaları içinden sular akıyor. Çok da güzel bir yapısı var. Bu camide insanın içine bir gariplik, bir karanlık çökmüyor. Bir ölüm havası çökmüyor. Aydınlık. Camide ak sakallı yaşlı adamlar da var. Salih Efendiyle ahbap olduk. Her Urfalı gibi, o da Urfasını seviyor. Boyuna Urfadan konuşuyor. Öğle sıcağı çatır çatır ederken biz caminin aydınlığında, serin suların başında keyif çatıyoruz. Urfaya dair her şeyi en iyi Salih Efendi biliyor.

Urfa kalesinde minare kalınlığında, uzun iki sütun vardır. Kale yıkılıp harap olmuş, onlar öyle dimdik duruyorlar. Sütunlar tek parça taştan yapılmış değil, duvar gibi parça parça taşlardan örmüşler. Bu karşılıklı iki kocaman sütuna Urfalılar «Mancınık» diyorlar.

Salih Efendiye:

«Kale yıkılmış bitmiş de, bu sütunlar nasıl öyle dimdik kalmış?» diye sordum.

«Evvela çok sağlam yapılmıştır. Sonra kaleyi, taşları için insanlar harap etmiştir. Halbuki efendim mancınıklara kimse el süremez.»

«Neden?»

«Süremezler. Çok çok tehlikelidir. Amanallah... O mancınıklar yıkılacak olsun... Felaket. Felaketi o zaman gör. Dünya nasıl un gibi savruluyor o zaman gör. Atom bombası neymiş. Mancınıklar yıkılsın da atom bombalarını o zaman gör.»

Salih Efendinin dilinin altında bir şey vardı.

«Nesi var bu mancınıkların? Atom neresinde bunların? Bildiğimiz basbayağı iki sütun...»

«Öyle değil arkadaşım, öyle değil. Kazın ayağı öyle değil. Hey bire oğul, dünyada neler var, her bir taşın altında neler var, bilinmez. Dünya bilinmezlerle dolu. Bak sana söyleyeyim, bu mancınıklar neden yıkılmamışlar da bu zamana kadar kalmışlar. Yıkılmayacaklar da... Kıyamet gününe kadar öyle kalacaklar. Bu mancınıklardan birinin altında yeryüzünün en büyük hazinesi var. Eğer çıkarırlarsa, altını bütün dünyayı donatır. Ama çıkaramazlar. Mancınıklardan biri yıkılırsa kıyamet kopar, birinde de dünyanın en büyük hazinesi...»

«Canım, hazine olanı yıksınlar, ötekine de dokunmasınlar.»

«Yağma yok,» dedi. «Yağma yok. O hazineyi oraya koyan o sihri yapan ahmak mı? Hazinenin hangi mancınıkta olduğu belli değil. Ya hazine var diye kıyamet mancınığını yıkarlarsa... Onun için kimse hazine aramağa cesaret edemez. O hazine orada öyle kalır. Kıyamet gününe kadar ka-

lır. Mancınıkları yıksak, şimdi, şimdi, hemencecik kıyamet kopuverir. Ne Alamanı kalır, ne Fransızı. Dünya yekten un ufak olur.»

Sonra başladı uzun uzun mancınıklar niçin, nasıl kurulmuş, onun hikayesini söylemeğe. Ne kadar karşılaştıksa camide Salih Efendiyle, hep mancınık hikayesini anlattı.

«O zamanlar buraları Nemrut idare ediyormuş. Zulmünün üstüne zulüm yokmuş. İnsanları diri diri ateşe atıp yaktırıyormuş. Yeryüzü, yeryüzü oldu olalı hükümdarın böyle zalimini görmemiş. Halk amanallah demiş şerrinden. Yıllardan bir yıl, günlerden bir gün Nemrudun sihirbazları remil atmış, bakmışlar ki, işler kötü, karanlık... Bir çocuk doğacak bu yıl, Nemrudu öldürecek, halkı da hak dinine davet edecek. Bunu Nemruda söylemişler, Nemrudun öfkesi başından çıkmış, demiş, varın bu yıl ne kadar gebe kadın varsa öldürün. Düşmüşler ortalığa ne kadar gebe kadın, ne kadar yeni doğmuş çocuk varsa öldürmüşler. Bunlar arasında Zeliha adında bir genç kız varmış. Kocası yok. O da gebe olacak değil ya. Zelihanın gebeliği de belli değil. Sonra da Zeliha kaçmış, bir mağaraya saklanmış. İşte bu mağara.»

Caminin içinde ayrı bir oda var. Kapısı kapalı. İmam geldi, açtırdık. Önce bir su gördük. Gölün suyu oradan akıp gidiyor. Sonra uzayıp giden bir mağara. Nemli. Önüne parmaklıklar gerilmiş. Yeşil boyalı.

«İşte Zeliha çocuğunu buraya doğuruyor. Dallardan bir beşik yapıp içine yatırıyor. Çocuğu bırakıp gidiyor. Çocuğun sesine gelenler oluyor, onlar gelip mağaraya baktıklarında hiçbir şey göremiyorlar. Sular çocuğun dallardan beşiğini alıp ta mağaranın öteki ucuna, karanlıklara götürüyor. Derken efendim, çocuk bu kuru mağarada acından ölecek değil ya... Süt gerek. Bu sefer, her gece bir dişi ceylan gelip memelerini ağzına dayayıp çocuğu emziriyor. Ceylan sütü de güçlü olur. Çocuk ceylanların sütüyle büyüyor. Büyüyüp on altı yaşına geliyor. Geliyor ki, vakti geldi, diyor kendi kendine, bir gece mağarasından çıkıyor. Gücüne güç yetmez. Ceylan sütüyle büyümüş herif. Varıyor mabetlerine, ne kadar put varsa hepsini kırıyor. Baltayı da en büyük

putun boynuna asıyor. Sabah oluyor, gün ışıyor, putperestler gelip görüyorlar ki ne görsünler, bütün putlar tuz buz olmuş, kim yaptı bunu? Bakıyorlar ki balta büyük putun boynunda asılı. Acaba? Bu arada çocuğu da mabedin bir köşesinde buluyorlar. «Ulan sen mi kırdın bunları?» diye soruyorlar. «Yok,» diyor, «ben kırmadım. Bakın o büyük put kırmış. Balta onun boynunda asılı.» Diyorlar ki, «sen delisin çocuk. O cansız put, putları nasıl kırabilir?» Çocuktur bu, kızıyor oğul. Bir kızıyor. Ama ne kızıyor! «Behey imansızlar,» diyerek, onlara vuruyor. «Siz neden cansız bir puta tapıyorsunuz öyleyse? Hak dinine gelin.» İşi Nemrut duyuyor. Aradığımızı bulduk, diyor. Yakalatıyor Halil İbrahimi. Asıyor, asılmıyor. Boğduruyor, boğulmuyor. Kestiriyor, kesilmiyor. Hiçbir şey kâr etmiyor. Yerin altına gömüyor, çocuk gülerek geri çıkıyor. Yağma mı bu, ceylan sütü emmiş çocuk. Nemrut edemiyor, kalenin dibine günlerce, küçük bir tepe kadar odun yığdırıyor. Odun ateş alınca tabii yanına yaklaşılmaz. Onun için de kaleye bu mancınığı dikiyor. Odunlara ateş veriyorlar. Alevler gökyüzünü tutuyor. Beş yüz metreden yanına yaklaşılmıyor. Mancınığa koyuyorlar Halil İbrahimi, savuruyorlar ateşin ortasına... Nemrut seviniyor. Bir de bakıyorlar ki iş başka, tersine. Ne görsünler! Parmakları ağızlarında kalıyor. Ateşin ortasında bir cennet bahçesi... Alevler o anda parıl parıl bir su olmuş. Odunlar da balık olmuşlar. Çiçekler açmış, bülbüller ötüyor. Halil İbrahim de cennet bahçesinde yan gelmiş yatıyor. Keyfine bakıyor. Bunu gören halk, Halil İbrahim doğrudur, Nemrut münafıktır, yalandır, diyor. Nemrudu öldürüyorlar. Halile inanıyorlar. Halil İbrahim peygamberliğini ilan ediyor. Sonra da Kabeye gidip Kabeyi kuruyor. İşte bu Halilrahman gölü o ateş suyudur. O balıklar da, odun balıkları, bu balıklardır. Sırtlarında daha o günden kalma yanık izleri vardır. Kanatlarını gördün mü? Kanatlarının, kuyruklarının yarısı yanıktır.»

«Peki Halilrahman gölü ateşten olmuş. Ya Anzelha gölü neden olmuş?»

«Ha, unuttum onu. Halili ateşe atarlarken anası Zeliha

gelmiş, ateşin yanında durmuş. Habire ağlarmış. Kanlı yaşlar dökermiş. Aynelzeliha da onun göz yaşlarından meydana gelmiş. Ayn zaten göz demektir.»

Salih Efendi bir tane mi Urfada? Her yaşlı adam bir Salih Efendidir. Daha ne efsaneler anlatmıyorlar Urfaya dair.

URFANIN HER DERDE DEVA KUTSAL SUYU

Halilrahman camiinin önü mahşerallah... Hastalar, sayrılar. Sıtmalılar. Hastaneden çok, buraya geliyor halk. Her gün, cami avlusunda, yataklar içinde bir sürü hasta. Yüzlerine su serpiyorlar hastaların. Bitkin, bir deri bir kemik hastalar, buradaki sulardan imdat umuyorlar.

Caminin yaşlılarından biri:

«Efendi,» diyor, «bu su her derde devadır. Doktor, hoca, ilaç iyi edemez hastaları. Ancak bu su iyi eder. Yarı ölmüş getirirler bazı hastaları, Halil İbrahim efendimizin makamına yatırırlar, terü taze olur çıkar iki gün içinde. Ama hastanın yüreği temiz olacak. Yüreği temiz olmazsa, hiçbir fayda göremez. Yeni doğmuş çocukların gözlerine bu sudan sürülsün, çocukların gözleri hastalanmaz. Hastalık yaklaşmaz. Sen mademki garipsin. Garip bir adamsın, buradan bir şişe su al da götür evine. Koy evinin bir köşesine. Bütün felaketler evinin semtine bile uğramaz. Babam, kardaşım, ben sana bir şişe al götür, diyorum. Karışma sen gerisine. Evine felaket uğramaz. O su orada durdukça uğramaz. Ne sandın sen. Burada kim doğmuş? Halil İbrahim Peygamber doğmuş. Bu su ne suyudur? İyilik ateşinin suyudur. Kötülük yanına yaklaşabilir mi?»

Köylerden gelmiş hastalar, çocuklar, yaşlılar... Bir çocuğu anası suya sokmuş yıkıyordu. Çocuğun boğazında bir yufka ekmek asılıydı. Yanımdaki arkadaşa sordum:

«Yıkıyor, yıkıyor ama, bu boğazındaki ekmek noluyor?»

Arkadaş:

«Çocuk sıtmalı. Boğazındaki ekmek eriyinceye kadar anası üstüne böyle su döker. Ekmek eridi döküldü müydü çocuğu sudan çıkarır. Böylece çocuğun sıtmasının geçeceğine inanır.»

Halilrahmandan sonra, gelelim Urfaya. Urfa, illerimiz içinde belki en kişiliği olan şehir. Mimarisi başka illerimizin mimarisine benzemiyor. Taşları yumuşak, taşları peynir gibi işlenebiliyor. O yüzden en kötü bir evin kapısı bile işlemeli. Sokakları dar. Evleri büyük surlar içinde. Çok evlerde havuzlar olduğunu söylediler. Ama Urfa pislik içinde. Tozdan göz açamıyor insan. Günün her saatinde şehrin içinde bir toz fırtınası... Sözüm ona Belediye, şehrin caddelerini suluyor. Hiç mi hiç faydası olmuyor. Sonra sokaklar pislik dolu. Urfaya belediye dedikleri şey daha uğramamış bile.

Urfada daha eski göreneklerolduğu gibi yaşıyor. Göreneklerin kılına bile dokunamamış hiçbir şey. Mesela Urfada en çok itibar gören kişiler yabancılardır. Bir garip kişiye kim dokunacak olursa, kim yüreğini incitecek olursa vay haline. Bütün şehir ona düşman olur. Garibin kutsallığı vardır sanki Urfada. Urfada misafirseverik de başka şehirlerdekine benzemez. Bir Urfalı misafirine her iyiliği yapar. Herhangi bir eşyaya bir misafir «ne güzeldir,» desin de ona sahip olmasın, bunun mümkünü yok. Ev sahibi eşya ne pahasına olursa olsun onu misafirine mutlaka verir. Ama eşyayı misafirin alıp almamasına bağlı. Çok zaman da alıp almamasına bakmazlar. Zorla verirler.

Urfada eski göreneklerden biri de çiğ köftedir. Her Urfalı çiğ köfteye bayılır. Çiğ köfte hamamda, düğünde, seyranda yenir. Çiğ köftenin türlü yapılma törenleri vardır. Örneğin çiğ köfteyi, yoğurarak oyun oynarlar. «Çiğ köfte halayı» Urfanın en güzel oyunlarından biridir. Bir yandan çiğ köfte yoğrulur, bir yandan davul zurnayla oyun oynanır. Hem yoğurur hem oynarlar.

Urfalıların çoğu eski giyinişlerini bırakmamışlardır. Çokları beyaz fistanlar giyip başlarına agel bağlıyorlar. Ayaklarında kırmızı, ökçesi basık ayakkabılar var.

Urfalılar ehlikeyif adamlardır. Anlattıklarına göre, Urfa gençleri yaz ayları biraraya toplanarak yiyeceklerini, içeceklerini alırlar, yakınlardaki mağaralara gider orada bir hafta, on beş gün, bir ay eğlenirlermiş. Davul zurna, oyunlar...

Urfada yaşamakta olan göreneklerden biri de kan davasıdır. Aileler bu yüzden birbirlerini tüketiyorlar. Türkiyede kan davası en çok güdülen yer Urfadır. Dediklerine göre burada kan davası torununun torununa kadar sürermiş. Bugünlerde de Urfa içinde sürüp giden birkaç olay var. Hele bir tanesi korkunç. Herkes ondan söz ediyor Urfada. Olayın kahramanı dillerde bir masal kahramanı gibi dolaşıyor. Çocuk, zayıf, incecik. Babası vuruluyor. Babasını vuranlar, baba oğul. Hapse giriyorlar. Delikanlı daha on yedisinde. Yüreğinde kin ateşi. Bu çelimsiz çocuktan kimse babasının kanını alacağını beklemiyor. Ama çocuk bir gün köyün ortasında dal gündüz babasını vuranların akrabalarından iki tanesini vurup dağa çıkıyor. Sonra içerdekilerden oğul da, bu olay üstüne, hapisten kaçıp dağa çıkıyor. Çocuk da birkaçını daha öldürüyor. Öteki de öldürüyor. Şimdi ikisi iki yandan boyuna öldürüyorlar. Birbirlerini arıyorlar, bulamıyorlarmış.

Urfa insanının göreneğinde cömertlik başta gelir. Bir misal vereyim. Kapalıçarşıyı geziyordum. Çok güzel bir kilimin yanından ayrılamadım. Evirdim çevirdim baktım. Sonra fiatını sordum. Çok pahalı. Alamam.

Dükkancı:

«Beğendin de niçin almıyorsun?» diye sordu.

«Alırdım ama, o kadar param yok,» dedim.

Adam sustu. Hiçbir şey demedi. Bir yandan da kilimi dürüp bükmeğe başladı. Sonra bir paket yapıp bana verdi.

«Al babam kardaşım. Al götür. Parasını gittiğin yerden, evinden, ne zaman istersen o zaman gönderirsin.»

Bu işe gerçekten şaşırdım. Adam beni tanımaz etmez.

«Herkese böyle mi muamele ederler?» diye sorduğumda:

«Herkese değil, gariplere böyle davranırlar,» dediler.

Memleketimizin çok yerlerinde aşiret, beylik görenekleri çok çabuk değilse de yavaş yavaş ortadan kalkıyor. Urfada öyle değil. Belki de gittikçe kuvvetleniyor bu görenek. Hele demokrasiden sonra. Eski derebey oğullarının daha beş on köyleri var. Traktör almalarına rağmen köylülerin hepsini topraktan atmamışlar. Oy zamanı işlerine yarıyor. Sonra burada bir derebey otuz kırk köye hükmediyor. Daha o köylerin her bir işlerini derebeyler görüyor. Seçimlerde de en çok oyu ya bu beyler alıyorlar, ya da istedikleri adama, istedikleri partiye verdiriyorlar. Çok olmamakla beraber burada şeyhler de var.

Urfanın keçeciler, bakırcılar çarşısı yüz yıl önce nasılsa, şimdi yine öyleymiş. Eski göreneklerine sıkı sıkıya bağlı... Bakırcılar çarşısında bakırlar eskiden olduğu gibi, hilesiz hurdasız eski Türk motifleriyle işleniyor. O kadar emekli, o kadar güzel. Çırak alma, kalfa yetiştirme de eskisi gibi. Eski törenler. Keçeciler de azalmalarına, işlerinin kesat gitmesine rağmen, aynı emek, aynı aşkla çalışıyorlar. Belki de dünyanın en güzel nakışlı keçesi Urfada yapılıyor. Hele bir güneşli motifleri var. Görülmeğe seza. Ak yün üstüne kara, kırmızı yünden döşüyorlar nakışlarını.

Sokaklarda, caddelerde ta ortalara kadar taşan küçücük küçücük yer iskemleleriyle kahveler... Kahveler bütün doğu illerimizde olduğu gibi dopdolu...

Sıcaktan taş toprak, keçeler, bakırlar, nakışlı Kürt kilimleri, koyu yapraklı ağaçlar, her şey tere batmış. Yine çarşıda hiçbir ilimizde artık kalmamış olan saraçlar. Nakışlı, klaptan işleme, altın tel, arma işleme eyerler dükkanlarda göz alıyor. At dizginleri, kantarmalar da sırma işleme. Bol Urfa güneşinde yalp yalp ediyorlar.

Keçe, bakır, sırma işleme at takımları, nakışları uçuşan kilimleriyle kapalı çarşısı, güzel gözlü insanları, eşeklere binmiş, yaşlı adamlarıyla Urfa bambaşka, tozuna toprağına, bulut misali kara sineğine rağmen sihirli, adamı büyüleyen bir şehir. Bir büyüleyen tarafı var. Nedendir bilinmez.

FIRAT NEHRİNİ SALLARLA GEÇİŞ

Antepten saat dokuzda çıktık, saat birde Bireciğe geldik. Otobüsteki yerim en arkada. Beş altı kişi oraya, kahvelerdeki gibi halka olup küçük iskemlelere oturmuşuz. Yol boyunca alttan toz fışkırdı durdu. Bir zaman geliyordu ki, alttan fışkıran tozlardan birbirimizi göremiyorduk. Her birimiz toza belenmiştik. Değirmenden çıkmış gibi, bomboz olmuştuk. Elbisemiz elbiseliğini, suratımız suratlığını yitirmişti. Arkadaşların yalnız gözleri, dişleri ışıldıyordu. Bir sıcak çökmüştü. Amanallah dedirten bir sıcak. İçerisi fırın gibi yanıyor. Üstelik bir de sallıyor ki otobüs. Sonra birkaç kadın da kustu. Bu da cabası. Otobüste üstüste bindirilmiş kırk kişiyiz. Toz, koku, ter, sıcak. Ayak kokuları bir bela. Sonra susuzluk. Biz kırk Urfa yolcusu, böyle boğularak, sabahtan Antepten kalkıp, öğle üstü Bireciğin karşısına, Fıratın kıyısına gelip durduk.

Arkada halka olmuş oturanların biri Urfalı bir kuyumcu, biri Urfalı bir çiftlik sahibi, biri öğretmen, biri seksen bir yaşında Haran ovası köylülerinden bir yaşlı, yanında hastane hastane gezdirdiği, kardeşi oğlu, otuz yaşlarında bir genç, bir ziraat teknisyeni, bir de ben.

Her bir yanımız dökülmüşcesine otobüsten indik. Fırata koştuk. Yüzümüzü yıkadık. Sıcak kavuruyor. Fırat ovaya serilmiş, bir deniz gibi durgun, sıcağın altında pusmuşcasına yatıyor. Fırat akmıyor gibi. Yüzümüzü yıkadıktan sonra azıcık dinlenelim dedik. Suyun kıyısında bir barakacık var. Kahvehane imiş. İçeri girdik. Yarısını da lokanta etmişler bunun. Kebap yapıyorlar. Bir sinek var ki, arı oğul verir gibi. Kapkaranlık ortalık sinekten. İçerisi şoförlerle dolu. Oturduk, çay getirdiler. Çay değil boya. Burada böyle bekleyeceğiz. Karşıdan sallar gelecek, sonra sıra bize gelecek de karşıya geçeceğiz. Çekilmez. Bu, yolculuk değil, bir ölüm.

Yandaki masadaki genç bir şoför:

«Kaç saattir bekliyorum biliyor musun abi? Tam altı saat oldu. Baksana, benden önde daha on kadar araba var.

Bir beş saat daha beklerim en azdan. Geçmek için sallara ne vereceğim biliyor musun abi? Yükümle birlikte tam otuz lira. Ben ne kazanıyorum ki abi? Sonra bu çekilir mi bu sıcakta.»

Herkes dert yanıyor. Kahvedekilerin hepsi bir ağızdan, «bu ölümdür» sözünü söylüyorlar.

Sıcağın altında toza bulanmış on beş, yirmi kamyon öyle duruyorlar. Sallar bir yandan yükleri, bir yandan da kamyonları alıyor ama, çare ne, yetiştiremiyorlar.

Büyük takalar var ya, bu Fırattaki sallar da onların daha kabası, daha biçimsizi. Biraz da belki daha büyüğü. Her salı beş altı kişi çalıştırıyor.

Suyun öte geçesinden, bizim bir buçuk kilometre kadar yukarımızdan bir salı bize doğru gönderdiler. Yanımdaki salcılardan birine:

«Niçin bu kadar yukardan?»

Adam:

«Daha çok yukardan bırakmalılardı ya, yorulmuş olacaklar. Çekemediler. O kadar yukardan bıraktıkları halde, bizim karşımıza bile gelemez sal. Ta aşağılara düşer. Su sürükler onu.»

Adamlar, kürekleri var güçleriyle çekiyorlar ama, su alıp götürüyor salı. Dinlemiyor. Hiç olmazsa bizim yanımızda kıyıya geleceğini sandığım sal, bizden bir kilometre aşağıdan çıktı. Bu sefer adamlar kürekleri bırakıp ipleri aldılar ele. Yedi sekiz adam ipleri sırtlarına vurup yukarı çekmeğe başladılar salı. Kocaman sal, çekilecek gibi değil. Adamlar kan ter içinde, çeke çeke, belki yarım saatte salı bize kadar getirdiler. Yüzleri kapkara kesilmiş, hiçbirinde adamlık hali kalmamıştı. Sala bindik. Dolduk. Elli kişi kadarız. Salı kıyının sığından kurtarmak için bir hayli zaman geçti. İnleye inleye küreklere yapıştılar kürekçiler. Su bizi ta aşağılara aldı götürdü. Her neyse, binbir bela, korku içinde karşıyı bulduk.

Öğretmen bana sordu:

«Asurlular da buradan bizim gibi sallarla mı geçerlerdi acaba?»

«Neyle geçecekler ya?» dedim.

«Demek ki...» dedi.

«Öyle,» dedim, «Asurlularla başbaşa gidiyoruz.»

Sallar çalışıyor. Yıllar önce temeli atılmış Fırat Köprüsü orada, gözümüzün önünde durup duruyor.

Bireciklilere:

«Köprüyü neden yapmıyorlar? Çalışmayı neden bırakmışlar?» dediğimde:

«Demir yokmuş da ondan,» dediler.

Başlarlar inşallah. Ama Bireciğin salları bir bela.

Birecikte çok durmadan, aynı şirketin Urfadan Bireciğe kadar gelen otobüsüne bindik. Antep yolcuları da bizim karşıda kalan otobüsümüze binecekler. Hay yaşasın bu otobüsçü. Ya böyle bir şey düşünmeseydi. O zaman akşamlara kadar, otobüsün bu yana geçmesini bekleyecektik.

Birecik, bundan bin yıl önceki şehir hissini veriyor. Yanı önü oyulmuş ak taşlar. Bazıları bu yumuşak ak taşları iyice oyup ev yapmışlar. Büyük, camlı pencereleri bile var bu evlerin. Radyolu olanları bile varmış. Öteki evlerden daha iyiymiş bazı bakımlardan. Soğuktan, sıcaktan daha çok korurmuş. Böyle taşa oyulmuş mağara evlerden Urfanın içinde de var. On beş, yirmi kadarını gördüm. Üstünden cadde geçiyor. İsten kapkara pencereleri var.

Beni gezdiren arkadaş:

«Siz dağlardaki mağara insanlarını yazdınız. İşte Urfanın içinde de var.»

«Mesele değil,» dedim. «Alıştık göre göre. İstanbulun içinde de var. Samsunun içinde de gördüm. Antalyada, Eğinde de var. Sanki köylerimiz bundan iyi mi?»

«Ama şehrin içinde yaşayan mağaracıklar... Bir röportaj yapsanıza.»

Gittim konuştum. Rahat rahat yaşayıp gidiyorlar işte. Ev derdinden kurtulmuşlar. Mesutlar, rahatlar. Sevinç içindeler. Hep gülüyorlar. Ağızları kulaklarına varıyor. Öylesine neşeliler ki!...

Fırat bu yana geçince bizim seksen birlik yaşlı bir tür-

kü tutturdu. Güzel sesi var. Yanık. Üç dilden konuşuyor, üç dilden türkü söylüyor. Türkçe, Arapça, Kürtçe...

Urfa bir yana düşer
Zülüf gerdana düşer
Bu ne biçim baş bağlar
Her gün bir yana düşer.

Sıcak da azaldı. Vakit ikindiye doğru. Azıcık bir yel çıktı. Seksen birlik adam sıcaktan kurtulunca coştu da coştu. Türküyü bırakıp komiklikler ediyor. Otobüsü kırıp geçiriyor. Komikliği bırakıp türkü söylüyor.

Önden birisi atıldı:

«Babo,» dedi, «şu boğulan kaymakamın da türküsünü söyle.»

Yaşlı adam:

«Vay başım üstünde, vay gözüm üstünde. Vay serseran, vay sercavan... Söylerem babo. Söylerem kurban. Ne kadar var boğulmuş, ben türküsünü bilirem. Ne kadar boğulmuş var kaymakam, paşa, ben türküsünü söylerim.»

Başladı türküye, uzun mu uzun bir türkü. Dediği gibi ne kadar boğulmuş varsa, kaymakam, paşa, köylü, kentli, çocuk, yaşlı hepsini sayıp döken bir türkü. Söylediklerinin hepsini anlıyamıyordum ya, paşaları da dinlemez Fırat, ağaları da, köylüleri de alıp götürür. Kaymakam Fırata kaymakam değildir. Onu da dinlemez, diyordu. Fırat, Fırat, Fırat, kanlı Fırat, diyordu. Çoluk çocuktan ne istersin, diyordu. Birecik sen yanasm, yıkılasın, diyordu.

Kışın öyle kolay kolay sallarla geçilemezmiş, Fırat. Geçmek zorunda kalanların da yüzde ellisini alıp götürürmüş. Geçen yıllar bir kaymakamla birlikte birkaç kişi boğulmuş. Kışın Fırat, uçsuz bucaksız, bütün ovaya yayılıyormuş. Çok hızlı, yıldırım gibi akıyormuş. Tabii gene sallar çalışıyormuş... Ama yüzde elli tehlike... Öyle dediler.

Şu köprü bir yapılsa. Urfa kurtulacak. Koskocaman, bereketli bir il kurtulacak. Ne olur, az bir şey kalmış. Köprü-

nün yapılmadık iki ayağı kalmış. Azıcık bir şey kalmış. Yazık değil mi Urfaya! Yazık değil mi şu boğulan adamlara! Birazcık gayret.

Seksen birlik türkücü:

«Hükümetin eli uzun, kolu uzun,» diyor. «Ne vardır yani. Yapsa bitirse şu işi... Kaymakamını da götürüyor su. Ne vardır yani.»

ADEM BABANIN SABANI

Bizim seksen birlik ihtiyarın adı Hasan. Bu yaşta bir adamın sakalı sütbeyaz olur. Bununki kırçıl. Kırkbk bir adam gibi. Kırçıl sakalı gür. Değirmi gözleri küçücük bizim ihtiyarın. Güçlü bir hali var. Alnı geniş, çıkıntılı. Bütün yüzü, daha çok gözlerinin etrafı kırışık içinde. Binlerce kırışık. Döşeli. Sonra ihtiyarın yüzünün bir yanı, dudakları döğme. Sağ kolunda bir hançer. Bir yürek. Birkaç yıldız. Ulu bir ağaç. Uçan bir ceylan. Kolunun içe doğru olan kısmında da bir saban. Saban toprağa gömülmüş, dimdik duruyor. Sol kolundaysa bir turna katarı... Ağaca benzer birkaç şey, ne oldukları belli olmuyor. Sonra burun buruna bir çift güvercin. Bir leylek. Açık göğsünün sol tarafında da bir at başı...

«Hasan Ağa,» dedim, «sen Nuhun gemisi gibi bir şey olmuşsun. Cümle mahlukatın sureti sende.»

Güldü:

«Hele sen vücudumu görsen lal olursun. Herbir şey var. İnsan vücudunda herbir mahlukat mevcuttur. Yeryüzünde ne var, insan vücudunda cemolmuştur. Tamam cemolmuştur. Çok zengindir ademoğlu. Benim sırtımda Havva Ana, Adem Baba sureti de vardır.»

Sonra her zaman olduğu gibi iş evlenmeğe döküldü. Karılarından açtı.

«Şimdiye kadar ben altı almışım. Çocuk yirmi yedi olmuş.»

Yanımdaki arkadaş sordu:

«Hayatta kaç tanesi var?»

«Beş. Gerisi öldü.»

«Şimdi kaç karın var?»

Şahadet parmağını gösterdi:

«Bir.»

«Kaç yaşında?»

«Biraz yaşlı. Yaşı yirmi dört. Bir tane daha alacağım köye gidince. On dört yaşlı.»

«Hasan Ağa, on dört yaşında kızı sana nasıl verirler?»

«Ohhhoooo sendeci. Perem sağ olsun. Pere var bene kız mi gelmez. Vay akıl vay!»

«Senin öteki karılara ne oldu?»

Toprağı gösterdi:

«İşleri çıkmış, oraya gitmişler.»

«Şimdiki karıyı kaça aldın?»

Hep gülüyordu:

«Dört deve. Bir safkan Arap at. Bir tabanca. Bir mavzer. İki kat erkek elbisesi. Bir sürü koyun. Bir de on bin lira pere. Bir on bin daha verirem. Alirem bir on dört yaşında.»

Yanındaki hasta kardeşinin oğlunun da üç karısı varmış. Haran ovasında, daha doğrusu doğuda iki karılı pek az. Üç, dört karılı herbiri. Burada en pahalı meta da kadınmış. Zengin kızları, bey kızları otuz bin lira kadar ediyormuş.

«Hasan Ağa, bir kadın için bu kadar parayı nereden buluyorsunuz? Bir kadın da değil, birkaç kadın...»

«Şimdi begime diyeyim. Eyi dinlemişge. Haran ovası çok zengin... Çok verir buğda. Bir de koyun vardır. Çok zengin. Kadından başka da ne masraf vardır? Yok bir şey başka. Biz de kariye verir pereyi.»

Merak ettim. Müslümanlıkta suret yasak. Hasan Ağa, dediği doğruysa sırtına Adem ile Havvanın suretlerini resmettirmiş. Bu nasıl olur? Hem de sırtına. Olur mu bu? Sorayım dedim, soramadım. Söz döndü dolaştı en sonunda Adem Babamıza geldi ya. Yaşlı adam o kadar övüyor ki Haran ovasını. Oradaki bir dağda olduğu gibi duran bir şehir harabesi varmış. Adı Şuayip şehriymiş. Uzun da bir efsane-

si var. Nasıl kurulmuş, nasıl boşalmış. Şimdiye kadar da nasıl ayakta kalmış. Üç dilden belki bir büçuk saat anlattı. Hepsini aklımda tutamadım. Haran ovasının Arap atlarından söz açtı. Arap atlara dair de efsaneler söyledi. Fakat efsanelerinin en tatlısı Adem Babaya ait olan efsane.

«Sen bilir misin ki...»

Sustu. Hilekar hilekar yüzüme baktı. Dilini yaladı.

«Sen bilir misin ki, Haran toprağı ne topraktır. Sen bilmiş misin ki... Cennet neredadir, sen bilir misin ki...»

Sustu. Bir zaman ısrarla baktı.

«Cennet Haran toprağının altındadır. İlk buğda tanesi hangi topraktan gitmiştir cennete sen bilir misin?»

«Bilmem.»

«Haran toprağından.»

«.....»

«Havva Anamıza buğdayı yılan getirdi. Nereden aldı getirdi? Haran toprağından. Kandırdı Adem Babamızı. Kadın bir, şeytan iki. Buğdayı tadınca Adem Babamız, cenneti berbat etti. Kovdular Babamızı cennetten. Babamız nerede buldu kendini cennetten kovulunca? Nerede bulacak. Haran ovasında. Ne yapacak Babamız orada? Cennetten çıktığında vardır elinde bir beyaz gül dalı, bir de nar dalı. Diker gül dalını ovanın ortasına. Diker nar dalını ovanın ortasına. Baba ekmek ister. Aç gezer ovada Havva Anamızla. Sen bilir misin ilk saban, yeryüzünde hangi toprağa girmiştir? Haran toprağına. Baba, ovada dolaş babam dolaş eder. O zaman böyle kıraç değil Haran toprağı... Bir uçtan bir uça yeşil bir halı döşenmiş sanırsın. Herbir yanı ot içinde. Otlar diz boyu. Türlü çiçekler. Ova kokudan dört döner... Arılar, kuşlar... Cennetten sonra bir cennet... Ama ağaç yok. O toprakta, Babanın diktiği cennet gülü bir günde bir adam boyu büyür. Ay kadar bir ak gül açar. Nar ağacı kocaman ağaç olur bir günde, kırmızı çiçekler açar. Ak gülle nar ağacına onun için cennet ağaçları derler. Cennet gülü. Baba ak gül ağacının bir dalını kesip bir saban yapar. Ne yapsın Baba? Fıkara yalnız kalmış. Kovulmuş cennetten... Nar ağacından da bir boyunduruk... Adem Baba koşulur sabana.

Havva Anamız da tutar sabanın kulpundan... Sürer ekerler. Sürer ekerler ama, Babamızın hali hal değil... Bir deri bir kemik kalır. İkinci yıl gene koşulur sabana. Gücü yetmez fıkaranın. Kan tere batar. Arkasında, sabanın kulpunda da Havva Anamız. Ardından ah vah eder. Gene sürerler ekerler... Ekerler ama, Babamız bu sefer yarı ölü, bitmiş, kendine zor gelir. Ektikleri de ne zaten, ikisini doyuramaz. Yarı aç yarı tok kalırlar... Çarnaçar üçüncü yıl yine koşulur sabana fıkara Adem Babamız. Yorulur. Çekemez sabanı. Toprak işlenmemiş toprak. Zor. Ah-ü-zar eder. Havva Anamız da ah-ü-zar eder. Buğdayı yedirdiğine bin pişman... Kendi kendine beddualar eder. Bir gün bir öğle üstü, boyunduruk altında terlerken Baba, bir sarı öküz gelir, boynunu boyunduruğa uzatır. Baba sevinir. Kendini boyunduruktan çıkarır, boyunduruğu öküze takar. Gözlerinden de öper. Şapur şupur öper. Ne zaman çifte koşarsa öküzü Adem Baba, öper gözlerinden... Şimdi Haranda çiftçi ne zaman koşarsa öküzü sabana, gözlerinden öper. Bir sabah öper, bir akşam öper. Öküz bunun için mübarek. İşte böyledir. İlk ekin Haran toprağında böyle bitmiştir işte. İlk saban Haran toprağında... İlk gül, ilk nar, ilk insan Haran toprağında. İlk öküz Haranda...»

Çok eskiden kalma bir mektep varmış ovada. Gittim gördüm. Gerçekten büyük bir yıkıntı.

«Baba,» dedim, «öyleyse ilk mektep de Haranda...»

«Öyledir.»

«Öyleyse ilk tarla kavgası da Haranda. Kabil Habili...»

«Öyledir. O yüzden değil midir kim, burada tarla yüzünden herkes birbirini yer. Her gün tarla yüzünden bir sürü adem ölür. Vardır başka yerde? Yoktur başka yerde. Bu toprak kandır hep. Bir parça toprak için bir adam öldürmüştür herkes. Gözü çıksın Kabilin. O namussuzun. Yoksa insan canına, insan kıymıştır, bir avuç toprak için? Ha kıymıştır?»

Sonra ihtiyar beni Harana davet etti. Köyüne. Sabahleyin bir çift Arap at gelecek, bizi alıp götürecek. Yalvardı yakardı. Bana bütün Haran ovasını, Şuayip şehrini, hara-

beleri, aşiretleri gezdireceğini söyledi. Nerede asil Arap atı vardı, oraya kadar götüreceğini vadetti. İlle de köyüne geleyim. Vebal attı. İşimin olduğunu söyleyip sonra ona uğrayacağıma söz verdim. Ayrıldık.

Demek Adem Babanın tarlaya ilk saban soktuğu toprak da Urfa toprağı. Bunu hiç duymamıştım.

URFADA ANLATILAN AT HİKAYELERİ

Biz dört atlıyız. Bir yanımız Ceylanpınar çiftliği, bir yanımız Akçakale, bir yanımız Suriye çölü. Uzakta Abdülaziz dağları. Bir sigara kağıdı inceliğinde ufka yapışmış dağlar. Dağlar mor olur. Abdülaziz dağları incecik. Sigara kağıdı renginde. Suriyeyle bizim toprakları demiryolu bölüyor. Demiryolu da olmasa... Çöl tek parça bir çöl. Demiryolunun o geçesinde de, bu geçesinde de kilometrelerce uzayan devedikeni ormanlığı... Devedikenleri çiçekleri burada koskocaman, inanılmayacak kadar koskocaman açmış.

Abdülaziz dağlarının başı neredeyse ağaracak. Çöl şafağı başka türlü oluyor. Bir yerlerden, sanki bir aydınlık fışkırtıyorlar. Bir top aydınlık gelip ovanın ortasında dağılıyor. Daha doğrusu patlıyor. Işık pare pare dökülüyor. Şafakta devedikeni ormanı daha mosmor. Mosmor bir renk sanki ovada bir yandan bir yana akıyor.

Uzağımızda dört at. En güzeli bir doru at. Safkan Arap. Çölün ortasında, şafağın bütün ışığını üstüne çekmiş. Pırıl pırıl boynu uzun. Kuğu boynu gibi. On beş yaşında güzel bir kız boynu gibi. Sallı bacakları ince, ceylan bacakları gibi. Kulakları kalem gibi. Yürüyünce ceylan sekişli. Ala şafakta bir pırıltı çağlayanı ortasında, şafağa, ağaran dağlara karşı, anızların ortasında, dalgalanan ekinin yanıbaşında bacaklarını germiş geriniyor.

Dün akşamdan beri hep at üstüne konuşuyoruz. Arkadaşım Urfanın en iyi atçısıymış zamanında. En iyi binici imiş de. Geçmiş. Kendi böyle diyor. Elinden epey at geçmiş. Bir atı varmış, adı Gümüşkuyruk. Adını andıkça gözleri do-

lu dolu oluyor.

«Yeryüzünde insana bir tek dost vardır, o da attır. Hayvanda olsun, insanda olsun, attan gayri arkadaş, attan gayri dost bulunmaz. Ama çarık çürük at değil öyle. Asil olacak. Asil hayvan asil insandan çok daha asildir. Her şeyden insana kötülük gelebilir, asil attan gelemez. Yüz kere, bin kere tecrübe edilmiştir. Bizim Zeynonun oğlu vardı. Zeynonun oğlu eşkiyaydı. Çok namlı eşkiyaydı ama. Büyük bir çetesi vardı. Çok namuslu eşkiyaydı. Öyle can yakanlardan değil, fıkara düşmanlarından değil, yol kesenlerden değil, ev basanlardan değil, kimsenin bir kuruşuna tenezzül etmezdi. Kan davası yüzünden çıkmıştı dağa. Düşmanları da çok kuvvetli düşmanlardı. Yiğit adamdı Zeynonun oğlu. Erkek adamdı. Kendisi kimseye pusu kurup ağa düşürmezdi. Ona herkes pusu kurardı. Kalleşlik ederdi herkes. Hiç pusuya düşmedi Zeynonun oğlu. Ne sebepten düşmezdi, bunu kimse bilmiyordu. Yüz kere, bin kere pusu kuruldu karanlıkta Zeyno oğluna. Hiçbiri para etmedi. Her pusuyu darmadağın etti. Kendi pusuya düşecekken pusu kuranları avladı. Bu da atı yüzündendi. At yarım saatlık yerden pusu kokusu alıyor. Bir adım daha ileri atmıyordu. O zaman Zeyno oğlu attan iniyor, onun başını çekerek pusuya doğru yürüyordu. At bunun pusu olduğunu ne biliyordu? Mesela yolculara, çobanlara, tarlada kalmış çiftçilere aldırmıyordu. Kimse yokmuş gibi onların üstüne yürüyordu. Pusudaki insanların kokuları başka mıydı? Belki barut kokusu, mavzer yağı kokusu... Yoksa atın kerameti mi vardı? Kimbilir, belli değil orası... Zeyno oğlu bir gün büyük bir müsademeye tutuşur. Arkadaşlarından bir kısmı vurulur. Çünkü dört bir yandan sarılmış Zeyno oğlu, bunun üstüne bütün arkadaşları kaçarlar. Bir arkadaşı, Kel Alo kalır yanında. Atı da yanına yatmış. Usta atlar, daha çok kaçakçı atları, müsademe başladı mı hemen yere yatarlar. Bu da öyle. Bu anda Kel Alo vurulur. Arkasından Zeynonun oğlu. Oracıkta ölürler. Müsademe kesilir tabii. Ama karşı taraf yaklaşamaz. At, ölüleri dişiyle yakalar alır kaçar. Kel Alonun ölüsünü orada bir dağa bırakır. Zeynonun oğlunu alır, altı saatlik yoldan, bir ge-

ce yarısı anasının evine getirir. Ölüyü kapıya bırakır. Sabaha kadar da başını bekler. Sabah olup ev halkı kapıda ölüyü görünce, at başını alır gider. Bir daha atı kimse göremez. At ortadan kaybolur gider. Ararlar tararlar at yok. Kimbilir arkadaşının ölümünden sonra ne olmuştur ona?

«Bir de bizim köyde Sultan Ağa vardı. Onun da Sofi adında bir atı vardı. Sultan Ağayla Sofi birbirine aşıktı. Her gün öpüşür koklaşırlardı. Sultan Ağa türkü söyler, Sofi kişnerdi. Sultan Ağa sekseninde, Sofi yedisindeydi. Delice bir adamdı Sultan Ağa. Binerdi Sofiye, rüzgar gibi sürerdi çölde. Sofi uçardı. Kanatlanmış gibi Sofi. Sofi, Sultan Ağadan başka kimseyi de bindirmezdi üstüne. En yavuz atçılar bile binemezdi. Binmeğe teşebbüs edenleri kaldırıp yere çarpmıştı. Sofiyi Sultan Ağanın yavaş sürdüğü görülmüş değildi. Hep doludizgin. Ata atlar atlamaz, bırakırdı atın başını... Gözden kaybolurdu. Geri gelirken de tam kapının önünde çekerdi atın başını. Sultan Ağa atla, çölde bir gün iki gün böyle dolaşırdı. Uzatmayalım. Bir gün Sultan Ağa öldü. At üç gün üç gece mezarından ayrılmadı. Hiç kimseye tutulmadı sonra da. Dağlara düştü. Görenler var. Her gece mezara gelir, başucunda başını sallar dururmuş. Sonra bir gün, bir kış günü ölüsünü bulmuşlar mezarlığın kıyısında. Leşine akbabalar konmuş. Kartallar parçalamış.»

Devedikeninin moru ovada bir uçtan bir uca akıyordu. Şafağın ışık çağlayanı ortasında doru at pırıl pırıl, bacaklarını germiş geriniyordu.

«Ya senin al at?» dedi yandaki genç, hiç konuşmayan arkadaş. «Sattığın zaman, belki on kere o köyden kaçtı kaçtı senin eve geldi.»

«Ah yokluk. Kör olsun yokluk. Her gelişinde, her geri götürülüşünde, bir oğlumu boğazlamışlar gibi oluyordum ama, çare ne? Yokluk. Atı taylıktan büyüteceksin. O zaman dost olur. Sonradan, başkasının büyüttüğü atı satın almışsın, makbul değildir. Gözü arkada kalır. Büyüdüğü, doğduğu evde kalır.»

Konuşmayan gene konuştu. Adı Hasandı aklımda kalmışsa. Koyu bir Arap sivesiyle konuşuyordu.

«Ya babamın demirkırı? Ne dersin ağabey?»

«Heey atlar, hey eski atlar! Hey gidi atlar! Canım atlar! Ne oldu onlara? Soyları bitmedi ama, neredeler? Belki çekilmişlerdir bir dağa, belki de bir daha hiç gelmeyeceklerdir bizim aramıza. Küsmüşlerdir. Şimdi ağalar beyler Arap ata değil, benzin kokulu otomobile biniyorlar. Kadir kıymet kalmadı artık. Dünya pis oldu. Erkek dediğin otomobile binmez. Cansıza arkadaş olmaz. Atın teri güzel, soluması, koşması güzel... Atlar küstüler de çekildiler. İyi yaptılar. Bu kadir bilmezlerin, otomobil delilerinin içinde ne yapsınlar kardaş!»

Sustu. Gür, düşük, kınalı bıyıklarını sıvazladı.

Öteki arkadaş:

«Abdülkadir Ağa at zenginidir. Abdülkadir Ağa bir çobanmış gençliğinde. Bir dul karının oğluymuş. Topladığı yıllıklarla bir tay almış. Tay büyümüş, serpilmiş... At olmuş ki, ne at!»

Bıyıklarını sıvazladıktan sonra sözü ağzından aldı, kendi başladı:

«Akşam olur dağdan gelir çoban, binermiş atına. Şöyle bir köyün içinde dolanırmış. Sizin malınız mülkünüz, her bir şeyiniz var. Karılarınız, köleleriniz, topraklarınız var. Benim de atım var, dermiş. Her gün böyle... Beyin kızı aşık olmuş çobana. Kaçmış çobanla. Bey ölmüş. Onlar gelmişler beyin malları üstüne oturmuşlar. Abdülkadir olmuş Abdülkadir Ağa. At sebep oldu. Yoksa sümüklü çobanı kim görür de aşık olurdu. Abdülkadir Ağa şimdi atlar için deli olur. Ne der Abdülkadir Ağa her sözün başı? At, pusat, avrat... Attan, avrattan, silahtan gördü şu dünyada ne gördüyse.»

Gene sustu. Gene gür bıyıklarını sıvazladı. Yanımızda uyumukta olan en yaşlı arkadaşımıza:

«De hele uyan Halil. De kurban uyan hele can! De uyan baba. Can kurban sana. De haydi.»

Öteki uyandı.

«De kardaş. De atın türküsünü söyleyelim. De babo.»

«Ula sen ne delisin. Uykulu uykulu türkü denir mi?»

«Denir denir. De hele...»

Önce kendisi aldı. Hasan da aldı. Başladılar. Sonra Halil de başladı uykulu uykulu... Uzun bir hava. Bir at üstüne, yiğitliği, dostluğu üstüne atın... Uzun bacakları, insan gibi düşünen gözleri üstüne. Kulakları, yelesi, kuyruğu, kanatlanmış gibi uçuşu üstüne... Ayağı yere değerse o yerde güller açar, dediler. O toprak bire yüz verir, dediler. Nalları gelir parlayarak, dediler...

Bu ovada insan üstüne ne kadar ağıt yakılmışsa, at üstüne de o kadar ağıt yakılmıştır.

Gün doğdu doğacak... Ovada türkü. Devedikeni moru akıyor ovada. Şafağa doğru, atlar geriniyor.

Gün doğmadan atlara atladık. Doludizgin sürdük.

«AT GİTTİ AMA, ŞEREFİ KURTULDU»

Sıcak basmıştı. Duvar üstlerindeki, dallardaki serçelerin dilleri sıcaktan dışarı fırlamıştı. Urfada her canlı başını sokacak bir gölgelik arıyordu. Leylekler güneşin alnında boyunlarını içlerine çekmişler, düşünüyorlardı. Ha, unutuyordum az daha. Urfanın en büyük özelliklerinden biri de leylek yuvalarıdır. Ağaçların, duvarların üstünde, hatta minarelerin sivrisinde leylek yuvaları. Urfada her yerde insanın gözüne bir leylek yuvası çarpar. Başka hiçbir şehrimizde bu böyle değildir.

Memleketimizin en iyi atlarının Urfadan çıktığını bilmeyen yoktur. Urfa ilinin baştanaşağı bir büyük hara olduğunu bilmeyen yoktur. Bugün Urfada 5000'den fazla safkan Arap at vardır. Bunun 4000'i tescilli değildir. Ellerdedir. Bu atlar tescil edilecek olursa, bu yüzden Urfaya 2 milyon lira girecek. Urfalılar bunu böyle yazmamı istediler. Ben de yazıp, ilgililerden yardım istiyorum.

Günlerden beri diş tabibi Müftüoğlunu arıyor, bir türlü ele geçiremiyordum. Müftüoğlu Urfa at yetiştiricilerinden ve attan en iyi anlayanlardan. Nihayet onu yakaladım. Sıcaktan kaçıp küçücük bir esnaf kahvesine sığındık.

«Müftüoğlu, 4000 asil at var diyorsun, bunun asil oldu-

ğunu hükümet ne bilecek?»

«Hemen hepsinin babasını bildiren vesikaları vardır ellerde.»

«Vesikalar olmasaydı?»

«O zaman şahitler olurdu.»

«Şimdi de var mı?»

«Şahitli asil at şimdi de var. Eskiden asil at hep şahitle bilinirdi.»

Bu mülakatta Müftüoğlundan öğrendiklerimi de katarak kendi bildiklerimi anlatayım:

Urfada asil at kadar kıymetli hiçbir şey yok. Yalnız meraklılar için değil, herkes için at kıymetlidir. Atın asilliği üstüne çok hikayeler var. Hele bir tanesi çok hoş: Bir adamın iki asil atı varmış. Atın birisi çok güzel, çok koşkun bir atmış. Namı bütün Urfayı, bütün Anadoluyu, çöl Arabistanı sarmış. Böyle namlı atların düşmanları çok olurmuş. Böyle atları sahipleri parayla satmazlarsa, almak isteyen onu çalmak için elinden geleni yaparmış. İşte bu adamcağızın da atını isteyen isteyene. Fakat adam atına vurgun. Milyon verseler, ağırlığınca altın verseler atını satmıyor. At hırsızları hırsızların en belalısı, en elinden kurtulunmazıdır. Atlarıyla beraber yatmak da son çareleri... Bizim at sahibi de her gece atıyla ahırda birlikte yatıyor. Üstelik de atıyla kendisini bukağılıyor. Uzun zincirli bukağının bir ucunu kendi ayağına, bir ucunu da atın ayağına vuruyor. Ama hükümlü bir Arap şeyhi vurgun ata. Hırsızları çağırıyor: Atı getirin de, diyor, dileyin benden ne dilerseniz. Hırsızlar düşüyorlar yola, geliyorlar ata. İçlerinde Cin Ali namında birisi var. Cin Ali, ya ölürüm ya da atı alırım, diyor. Tam geceleri bir hafta, Cin Ali adamı sabaha kadar uyutmuyor. Gündüz de türlü işler açıyor başına. Adam gündüz de uyuyamıyor. Yedinci gün öyle bir uykuya dalıyor ki adam, akılsız gidiyor. Cin Ali varıp bukağı açacak aletleriyle açıyor, biniyor ata, yallah... Gitmeden önce de dışarda bir nara atıyor. Çünkü artık ona kimse ulaşamaz. Altındaki at, buraların en çok koşan atı. Arkasından kuş bile yetişemez. Atın sahibi nara üstüne uyanıyor, bakıyor ki ne görsün! Bukağı sökülmüş, at

gitmiş. İkinci at da o kadar kötü değil, şura senin, bura benim derken hırsıza yetişiyor. Yetişince at sahibi kederinden ağlamağa başlıyor. Aralarında atbaşı fark var. Neredeyse bir iki dakika sonra ata ulaşacak ve hırsızın elinden alacak. Sevgili atını bu halde görmek istemiyor. Atın adı «Akceylan» mış. Çok koşması, rüzgar kesilmesi için kulağına üç kere adının çağrılması gerekmiş. At sahibi hırsıza bağırıyor: «Ulan namussuz, neredeyse bu kötü atla sevgili atıma yetişeceğim. Kulağına üç kere Akceylan diye bağır,» diyor. Hırsız üç kere bağırıyor atın adını. At adını duyar duymaz kanatlanıyor. Bir anda at sahibi de, altındaki kötü at da, geride kalıyor. Öteki tozu dumana katarak gözden kayboluyor.

At sahibi köye eli boş geri dönüyor:

«At gitti ama, şerefi kurtuldu. At gitti ama, şerefi kurtuldu,» diye, seviniyor.

URFALI İÇİN EN BÜYÜK UĞUR: AT

«Eğer at beslemeğe gücün yetmiyorsa, komşunun duvarından bir delik aç, hiç olmazsa atın soluğu gitsin evine.»

Ve Urfada en büyük uğur attır. Atlar vardır gülerler, atlar vardır ağlarlar. Söz anlarlar. Atlar insanoğlu gibidir. Bazı atlar vardır sahibinden başkasını, daha doğrusu sevdiklerinden gayrisini yanına getirmezler. Atlar sever, atlar nefret ederler. Atların, sevmediklerini bir yolunu bulup öldürdükleri de çok olmuştur.

Asil at bir eve girince o eve uğur getirir. Bir asil at girdi bu eve mesela. O evin de işleri bozuk. O evdekiler eğer iyi insanlarsa işleri düzelir. Bir asil atın yalnız bulunduğu eve değil, yakındaki yedi eve de uğuru vardır.

Atlar onurludurlar. Bir at bir koşuda yenilirse yem yemez. Çoktur böyleleri. Bazı atların koşudan birkaç gün sonra çatlayıp ölenleri de olmuştur.

Asil atlar en çok burunlarından belli olurlar. Burun delikleri içiçedir. Çifte burun delikli atlar, koşarken kuş gibi uçar, yorulmazlar.

Urfada, bir kadın pahalıdır, bir de asil at. Bir ağa kızı otuz bine kadar yükselebilir. Bir at on bine kadar. Silahın fiatını da öğrenemedim. At yetiştiriciliği de ayrı bir hüner dir. Biniciliği kadar. En iyi binici, en iyi at yetiştiricisinden başkası olamaz. Atın huyunu husunu bilmeli. Vatan sathında Urfa kadar at yetiştirici, binicisi olan yer yoktur.

Urfa Veteriner Müdürü Selim Bey de bir at meraklısı dır. İşi icabı diyeceksiniz. Değil. Selim Bey at aşıkı.

«Arap atları dedikleri bu atlar, Arabistandan çıkmış değildir. Arabistana adapte olmuşlardır. Araştırmalar bu atların cedlerine ait Arabistanda hiçbir iz göstermiyor. Bu atlar Orta Asyadan gelmiş olabilirler. Öyleyse, neden Arap atları diyorlar diyeceksiniz bu atlara. Buraya adapte olmuş atlardır bunlar. Yıllar yılı bunlar kendilerini çöl tabiatına uydurmuşlardır. Bu atların en büyük özelliği tahammülleridir. Susuzluğa, açlığa, yorgunluğa korkunç tahammülleri vardır. Günlerce sıcak altında kalabilirler. Hiçbir şey olmaz onlara.»

Arap atlarının İngiliz atlarından farkı şuymuş: İngiliz atları yıllar yılı, yarı Arap, yarı İngiliz, yarı bilmem ne cinsleriyle karıştırılarak, İngiltere tabiatına uygun yetiştirilmişlerdir. Nazik atlardır. İlk çıkışlarına değil Arap atları, kuş yetişemez. Fakat mesafe uzadıkça, İngiliz atları hapı yutmağa, kalmağa başlarlar. Arap atları mesafe uzadıkça açılır. Uzun mesafeli bir koşuda ilk çıkışta İngiliz atı inanılmayacak kadar açar Arap atını, ama sonradan gittikçe durur ve Arap atı gelir onu geçer. Urfalı atçıların bana dedikleri böyle. Vebali günahı...

Arap atlarının tahammülü, kendini hiç göstermemesi hakkında da çok hikayeler vardır.

Bir Arap, evvel zamanda kendi kabilesinde bir suç işleyip karısını, atını almış gitmiş başka kabileye sığınmış. Kabile reisi ona eski püskü bir çadır verdirmiş. O da çadırını çadırların yanına kurmuş. Atını da güneşin alnına, çadırın önüne bir kazığa bağlamış. At günler günü çadırın önünde yemsiz susuz denecek kadar az yemle, suyla orada öyle durmuş. Boynu bükük. At, bir deri bir kemikmiş. Çelimsiz.

Araplarda bir adet varmış. Kabile reisinin atı ölür, ihtiyarlarsa kabilenin en iyi atı şeyhe verilirmiş. Şeyh de at sahibine büyük hediyeler verirmiş. Şeyhe at veren adam da kabilenin en değerli adamları arasına karışırmış. Atı yarışa sokarlar ama çok uzun bir mesafede hangisi birinci gelirse şeyhe o at verilirmiş. Kabilede tellallar bağırmış: Şeyhe at gerek. İsteyen yarışa girsin. Kabilenin atlıları gelip toplanmışlar şeyhin çadırı önünde. Yüzlerce atlı. Bu yüzlerce atlıdan şeref kimin olacak. Bu arada bakmışlar ki, kabileye sığınan o adam da, Allahın günü sıcağın alnında bağlı uyuz atıyla gelmiş. Gülmüşler ona. Şeyh de gülmüş. Çağırmış onu. «Bu atı mı bana layık görüyorsun?» demiş. Adam boynunu bükmüş. Hiçbir şey söylememiş. Yarış başlamış. Bir buçuk günde geri dönecekler. Falan yere varıp gelecekler. Yarış başlamış, atını süren sürmüş. En arkadan da bizim sığıntı. Ha, bir de bu üç günde atlar ağızlarına su almayacaklar. Yem yemeyecekler. Geri dönerlerken bir de bakmışlar atlılar, önlerinde bir atlı. At uçuyor. Atlı atının başını çekmiş. Attan inmiş. Ötekiler onu geçip geçip gitmişler. Dinlenen atlı tekrar binmiş ata, sürmüş... Şura senin bura benim. Teker teker yüzlerce atlıyı geçmiş. Şeyh heyecanda. Hangi atlı gelecek diye dört gözle yollara bakıyor. Uzaktan tozu dumana katmış bir atı geliyor. Tek bir atlı, yakınında başka at yok. Atlı yaklaşınca bakıyor ki, ne görsün, sığıntı. Uyuz at. Seviniyor. Ortalık bayram yeri gibi. Kadınlar, kızlar en güzel elbiselerini giyinmişler. Kabilenin meydanı dolmuş. Sığıntı gelir atının başını şeyhin önünde çeker. Şeyhin sevincine payan yok. «Dile benden ne dilersin,» der. Adam cevap vermez. Attan inmez. Atın başını çadırına doğru çevirir. Varır karısını alır, terkisine bindirir. Tekrar meydana gelir. Şeyhin önünde atının başını çeker. «Şeyh!» diye bağırır. «Bu at sana layık değildir!» Atın başını tekrar çevirir, çöle doğru gözden kaybolur. Şeyh de ağzı açık bakar kalır.

Köroğlunun kıratı da varmış. Yarı su aygırı, yarı Arapmış daha doğrusu. Kırat ölümsüzdür. Bingölde hayat suyu içtiği bilinir. Bingöl o yüzden Bingöl olmuştur zaten. Kırat kıyamete kadar yaşayacaktır. İşte bu kırat şimdi yaşıyor.

Her yıl, bir deri bir kemik kırat, Halep pazarında bir altına satılıyor. Alan adam ona bir yıl bakıyor, ikinci yıl pazara çekip o da bir altına başkasına satıyor. Kıyamete kadar bu böyle sürüp gidecek. Eskiden kırat Halep pazarında değil de Urfa pazarında satılırmış. Kıratı alan birisi kıymetini bilmemiş. Ona hürmette kusur etmiş. Kırat da Haleplilerin eline geçmiş. Yoksa her yıl Urfa pazarında Köroğlunun ünlü kıratını görebilecekmişiz. Ne kadir kıymet bilmez adamlar var şu dünyada.

Urfa ceylan, Urfa efsane, Urfa Arap at, Urfa güzel gözlü, Urfa garip dost insanlar yatağı... Selam olsun Urfaya.

Temmuz 1955

KANINI VEREREK GAZİ ÜNVANINI ALAN ANTEP

Antep çetin yerdir.

Çukurovada, Maraşta, Antepte, Toroslarda, bütün güneyde, en uzak, en kimsesiz bir köyde yıllar yılı halkın ağzından düşmeyen bir türkü vardır. Hoştur. Yiğittir.

Bir yaz akşamı geliyor gözümün önüne. Kayalıklardaki kalenin üstüne leylekler tünemişler. Takırdıyorlar. Sonra da susuyorlar. Kaç yaşındaydım bilmiyorum. Hayal meyal geliyor aklıma... Çukurova köylüklerinde yaz geceleri yüksek çardaklarda yatılır. Her evin önünde bir çardak. Çardaksız ev yoktur. Yoksa insan sıcaktan ölür gider. Yerde yatanı sinek yer parçalar.

Uzaklardan, yukardan, Kel Mustafaların o yandan bir türkü geldi yatsıya doğru. Aynı türküye bizim taraflardan biri katıldı. Derken bir ordan, bir burdan bütün köy koro halinde türküyü söylemeğe başladı. Hiçbir türküyü bu şekilde söylenir duymamıştım. Bu bir Antep türküsüydü. Sonraları, biraz büyüyünce aynı türküyü öteki köylerde de duydum. Yüreğir toprağında ırgatlar, Adanada fabrika işçileri de söylüyorlardı. Toros köylülerinden de duydum. Bir çeltik tarlasında çoluk çocuk bir Toros köyü, hep bir ağızdan aynı türküyü söylüyorlardı.

Antebe her gidişimde köydeki türkü gecesi düşer aklı-

ma. Alışkanlık. Antep denince bu türkü dudaklarıma gelir yerleşir.

Antebe trenle hiç gitmedim. Ya otomobille, ya da otobüsle. Çukurova sıcaktır. Çukurova yanar. Kül olur. Adana-Antep yolunda, Toroslara çıkarken, ağaçlı, çamlı bir yer vardır. Çam kokusu, yarpuz kokusu, suyun pırıl pırılı oradadır. Adı Alamanpınarıdır bu yerin. İşte burada Çukurova biter, dağlar başlar. Bir yel eser, yel demezsin. İncecik, yüzüne dokunur mu dokunmaz mı işte öyle bir yel. Alamanpınarında anadan yeni doğmuşa dönersin.

Uzaktan Antep gözüktü. Antebin dört bir yanı kırmızı toprak. Kırmızı tepeler. Gümüşi zevtinlikler, sarıya çalan bir yeşillik bağlar... Antebin üstünde sütbeyaz bulutlar. Yeşilin en yeşili, kırmızının en kırmızısı Antep toprağı... Girerken yeni bir şehre giriyorsun. Bir koku geliyor burnuna, biber kokusu. Dükkanlardan fışkıran kebap kokusu, yağlı et kokusu. Biber dedim de, biber yeme rekoru Antepte. Her ev yılda 3000'le 10.000 arası biber kurutuyor. Öyle de bir biber ki, amanallah... Bir dirhemini ağzına sokamazsın. Her yerin bir adeti var. Antepliler avuç avuç yiyorlar.

Antebe girdik. Antebe girince ilk göze çarpan şey, büyük bir kahve olur. Günün her saatinde kahve tıklım tıklımdır. Kahvenin önünde, bütün çarşıda, sırtlarında pirinç güğümler, güğümler pırıl pırıl, altın sarısında. Gaziantep güneşinin parlaklığında yanar döner, birtakım adamlar «Şerbet! Şerbet!» diye seslenirler. Şerbetleri ucuzdur. Kendine has bir kokusu vardır. «Bir içen pişman, bir de içmeyen pişman!» diye bağırırlar ama, bence içmeyen pişman. Şerbet meyankökünden yapılır. Şifalıdır. Şu güneyde her şey şifalıdır zaten. Balık, su, şerbet, toz, ot, her şey.

İlk göze çarpacak şeylerden biri de Gazianteplilerin kıyafetleridir. Çoğu geniş peşli, kıymetli kumaşlardan şalvar giyiyorlar, geniş pırıl pırıl siyah kuşaklar bağlıyorlar.

Postaneden aşağı inerken köşede güğümü güzel, ak sakallı bir adam da şerbet satıyordu. Kaç kere yanından geldim geçtimse olduğu yerde öyle duruyor gördüm. Kımıldamıyor. Yalnız «Şerbet, şerbet!» diye bağırıyor. Yanında da

bir çocuk. Çocuk bazı bazı adamın elinden tutuyor. Üç gün oradan geçtim, üç gün adamı öyle gördüm. Sonunda yanına vardım. Yaşlı adam bir kör, elinden tutan da torunu.

«Bir şerbet,» dedim.

Doldurdu verdi.

«Maşallah,» dedim. «Bu yaşta hala çalışmak...»

«Ellere muhtaç olmadansa...» dedi.

«Çok iyi,» dedim. «Ama yorulursunuz...»

«Yoruluyorum, yoruluyorum ama, bu dünyada gözden göze hayır yok. Gözünden bile sana hayır yok.»

Gözleri açık gibi duruyordu ama, hiç görmüyordu.

Bir adam geldi, şerbet istedi. Doldurdu verdi.

«Benim yaptığım şerbetin Antepte ünü vardır. Tiryakileri vardır şerbetimin.»

«Kaç yıldır şerbetçisin?»

«Otuz yılı geçkin.»

«Evinize siz mi bakarsınız yalnız?»

Güldü.

«Ya kim bakacak? Benim evime herkes gelip bakacak değil ya.»

«Yani çoluk çocuk, akraba falan demek istedim.»

«Gözünden bile imdat umma,» diye güldü.

Sonra bana döndü, bakar gibi, görür gibi gözlerini dikti:

«Antebin en güzel yeri Kavaklık,» dedi. «Bu sıcakta sen oraya gitsene.»

Bir şerbet daha içtim. Yanından ayrıldım. Sakalı beyazdı. Rengi bakır rengi. Yanık esmer. Kaşları püskül püsküldü. Tertemizdi üstü başı. Torunu çocuk elinden tutmuştu. Güzel sesiyle, en güzel bir türkü gibi, «Meyan şerbeti! Kokulu şerbet!» diye bağırıyordu.

Antep çetin yerdir. Kırmızı toprakları, yeşil bağları...

Alleben deresinde, Kavaklıkta, bizim köydeki türkü meselesini Antepli bir arkadaşıma açtım. Güzel sesliydi. «Babam söylerdi,» dedi. «Fransızlar geldiği zaman koca Antep şehri aylarca hep bir ağızdan bu türküyü söylemiş. Köylü kentli söylemiş. Buralar aylarca bu türküyle çalkalanmış.»

Sürerim sürerim gitmez kadana
Fransız kurşunu geçmez adama

Anama söyleyin damda yatmasın
Çuha şalvarıma uçkur takmasın
Oğlum gelir diye yola bakmasın
Haydin Antepliler namus günüdür.

Ve Antep dişini tırnağına takmış, Gaziantep olmuş Karayılanı, Şahin Beyiyle. Karayılanın kızkardeşini aradım. Bir gün akşama kadar aradım, bulamadım. Karayılan, Antebin Fransız işgaline karşı koyan kahramanlarından en büyüğüdür. Fransızlar Antebe gelmeden önce dağda eşkiya imiş. Sonra çetesini almış, inmiş dağdan... Fransızlara elaman dedirtmiş. Şehit düşmüş. Kızkardeşiyle kızkardeşinin kocası Süleyman da onun çetesindeymiş. Kızkardeşinin kocası Süleyman da şehit düşmüş. Kızkardeşinin adı Hane Hatun. Şimdi çok yaşlı. Kadının kocası şehit düşmüşken bile bir an durmamış, düşmana ateşe devam etmiş. İşte Antepte bir gün akşama kadar arayıp da bulamadığım Hane Hatun bu Antep kahramanı Hane Hatundur.

Bir türkü söyleniyor Antepte. Dağ taş söylüyor...

GAZİANTEP, GÜNEYİN ENDÜSTRİ MERKEZİ

Bir gün, bir arkadaş dedi ki:

«Seni bir yere götüreyim ki şaşakalasın. Böyle bir şey hiçbir yerde görülmüş değil.»

Bir öğle üstüydü. Sıcaktan kaldırım taşları eriyor. Kaleyi dönüp bir akarsuya vardık. Suyun kıyıları toz toprak içinde. Bir tek yeşillik yok. Ne ot ne ağaç. Suyun yüzü kaymak bağlamış. Kapkara. Kokuyor. İrin gibi. Akmıyor. Usuldan kırışıyor bazı bazı suyun kaymağı.

Bana göstereceği şeyin bu su olduğunu sandım.

«Gerçekten böyle bir su hiçbir yerde görülmüş değil. Bazı bazı Maraşta, Pazarcık ovasında, Çukurovada, Osma-

niyede, Kadirlide daimi sulama çeltik sulaklarında bulunur böyle su. Ama bu kadar kokmaz. Böyle kara, irin gibi değildir.»

Arkadaş bu sözlerime hiç karşılık vermedi. Elimden tuttu, beni bir yerlere doğru çekti. İlkin büyük bir dükkan gördüm. Bakamadım. Bir şair ne demişti bir şiirinde? Bir hendek dolusu sümüklü böcek mi ne! Bu gördüğüm dükkan ondan da iğrenç. Ortada bir havuz... Havuzda kılları yolunmuş deriler. Bir yanda da küçük bir tepe gibi sapsarı, akan, cıvık, ölüm sarılı gibi, kusturucu bir şeyler yığılmış. Nar kabuğu olduğunu söylediler. Nar kabuğunun böyle korkunç, böyle pis olabileceği hiç aklıma gelmezdi. Sinekten ortalık görünmüyor. Birkaç adam, ellerindeki derileri suya sokup çıkarıyorlar. Derilerden kaygan, sümük gibi bir su dökülüyor. Adamlar dizlerine kadar suyun içinde, pis kılların arasında, solgun, boyunları incelmiş, yüzleri kaşık kadar kalmış, kocaman kocaman olmuş gözleri, bir deri bir kemik... Yaşları on beş, on yedi arası... Yarı çıplak. Sıcaktan.

«Bunlar sabahın altısından, akşamın yedisine kadar böyle, yarı çıplak bu su içinde döner dururlar. Herbir yerleri yaraya keser.»

Üçüncü dükkanı göremedim. Öyle korkunç bir koku kaplamıştı ki ortalığı, burun direklerini kıran. Yüreğim ağzıma geldi. Burnumu tutup gerisin geriye koştum. Bu koku etime işlemiş. Gittim yıkandım iyice... Bir gün bu koku beni kovaladı. Kaleye, o taraflara yaklaştım mı koku başlıyor, geri dönüyorum. Bir bela.

«Herkese böyle mi tesir eder?»

«Ne sandın? Herkese daha beter.»

«Ya çocuklar?»

«Onlar koku alma duyumlarını yitirmişlerdir.»

Yukarıda anlatmağa çalışıp da korkunçluğunu anlatamadığım şey Antebin tabakhaneleri. Yüzyıllardan beri Antep tabakhaneleriyle ün salmıştır. Bütün Anadoluda tabakçılık denince ilkin Antep gelir akla. Üçlü Maraş, Antep pabuçlarının kırmızı derisi buralarda yapılır. Ama devir döndü. Şimdi artık tabakçılık modern usuller, yeni ilaçlarla yapılı-

yor, köpek pisliğiyle değil. Unuttum, dükkanın bir yanında da köpek pisliği yığılıydı. Tabaklıkta çok işe yararmış.

Antep güneyin endüstri merkezi haline geliyor. Bunda Antebin geleneği var. Antepte her türlü kumaş dokunur el tezgahlarında. Bunlar bütün Orta Anadoluda, güneyde satılır. Yüzlerce el tezgahı vardır. Sonra her ilde, her satış yerinde gördüğümüz Antep kilimleri... Sokak aralarında, hemen her evin altında iki üç kilim tezgahı görürsünüz. Antep sokaklarını mekik sesleri çınlatır. Hoştur. Bir de Antepte küçük el sanatları çok ileri gitmiştir. Dediklerine bakılırsa Antep bir tornahanedir. Çelik kasalar, basküller, çamaşır makineleri, kaynak makineleri hep ellerle yapılıyor.

Beni, kasa yapan bir tornacıya götürdüler. Dükkanda dört beş tane kasa vardı. Boyanmıştı. Gördüğümüz Avrupa kasalarından hiç farkı yoktu. Yapıcılar da öteki kasalardan kendi kasalarının daha iyi olduğunu söylediler. Yangına daha çok dayanırmış kendi kasaları. Büyük bankalarımızdan biri kasalarını Antep tornacılarına ısmarlamış.

Antep esnafının büyük bir derdi var: Muamele vergisi. Diyorlar ki, bu muamele vergisi çok acaip bir iş. Mesela, Bursada esnafa, böyle el işleri yapanlara, kasa yapanlara, çamaşır makinesi yapanlara dokunulmuyor, onlar muamele vergisine tabi kılınmıyorlar. Halbuki Antep esnafı tabi kılınıyor. Bu da illerdeki idare amirlerinin kanunu tefsirlerine bağlıymış. Böyle şey olur mu? Antepten muamele vergisi al da, Bursadan alma! Böyle lastikli mi olur kanun dediğin. Ne güzel, idare amirinin canının istediği cennetlik, istemediği cehennemlik. Bunun doğru olabileceğini sanmıyorum. Antepli esnafa kanunu iyice tetkik etmelerini söyledim. Vallahi benim aklım almadı bu işi. Eğer böyle bir şey varsa kaldırılması gerektir. Yurda çok iyiliği dokunur. Gazianteplilerden de muamele vergisi alınmaması orada büyük bir el sanayiinin doğmasını sağlayacaktır. İnanmayanlar gidip de o güzelim kasaları, çamaşır makinelerini, baskülleri görsünler. Görsünler de parmakları ağızlarında kalsın. İşçimizin elinin emeğini, gözünün nurunu görsünler. Mesele döviz meselesiyse, Gaziantebin işçisine elden gelen yardım yapılsın.

İnsan böyle şeyleri gördükçe seviniyor.

Türkiyede en güzel baklava, Antepte yapılır. Fıstıklı baklavalar. Türkiyede en çok içki Antepte içilir. Bunu Antepliler iddia ediyorlar. Ama Antepli içkisini efendice içiyor. Her köşede bir saz var Antepte. Sazlar dolu dolu.

Antepte dört milyon tane fıstık ağacı var. Daha aşılanıyor. Birkaç yıl içinde on, on beş milyona çıkacağını söylediler ağaçların. Güneyde en büyük zeytinlik Gazianteptedir. Nizipte çok muntazam dikilmiş zeytinlikler, kilometrelerce uzuyordu. Büyük sabun fabrikaları kuruyorlar.

Antepte öteki illerimizin aksine hiç dilenci görmedim. Antepte yetişen deli tütün Mısıra satılır. Hasankeyf tütünü. Mısırlılar çiğnerlermiş bu tütünü. Antebin 71 çeşit üzümü vardır. Bağ bozumunda, her ev kilolarca bastık, pekmez yapar. Antepte 800 kere hududu geçmiş, 300 kere pusuya düşüp kurtulmuş kaçakçılar vardır. İşte Antep böyledir.

ŞEHRE KÜSTÜ MAHALLESİNİN ÜÇ HİKAYESİ

Rivayet çeşit çeşit. Her kime sorduysam, hikayeyi başka başka anlattı.

Gaziantebe çok gelip gittim. Okul arkadaşlarım var. Severim Antebi. Köşe bucak bilirim Antebi. Ya da bilirim sanırdım. Bu sefer öğrendim ki, Antebi öyle köşe bucak bilmiyormuşum. Küçücük, ama ilgi çeken olaylar vardır dünyada. Uzun zaman görmeyiz onları. Görünce de şimdiye dek niçin görmediğimize şaşarız. Halbuki burnumuzun dibindeymiş.

Neden sonra keşfettiğimize bakmadan seviniriz. İçimiz içimize sığmaz.

«Şu kalkan otobüs seni doğru oraya götürürdü. Kaçırdın. Ama bekle. Gene gelir,» dedi biri. «Ne için gideceksin Şehre Küstüye?»

«Dedik ya,» dedim. «Adını merak ettim. Neden Şehre Küstü koymuşlar oranın adını? Bir sebebi olacak.»

«Eskiden kalmıştır. Atadan dededen beri Şehre Küstü derler oraya.»

«Hiç bir hikayesi, efsanesi yok mu buranın?»

«Eskiden kalmıştır.»

Otobüsü bekledim. Şehre Küstüye gidip mutlak görmeliyim. Ne mene bir yerdir orada dolaşmalıyım. Niçin Şehre Küstü demişler oraya, yaşlılardan öğrenmeliyim.

Bir gün Gaziantebin, o canım kilimlerle, nakışlı çuvallar, renkleri uçuşan kolanlar, şal kuşaklarla dolu çarşısında duruyordum. Bu renk, nakış dünyasına dalmış gitmiştim. Bir otobüs geldi, ayıktım. Otobüs Gaziantep Belediyesinin şehir içi otobüslerinden. Az ilerimdeki durakta durdu. Gözüm alnındaki yazıya gitti. Alnında «Kavaklık-Şehre Küstü» yazıyordu. Ne bu Şehre Küstü? Köy mü, mahalle mi? Ne bu? Yanımdaki dükkana girdim. Merakımı anlattım. Şehre Küstünün bir mahalle olduğunu söylediler.

Otobüs, neyse, öğleye doğru geldi. Bindik. Dar sokaklardan, caddelerden geçerek vardık Şehre Küstüye. Bütün evleri kesme taşlardan yapılmış toprak dam. Duvarlar sarımtırak, damlar karbeyaz. Sokak köşelerinde çeşmeler... Çeşmelerin başında peçeli peçesiz, çarşaflı çarşafsız, ayakları çıplak, başörtüsüz kızlar... Kız çocukları. Sonra Şehre Küstünün sokak aralarında gayet güzel giyinmiş, saçları kısa kesilmiş kadınlar da var. Sıcak. Sokaklarda, Şehre Küstünün küçük meydanında, beş altı ayağı çıplak çocuk oynuyor. Kan tere batmışlar. Bacaklarını gün yakmış. Yüzleri esmer. Yüzlerinde pare pare gün yanığı. Çocuklardan birini çağırdım.

«Bana kahveyi göstersene arkadaş,» dedim.

«Gösteririm,» dedi.

Önüme düştü.

Çocuktan al haberi derler.

«Aslan arkadaş buraya neden Şehre Küstü demişler? Siz şehre mi küstünüz?» diye sordum.

«Biz küsmedik.»

«Ya kim küsmüş?»

«Bu mahallenin dedesi küsmüş.»

«Neden küsmüş?»

«Yok. Küsmüş işte. Nenem küsmüş der.»

«Canım bir sebebi var bunun, elbette arkadaş.»

Durdu düşündü. Parmağını ağzına soktu düşündü. Bir gözünü yumdu. Alnını kırıştırdı. Dudaklarını kemirdi. Sümüğünü çekti. Uzun uzun bana baktı.

«Söyle,» diye atıldım.

Gülümsedi. Durdu bekledi. Sonra birden:

«Yirmi beş kuruş verirsen...» dedi.

«Veririm,» dedim.

Elini açtı.

«Hadi ver.»

Avucuna bir yirmi beşlik koydum. Şaşırdı.

«Şey...» dedi... «Nenem derdi ki... O Antepte, kalenin orada, dabakçıların yanında, bir dev varmış... Şey... şey... O dev kalenin padişahının kızını istemiş... Padişah korkmuş. Nenem öyle derdi işte. Korkunca da padişah, bu devi öldüren kızımı alsın, demiş. Nenem derdi ki, bir kelce oğlan varmış... Armut çöpü boyunlu bir kel oğlan... Ya, işte bir kel oğlan... O dev var ya, gözlerinden ateş saçarmış. Gözlerindeki ışıktan gece, gündüz gibi olurmuş. Ya işte o kel oğlan ben onu öldürürüm demiş, padişah kızını verirse... Padişah veririm demiş... O da çekmiş kılıcını öldürmüş. Sonra padişah kızını vermemiş ona...»

Durdu. Gene düşündü. Bana baktı. Alnı kırıştı.

«Sonra da gelmiş buraya kel oğlan, küsmüş şehre. Bir ev kurmuş. Burası böyle olmuş.»

Sözünü bitirir bitirmez arkasını dönüp kaçtı. Bir sokakta kayboldu gitti. Kaçarken gözlerinde bir yalan utancının şimşeğini gördüm.

Kahveyi buldum. On kadar adam oturmuş, sohbet ediyorlardı. Selam verdim. Yer gösterdiler. Hal hatır sordular. Oradan buradan konuştuk. Ne için geldiğimi öğrenince güldüler.

«Eskiden kalmadır,» dediler.

Sonra türlü hikayeler söylediler. Bir tanesi şu:

«Doğru bir adam varmış. Hiç yalan söylemezmiş. Yanın

da babası adam kesse, sorduklarında söylermiş... Bunun doğruluğundan herkes rahatsız olurmuş. Ne görse, ne duysa olduğu gibi söylermiş. Bu yüzden birbiriyle kötü olanlar çok olmuş. Bu yüzden adam şehirden, şehir de adamdan usanmış. Doğru olan adam başını almış buraya gelmiş. Burada ev kurmuş. Onu sevenler de... Doğruyu kim sevmez, namussuzlardan gayri! Onu sevenler de gelmişler yanına ev tutmuşlar. Burası olmuş Şehre Küsmüşler mahallesi.»

Sonra Antepte bizim Kahramanın babası Şehre Küstüye ait bir hikaye söyledi. Belki de doğrusu budur. En akla yakını budur.

«O zamanlar şehir kalenin içindeymiş. Kalenin çok zalim bir beyi varmış. Zalim mi zalim. Önüne geleni asar, önüne geleni kesermiş. Halktan son meteliğine kadar vergi toplarmış. Son yiyeceklerine kadar ellerinden alırmış. Beyin de üç oğlu varmış. İkisi babaları gibiymiş. En küçüğü aksineymiş. Bu kadar zulme dayanamamış. Önce gitmiş babasına, halka zulmetmemesi için yalvarmış. Baba terslemiş onu. O, durmamış, yıllar yılı yalvarmış. Baba onu zindana atmış. Epey yattıktan sonra çıkarmış. Çocuk babasına çok içerliyormuş. Bunun üstüne ona yalvarmayı kesmiş. Halkla anlaşmaya bakmış. Geceleri ev ev dolaşır, babası aleyhine isyan hazırlamak için onları yola getirmeğe çalışırmış. Halk korkusundan ona yanaşamazmış. Bu beyin bir hilesi, derler, korkarlarmış. Gene yanına epey arkadaş bulup babasına isyan bayrağını açmış. İçlerinden birinin ihaneti yüzünden galip gelecekken mağlup olmuşlar. Oğlan adamlarıyla kaçmış, eşkiya olmuş. Yıllarca dağlarda eşkiya gezmiş. Babası ölmüş, yerine büyük kardeşi geçmiş. Bunu da meşakkat, eşkiyalık ihtiyarlatmış. Kardeşi de affetmiş. Ama o kaleye bir daha gitmemiş. Gitse gene zulüm görecek. Adamlarıyla buraya yerleşmiş. Burada bir şehir kurmuş. Adına Şehre Küstü demişler. Rivayet ederler ki sonunda Şehre Küstülüler, kaleyi zaptetmişler, adil bir idare kurmuşlar.»

Kaç hikayesi varsa Şehre Küstünün, hepsi iyi. Hepsi iyilik üstüne. Tatlı bir küsme bu.

Ağustos 1955

İNSANI SELÇUK DEVRİNE GÖTÜREN ŞEHİR: KAYSERİ

Kümbetleri, kervansarayları, camileri, mescitleriyle Kayseri eski bir şehirdir. Sokakları, caddeleri de öyle. Kayseriye girince yedi yüz yıl öteye gidiyorsun elinde olmadan. Selçuk devrine, ta Bizans devrine gidiyorsun. Bizans o kadar değil de Selçuğun havası öylesine sinmiş ki Kayseriye, daha asırlar geçse de çıkmayacağa benziyor. Şu dört yıl içinde Kayseri bambaşka bir Kayseri oldu. Evler, apartımanlar, hanlar, oteller yapıldı. Caddeler açıldı. Şöyle uzaktan bakınca eski Kayseriyi tanıyamaz gibisin... Bütün bunlara rağmen, derinine inince Kayseri gene eski, Selçuklu Kayseri... Bana öyle gelir ki Kayseriyi tüm yıksalar da yeniden kursalar, bu hava, bu Selçuklu hava Kayseriden gitmeyecek.

Belki dünyadaki dağların en güzeli, en nazlısı Erciyeş. Öyle ne heybeti, ne haşmeti var. Gökyüzüne çakılmış gibi, sütbeyaz, ışıltılı, bazı dumana batmış, bazı mor, bazı sigara kağıdı inceliğinde, bazı şafakta bir yanı kızarmış. Her zaman da başında dumanı... Pare pare bir bulut. Erciyeşin batısına doğru, tam dibinde bir göl, daha doğrusu bir sazlık vardır. Vangvang gölü diyorlar adına. Adı da ne güzel yakışmış. Gerçekten ıpsızsız bir göl. Boş su kabağı gibi rüzgarda ötüyor.

Erciyeş, elle yapılmış da oraya, Kayserinin tepesine öy-

le yerleştirilmiş gibi. Belki bu Selçuk havası Erciyeşten geliyor. Belki de Erciyeşi Selçuklular yapıp oraya Kayseri abidesi diye dikmişlerdir. Bir Selçuklu usta oturmuş Erciyeşin başına, yıllar yılı çekiciyle, keskileriyle Erciyeşi bir kayadan yontmuş, oraya götürüp şan olsun diye dikmiştir. Erciyeşin resmini Halit Doral yapar, türküsünü Talaslılar, Hacılarlılar çağırır. Halit Doral, Kayseri Müzesinin Müdürüdür. Akademiden çıkmış bir ressamdır. Yıllardan beri Kayseridedir. Yıllardan beri de hep Erciyeş resmi yapar. Türlü türlü... Erciyeşin tadı, tuzu Halit Doralın resimlerindedir. Halit Doral, yıllar yılı o kadar çok Erciyeş resmi yapmıştır ki, kendisi de sayısını unutmuştur. Değerli bir ressam arkadaşım derdi ki, «Halit Doral üstüne Erciyeş çizen, belki de bir daha gelmez.» Şu Halit Doral, bir Erciyeş sergisi açsa da cümle alem görse hünerini.

Selçuklu Kayserinin sanat abideleri daha öyle güzelcene duruyor. Oya gibi işlenmiş. Döner Kümbet duruyor, Honat Hatun türbesi, camii öyle, hele türbe daha dünkü gibi duruyor. Ve Kayserili, şehri ile övünüyor.

Kayseriye her gidişimde Döner Kümbeti görmeğe giderim. Şöyle dur bak Dönere, parmağın ağzında kalsın. Yapan ne usta yapmış! Dönerin de, her güzel şey gibi, eser, yer, toprak gibi güzel hikayeleri, efsaneleri var. Ne kadar efsane yaparlarsa yapsınlar, yakışır Döner Kümbete.

Döner Kümbet, haftanın yedinci günü, gece sabaha kadar dönermiş. Kayseride hemen hemen herkes görmüş gibi bu dönmeyi. Döner, ala şafakta olduğu gibi dururmuş. Sonra, söylediklerine bakılırsa, istediklerinde Döner Kümbeti yerinden alıp başka yerlere götürürlermiş. Sonra yerine getirip geri korlarmış.

Kerem ile Aslı hikayesi, rivayete göre, Kayseride son bulur. Kerem hikayesini hemen hemen bilmeyen yok gibi. Aslı bir keşiş kızı. Kerem bir Türk beyinin oğlu... Birbirlerine aşıklar. Keşiş kızı vermemek için bir gece evini barkını yükler, düşer yollara. Kerem de arkasından... Sora sora... Dağlara, ağaçlara, kuşlara, yolculara sora sora düşer yollara. Arada kıza rastlar kaçırır... En sonunda duyar ki, keşiş

gelmiş Kayseride mekan tutmuş. Karısı dişçilik yapıyor, hayatlarını böylece kazanıyorlar. Kerem nasıl girecek evlerine? En iyi usul diş ağrısı bahanesi. Bunun üstüne Kerem başını gözünü sarar, oturdukları evi sorar, bulur. Varır eve. Diş çektireceğini söyler. Onlar Keremi tanımazlar. Ana, Keremin dişini çekmek için kerpeteni ağzına sokar. Diş sağlam diş, çıkmaz. Yardım için kızını çağırır. Kız Keremin başını tutar, dizlerine kor. Böylelikle ana ilk dişi çeker. Fakat Keremin başı sevgilisinin dizinde, ayrılamaz. Bir dişini daha çektirir. O da biter... Çekip gitmesi gerektir. Ama başı sevgilisinin dizinde... Vallah-ü hayran yüzüne bakar. Üçüncü dişini de çektirir. Böyle böyle otuz iki dişini çektirir. Ağzı kan içinde, dişsiz, zorla sevgilisinin yanından ayrılır. Bu ev daha ayakta. Şimdi içinde oturuluyor. Arkadaşlar götürdüler, gördüm. Hey gidi günler, hey gidi koca dünya! dedim. Aşkın da ne yamanı olurmuş! Ama dahası var. Talasın öte yanında bir tepe var. Küçücük. İşte Kerem otuz iki dişini çektirdikten sonra, ne yapıp yapmış, sevgilisini keşiş babasının elinden alıp kaçmış. Bu tepenin oraya gelmişler. Muratlarına erecekler ama olmuyor. Kerem kızın fistanının düğmelerini bir uçtan açıyor, düğmeler bir uçtan geri kapanıyor. Kerem habire açıyor, onlar habire kapanıyor. Keşiş baba sihir yapmış. Kerem sabırsızlanıyor. Bir aaaaah! çekiyor bunun üstüne. Ağzından alevler çıkıyor. Ateş alev ortasında yanmağa başlıyor. Aslı da üstüne atılıyor, saçlarından tutuşuyor orada, ikisi bir arada yanıp kül oluyorlar.

İşte bu küçük tepe Keremin tutuşup yandığı yer. Her yıl Keremin yandığının gecesi bu tepe ateş aleve kesermiş. Bütün tepe kor haline gelirmiş.

Bu da Yunana, Bizansa, Selçukluya has... Ateştepe Selçuktan bu yana sürüp gelebilir.

Kayserinin Bedesteni bütün Anadoluda ünlüydü. Türkülerde, masallarda geçer. Bir aklı sivri vali gelmiş Kayseriye, ilerilik, medeniyet uğruna o canım kapalıçarşının çoğunu yıktırmış. Ne dersin. İşte böyle. Kayserinin havası böyle. Selçuklu. Üstünden yüzyıllar da geçse Kayseri bu havayı, bu Selçuklu havasını yitirmeyeceğe benzer.

ORTA ANADOLU KÖYLÜSÜNÜN BÜYÜK DERDİ

Yozgata gideceğim. Kırşehirde otobüs bekliyorum. Otobüs, biraz bekledikten sonra geldi, ama tıklım tıklım. Şoför, şehrin dışına çıkın da sizi orada otobüse alırım dedi. Otobüsün üstüne alacak. Dört köylü, bir de ben, beşimiz düştük yola. Çıktık şehir dışına bekledik. Saat sekizde kalkacak otobüs bizi saat on bire kadar bekletti. Biz de yol kıyısına bir tümseğe oturup dertleştik. Orta Anadolu köylüsünün hali hal değil.

Köylülerden üçü yaşlı. Üçünün de üstübaşı kötü. Yırtık. Ayakkabıları parçalanmış. Köylülerden birisi genç. Uzun boylu, zayıf. Epeyce mürekkep yalamış. En yaşlı köylü ortakçılık edermiş. Zengince biri. Orta Anadolunun tanınmış ağa ailelerinden birine mensup. Aralarında ortakçılık, toprak, kurak, verim, falan filan konuşuyorlardı. Kulak verdim. Yaşlı adamın kırış kırış, kapkara yanmış boynu uzamış, derisi sarkmış. Gözlerinin feri uçmuş. Beli bükülmüş. Sanki kocaman bir kederin ağırlığı altında ezilmiş. Kurtuluş yok.

İkide birde yanındaki gence:

«Vermedi,» diyor. «Ne yapalım? Vermedi işte. Ne gelirkine elden? Vermedi kardaş! Ben ne yapayım şimdi? Sana karşı çok çok mahcubum. Köpekler kadar mahcubum. Geldim de sana ziyan ettirdim. Ne bilirdim ki olmayacak.»

Ellerini suçlu suçlu ovuşturuyor, başını eğmiş habire toprağa bakıyordu. Yüzünden gözünden, herbir yerinden, tüm bedeninden onmaz bir keder akıyordu.

«Ne yapam kardaş... Sana itler kadar mahcubum.»

Genç adam, öteki iki köylü de başlarını yere eğmişler. Onlar da kederli.

Genç adam, bana döndü:

«Neler konuştuğumuzu duydunuz mu?» dedi.

«Duydum,» dedim.

«Ne konuştuğumuzu anladınız mı?» dedi.

«Tarla falan diyordunuz ama...»

«Baştan anlatayım... Anlatayım da memleketin halini

görün... Türk köylüsünün halini görün... Yönünüzü dönüp de şu insanlar nasıl ediyorlar, nasıl yaşıyorlar diye bakmadığınız insanların halini görün... Şimdi hikayeye baştan başlayalım. İşte kendisi yüzde. İki köylü de yanımızda... Yalanım varsa yüzüme karşı söylesinler. İşte bu adam bana geldi bir gün. Benim üç parça tarlam var, dedi. Toprak Komisyonundan yirmi yıl süreyle, taksit taksit ödemek şartıyla aldım. Bana hükümet verdi, dedi. 225 dönüm tarla. Bunu falan ağayla üç yıldır ortaklık ekerim. Tohumunu o verir. O sürer tarlayı. Ama dönüm başına üç lira sürme parası alır. Yüz elli kuruş da ekme parası alır. Saati otuz liradan da biçerdöverle biçme parası alır. Hasat zamanı gelip de ziraat harmana yığılınca, paylaşma başlar. Önce ağa ettiği masraflara, sürme ekme parasına karşılık zahireyi alır. Sonra tohumu da alır. Geriye kalanın da üçte ikisini kendi alır, birini de bana verir. Ben hiç çalışmam, dedi. Çalışmam, ama elime de hasat sonu, bu hesaba göre hiçbir şey geçmiyor, dedi. Lakin herife borçluyum. Borcumu veremeyince adam önümüzdeki yıl yine ekecek tarlamı. Benim elime hiçbir şey geçmeyecek. Beni bundan kurtar. O adama beş yüz lira borcum var, onu ver.»

Köylünün yaşlı yüzü biraz daha kırışmış, kararmıştı. Hiç kımıldamadan toprağa bakıyordu. Soluk alınıyordu sanki. Öyle taş gibi.... Başını kaldırıp bir kere olsun bize bakmadı. Duymuyor gibiydi konuştuklarımızı.

Genç arkadaş:

«Öyle değil mi ağa? Doğru değil mi?» diye ona dönüp sordu. Adam irkildi. Gözleri ölmüş. Durgun.

«Öyle öyle... Ağam olduğu gibi söylüyor işi. Öyle öyle...»

Genç, yüzünde ıstırap, gerilme.

«Sekiz yüz lira da sağa sola pılı pırtı borcum var... Bu paraları sen bana ver. Ben de bu üç tarlanın ikisini tek başına ekmek için sana vereyim... Birisini de ortak ekelim. Beş yüz, sekiz yüz daha bin üç yüz lira borcum olmuş olur sana... Bu parayı da ortaklık ettiğimiz tarlanın mahsulünden alırsın önümüzdeki yıl.»

Adamın kolundan tuttu:

«Bak ağa,» dedi. «Sen bana bu teklifi yaptığında ben sana ne öğüt verdim?»

«Tarlanı sen kendin ek, dedin.» Sesi sinek vızıltısı gibi çıkıyordu.

Genç adam sözü ağzından aldı:

«Toprağını yarıya, kiraya verme, bu senin için felaket olur, dedim. Sonuna kadar başkalarının faydasına çalışırsın, dedim. İcarcı konup geçen cinsindendir, tarlanı hırpalar, tarlanda hayır bırakmaz, dedim. İşte yüzü. Yalansın desin. Borcunun biribiri üstüne binerek altından kalkılamayacak hale geleceğini söyledim. Sonunda kiracıyı topraktan çıkaramayacağını... Onun için bu işten vazgeçmesini söyledim. Aha yüzü. Kulakları duyuyor. Kıl kadar hilafım varsa söylesin.»

Adam susuyordu. Yüzü taş gibiydi. Ötekiler de başlarını yere eğmişlerdi.

«Yok, dedi bana... İşte yüzü. Bizim kaderimiz böyle. Ben ne borcu verebilirim, ne öküzüm, ne pulluğum var. Ne de traktörüm var. Ne de kendim ekebilirim. Böyle gelmiş böyle gidiyor. Banka hasat parası verecekti. Onu da vermedi. Bankaya da yedi yüz, sekiz yüz lira borcum var, dedi. Sen bana şu iyiliği yap. İki tarla senin olsun, ek biç. Birini de ortaklık ekelim. Yeter ki şu bin üç yüz lirayı ver. İşte yüzü. Yalanım varsa söylesin. Yalvardı, yakardı. Öğüt verdim para etmedi.

Dediği gibi anlaştık. Ben ona bin üç yüzü verdim. O da bana iki tarlayı... Üçüncü tarlayı da ortaklama ekeceğiz. Elinden bir borç senedi aldım. Verdim parayı... Bütün kış yattı. Yan geldi yattı. İşte yüzü. Söylediklerimde kıl kadar hilaf var desin.»

İnce, zayıf, yaşlı adamın başı gittikçe toprağa yaklaşıyordu. Başı iki dizi arasındaydı. Şehadet parmağı habire oynuyordu. Makinalı gibi.

«İşte efendim... Ben ektim... Sürmek ekmek için tam beş bin lira harcadım. Hasat mevsimi geldi.»

Eliyle uçsuz bucaksız, tın tın öten bozkırı gösterdi. Ekinler yarım karış ya var, ya yoktu. Biçilmemişlerdi. Bu

arada yaşlı adam da başını kaldırdı, bozkırın ötelerine mahzun mahzun baktı.

«Hasat mevsimi geldi... Yağmur olmadı. İşte ekinler böylece yandı. Sürdük, hasat ettik olan ekinleri... Ortak olduğumuz ekinden, bunun hissesine tam otuz lira düştü. Şimdi işte bu adam bana bin üç yüz lira borçlu... O otuz lirayı da masraf kesmeden verdim. Masrafı da saysaydım, yüz lira daha borçlu çıkardı. Şimdi gelmiş bana bu ağa, tarlanın birini ille de sana satayım, diyor. Satamazsın, diyorum. Kanun yakana yapışır. Yirmi yıl bu tarlayı hiç kimseye satamazsın. Hükümet sana bu tarlayı ekip biçesin diye vermiş. Satamazsın... Onun da yolunu buldu. Bana diyor ki, ben sana beş, altı bin liralık bir borç senedi veririm, vadesiz. Tarlayı sen eker biçersin... Yani böylelikle tarla senin olur. Zamanı gelince, üstüne ferağını yaptırırsın. İki tarlayı da bana bırak... Onları da yeni kiracılara, ortaklara vereyim... Oldu mu bu şimdi? Ben ne yapayım? Tarlayı ben almasam, gidip başkasına satacak...»

Öteki başını usul usul kaldırdı. Sakin, donuk, hiçbir şey yokmuş gibi bir sesle:

«Sen alamazsan ağa,» dedi, «başkasına satarım. Getirir senin de borcunu veririm. Ekin olmasın diye ben Allaha yalvarmadım ki... Yağmur yağmasın diye ben dua etmedim ki... Mademki satacak şeyim var elimde... Başkaca da çarem yok. Satarım...»

Söylediklerini not aldığımı görünce delikanlı:

«Bizim vilayetin adını yazma... Çünkü bu ihbar gibi olur beni. Tarlayı bana aldırmazlar. Benim de bin üç yüz kaynar gider. Ben tarlayı alacağım. Onun da, benim de başka çaremiz yok.»

«Yapma, günahtır,» dedim.

«Ben almazsam başkası alacak. Bari ben alayım. Duymadınız mı? Şimdi söyledi. Satacak.»

Adam tekrar başını kaldırdı. Aynı sesle:

«Satarım,» dedi.

«İli yazmazsam, hiç olmazsa ili yazmazsam, bu mesele nasıl halledilir? Yazımın ne faydası olur? Okumuş aklı ba-

şında bir adamsın arkadaş. Bu işlerden anlarsın.»

«Yazmayın. Çünkü bütün Orta Anadolu köylüsü bu durumda... Bütün tarla dağıtılmış, köylü aynen bizim ağanın durumunda... Söyle ağa, aşağı yukarı herkes senin gibi değil mi?»

«Benden de kötü...»

«Hükümet size tarla verirken tohumluk parası, öküz parası vermedi mi?»

Adam, tekrar başını yere dikti. Sustu.

Delikanlı aldı:

«Hükümet tohum da verdi. Öküz parası da verdi. Yediler. Bankadan da para alıp yediler. Mesela hükümet her yıl köylüye tohumluk verir. Bunlar gelirler şehire, alırlar tohumluğu satarlar. Parasını da bir güzelce yerler. Sana yemin ederim kardeş, şu Orta Anadolu köylüsü, evini barkını, tarlasını takımını, köyünü taşıyla toprağıyla satsa borcunun yarısını ödeyemez. İşte köylü bu halde...»

Arkadaşın anlattığı bir tek olay değildir. Günlerce Orta Anadoluda soruşturdum. Eğer bir tek olay diyen çıkarsa arkadaşın adını, borçlu köylünün adını verebilirim. Arkadaş namuslu, gerçekten vatansever bir arkadaştır. Bin üç yüz lirasının yanmasına razı olacak cinstendir... Yeter ki bir derman bulunsun köylünün derdine...

Tam on birde otobüs geldi. Biz, otobüsün üstüne, denklerin, çuvalların, heybelerin yanına bindik... Denklerin üstüne oturduk.

Yanımızdaki öteki iki adamdan biri şimdiye kadar hiç konuşmamıştı... Bana döndü dedi ki:

«Ne olacak bu hal? Duydun ya efendi bilader. Ne olacak?»

Denklerin üstünde, Kırşehirden Yozgata yollandık. Otobüs hızlı gidiyor. Düşebiliriz.

Bu hikayeyi, ister Kayserinin, ister Kırşehirin, ister Yozgatın sayın... Uyar...

Ağustos 1955

ORTA ANADOLUDA EN SAĞLIKLI İNSANLARIN ŞEHRİ: YOZGAT

Bozkır ıssız. Uzaktan bir göl göründü. Bozkıra elişi kağıdı gibi yapıştırılmış. Yanında Malya Devlet Çiftliği var. Uzun bir yol gidiyor. Toprak damlı köyler geçtik. Nakışlı önlüklü kadınlar evlerin önündeydiler. Otobüsün üstü rüzgarlı. Toz duman da yok. Yani şu düşmek, parçalanmak tehlikesi de olmasa otobüsün üstü bir alem. Türküler gırla gidiyor. Bizim toprağını satan köylü var ya, o da eli kulağa attı. Bir hoş sesi var ki... Bir de yanık söylüyordu. Yüzü, hani delikanlı konuşurken hep yere eğilmişti. Kederliydi. Yüz o yüz değil şimdi. Açıldı, gülümsedi. Hep gülümseyen bir yüz. Işıklı. Deminki keder nerde, bu yüz nerde? Bu yüze, bu güleç yüze hiç keder uğramamış dersin.

Çiçekdağını geçtik. Şirince bir kasaba. Sonra bir köyde durduk. Hani sığırcıklar vardır ya... Ak benekli, yeşile çalan karalıkta bir kuş. Tarlalarda olur her zaman. Sürülürken tarlalar güren güren iner kalkar sığırcıklar. Yuvaları tarlalardadır. Köye inmezler. İşte ben bu durduğumuz köyün damlarında sığırcık gördüm. Yüzlercesi inip, yüzlercesi kalkıyordu. Yuvaları saçakların altı.

Yerköye geldik. Orada araba değiştirmek lazım geldi. Yerköyle Yozgat arası otobüs buldum. Bu sefer içine bindim. Yol iyi yol. Yozgata geldik. Yozgat yeşillik. Bir koyağın içinde. Girerken şehre, sağ yanda, yamaçta koyu bir ye-

şillik çarpıyor göze.

Yozgatta Cumhuriyetin muhabirini buldum. Genç, kültürlü bir arkadaş. Yozgatını da seviyor. Adı Abbas Sayar. Yakında bu isim altında çok güzel hikayeler okuyacağız. İlk işim Abbasa sağ yandaki koyu yeşilliği sormak oldu.

«Orman,» dedi. «Yozgatlılar ona gözleri gibi bakar. İstersen gidip dolaşalım.»

Bir araba bulduk. Yozgatta epeyce fayton var. Bütün Orta Anadolu şehirlerinde o güzelim faytonlar hala rağbette. Yola düştük. On beş dakika sonra ormandayız. Püfür püfür bir yel esiyor.

Abbas diyor ki:

«Gezdin, bilirsin. Şu bozkırda Yozgat gibi havası güzel bir şehir gördün mü? Yoktur. Olamaz da. Yozgatın cennetliği bundan... Bu orman olmasa Yozgatın bu çukurunda oturulmazdı. Eskiler söylerler. Şu Yozgatın dört bir yanı ağaçmış... Kese kese bu kadarcık bırakmışlar... Bir zaman gelmiş ki Yozgatlının aklı başına gelmiş. Şimdi bu ormanın bir dalına, yere düşmüş bir yaprağına bile kimse dokunamaz.»

Keşke Yozgatın dört bir yanındaki ormanı da kesmeseymişler. Bozkırın ıssızlığından, yalnızlığından, kurağından çıkınca, bir bahçeye, büyük bir bahçeye girmiş gibi olurduk. Bozkırın bahçesi... Ne güzel olurdu. Gene güzel ama, az. Orman İşletmesi bu küçücük ormanın etrafını ormanlamağa karar vermiş. Nolur bir an önce başlasalar bu işe. Bunu Abbasa söyledim. Uğraştıklarını bildirdi. Sonra:

«Sana,» dedi, «bir şey anlatayım, bir facia söyleyim ki şaşa kalasın.»

Gözleri dolu dolu oldu.

Üstümüzde çam dalları hışırdıyordu. Çam ormanında dünyanın en güzel havasını alıyorduk. Oturduğumuz yer bir pınarın başı. Çimenlerin üstü. Yeşil çimen halı gibi. Saçakları bizde. Genç, yaşlı çamlarda koku... Çamların sakızları toprağa sızmış. Pınarın yanını yönünü yosun bağlamış.

«Burada bir kazamız var. Akdağmadeni, bilir misin?»

«Bilirim.»

«Orta Anadoluda tek büyük orman oradadır. Ondan baş-

ka da orman yoktur, bilir misin?»

«Bilirim.»

«Şimdi bu ormana... daha doğrusu bu parka ne oluyor onu da biliyor musun?»

«Bilmiyorum.»

«İşte bu orman günden güne ortadan kalkıyor. Harap oluyor. Kaçakçılar ormanı bırakmadılar. Bu gidişle beş on yılda canım Akdağmadeni ormanı bitecek. Yazık olacak. Bu yanlara azıcık yağmur yağıyorsa o yüzdendi. O da bitince elimiz böğrümüzde kalacağız.»

Ormanın içinde yaz evleri var. Keşki olmasa, evlerin yanındaki ağaçlar biraz kemirilmiş... Şu koca bozkırda, şu bir damla yeşilliğe gözümüz gibi bakmalıyız.

Ormandan akşama doğru Yozgata indik. Yozgatın en görülmeğe değer yapısı muhakkak ki Çapanoğlu Camii... Yeni bir cami ama, çok güzel. Derebeylerden Çapanoğlu yaptırmışmış... Yakınlardaki eski harabelerin taşlarından yapılmış...

Yozgat gün geçtikçe küçülüyor. Nedense... Yozgatlılar diyorlar ki, zengin olan Yozgatı bırakıp gidiyor. Birinci Dünya Savaşından önce şehrin nüfusu kırk bini geçkinmiş. Şimdi on bin kadar. Eskiden Orta Anadolunun ticaret merkezlerinden biriymiş. Şimdi kendi kendisine bile yetmiyor.

Tarlaları verimsiz. Şöyle dişe dokunur hiçbir gelir kaynağı yok. Bu Yozgatın hali nicolacak bilmem. Yozgatlılar da bu telaşta. Fabrikalar yapılabilir Yozgata... Ne bileyim ben, bin türlü şey yapılabilir. Mesela Yozgatın çamlığı bir sayfiye yeri olabilir. Ankaralılar, bozkırı seven İstanbullular yazlarını orada geçirebilirler. Değer... Yozgat yurdumuzun en güzel havası olan yeri... Şundan da belli ki Orta Anadoluda ben en sağlam yapılı, en sıhhatli insanları Yozgatta gördüm.

8.8.1955

PERİ BACALARI

DÖNER KÜMBET

Temmuz ortalarındayız. Daha dün Çukurovanın sarı sıcağındaydım. Kurumuş Ağcasazın ovasındaydım. Anavarzanın kayalıklarında cam kırıkları gibi ipileşen bir güneş vardı. Ovaya cam kalınlığında, ağır bir ışık dökülüyordu... Yanıyordu ova, Çukurova ateş püskürüyordu.

Şimdi Kayserideyim. Kayseri de yanıyor. Kayseride de sıcak bir güneş var. Ama cam kırıklarının ipiltisi yok güneş ışıklarında. Sıcak olsa da tepedeki Erciyeşten bir serinlik geliyor. Ya da insan bir serinlik geliyor sanıyor.

Kayseri büyük, ağır, güzel, nazlı yapıların memleketi... Göçebe Selçuk, taşı oya gibi işlemiş. Kümbetleri, kervansarayları, hanları, camileri... Sonra kalesi, eski zamandan kalma surları... İşlenmiş, canlı, güzel bir geometri kafası taşa can, taşa yoğunluk vermiş. Sonra da Erciyeşin düzlüğüne ölmez yapılarını oturtmuş. Göçebenin hünerli eli, harika yapıların üstünde dolaşır gibi. En şaşılacak şey Selçuk göçebesinin bu kadar güzel şeyleri yapabilmesi... Bana öyle geliyor ki bir iş var bu işin içinde. Selçuk göçebesinin ellerinin hünerini, bu hüner nereden geliyor, dünyanın iyi bellemesi gerek. Övünmek için değil. Öğrenmek için.

Konumuz periler diyarıydı. Selçuku bir yana bırakalım. Hayranlığımız, sevgimiz berdevam. Ama, buralara da bir peri eli dokunmamış diyemezsiniz. Ne gelir insanın aklına,

insan neler düşünür bu diyarda bilemezsiniz... Kafana bir peridir takılmışsa, aklından en olmaz şeyler geçer, sen de o düşünceyi sonuna kadar kovalayamazsın... Dersin ki Asyanın bozkırından çadırlarını alıp, atlarına binip, devesini, koyununu, keçisini, malını toplayıp Anadoluya bir periler kavmi geldi. Herbiri bir taşa dokundu, nakış oldu. Tuttuğu taş nakış oldu. Sonra kümbet oldu, cami, tımarhane, kervansaray, han oldu... Kafan bir an periler üstüne çalışmışsa bu böyledir. Çaresiz.

Bizim Mustafa Gümüşkaynak var Kayseride, ince çocuktur. Kayseriye her gelişimde Mustafa beni ilkin Döner Kümbete götürür. Mustafa huyumu bilir. Ben Kayseride ilkin Döner Kümbeti görmek isterim. Bunda da öyle oldu. Döner Kümbeti görüp de büyülenmemek imkansız. Mustafa doğma büyüme Kayserili olduğu halde, binlerce kere Döneri görüp tattığı halde, o da her görüşünde büyülenir. Mustafa bana her gidişimde Dönerin efsanesini de anlatır. Bilir ki isterim. Yahut da hoşuna gider efsaneyi anlatmak.

Dönerin arkasında Erciyeş vardır. Alakarlı. Erciyeş gece bile aydınlık içindedir.

Sonra, ayışığı varsa, Erciyeş, Döner Kümbet ve insan başka, aydınlık, bir tuhaf ülkededir. Yıldızlar döner... Günlerden perşembeyse, cuma gecesi ise, ilk akşamdan Döner Kümbet kendi etrafında fırıl fırıl dönmeye başlar. Gece yarıya doğru dönmesi gittikçe hızlanır, uğunur, görünmez olur. Öyle hızlı döner. Ona bakarak alakarlı, aydınlık içindeki Erciyeş de döner... Ala şafak sökünceye kadar, Döner Kümbet mevlevi dervişi gibi döner... Gece yarısından sonra Kümbetin dönmesi yavaşlar. Günün ilk ışıkları üstüne düşünce yavaşlar, sonra eskisi gibi yerinde zınk diye durur.

Diyeceksiniz ki, bu görülmeğe değer bir olay. Bence de ele geçmez, görülmeğe can atılacak bir şey. Ama, işin bir de aması var... Döner Kümbetin döndüğünü yalnız iyiler görürler. Haksızlık etmemişler, insanoğluna kötülük etmemişler, karıncayı bile incitmemişler, yüreklerinde çocuk saflığı bulunanlar görürler. Cümle kirlerinden arınmışlar, yunmuşlar görürler.

Kendine güvenen varsa, durmasın doğru soluğu Kayseride alsın. Bir cuma gecesi geçsin, daha iyidir, manzara daha parlaktır, seyretsin. Döner Kümbet nasıl dönermiş görsün.

Döner Kümbetin karşısındaydık. Mustafa yanımdaydı. Dedim ki Mustafaya:

«Mustafa kardaş,» dedim, «bu sefer seninle biliyor musun nereye gideceğiz?»

Mustafa:

«Yok,» dedi.

«Periler memleketine...»

Mustafa bu bölgeyi köy köy bilir. Anladı. Güldü.

«Gidelim,» dedi. «Yarın.»

Sustuk. Ben içimden Mustafayla konuştum. Mustafa bana öylesine baktı ki, konuşmazsam edemezdim.

«Periler memleketi de ışıklı... İyiler çok şey görürler orada da... Yüreğinde iyiliği olan gelsin. Yüreğinde ağzına kadar, silme, sevgisi aşkı olanlar gelsin...»

«Mustafa, sen adamı zora çekersin. Gitmemiz gerek. Kötü olsak da görmemiz gerek. Karınca kararınca... Belki yüreciğimizin bir köşesinde yunmuş arınmış azıcık bir yerimiz vardır... Gönül gözümüzün açılmasına sebep olur...»

Mustafa belki güldü, belki düşündü. Geceydi. Yüzünü görmüyordum. Karanlıktı.

Başını kaldırdı:

«Yarın dokuzda Ürgübe otobüs var,» dedi.

Sabah sekizde buluştuk Mustafayla. Honat Hatunun türbesini ziyaret ettik. Sinanın önünden geçtik. Kale duvarının yanından kalkıyor otobüs. Eski kale duvarı kararmış. Küskün bir hali var. Otobüse, nereden duymuşsa, Ali de geldi bizi uğurlamağa... Ali iyi çocuktur. Yüreği temizdir. Saz çalar. Kalender meşreptir. Ali yirmi beşinden yukardadır. Yüzüne bakarsan yedidir dersin yaşı... Bakın işte Döner Kümbetin döndüğünü Ali görebilir. Periler memleketinin sırrına Ali erebilir. Alinin işi var. Ali bizimle gelemez.

Otobüs doldu. Otobüs dokuzu on beş gece yola düşt

Kayseriyi çıktık. Eski Selçuk o canım yapılarıyla geride, efsanesinde kaldı.

Ver elini Ürgüp dedik.

ERCİYEŞTE KOCAMAN BİR ÇİÇEK VAR

Otobüs tıklım tıklım. İçerde heybeli köylüler, çarşaflı kadınlar var. Köylüler bugün nedense konuşmuyorlar. Hep düşünüyorlar. Yarı uykuda gibiler. Çoklarının gözleri kapandı kapanacak. Çıt yok. Mustafayla yanyana oturuyoruz. Birisi Mustafaya Polis Müdürüyle nasıl, niçin kavga ettiğini anlatıyor. Ankarada telgraf çekmedik büyük bırakmamış. Kirli bir iş. Benim dalgamı bozuyor. Anlatıyor da anlatıyor. Otobüsten inip ovanın ortasında yürümek işten bile değil. Mustafa da sıkılıyor. Ne yapsın çocuk. Tanıdığı olsa gerek. Dinlemek zorunda. Bütün otobüs halkı da dinlemek zorunda. Bizim aslanlar açık havada büyüdüklerinden seslerinin ölçüsünü bilmiyorlar. Kapalı yerde de bağ başındaymış gibi bağırıyorlar.

Mustafa bir yolunu bulup adamı susturdu. Bana döndü. Adam, bir daha bizimle konuşamasın diye, birbirimizle konuşmağa başladık. Adam, konuşmak için ikide birde denemelere girişmiyor değil, ama biz duymamışcılıktan geliyoruz.

Önümüze ne gelirse uzun uzun ondan konuşuyoruz. Yolcuların teker teker kim olduklarını, şimdi neler düşündüklerini tahmine çalışıyoruz. Orta yerde bir karı koca var. Kocanın boynunda bir fotoğraf makinesi... Gezgin biçimi giyinmiş. Kadın zevkli. İki de çocukları var.

Mustafa:

«Bunlar,» diyor, «Ürgübe, Göremelere gidiyorlar.»

«Ne biliyorsun?»

Mustafa gülüyor.

«Ben bilirim. Üstelik bunlar karı koca öğretmen.»

Karı kocanın çocukları da yanlarında... Dörder beşer yaşında iki erkek çocuk. Cin gibi ikisi de. Otobüsü birbirine

katmak üzereler. Anaları fırsat verse... Büyüğü boyuna kolluyor.

«Ne biliyorsun öğretmen olduklarını?»

Mustafa:

«Bak anlatayım,» diyor. «İyi dinle. Bunlar bir yerden bir yere aktarılan memur olsalar, yanlarında eşyaları olur. O yok. Yanlarında kaynanaları olur. O da yok. Yüzlerinde bir bıkkınlık, perişanlık olur. O da yok. Bunlar bahtiyar bahtiyar gülüyorlar. Bir yere gitmenin, yeni bir yer görmenin sevinci içindeler. Bak nasıl çocukça gülüyorlar. Bak, bunların öğretmenden başka bir memur olamayacağını da anlatayım... Şimdi bunların Göremeyi görmeye giden insanlar olduklarına karar verdik mi? Verdik. Bak, öğretmenin fotoğraf makinesi de var. Bunlar geziye çıkmış olsalar hususi otomobilleri olur. Yahut taksi tutarlar. Sonra zenginlerin gezme mevsimi bu mevsim değildir. Bahar, ya da sonbahardır. Bu sıcakta, bu tıklım tıklım otobüste gitmezler. Başka bir memur olsalar, gene çıkmazlar... Memurun bir aylık bir tatili var, yorulmuş, imanı gevremiştir. Onu da evinde geçirir... Ondan da geçtik, karısını, çocuklarını alıp geziye çıkmaz. Yalnız çıkar. Bunlar öğretmen... Hem de karı koca öğretmen... Kışın dişlerinden tırnaklarından artırmış bu geziye çıkmışlar.»

Mustafa daha uzun uzun bunların üstünde durdu. Öğretmen olduklarına karar verdik. Otobüste bu dört kişilik aileye muhabbetle bağlandık.

Mustafa ikide bir:

«Ne hoş,» diyor. «Bundan daha güzel şey olmaz. Bundan daha güzel seyahat olmaz... Seyahatların çoğu can sıkıntısındandır. Başka yapacağı işi olmayanların işidir. Ama bunlar... Bütün kış maaşından, canını dişine tak para artır, okul tatil olur olmaz, yayından boşanmış ok gibi düş Ürgüp yollarına... Bu insanoğlunun en güzel tarafı... Biliyor musun, insanları böyle şeyler mesut eder...»

Onlara bakıp bakıp biz de bahtiyar oluyoruz.

İçimde bir de korku var. Ya bunlar öğretmen değilse... Kurduğumuz düşler tuz buz olacak. Buna da en çok Musta-

fa üzülecek. Kendimi kandırmağa çalışıyorum. Bunlar öğretmen de öğretmen... Hayaller ülkesine gidiyorlar. Bir kış sıkıntı çekip, biriktirdikleri parayla, kimbilir kaç yıldır hayalini kurup kaç yıldır konuştukları periler diyarına gidiyorlar... Kim onların yerinde olmak istemez...

Mustafa:

«İşte Sultansazı bataklığına geldik,» dedi. «Erciyeş nereden baksan başka güzeldir. Burada da başka bir güzellikte.»

Bence Erciyeş, en güzel Kayseriden görünüyor. Boşuna oraya kurmamışlar şehri... Bütün gün durup seyretmek için olacak. Erciyeş bir Selçuklu elden çıkmış gibi. İşlenmiş, oyulmuş, üstüne karları yerli yerince oturtulmuş, boyanmış, nakışlanmış, oracığa koyulmuş gibi. Ağır. Ama ince.

Erciyeşin aksi Sultansazında... Erciyeş mor, Sultansazındaki Erciyeş sütbeyaz. Kayalıkları sütbeyaz... Sultansazının tam yanında gökyüzü gözükmez oldu. Dünya yalnız Erciyeşten ibaret. Erciyeş yıldız yıldız ışıldıyor. Arkasında, tam doruğunda da bir parça ak bulut var. Bir kayadan, bir koyaktaki karlıktan fışkırmış gibi.

Sultansazı su gibi görünmüyor... Sanki binlerce kalaycı gelmiş de toprağı kalaylamış gitmiş. Bu yüzden olacak, Sultansazında direk direk ışıklar. Işıklar ağmış göğe doğru.

Erciyeş küçüldü. Gerilerde kaldı. Sultansazı Erciyeşin dibinin kalayı. Yakışmış oraya. Beyaz, pembe topraklara geldik. Toprak, dünya gittikçe değişiyor... Peri bacaları neredeyse göründü görünecek. Ürgüp yaylasına, Ürgüp dolaylarına geldiğimiz belli. Açık yeşil bir peri bacası ilk olarak göründü.

Yaylaya çıkınca bir baktım. Erciyeş bize yaklaşmış... Sultansazının kalayının ışıkları gözümde... Bu da tuhaf bir hal.

Açık yeşil peri bacasının başındaki pembe şapka eğilmiş. Neredeyse düşecek. Bir peri bacasına baktım, bir de Erciyeşe... Karşılaştırdım. Erciyeş dev bir peri bacasına benziyor. Tıpkı. Daha renkli, daha uzak, daha ağır, daha korkulu, daha ışıltılı, kalaylı, daha insan elinden çıkmış gi-

bi, daha büyülü, dumanlı, bulutları salkım saçak, yürüyor gibi, daha da canlı...

Erciyeşte bir ejderha var... Yeşil, beyaz, turuncu, mor, kıpkırmızı, ateş kırmızısı, billur kırmızısı, çimen yeşili. Taze. Ejderha kımıldıyor. Renkler birbirine karışır, cümbüşlenir, dalgalanır... Bir billur kırmızısının üstüne, bir billur mavisi dalgası biner. Onun üstüne ak bir dalga. Ak dalga bulut gibi köpürür. Sultansazının kalayı gibi durulur. Işıklanır.

Erciyeşte bir çiçek var. Erciyeşin ucunda açar. Koskocaman bir çiçektir bu. Saatten saate, zamandan zamana, günden geceye rengi değişir... Beyaza çalan bir bal rengi... Beyaza çalan bir yeşil, beyaza çalan bir mavi... Yapraklarının arkasında gölgeler dolanır... Çiçek güz bahçesinde Erciyeşin, katmerlenir... Bu çiçek Lokman Hekimden bu yana orada. Erciyeşin ucunda durup durur... Kimse dokunamaz... Ejderha bu çiçeği bekler. İşi gücü budur. Ejderha yirmi dört saatte ancak bir kere uyur. Azıcık uyur... Derler ki bu çiçekte bir dünya var... Bu çiçeğe dokunabilene cennet kapıları açılır, her dilediğine erebilir... Bu çiçeğe dokunan bütün dertlerden yunur arınır... Bu çiçeğe dokunan hayat kazanır... Bir rivayet ederler ki, bu çiçekten tadan ölmezliğe erer... Bu çiçek yıllardır, asırlardır bilinir. Bu çiçeğe dokunmak, tatmak için nice kimseler hayatlarını vermişlerdir. Erişememişlerdir. Bu çiçek için Lokman Hekim de gücünü sınamıştır. Erişmiş mi, erişmemiş mi belli değil. Bu koskocaman çiçek kapanır da. Yağmurlu günlerde büzülür. Tortop olur. Yüzyılda bir tomurcuklanır. Tomurcuğu usul usul aralanır. Gün gördükçe, ışığı emer aralanır...

Erciyeşten gelen sular şifalıdır. Hele bu çiçeğin yanından gelen sular daha şifalıdır.

Bu ejderi öldürmeli. Herkes aynı düşüncededir. Yıllar yılı bir hünerli yiğit çıkıp da şu ejderi öldüremedi.

Çiçeğin ölmezliği var. Yine rivayet ederler ki, bir gün gelecek bu şanlı ejder gözünü kapayacak. Yaşı uzun. Ettiği çok. Hayat çiçeği cümle insanlar için sersebil olacak. Yine rivayet ederler ki, bu ejderi öldürüp, çiçeği kurtaracaklar.

Kurtaracak erler bozkırın yalnızlığından, düzlüğünden, ıpıssızlığından, yerden biter gibi çıkacaklar. Baharda ot biter gibi. Su fışkırır gibi.

Bu efsaneyi bilenler, ona inananlar bozkırdan çıkacak erleri bekliyorlar. Soylar soylara, kuşaklar kuşaklara aktarıyor, bu bekleyişi. Umudu. Diyorlar ki, bir huruç olacak bozkırdan. Bir gün, çiçeğe mutlak kavuşulacaktır.

Ejder renk renktir. Renkleri dalga dalgadır. Çiçek efsanesi bizim öğretmenleri unutturdu. Derken Ürgübe geldik.

DELİLER DAMI

Öğle sonuydu, Ürgüp bembeyazdı ilk görüşte. Bulut gibiydi. Evler sarı, boz, yeşilimsi büyük bir kaya parçasına yapıştırılmış gibiydi. Hani seksen katlı apartımanlar var ya, Ürgüp onlardan birine benziyordu. Kocaman bir Ürgüp üstüste yapılmış, kat kat çıkılmış dev bir apartımandı. Sonra başka bir hal göze çarpıyordu. Ürgübün evlerini dik, kesilmiş gibi dik kayalığa zincirlerle bağlamışlardı sanki. Ürgübün tepesinde iki büyük kaya asılı. Kayalar düştü düşecek. Adama korku veriyordu.

Mustafa dedi ki:

«Şu kaya birkaç yıl önce koptu. Evleri yıktı. Büyük tehlike, her an kopabilir. Eskiden, duyduğuma göre zincirlerle bağlamışlarmış bu kayayı. Kocaman zincirlerle.»

Yine bağlasınlar. Adamın içine emniyet gelir. Korkmaz Ürgüpte dolaşırken. Sonra hoş da olur: Zincirle bağlı kaya!

Diyarbakırın Kulp kazasının Şıkevt (Mağara) köyünde kayalıklarda yüzlerce kartal yuvası görmüştüm. Üst üste. Ürgüp şöyle bakarsan tıpkı onlar. Onlar karanlık deliklerdi. Bunlar sütbeyaz. Açık pencereleri bile beyaz.

Kayalığın birinin üstü düzlük. Düzlükte eski, çok eski Ürgüb emirlerinden birinin sarayının yıkıntısı varmış. Şimdi bir Ürgüplü oraya bembeyaz bir yapı kondurmuş. Saray gibi duruyor orada.

Öğle sonuydu. Acıkmıştık. Bir lokantaya girdik. Bu

bembeyaz Ürgüpte bir karanlık var. Ortada bir karasinek bulutu dönüyor. Lokantada sinek göz açtırmıyordu. Aşağıya, kayalığın dibine, çarşıya bir çeşme yapmışlar. Sular akıyor. Yani Ürgüpün suyu da var. Peki bu kadar karasinek ne acep?

Yemek yiyorduk ki, öğretmen dediklerimiz gelip yanımıza bir masaya oturdular.

Mustafa:

«Sorayım mı?» dedi.

Ben çekindim. Öğretmen efsanemi bozmak istemiyordum. Ama Mustafa kendine güveniyordu.

Ben:

«Sorma,» demeye kalmadan, o döndü:

«Siz öğretmen misiniz?» diye sordu.

Onlar hiç hayret etmeden:

«Öğretmeniz,» dediler. «İkimiz de Lüleburgazda resim öğretmeniyiz.»

Mustafa bana zaferle baktı. İkimiz de öğretmenler kadar bahtiyar olduk.

Mustafa:

«Sen içmezsin ya, şimdi bunun üstüne içilmez mi?» dedi.

«Körkütük olunur,» dedim.

Mustafa:

«Burada bir meyhane vardı eskiden... Çok tatlı. Adı neydi biliyor musun? Adını duysan sarhoş olursun...»

«Söyle adını da içmeden sarhoş olalım. Böylesi daha iyi.»

«İçmeye söz verirsen...»

«Söyle. Verdik gitti...»

«Deliler Damı.»

«Deliler Damı mı? İyi...»

Asırlardan beri şarabın, üzümün en güzeli çıkan memleketin meyhanesinin adı, başka bir ad da olamazdı ya...

Varalım görelim şu deliler damını dedik. Vardık, sorduk ki «Deliler Damı» kapatılmış. Mustafa üzüldü. Muradı içinde kaldı fıkaranın.

Ürgüpte üzümün çeşidi var. Kütür kütürü var. Başpar-

mak büyüklüğünde olanları, kehrübar renklisi, ballısı var. Son yıllarda Ürgüpe bir şarap fabrikası yaptırmış hükümet. İyi akıl. Ama hocalar durur mu? Bu şarap fabrikası Ürgüpün felaketi olacak, demişler. Gökten ateş yağacak başınıza, demişler. Müslüman memleketinde şarap fabrikası ne ola ki, demişler. Demişler oğlu demişler. Orta Anadolu halkı başka yerlerin halkına benzemez. Aldırmamışlar hocaların lafına, işin belasına bakın ki, şarap fabrikasının kurulduğu ilk yıl mahsul iyi olmamış. Hocalar düşmüşler ortalığa: Demedik mi? Daha daha neler gelecek başınıza! Kim şarap fabrikasına üzüm verirse, içenin günahının iki misli onun boynuna yüklenir. Birçoğu korkup üzüm vermemiş birkaç yıl. Şimdi Ürgüp halkı fabrikayı yaptırana da, yapana da, işletene de dua ediyor...

«Deliler Damı» neden kapalı? Buna aklım ermedi. Adam adının hatırı için olsun açık tutardı.

Ürgüpte bir lokantanın, bir otelin adı «Turistik». Fakat isim ile müsemma arasındaki alakayı siz tayin edin. Madem turistiğe bu kadar meraklılar, Deliler Damını güvercinlikler gibi, aynı mimari üzere bezesinler, görsünler turistik ne demekmiş! Kırmızımsı toprak var ya, işte onunla.

Göremelere gideceğiz. Göreme Ürgüpe yedi kilometre kadar. Ürgüp çukurda kavruluyor. Yamaçtaki beyaz evler başka. Ben çukurundan, çarşısından konuşuyorum. Bir ağırlık, sinekli bir uyku çöküyor insanın üstüne. Sıcak da Çukurovadan beter. Bereket Göremeye gidecek cipler var. Bir cip tuttuk. Düştük Göreme yoluna.

Yolu da bir başka buranın. Ürgüpten az çıkınca, çukurdan yükseklere, bir yaylamsı yere varıyorsunuz. Yol ne toprak, ne asfalt, ne de döşeli yol... Kayaları, daha doğrusu arazinin yumuşak taşlarını kesip bir yol açmışlar. Peynir gibi kesilmiş iki taş duvar arasından ilerledik bir zaman. Sonra bir köye geldik. O köyden sonradır ki peri bacaları başladı. Dünya başkalaştı. Biz kendi dünyamızdan, bildiğimiz taştan topraktan koptuk. Gökyüzü başkalaştı. Bağlar, ağaçlar başkalaştı. Bağların beyaz, ufalmış gibi duran topraktan bir yeşilliği var, fışkırmış gibi... Beyazlıktan, duman-

lanarak, terü taze, su gibi, yapışmış bir yeşillik tütüyor. Bu kurakta, bu yangında bu çölümsü belalı dünyada bu seriliş, bu yeşillik bir büyü gibi.

Ben toprağa, dünyaya dalmışım. Bağların, ağaçların yeşiline dalmışım. Dünyamı yitirdiğim yüzümden belli olmuş ki, Mustafa kolumu dürttü.

«Daha kaybetme kendini, burada başlarsa sarhoşluk sonra kendini bulamazsın. Sana bir şey deyim mi, buralarda yum gözünü Göremeye kadar, varınca Göremeye ben sana haber veririm, gözünü açarsın... Birdenbire gördüğün, ya da getirilip atıldığın bu acayip dünya içinde, ayakta kalabilecek dermanı dizlerinde bulabilirsen bana da Mustafa demesinler. Ben buraları bilirim. Çok geldim. Her seferinde de kendimi bir hoş olmuş buldum. Bir acayip dünyada buldum. Sonra düşündüm ki alışa alışa değil de birdenbire düşseydim, burada, bir şafak vakti burada gözlerimi açsaydım, ne yapardım? Sen yum gözlerini. Daha iyi olur.»

«Boş ver Mustafa,» dedim. «Sindire sindire bir yeni dünyaya girmek daha iyi. Şimdi periler dünyası buradan başladı mı?»

«Başladı...»

«Gerisini bana bırak. Üstesinden gelirim. Şaşmamı mı istiyorsun? Bir şey karşısında vurulmamı mı? Bende şimdiden başladı zaten... Neredeyse peri taifesi yolumuzu kesiverecek...»

Gün ortasındayız. Güneş batıya doğru yıkılmış. Sıcak var. Dünya öyle değişti ki birden, kendimi bir geceyarısında buldum. Bu güneş değil de ay. Bu ışıklar ayışığı.

Mustafa:

«Bakma etrafa hiç olmazsa, o kadar çok bakma Göremeye kadar,» diyor boyuna... «Bir renkler dünyası açılacak gözlerinin önünde... Bir peri bacaları ormanına düşeceksin... Bir peri bacaları denizini göreceksin. Yum gözlerini.»

Bu gördüklerim de bana yeterdi. Gözlerimi yummadım.

KAYADAN KALE OYMUŞLAR

Ortahisar köyü... Peri bacaları ormanın ortasında.

Bozkır bomboştur. Kıraçtır. Tuzludur. Tuz parçaları yaz sıcağında ışıldar. Uçsuz bucaksız, yapayalnız, düz uzar gider. Yanığa çalar. Çok zaman büyük bir yalım geçmiş sanırsın bu toprağın üstünden. Sarımsı. Ta uzakta, ötelerde, belki de göremeyeceğin kadar uzakta bir gökyüzü vardır. Bomboz. Bu büyük yalnızlıkta insanlar, hayvanlar, çok çok da bulunmazlar ya, karınca gibidirler. Yanında da olsa bir küçücük kara nokta gibi kalırlar.

İşte bu yalnızlıktan, bu uçsuz bucaksız topraktan al karınca gibi, nokta gibi insanı, götür Ortahisar kalesinin dibine koy... Gözünü açınca karşısında Ortahisarın kırk pencereli yekpare kayadan oyulmuş kalesini görsün. Bir şafak vakti bıraksan daha iyi olur. Alacakaranlıkta da olur. Şaşırmazsa, bir zaman lalü ebkem kalmazsa, bana da adam demesinler.

İşte ben öyle oldum. Dondum kaldım. Bir şeyler uçuşmağa başladı bir yerlerden. Kalenin burçlarından kanat sesleri geldi. Bembeyaz... Alacakaranlık silindi. Köy silindi. Bir ben kaldım, bir de kale. De pay edin kozunuzu, dediler sanki.

Köylüler aldı dört bir yanımızı, iyi, akıllı köylüler. Efsane köylüleri.

Köyü görür görmez, peri bacaları ormanına girerken, Mustafaya demiştim ki:

«Mustafa, ben burada yapacağımı biliyorum. İnsanlar bu diyarda gece gündüz efsane yaratırlar. Bu köyden, peri bacaları ormanının dolaylarındaki öteki köylerden yüzlerce peri efsanesi derleyeceğim.»

Mustafa demişti:

«Bu köyler senin bildiğin köyler değil, hepsi okur yazar. Osmanlıdan beri bu köyde okul var... Öyle efsaneye mefsaneye inanacağı zor bulursun.»

Ben biliyordum ki, efsane öyle okumuşluğa falan bakmaz. Efsane insanoğlunun içindedir. Ölüm gibi, ayrılık gibi,

korku gibi temellidir insanda. İnsanoğlu yaratıcıdır. Sıkışınca taşı un eder, kayaları deler, toprağın altını üstüne getirir, en umulmaz yerden kendine bir dost çıkarır. Yani insanoğlu, yaratmadan edemez. Bulunduğu bölgeye, durumlara bağlıdır yaratmasının patlak vermesi... Göçebenin kilimi, nakışı, yerlinin taşı, yapısı, heykeli, resmi. Bunlarla birlikte destanı, türküsü, masalı, efsanesi... İnsanoğlu yaratır oğlu yaratır... Bunun çaresi yok. Ötesi yok. Getir buraya doldur dünyanın en katı insanlarını, fizikçilerini, kimyagerlerini, atomcularını, maddeyi oyuncak gibi kullananlarını. Getir şu Ortahisar kalesinin karşısına dik, salıver şu peri bacaları ormanının ortasına, bir yıla kalmadan sana, inanmasalar da, bir şiir döktürsünler, parmağın ağzında kalsın... Bir dünya kursunlar, efsane dünyası gör.

Ortahisarın çok güzel bir oteli var. Bu otelin bir eşi Türkiyenin hiçbir kasabasında yok. Tertemiz. Modern. İçinde akar suyu. Turistik mi? Al sana turistik! Turist mi gelir, zenginler mi, milyarderler mi gelir, rahat ederler. Otelin bakıcısı Hikmet Hanım bir İstanbul hanımı. Eski İstanbuldan. İnanmayanlar, gitsinler Ortahisar köyünün otelini görsünler de beni yalancı çıkarsınlar. Ya da bana hayır dua etsinler.

Gazeteciyiz dedik. Kendimizi tanıttık. Köylüler başıma toplandı otelde. Ben sabırsızım. Şu Mustafaya bu topraklarda efsane yaratılır mı yaratılmaz mı ilk ağızda göstereyim dedim. Eski folklorculuk tecrübem, güvenim de var ya kendime. Şöyle bir yokladım.

«Efendi,» dediler, «burada efsaneye mefsaneye inanacak ahmak kalmadı şimdi. Periye cine inanacak cahil kalmadı. Arama,» dediler.

Mustafa demedim mi dercesine bana baktı.

Ben hata ettim... Biliyorum, bu işe böyle girilmez. Köylünün ağzından laf böyle alınmaz. Ben, duygularıma kapılarak, ölçüp biçmeden bodoslamadan girmişim.

Geveledim:

«Demem o ki,» dedim, «eskiden falan kalmış, atadan, dededen kalmış... Birinin başından geçmiş... Perilerin dü-

günlerine uğramış... Hem buraya neden peri bacaları demişler? Bunun bir sebebi?»

Köylülerin hemen hepsi adam mı kandırıyorsun der gibi yüzüme baktı...

«Yani buna dair... masal... Mademki peri bacaları demişler. Perilerle bir ilişiği olacak... Olması gerek...»

«Burada peri meri yok. Ne düğünü var, ne sarayı... O, düzmece masallarda.»

«Peki bunları, bu görülmedik dünyayı kim yapmış?»

Ben böyle sorunca, bir köylü lafa başladı. Biraz güvençsiz, biraz alay ettiğimi sanarak, başladı jeolojiden söz etmeğe... Erciyes bir yanardağdı, dedi, ondan çıkan lavlar... Sonra yağmur, yel, bu yumuşak kayalıkları...

Böyle tam yarım saat bir söylev çekti. Göremelerin tarihini anlattı, devrini bir bir söyledi. Milattan önce, Milattan sonra, dedi...

Bir ara Mustafa kulağıma eğildi:

«Aldın mı efsaneyi?» dedi.

Mustafaya yenilgime kızdım.

«Siz,» dedim, «bana konuşkan seksenlik yerli bir hanım bulamaz mısınız? Köyünüze yazı yazmağa geldik!»

«Buluruz,» dediler. «Ama o da efsaneye inanmaz. Bulamazsın. Hocayı da getiririz. O da bilmez.»

Canım sıkıldı:

«Şurdan Sarıza, Afşar ellerine bir açılırım, iki gün sonra size yüz tane peri bacaları efsanesiyle gelirim...»

«Onlar göçebe,» dediler, «onlar periye cine inanır. Göçebe daha onlar...»

Umudum azıcık kırılmadı değil. Öyle kesin konuşuyorlar ki... Böyle bir toprak parçasının efsanesi olmasın!

«Sarızdan, Afşardan buraya gelirler mi?» diye sordum.

«Arada sırada gelen giden olur. Hele eskiden çok gelirlerdi.»

Tamam. Görsünler türküyü, efsaneyi. Afşarlılar peri bacalarının her taşı için bir efsane yaratmamışsa bana da yuf olsun.

Ayışığı vardı. Dışardaydık. Otelden az uzakta, göğe doğ-

ru yükselmiş, bir minareden daha uzun, geniş, pencereli bir kaya parçası görünüyordu.

«Bu ne?» dedim.

«Bu da Sak kalesi. Adı öyle.»

Bir yaşlı başladı anlatmağa:

«Bu kale çok çok eskiden kalmıştır. Zaman belli değil. Ortahisar kalesiyle bu kale alttan bir tünelle birleşir. Eskiden kaleler muhasara edilince bir kaleden bir kaleye bu tünelden gidilirmiş. Çok geniş bir tünel. Gidelim dedik bir zaman, ancak yarı yola kadar varabildik. Tünelin ortası yıkılmış. Gidemedik, geri döndük... Bu Sak kalesi de yekpare kayadır. Tepeye yine kayadan oyulmuş merdivenlerle çıkılır. Tepeye doğru geniş bir odası vardır. Sabahleyin sizi götürelim de görün.»

Sabahleyin götürdüler gördüm. Çıkması bir bela. Bu ağır bedenle bir yuvarlanırsan aşağı, bin parça olursun. Önce Mehmet Bey çıktı. Sonra ben, sonra da Mustafa... Yıllar dış merdivenleri aşındırmış. İç merdivenler öyle duruyor. Minare merdivenleri gibi döne döne çıkıyor. Kayayı böyle oysunlar! Akıl almıyor. O kadar yumuşak da değil taşı... Dedikleri tünel de karanlık... Yerin altına doğru kayıp gidiyor. Bu kale de peri padişahının sarayı değilse, ben de hiçbir şey bilmem. Bu kale üstünden yürümeli. Belki bir efsaneye rastlarız. Çocuklar gelir bunun hakkından.

Kaleden bir koyağa indik. Bağlıklı, bahçelikli. Koyağın sözünü sonra edeceğim. Çocuklar maden suyuna gelmişlerdi. Onar yaşında üç tane çocuktular. Mustafayla öteki arkadaş su içip uzaklaştılar. Bir dutun altında beni beklemeğe başladılar.

Ben çocukların maşrapalarıyla bir su daha içtim. Okula gidip gitmediklerini sordum. Gittiklerini söylediler.

Birden:

«Siz biliyor musunuz. Sak kalesine çıktım. Hem de tepesine kadar çıktım. Şimdi oradan geliyoruz.»

«Ahmet emmiyle mi çıktınız?» diye sordular.

«Ahmet emmiyle...»

«O iyi çıkar,» dediler.

«Siz hiç çıktınız mı?»

«Tabii,» dediler, «biz her zaman çıkarız.»

«Korkmaz mısınız? Orası peri padişahının sarayıymış. Öyle söylediler bana. Perilerden korkmaz mısınız?»

«Peri padişahının sarayı değil orası. Kale,» dedi biri.

Başka biri, bu sarışın bir çocuktu, mavi gözlüydü:

«Amca,» dedi, «geceleri elleri ışıklı adamlar dolaşır o kalede. Biz de zaten gece çıkamayız. Gündüz orada hiç mi hiç kimse olmaz.»

«Peki kimmiş o elleri ışıklı adamlar? Adam mı, peri mi?»

Çocuk:

«Adamın ne işi var orada gece vakti? Çok çok adam, ışıklı adam varmış geceleri... Dolaşır dururlarmış sabaha kadar. Sessiz dolaşırlarmış. Çıt çıkarmazlarmış. Ebem görmüş...»

Mustafaya geldim. İşi anlattım.

«Ucu söküldü Mustafa,» dedim. «Bekle efsaneyi gayri...»

Mustafa:

«Olamaz,» dedi. «Uyduruyorsun.»

Yanımızdakine sordum:

«Sen köyde kaleye ait böyle bir laf duydun mu?» dedim.

«Söylerler,» dedi... «Ama böyle söylemezler... Karanlık kavuşurken elleri ışıklı adamlar Damsı yanlarından gelir, kaleye girerlermiş... Ben böyle duydum.»

Bazı tarihçilere göre, bu kaleler Tunç Devrinden kalmaymış.

KIRK GÜN KIRK GECE

İkindiye doğru Mustafayla yola düşüp Göremeye geldik. Göremede peri bacaları ormanına düştük. Göreme büyücek bir koyakta. Biz doğu yanından geldik. Üstbaşa oturduk. Az ilerimizde, aşağılardan büyük bir orman başlıyor. Koyağın yamaçlarındaki peri bacalarının boyları kısarak. Ortalarına,

koyağın dibine, çukura doğru bacaların boyları uzun, herbiri birer minare yüksekliğinde... Yamaçlardaki bacaların boyları on beşle otuz metre arasında değişiyor, ortadakiler elli altmış metre arasında.

Bacalar ormanı alabildiğine uzuyor gibi. Buradan, bu oturduğumuz yerden bakınca bacalar ormanı hiç sonu yokmuş gibi görünüyor. Ormanda türlü şekiller. Kendini bir heykel ormanında sanırsın. Öylesine biçimler... Yürüyen, duran, hemen kalkıp koşacakmış gibi tetikte duran, uçmağa hazırlanan, at, insan, kuş, fil, türlü başlar, kuş başları, kartal kanatları, keşişler, sarıklı hocalar, doludizgin atlar... Saymakla bitmez... Halat çeken bir alay... Ata binmiş gelin... Gelin alayı... Bir büyü içinde kalıyor insan... Seyrederken bütün bunları, dünyayı unutuyorsun. Öteki, gerçek dünyayı, ağacı, kuşu, tarlası, evleri ile bıçak gibi kesip, o dünyada hiç yaşamamışın gibi, bu peri bacaları dünyasına kendini kapıp koyuveriyorsun... Belki asırlardır bu sarhoşluk içindesin. Dizlerinde derman kalmıyor hayretten. Başın dönüyor.

Bildiğimiz ormanın bir yeşili vardır. Ağaçların gövdeleri, yaprakları, dalları vardır. Suyu, pınarı, kokusu, çiçekleri vardır. O kadar. Peri bacaları ormanının türlü renkleri vardır. Ormana şöyle uzaktan, bizim bulunduğumuz yerden bakınca türlü türlü renk görüyorsun... Koyağın üstüne renkten, çok renklerden bir örtü örtülmüş sanki... Bir kısım açık yeşil. Bir pembenin üstüne konmuş. Açık, tatlı bir pembe. Ötede bir kısım açık mavi... Mavi mi değil mi belli değil. Öylesine açık. Düşte görünen bir mavi. Uçup gidecekmiş gibi bir mavi. Dokununca yok olacakmış gibi bir mavi... Yine öyle açık bir sarı... Kırmızımsı taşlar... Bir an geliyor, bu türlü renkler değişiyor, birbirine karıştırıyorsun. Renkler dedim ya, belki de renkler değil. Durup da hah şu renk diyemezsin. Belki yalan çıkarsın. Gözlerin seni kandırır. Renkleri anlatsan anlatsan şöyle anlatabilirsin. Buralardan durmadan, hani bulutların gölgesi geçer ya topraktan yaz günlerinde, geçip gider, işte renklerin de gölgesi durmadan gelip gidiyor. Tam böyle. En çok duran renk gölgesi, pembeye

çalan bir gümüşi, pembeye çalan bir boz.

İşte böyle, renk babında buralar böyle... Renk gölgeleri saatten saate, güneşin ışığına, bulutun gelişine göre değişiyor. Daha önce de dedim ya, renk gölgeleri uçan biçimler üstüne bir düşüp bir kalkıyor. Renk gölgeleri oynaşıyor.

Şimdi yamaçlarda duran peri bacaları ormanından birini anlatmalıyım, bir tek peri bacasını anlatmalıyım. Belki daha iyi anlatırım. Bu peri bacalarından yürüyerek, bir orman yapabiliriz belki. Kafamızda...

Varalım bir peri bacasının karşısında, bir metre kadar ötesinde duralım. Önce tepeden başlayalım. Tepede bir şapka var. Düşmek üzeredir. Bir iki ot vardır bazan üstünde. Rengi çoğu zaman koyu kurşunidir. Peri bacasının başka yerlerinden daha sert görünüyor. Granit sertliğinde. Onun için olacak, yağmurlar, seller, önce tepeden yiyecekken, yiyememişler, şapka gibi başında kalmış. Sert.

Şapkadan sonra bir kuşak geliyor. Ha, biçimini söylemedim peri bacasının. Bir gaz hunisini al, ağzı aşağı yatır. Binlerce kere büyüt huniyi, işte sana peri bacası. Başına şapka da oturtmayı unutma.

Şapkadan sonra kuşak geliyor demiştim. Bu kuşağın rengi açık pembedir. Yumuşak bir taştır. Taş da diyemeyiz belki, sert, volkanik topraktır. İkinci kuşağa gelince o, açık bir mavidir. Üçüncü kuşak kırmızıya çalar. Bu da kırmızı gölgesidir diyelim. Turuncu gelir sonra da. Turuncu bizim bildiğimiz turuncudur. Bir çizgi gibi durur kuşakta. Bir çizgi dedim de aklıma geldi: Kuşakları birbirinden ayıran çizgiler vardır. Renkleri çürümüş bal rengidir. Sonra, tabana doğru, en geniş yerin kuşağı beyazdır. Fildişi beyazıdır. Sonra yeşil otlarla biter sonuncu kuşak. Sonbaharda sarıdır.

Ağzı aşağı konulmuş huniler her zaman öyle düzgün değildir. Eğilmiş, bükülmüş, yana yatmış, türlü biçim almıştır her biri. Uzun sözün kısası her bir baca başka bir biçimdir. Hareket halindedir hepsi de... Uzun bir sefere çıkmışlar...

Bu türlü biçimlere, türlü hareketlere halk burada türlü

efsaneler yaratmıştır. Maçandaki bacalar ormanının efsanesi şudur:

Zamanında buralar güzel bir ülkeymiş. Bereket fışkırırmış topraktan. İnsanlar birbirlerini sayarlarmış, severlermiş. Fakiri fakir, zengini zengin değilmiş. Hırsızlık, katillik yokmuş. Üzümler ballı, buğdaylar taneliymiş. Bura halkının bir tek kaygısı varmış, o da ölümden... Bir kapalı ülkeymiş. O yüzden de kimler, kimsecikler, yani istilacılar uğramazmış. Bu yüzden de askerleri azmış. Askeri ne yapsınlar! Yıllardan bir yıl, günlerden bir gün bakmışlar ki, Maçandan beri yazıyı yabanı tutmuş bir ordu gelir, Yakıp yıkıp gelir. Asker yok karşı koyacak... Güzel ülkeyi yakılıp yıkılacak. Bütün halk, gözleri yaşlı, toplanmışlar bir tepeye, gelenleri seyrederlermiş... Ne gelir elden! Ölümlerden ölüm beğen... Korkudan titrer, vaveylaları gökyüzünü tutarken, bir bakmışlar ki önlerinden çekilip duran, az sonra ülkelerini darmadağın edecek ordu yerinden kımıldamaz. Aman bu nasıl iş? Gece olmuş ordu kımıldamamış, sabah olmuş gene öyle. Ertesi, daha ertesi gün ordu durup durur. Cesaret edip ordunun yanına varamamış kimse. En sonunda bir çoban değneğini havaya fırlatıp, «ölümse de ölüm. Ben varacağım duran ordunun yanına,» demiş. Koşarak inmiş koyağa. Varmış ki, bir de ne görsün, ordu tüm taşa kesmiş... Haber vermiş. Güzel ülkede toy düğün başlamış. Kırk gün kırk gece.

İşte şimdi Maçanda, bir ordu, peri bacalarına kesmiş bir ordu donmuş kalmış. Yum gözünü ordu hareket edecek gibi. Mızrakları ellerinde, silahları bellerinde saf saf olmuş bir ordu.

Sırası geldikçe şekillerin efsanesini söyleyeceğim. Şimdi biz Göremede peri bacalarının içine inelim. Görelim bakalım insanoğlu kayayı oyarak ne şekiller yapmış, ne hünerler göstermiş?

BACALARIN İÇİ

Bulunduğumuz yerden Mustafayla Göremenin koyağına indik. Bekçiyi bulduk. Altmış yaşlarında bir adam. On do-

kuz yıldır burada bekçilik yapıyormuş. Eski, kayaya oyulmuş evlerden birini kendine ev yapmış. Bir defteri var, her gelene imzalatmış ve Göreme karşısında ne duyduklarını yazdırmış. Yazıları okuduk Mustafayla ilk önce... Durup Göremenin karşısında bayılanların, ayılanların hesabı yok. Gözyaşı dökenler bile var. Bu topraklar üstüne nutuklar, hem de miting nutukları gırla gidiyor. Adamlar kendilerini Göremede değil de, seçimde, seçim kürsüsünde sanmışlar. Şöyle edeceğiz, böyle yapacağız. Göreme bir cennet olacaktır. Göremeye dünya hayran kalacaktır.

Bekçi istemeyerek, önümüze düştü. Cansız. Gönülsüz. Elinde bir sürü anahtar var. Anladık ki hükümet buradaki yapılara kapı yaptırmış. Hem de demir kapı. Bekçinin evinden yukarılara çıktık. Kayalıkların dibine varınca bir an durduk. Durduğumuz yerden kayalıklar kesilmiş, düz, pencereli kapılı, yüz yüz elli metrelik bir uçurum. Böyle görünüyor.

Bekçi:

«Burası Elmalı Kilise,» dedi. «Buradaki kiliselerin en ışıklısı...»

Bulunduğumuz yerden aşağı inmeğe başladık. Dar, iki yanı kayalık bir yol. Yolun üstünü bir asma örtmüş. Üzümler daha koruk. Sarkıyor. Asmayı geçip bir kapıya geldik. Bu kapı sonradan açılmış. Belli. Kapı demir kapı. Bekçi açtı. İçeri girdik.

Hiç umulmadık bir şey. Birden bir renkler, resimler dünyasıyla karşılaştık. Renkler taze daha. Kiliseye girdik. Renkler öyle çiğ değil. Toprak rengi... Yani tabii. Kilimlerdeki kök boyanın renklerinden. Bu Elmalı Kilise aydınlık. Bekçinin söylediğine göre bütün bölgedeki en ışıklı kilise bu Elmalı Kilise imiş. Fresklerin gözlerini oymuşlar, çok yerlerini kazımışlar ama, kalanlar daha pırıl pırıl. Daha dün boyanmış gibi... Boyaların solmamalarının sebebi buraların rutubetsiz oluşuymuş. Dediklerine göre bu kayalıklarda hiç mi hiç rutubet olmazmış. Kayaların, toprağın yapısı öyleymiş. Coğrafyacılar, jeologlar böyle yazıyorlar. Bence boyanın da bir tesiri olsa gerek. Boyalar has boya ben-

ce. Kök boya, toprak boya.

Kilise bildiğimiz kiliseler gibi kubbeli. Ortada büyük bir kubbe, yanlarda küçük kubbeler. Kubbelerin birleştiği yerlerde Bizans stilinde sütunlar... Bu kilise kayadan oyulduğuna göre, kubbeleri kayalar tuttuğuna göre, sütunların ne gerekliği var? Görülüyor ki, bu sütunlar olmasa da, kayaya oyulmuş kubbeler, öyle ayakta kalacak. Mimar kayayı oysa da, öğrendiğinden, Bizans stilinden ayrılmak istememiş. Gereksiz de olsa sütunları dikmiş. Elmalı Kilisede sütunlardan birini yerinden koparmışlar. İnsana kubbe ha düştü ha düşecek hissi veriyor. Biliyoruz ki direklerin hiçbiri de olmasa kubbeler yine oldukları gibi kalacaklar.

Elmalı Kilise tepeden tırnağa resim, nakış... Bütün resimlere koyu mavi bir renk hakim. Resimler primitif devrin tam özelliğini taşıyor. Resimler hareketsiz. Sanatçı bütün gücünü yüzlerin, gözlerin anlamına harcamış gibi... Kubbelerde peygamberler, melekler, evliyalar var. Bunların ellerinde yazılı kağıtlar var.

Elmalı Kilise öteki kiliselere bakarak o kadar büyük değil ama, Göremedeki kiliselerin en neşelisi... Renkleri taze. Sevinçli. Bütün bu resimlerde, kilise olmasına rağmen, hiçbir mistik taraf yok. Duvarlarda da İsanın hayatından bazı sahneler var. Sonra resim olmayan yerlerde nakışlar var. Koyu mavi üstüne beyaz... Nakışlar çok güzel. Kilim nakışları gibi.

Eskiden Elmalı Kiliseye aşağıdan, kapıdan giriliyormuş. Şimdi kapının bulunduğu yer uçurum. Oradan girmenin mümkünü yok, yıkılmış.

Ortahisarlıların anlattıklarına göre, Birinci Dünya Savaşına kadar resimlere hiç dokunulmamışmış. Öyle oldukları gibi, terü taze duruyorlarmış. Birinci Dünya Savaşında buralara sığınan asker kaçakları, aylarca, yıllarca burada kaldıklarından resimleri bozmuşlar. Nedense de hep gözleri oymuşlar. Gözleri oyulmamış pek az resim var.

Burada gözüme çok tuhaf bir şey çarptı: Duvarlardaki kadın resimlerine pek az dokunmuşlar. Örneğin yanyana iki figür var. Biri kadın biri erkek. Erkeği kazımışlar, ka-

dın öyle duruyor.

Tarihçilerin dediklerine göre Elmalı Kilise Göremedeki en yeni kilisedir.

Elmalı Kiliseden çıktık. Yukarlara yürüyoruz. Elmalının üstü merdiven merdiven, oda oda, kilise kilise, üstüste oyulmuş. Kayalığın yamacının yüzü pencerelerden, kapılardan ibaret. Bir merdivenden çıktık... Epeyce yükseğe çıktık.

Bekçi:

«Burası mezarlık,» dedi.

Bir oda burası. Kapısı penceresi var. Yerde de kayaya oyulmuş, bir insan boyunda, dikdörtgen biçiminde mezarlar. Şimdi içi boş. Kemik bile yok. Çürümüş. Bütün kaya tepeye kadar mezarlar, odalar, küçük kiliselerle dolu.

Bir küçük kiliseye girdik. Burada resim yok. Oyulmuş. Direkli nakış. Nakışlı. Nakışları aynen kilim nakışları. Bir iki de figür var. Kuş figürleri, ağaç figürleri... Boyası turuncuya çalan bir kırmızı. Toprak boya. Sonradan aynı boyayı Ortahisarın evlerinde, güvercinliklerinde gördüm. Boya hala demek ki devam ediyor.

Yine tarihçiler diyorlar ki, bu nakışlı kiliseler sekizinci dokuzuncu asırdan kalmadır. Hıristiyanlığın İkonaklast devrinden kalmadır. İkonaklastlar kendilerinden önceki resimleri parçalamışlar ve resme düşman olmuşlar. Resimli kiliseler dokuzuncu asırdan sonra yapılmamış... Yahut da o devirden sonra boyamışlar. Çünkü bazı kiliselerin resimlerinin altından yukarda anlattığım toprak boyalı nakışlar çıkıyor.

Göremede üç esaslı kilise var. Bunlar birbirine yakın: Karanlık Kilise, Tokalı Kilise... Karanlık Kilisede de İsanın hayatına ait resimler çok ve güzel. Bütün dünya resminin müşterek konularından biri olan «Son Ziyafet» görülmeğe değer.

Karanlık Kilisede mum yakıp öyle seyrettik resimleri.

Sonra oradan Tokalı Kiliseye indik. Tokalı Kilisenin giriş kısmı yıkılmış. Göremedeki en büyük kilise bu. Meydan kilisesi diyorlar. Burada da gözleri oyulmuş yüzlerce resim. Tokalı Kilisenin ustası başka usta. Resimler öteki kiliselerdekinden daha olgun. Burada da peygamberler, melekler, ev-

liyalar var. Doğumundan ölümüne kadar İsanın safha safha hayatı var. Uçuşuna kadar. Bu bölgede ne kadar kilise gördümse hemen hemen bütün resimleri birbirine benziyor. Yalnız Tokalı Kilise bunun dışında... Burada fon açık mavi. Kubbeler, sütunlar, dua yerleriyle büyük Bizans kiliselerinin tıpkısı. Bence en yeni kilise bu olacak. Resimlerin olgunluğu bunu gösteriyor.

Her yerde, her kayanın burcunda bir kilise bir oda... Amma da çok oda... Bir deyişe göre, bölgede 365, bir deyişe göre de 500 kilise varmış. Ben bir otuz kadarını gördüm. Evlerin sayısı üç dört bini geçiyor. On binden fazladır da diyenler var. Hiçbiri yalan değil. Say sayabildiğin kadar. İçinden çıkamazsın.

Buralarda ilk yaşayanlar, ilk insanlar olacak. Ev yapmak, kayayı oymak kolay. Mağara devri insanlarının ilk cemiyet kurdukları yer. Mağara devrinden kalma hiçbir eser yok, ama başka türlüsü de olamaz diyorlar. Tunç devrinden izler var. Sonra Bizanstan kaçan Kapadokya Greklerinin sığınma yeri. Hıristiyanlığın yayılmağa çalıştığı ilk yer.

İstilalara uğramış: Moğol, Selçuk, Bizans istilalarına... Birkaç kere dolmuş, birkaç kere boşalmış. Bundan bin yıl önce de tamamen boşalmış. Bin yıldan beri buraları perilere bırakılmış. Bir de kaçaklara... Göremenin tarihine ait bilinen yalnız bu kadar. Araştırmalar yapıldıkça, daha birçok bilgiler elde edebileceğiz.

Hıristiyanlığın ilk devirlerinde keşişler tek tek bu yamaçlardaki odalarda yaşamışlar. Yiyecekleri üzüm ve güvercinmiş.

Tarihte, bu bölgede ne kadar insan yaşadığı da belli değil. Kimi diyor ki bir milyon. Kimi diyor ki birkaç milyon.

Bütün bölgede 500.000 den fazla peri bacası olduğu söyleniyor. Birçoğunda da ev, kilise olduğuna göre, yukardaki söylediğim ev, kilise sayısı bana az geliyor... Daha çok olsa gerek.

Gün batarken, Göremeyi gezdikten sonra Mustafayla oradan ayrıldık. Göremenin üst başındaki düzlüğe çıktık. Gün batarken peri bacaları bir başka. Renkler bir değişmiş. Gün

sırça saraylara vuruyor gibi. Terkedilmiş, bir acayip şehir aşağılar. Işıklar kırılıyor. Pare pare dökülüyor. Renkler turuncuya kesiyor bir an, sonra birden kurşunileşiyor.

Bu terkedilmiş şehirden bir yalnızlık gelmeli, boşluğun, yalnızlığın, terkedilmişliğin acısını duymalıyız içimizde. Öyle olmuyor. Şehir bize canlı, doluymuş geliyor. Hayat var Göremede. Bir de sesler gelse... Korna sesleri, otomobil gürültüleri... Göreme modern bir şehir havasında olacak. Yine de öyle.

Mustafa dedi ki :

«Ben ne zaman buraya gelsem, başım döner, bir acayip olurum. Bir sarhoşluk, bir büyü alır beni...»

Ben de öyle oldum bu akşam vaktinde. Başka, taze bir büyü içindeyim. Başım dönüyor. Bir toprak ki... Orada peri bacalarının saltanatı. Görünmezden adamlar çıkacak.

Güneş batarken bozkırda, peri bacalarının bir kısmı karanlığa, bir kısmı ala bulandı. Gün battı. İçimizde bir ürperme. Peri bacaları diyarında gün batınca, alacakaranlıkta uçsuz bucaksız bir harekettir başladı.

Ayrıldık.

TAŞ

Ortahisara gelişimizin ikinci günü, Ürgüp Tahrirat Katibi Mehmet beyle tanıştık. Mehmet bey Ortahisar köyünden. Köyünü seviyor. Pazardı. Mehmet beye usuldan efsaneler işini açtım. Şöyle bir düşündü. «Bilenler var,» dedi. Sonra, «Bugün vaktim var. Sizi ben gezdireyim,» dedi.

İlkin, daha önce anlattığım Sak kalesine çıktık. Sonra oradan Hallaç deresine gittik. Hallaç deresinde de kiliseler var. Evler var. Bizi çok büyük bir kiliseye götürdü. Kilise yalnız kubbeler ve direklerden ibaretti. Bir köşede de yarım kalmış bir İsa kabartması vardı.

Mehmet bey :

«Bu kilise tamamlanmamış. Yarım kalmış. Belki istilaya uğramışlardır bitecekken. Olmamış. Bu yönlerde bundan bü-

yük kilise de yok.»

Kilise aydınlık. Kilisenin üstündeki kayalık göğe ser çekmiş derler ya, öyle bir dağ.

Mehmet bey :

«Bu kilise nasıl oyulmuş biliyor musunuz?»

«Bilmiyorum,» dedim.

«Yani kapıdan mı, başka yerden mi başlamışlar oymağa?»

Ben ne bileyim. Mimar değilim. Hiç düşünmedim.

Mehmet bey anlattı :

«Bakın şu deliği görüyor musunuz? (Kubbeye yakın bir pencere gösterdi.) İşte o delikten girip, önce kubbeyi oymuşlar, sonra da direkleri, yukardan aşağıya doğru çıkarmışlardır. Aşağıdan yukarıya direkleri, kubbeyi çıkarmalarına imkân yok. Zor olur. Hem de şaşırır mimar. Biliyor musunuz, bu ne zor iştir! Taşları üstüste koyarak plana göre yapıyı yapmak kolay... Ama böyle oyarak olgun bir mimari ortaya çıkarmak büyük güç ister. Bence bu kiliseler dünya mimarisinin en enteresan yapılarıdır.»

Başka bir kiliseye götürdü bizi. Bu, o kadar büyük olmamakla beraber, kubbeleri çok yüksekte. Direkleri kırmızı toprakla nakışlanmış. Haçları büyük, biçimli. Bu kilisede bir tablo var. Ama iyice kazımışlar. Zarif, ince, biblo gibi bir yapı.

Kiliseden çıktık. Kayaların altında biraz önceki kilise gibi olgun bir yapının saklandığını söyleselerdi daha önceden, mümkünü yok inanmazdım. Kilisede bir yarım saat kaldıktan sonra, dışarı çıkıp kayaya şöyle bir baktım, şaşırdım. Bu mükemmel yapı bu kayanın içinde mi?

Mehmet bey kayalığın doruğuna yakın yerleri, kayanın yüzünü gösterdi:

«Şu pencereleri, şu yüzlerce delikleri görüyor musunuz? İşte oralar odadır. Küçük kiliselerdir. Yalnız zamanla merdivenleri aşındığından çıkılamaz. Kapılarını kapayıp köylüler oralarını güvercinlik yapmışlardır.»

Mehmet beye :

«Belki de,» dedim, «kazılmamış, gözleri oyulmamış, hiç

dokunulmamış, resimler vardır o kiliselerde. Çıkılmadığına göre.»

Mehmet bey :

«Çıkılmıştır. Bozulmuştur,» dedi.

Dedim ki :

«Hiç bozulmamışını bulamaz mıyız? Çok iyi olur.»

«Var,» dedi. «Tavşanlıda. Bir bağın içinde. Hiç dokunulmamış.»

«Nasıl kalmış o?»

«Bağın ortasında. Şahısların elinde. Onun için dokunulmamış.»

Görmek gerek.

Ayrıldık. Koca kaya bütün heybetiyle, içinde gizlediği güzel eserlerle arkamızda kaldı.

Hallaç deresi bu yönlerin en bereketli koyağı. Bağlar yeşil, bereketli. Ekinler bile, Orta Anadolu ekinleri gibi bir karış değil... Yüksek. Başaklar dolu dolu. Kayısılar, armutlar ballı, büyük...

Sonra Mehmet beyle Üzengi deresine indik. Ortahisara üç kilometre kadar. Üzengi deresi kırk, kırk beş kilometre boyunca uzanıyor. Bahçeler var. Söğütlük, yeşillik. Üzengi deresinde maden suları var.

Mehmet bey :

«Üzengi deresinde birçok biçimler göreceksiniz,» dedi. «Bölgenin hiçbir yerinde bu kadar güzelini, insan elinden çıkmış gibisini göremezsiniz.»

Gerçekten de öyle.

Ortahisarı çıkıp da Üzengi deresine yaklaşınca, birden karşımıza, karşıda, bir kayanın üstünde, koskocaman bir deve heykeli çıktı. Ikmış bir deve. Canlı gibi. Yaklaştıkça heykel büyüyor, taştan olduğu ortaya çıkıyor. En usta heykelci, otursa da bir deve heykeli yapmağa kalksa, yıllarca uğraşsa, yapsa yapsa ancak bu kadar güzelini, canlısını yapabilir. Belki yapamaz da.

Mehmet beye :

«İşte bunun bir efsanesi olacak,» dedim.

«Ne bildiniz?»

«Mümkünü yok. Olacak.»

«Var,» dedi.

«Biliyor musunuz?»

«Hem biliyorum, hem de anlatacak çok kimse var.»

Ak sakallı bir ihtiyarmış deveci. Sakalı uzun. Yıl kıtlık yılıymış. Deveci çok uzaklardan, bir yerlerden çocuklarına yiyecek getiriyormuş. Nereden almışsa almış, denkleri çuvalları dolu doluymuş. Dereyi geçip, kayalığın üstüne varınca yolu, karşısına bir sürü aç, perişan çocuklar çıkmış, birer parça birer parça onlara vermiş yiyecekten... Sonra duyan gelmiş, duyan gelmiş, herkese vermiş. Bir de bakmış ki, ne denklerde, ne çuvallarda zırnık kadar bir şey kalmamış. Devesini oraya ıktırmış. Başlamış dövünmeye: «Çocuklarıma ne götüreyim, ne götüreyim? Çocuklarımın rızkını elaleme dağıttım. Taş olayım, taş olayım. Taş olayım daha iyi. Keşke taş olsam.» Gece çökmüş. Sabah olmuş. Oradan geçen köylüler bakmışlar ki, yolun üstbaşında, kayaların üstünde taş olmuş bir deve, yanıbaşında da taş olmuş bir ihtiyar. O gün bugündür, deve, ihtiyar orada öyle durup durmuş.

Üzengi deresi belki de Orta Anadolunun en çok güvercin bulunan yeri... Dere Ürgüpten başlıyor, Ortahisarı dolanıp aşağı, Nevşehire doğru gidiyor. Derenin iki kıyısı çoğu zaman yüz metre yüksekliğinde kayalarla çevrili. Bu kayalarda binlerce, yüz binlerce göz göz delik. Kayalar merdiven merdiven... İşlenmiş. Nakışlanmış. Derenin içi ağaçlık. Yazın Ürgüplüler, Nevşehirliler buraya geliyorlar. Orta Anadolunun kıracında Üzengi deresinin yeşilliği bir cennet yeşilliği. Maden suları var adım başında. Yukarıda söylediğim göz göz delikler güvercinlerin yuvası. Yüksek, bembeyaz kayaların içini oda oda oyup yuva yapmışlar. Burada hemen hemen her köylünün bir güvercinliği var. Güvercinlerin sayısı belli değil... Milyonu geçkin diyorlar.

Mehmet bey :

«Bir güvercinlik, küçük bir servet demektir. Orta bir güvercinliğin fiyatı 3000-4000 lira arasındadır,» diyor. «Güvercin gübresi en makbul gübredir. Suni gübre tarlalara za-

rarlı oluyor. Yakıyor toprağı. Halbuki güvercin gübresi toprağa can verir. Verimini birkaç misli yükseltir. Güvercin gübresi çok pahalı satılır. Mesela güvercinliğini satan adam, en fakir düşmüş adam sayılır burada...»

Üzengi deresinde silah atmak yasak. Köylüler güvercinliğe bekçi tutmuşlar.

Bizim Mustafa :

«Bir zamanlar burada bir el silah atmıştık. Yuvalardan havalanan güvercinler kapkara bir bulut gibi gökyüzünü tutmuştu.»

Üzengi deresinde de yüzlerce, binlerce peri bacası var. Buradaki peri bacaları güvercinlik. Herbir peri bacası bir arı kovanı gibi... Arı nasıl oğul verir, güvercinler de yuvalarından çıkarken öyle kalabalık. Oğul verir gibi üstüste.

Tarihte, ilk çağlarda, Kapadokya devrinde, Bizans zamanında buraların halkının, çoğunlukla keşişlerin, yedikleri güvercin eti ve üzümden ibaretmiş. Şimdi de öyle gibi bir şey... Esas unsur gene güvercin eti ve gübresi, sonra üzüm... Son yıllarda güvercin etini yemek bir nevi yasak sayılmış aralarında.

GÖREMELERDE BİR ADAM

Ortahisar Belediyesi bizim önümüze Hacı Ahmet adındaki adamını kattı. Bir de gezdirme programı yapmış. Hacı Ahmet buralarını baca baca biliyor.

«Önce,» dedi, «köyün içinde bir kilise var. Ona gideceğiz. Amma kilisenin sahibi kadın evdeyse para almadan bizi içeriye sokmaz. Kapı yaptırmış. İleri geri söz söylerse kadın, kusura bakmayın. Yaşlıdır.»

«Nerden sahibi olmuş kilisenin?»

«Evinin yakınında. Korumuş da kiliseyi. Bu yönlerde en az tahribata uğramış kilise bu kadının kilisesidir.

Kilise köyün ucunda, bir damın bitişiğinde. Vardık kimsecikler yok. Hacı Ahmet kapıyı açtı. İçeri girdik. Resimler pek az bozulmuş. Yaşasın kadın. Renkler taze taze... İsa,

Meryem Ana, evliya, peygamber resimleri ilk tazeliklerinde... Kilise taze bir mavilik içinde gene. Nakışlar bugün vurulmuş gibi. Bembeyaz.

Sıcaktı. Mustafa, Hacı Ahmet üçümüz yola düştük sıcakta.

Hacı Ahmet :

«Buraya gelmişken Balkanı görmeden olmaz. Azıcık zor ama. Esas kiliseler, peri bacalarının şahı orada.»

Sıcaktı. Beyaz toprak yalımlanıyordu. Otlar sararıp, kavrulmuştu. Kadının kilisesinin serinliğinden Balkan deresine indik. Balkan deresi bağlık bahçelik. Sular var. Hem de bol bol. Ama dere kurumuş.

«Bu sular ne suyu Hacı Ahmet?» diye sordum.

«Beyim,» dedi, «bu sular, birikme sulardır.»

«Nasıl birikme?»

«Durun size göstereyim.»

Sustu. Bir kilometre kadar yürüdük. Bir çeşmenin başına geldik. Bir de susamışız ki... Çünkü çok sıcak... Ter kulunçlarımızdan fışkırmış. Ağzı aşağı yatıp doya doya suyu çektik. Çeşme bir kayanın dibinde. Kaya yüksek, heybetli.

Hacı Ahmet :

«Bakın,» dedi, «şurda bir tünel var. Kayalığa oyulmuş. Bu tünel çok uzundur. İşte bu tünele kayadan su sızar. Tünel dolar. Bir delikten de çeşmeye bu birikmiş su akar. İçilir, bahçe sulanır.»

Tünele baktım, kayanın altına yağmur suyuyla değil de damla damla kayadan sızarak süzülmüş bir sarnıç. Bu sebepten suyu tatlı. İçimli. Balkan deresinde böyle bir sürü sarnıç gördük. Biri bu sularla bağını suluyordu. Onu da gördük.

Gittikçe dik kayalar başlıyor. Kayalar dikleştikçe dikleşti. Güvercinlikler sarplarda çoğaldıkça çoğaldı. En sonunda kendimizi apartımanlar arasında, koskocaman, pırıl pırıl bir şehirde bulduk. Perilerin esas memleketi burada olsa gerek.

Sıcaktı. Derede azıcık serinlemiştik. Kayaların arasından bir keçi yolu bulduk, yukarlara tırmanmağa başladık.

Bir on beş dakika yürüyünce Balkan dedikleri yere geldik. Beyaz, pembe peri bacalarının ormanı. Bacalar üstüste binmiş. Omuz omuza. Sonra her bir peri bacası bir minare boyu. Başlarında şapkaları yok. Düşmüş. Uzakta bir peri bacası görünüyor, yemyeşil... Az sonra baktım, peri bacası, ama aynı peri bacası, sarıya kesmiş. Periler göz açıp kapayıncaya kadar yeşili sarıya boyamışlar... Çok yukarılara tırmandık. Yine bir sürü kiliseler gördük. Gözleri oyulmuş resimler gördük. Toprak boyasından yapılmış. Sonra kabartma haçlar gördük. Bir kilisede bir hurma ağacı gördük ki, değme heykelci çıkaramaz böylesini... Adam bir kayaya varıyor, bu ıpıssız, insan ayağı değmemiş yerin içine bir kapıdan giriyor, birden karşısına canlanmış, gözleri oyulmuş resimler, nakışlar çıkıyor. Renkler oynaşıyor... Bu ıssızlıkta, birden resimleri görünce insan şaşırmıyor. Başka yerde, başka bir kayalıkta, başka insan ayağı değmemiş ıssızlıkta görse bu güzelim resimleri, renkleri, yapıları insan alimallah küçük dilini yutar.

Buraya, bu peri bacalarının büyüsüne yakışıyor insanın karşısına bu birdenbire, bu yoktan çıkan resimler, yapılar.

Çıkması nisbeten kolay oldu ama, buralardan, bu sarp yerlerden sıcakta inmesi de var. Uçurumlardan ineceğiz. Düşüp parçalanmak da var. Sıcakta her saniye renk değiştiriyor koyak. Göremede anlattığım gibi... Renk dalgaları gelip gidiyor. Ama bu sıcakta, bütün renkler sıcağın içinde erimiş gibi. Elini daldırsan bir pembe, bir mavi, bir kurşuni, bir sarı eline bulaşacak gibi.

Çıpıldak tere battık ama, sürüne sürüne uçurumlardan indik. Perilerin boyadıkları resimler, oydukları yapılar bir düş sonrası gibi silindi gitti.

Dereye indik, bir söğüt gölgesine tatlı canımızı zor attık. Şimdi herbirimizin kafasında bir düş dünyası uçuşuyor. Şimdi oturup herbirimiz Balkan üstüne birer destan, birer efsane yaratabiliriz.

Efsane babında Ortahisardan yine eli boş dönmedim. Sak kalesinin efsanesini öğrenince yolunu buldum. Yeri, toprağı sorunca efsanesi de arkasından geliyor.

Hamus baba yaşlıydı. Sakalı uzundu. Seksenini geçkindi. Beli bükülmüş bir çınar ağacı gibiydi. Kaşları beyaz, püskül püskül, gözlerini örtüyordu. Ortahisarda işte bu Hamus babayı tanıdım. Gurbet görmüştü Hamus baba. Memiş hocayı, bunlara benzer birçok insanı tanıdım. Peri bacalarının efsanesi dillerinden su gibi aktı. Ve ben öğrendim öğreneceğimi.

Kavak, Avcılar, Maçan, Üçhisar, Ortahisar, Ürgüp, Avanos, İncesu, Nevşehir, Hasandağı yöreleri. Peri bacaları bu büyük alanda... Peri efsaneleri bu bölgenin malı.

İyice bilmiyorlar. Avcılarda mı geçmiş, Maçanda mı? Bir adam varmış. Köyün en çalışkan adamıymış. Ağzını açıp da bir tek laf ettiği görülmezmiş. Bir toplantıya da geldiği yokmuş. Her zaman işinde gücündeymiş. En verimli bağ, en yüce, en büyük güvercinlik, en verimli tarla onunmuş. Bağı her zaman gübreli, toprağı un gibi, işlenmiş, temizlenmişmiş. Kış yaz bütün gün, gece gündüz toprağının içinde tek başına çalışırmış. Güçlü kuvvetliymiş. Her zaman terli, her zaman yüzü kızarmış habire bel beller, bağ budar, ekin biçer, güvercinlerini yemler, döğen sürermiş. Buğdayında bir tek taş, bir tek toz, bir tek ayrı tohum bulunmazmış. İri taneli, parlak, kıpkırmızıymış buğdayı... Arıları varmış yılda iki üç oğul veren. Bu adam hiçbir zaman tarlada karısını, çoluğunu çocuğunu çalıştırmamış. Severmiş toprağı, aşk ile, şevk ile severmiş. Köylüler şafaklayın tarlalarına giderlerken, her şafak onu bağının içinde, tarlasının içinde, güvercinliğinin kayasında doğan güne karşı dikilmiş bulurlarmış. Yetmişini bulmuş, seksenini, doksanını bulmuş, beli bükülmüş, ak kaşları gözlerini örtmüş. Yine her şafak vakti gençliğindeki gibi tarlasındaymış, yine gençliğindeki gibi en verimli, en temiz bağ onunmuş, en ballı armut, en güzel elma, en tatlı, aşılı kayısı onunmuş. Gençliğindeki gibi ilk ekinini o biçer, ilk döğenini o sürer, ilk tohumu ambarına o koyarmış. Eli ayağı tutmaz olmuş. Yine de aynı minval üzere işi devam etmiş... Bunun sebebi var... Dedik ya, insanların iyisi, hası, merhametlisi, yiğidi, dedikodusuzu, güzeliymiş. Elleri ellerin en güzeli, büyüğüymüş. Nurluymuş diyor görenler. Elleri ışıklıymış.

Eli ayağı işe varmadığı, yaşlandığı günlerden bir günmüş. Akşam yine çalışmış. Ama eskisi gibi değil. Elleri titreyerek, beli ağrıyarak yatmış. Her gün şafaktan önce uyanırmış ya, yine uyanmış. Ekin yolacakmış. Şöyle bir doğrulayım da ekini yolayım demiş. Zorlanmış, ellerini toprağa dayamış, kalkınağa uğraşmış. Elleri bükülüvermiş. İhtiyarlamış, çökmüş gövdesini kaldıramamış. Uğraşmış. Akşamın yorgunluğu bedeninde zehir gibi çöreklenmiş kalmış. Bakmış ki fayda yok. Gözlerini dikili ekine dikmiş kalmış. Keder içinde. Ömründe ilk olarak candan ölümü istemiş. Tam bu arada, başını çevirince, Göreme yönünden birtakım insanların geldiğini görmüş. Adamların ardında bir parça aydınlık varmış. Onlar geldikçe aydınlık da geliyormuş. Gelmişler, tarlanın ortasında durmuşlar. Sonra eğilmişler, ekini yolmağa başlamışlar. Gün doğarken yolup bitirmişler. Yığıp harman etmişler. Günün ilk ışıkları Erciyeşin arkasından dökülürken çekilip gitmişler. Kaybolmuşlar. Adam şaşkın, orada kalıp kalmış. Gün doğunca tarladaki evine çekilmiş. Çıkmamış. İkinci şafak adamlar yine gelmişler, topladıklarını dövmüşler. Buğdayı ceç edip harmanın ortasına yığmışlar. Bizim ihtiyar bu sefer canlanmış. Köye gidip çuval getirmiş. Buğday yığınının yanına koymuş çuvalları. Üçüncü şafak gelip çuvalları doldurmuşlar. Gece de gelmişler köye, kapısının önüne kadar taşımışlar.

İhtiyar gencelmiş, çok yaşamış. Bağına bakmışlar, güvercinlerini çoğaltmışlar, yılda üç oğul veren arısı beş oğul vermiş. Velhasıl gençliği nasıl geçmişse, yaşlılığı da öyle geçmiş. Köylüler ihtiyarın sırrını bir ara çakmışlar, işi ona sormuşlar, ağzını açmamış, açıp da bir tek laf etmemiş. Ölünceye kadar da sırrını kimseye söylememiş.

IŞIK ÜSTÜNE

Buralarda perilerin epeyce hünerleri var. Sırasıyla hünerlerini sayıp dökeceğim. Uzun zaman kalabilseydim bu periler diyarında, daha çok güzel efsaneler derleyebilirdim.

Bundan ötesi genç folklorcularımıza düşer. Gitsinler, bir toprak parçasından dolayı ne güzel efsaneler doğuyormuş görsünler, derlesinler. Göreme efsaneleri diye bir kitap, çalışılmış, işlenmiş bir kitap çok faydalı olur.

Önce kaç peri taifesi var, onu görelim. Hocanın bana söylediği gibi yazıyorum :

1 — Leltahtil.
2 — Kahtahtil.
3 — Mehtahtil.
4 — Fehtahtil.
5 — Nehtahtil.
6 — Lectahtil.
7 — Lemukfencil.

Bu peri taifelerinin çoğu sünni, bir kısmı da gavur. Sünniler insanların, iyi insanların dostu. Yukarıda anlattığım çalışkan adama yaşlılığında yardım edenler sünni taifeden. Görünmezler. Dünyada en çok peri bu peri bacalarındaymış. Göremeyi, Maçanı yurt tutmuşlar. İnsanlarla yakın ilgileri varmış.

Geceleri Göremeye gidilmez. Neden? Çünkü, Göremenin bir peri bekçisi var. Bir pir-i ebedi. Gündüzleri ortadan kaybolur, elinde ışık, geceleri peri bacalarına seğirtirmiş. Göremeye yaklaşanı da vururmuş. Orada barınan asker kaçaklarına musallat olmuş.

Yukarıda yazdığım yedi peri taifesinin de işleri var. Her taife bir güne hükmediyor. Mesela Leltahtil taifesi pazar gününün hükümdarıdır. O gün peri padişahı Leltahtil taifesi arasından seçilir. Akşama kadar güne onlar hükmederler... Ondan sonra sırasıyla...

Bundan yıllar önceymiş. Gece karanlıkmış. Bir rüzgâr esiyormuş. Köylüler bağdan dönüyorlarmış. Bir tanesi arkasına dönmüş ki ne görsün, bütün Balkanın, Göremenin, Maçanın, Üçhisarın üstü ışık içinde, binlerce ışık. Işıklar gidip geliyor, uzayıp kısalıyorlar, koşuyorlarmış.

Köylülerin bulundukları yer, Balkan deresinin üstündeki düzlükmüş. Dizlerinin bağı çözülmüş bu yıldız yıldız ışık yağmurunu görünce, oturuvermişler oraya... Gökten bir tuhaf

ışık yağıyormuş. Sonra sesler gelmeğe başlamış. Üç yüz bin, beş yüz bin peri bacasının her birinin üstünde oynaşan bir top ışık... Donakalmışlar. Gözlerini almış ışık. Bir ara Balkandan yukarı binlerce ışığın kendilerine doğru çıkmağa başladığını görmüşler. Işık dört koldan geliyormuş üstlerine üstlerine... Önlerinden beş yüz kişilik bir ışık kalabalığı geçmiş... Bunlar, ellerinde ışıklar, renk renk giyinmiş, aynen ışık gibi giyinmiş küçücük adamlarmış. Büzülmüş, korkularından yere yapışmış köylülere bakmamışlar bile. Görmezlikten gelmişler. Arkadan daha büyük bir topluluk gelmiş. Ellerinde daha büyük ışıklar... Önlerinde çalgıcılar... Birer hava çalıyorlarmış ki, dayanılmaz... İnsanın hemen kalkıp oynayası geliyormuş.

Bunlar, yere yapışmış köylülerin önüne gelince, biri demiş ki :

«Bakın, bakın burada insanoğulları var. Büyük düğünümüze, mademki padişahımızın oğlu evleniyor, insanoğullarını da davet edelim.»

Başka birisi :

«Ya içlerinde hoca varsa...»

Öteki :

«İçlerinde hoca olsaydı, şimdiye bize yapacağı kötülüğü yapmıştı. Demek ki yok. Götürelim.»

Köylüleri ortalarına almışlar, götürmüşler. İkramda bulunmuşlar. Sarayın bir ucu burada, bir ucu Erciyeşin eteğindeymiş. Sabaha kadar bir cümbüştür gitmiş. Davullar çalmışlar, oyunlar oynamışlar. O kadar ışık birikmiş ki saraya, güneş ışığından yüz defa, bin defa aydınlık olmuş ortalık. Peri kızı, yani gelin bir güneş ışığı ortasında çıkmış meydana... Gün ağarınca ortalıkta kalakalmışlar köylüler... Ne düğün, ne dernek kalmış ortada, silinivermiş.

Köylülerin dediklerine göre, insanoğlunun düğünlerine benzemiyormuş. Halleri insanoğlunun hallerine benzemiyormuş. Orada herkes birbirini sayıyor, seviyormuş. Perilerin hepsi aynı biçimde güzel giyiniyorlarmış. İçlerinde, katili, hırsızı, hastası, sayrısı yokmuş. Büyüğü küçüğü, hükmedeni yokmuş. Padişahları bile, bütün periler gibi bir periymiş.

Soyanı, soyguncusu yokmuş. Kulu, kul edeni yokmuş. Bizim dünyamızdaki cümle kötülüklerden haberleri bile yokmuş. Yalan yokmuş, yalan... Aşkmış, sevgiymiş...

Bir gece periler bütün iyi huylarını, insanoğullarının önüne serivermişler. Bir bir göstermişler. Demek istemişler ki, ey insanoğulları siz de böyle olabilseniz. Harp yokmuş. Adını bile bilmiyorlarmış harbin. Silahın. Kurşunun. Kan nasıl akar bilmiyorlarmış.

Buradaki efsanelerin çoğu ışık üstüne. Burada perilere tutulanlar önce ışığa tutuluyorlar.

Tam on beş yıldan beri ışık ardında koşan bir adam var. Adam uzun boylu. Ellilik var. Gelelim macerasına:

Tam bundan on beş yıl önce, bizimki tarladan dönüyormuş. Birden Göremenin üstünde bir ışık görmüş. Gece yarıyı geçiyormuş. Işık ona el etmiş... Bizimki de dönmüş ışığa doğru koşmağa başlamış. Varmış ışığın yanına, ne görsün, ışık yerinde yok. Geri dönmüş, ne görsün, ışık geldiği yerde. Oraya koşmuş. Sabaha kadar ışık gitmiş, o gitmiş. Bir türlü ışığın yanına varamamış. Sabaha karşı yarı baygın, yorgun düşmüş bir peri bacasının yanına...

İşte o gün bugündür, tam on beş yıldır, her gece sabaha kadar ışığın ardından koşar dururmuş bizimki... Geceyarısı birden uyanır, dededen kalma kılıcı eline alır, «ışık, ışık,» diye fırlarmış dışarı... «Sana yapacağımı bilirim ışık. Seni tutarım ışık... Tutarım da köyün kalesine asarım ışık...»

Bir gece ışık ardında koşarken, ışık fırlamış bir uçurumun başına çıkmış. Uçurum minare gibi. Dik. Orada durup dururmuş. Bizimkisi de buna dayanamazmış. Uçuruma tırmanmağa başlamış. Dizleri, elleri kan içinde kalmış. Ama epey tırmanmış. Derken ayağı kayıp uçurumdan aşağı düşmüş. Kolu kırılmış. Bu arada ışık da gelmiş bir ağacın tepesine, karşısına konmuş. Ağaç aydınlık içinde kalmış. Bizimkisi kalkamazmış yerinden, kılıcını sallamış, «ah ışık, vah ışık, bir elime geçersen ışık...»

On beş yıldır dağ, taş, kaya, ova, bozkır, peri bacası demez ışık ardında... Işığın etmediği kalmamış adama... Daha koşuyor. Ölünceye kadar da koşacağa benziyor ışık ardında.

Vakta ki, ışığı yakalayıp getirsin köyün kalesine taksın.

Bir saz şairi var o köylülerden. Adını yazmıyorum.

«Gencim. Sazım elimde. O köy senin, bu köy benim. O peri bacası senin, bu peri bacası benim. Gittiğim yerlerde saz çalıyorum. Dolanıyorum dağları, kırları. Her gittiğim yerde, arkamda bir ses. Bir ah çekme. Ses, seslerin tatlısı. Ah, ahların en yakını... Hayretler içindeyim. Bu ne ola ki? Kimseye söyleyemiyorum. Uykumda, düşümde, saz çalarken, çift sürerken, her nereye gitsem o ses... Bana noldu? Bu böyle iki yıl sürdü. Bir gün oturmuş, bir yaz günü, bir peri bacasının yanında saz çalıyorum. Kendimden geçmiştim ki, sağıma döndüm. Ses :

«Ey insanoğlu,» dedi. «Sensiz edemeyeceğim. Senin için yanıyorum. Beni kabul et. Sırrımı kimseciklere ifşa etme de sana kavuşayım.»

Dilim dolaşarak :

«Etmem,» dedim.

Ses kayboldu. Bekledim. Ne gelen giden, ne de bir görünen oldu. Kalkıp kaçayım dedim, kaçamadım. Gün battı. Gün batar batmaz başımı kaldırdım bir baktım ki, karşımda ayın on dördü gibi bir kız. Güzel mi güzel. Allah bir yaratmış. Bana bakıp durur. Uzun boylu, Saçları sırma gibi. Işıl ışıl.

Yanıma geldi oturdu. Aramızda bir sevda başladı. Yüreğime bir ateş düştü. Yandım kıza. Ben o peri bacasının yanına gittim. Peri bacasını kendime ev yaptım... Kızla evlendik. Çocuklarımız oldu. Biri kız biri erkek. Ben başka kadınla evlenemedim. Müsaade etmiyordu. «Sen insanoğlu, ben peri kızı,» diyordu. «Sevişenlere dağ dayanmaz.» Dediği doğruydu. Ben bir insanoğlunu sevseydim bu kadar sevemezdim.

Bir gün çift sürüyordum. Yorulmuştum. Bizim avrat dedi ki: «Ben süreyim çifti azıcık da.» «Sür.» dedim. Sabanı eline verdim, ben çekildim tarlanın bir köşesine. Tarla yol üstüydü. Birkaç tanıdık köylü geçiyordu yoldan. Bana selam verdiler, sonra da öküzlere baktılar. Ağızları bir karış açık kaldı. Şaşırdılar. Biri :

«Bak,» dedi bana. «Öküzler insansız çift sürüyorlar. Bu nasıl iş? Saban arkasında insan yokken nasıl öyle dimdik duruyor da, düşmüyor? Öküzler öyle nasıl hattı sapmadan gidiyorlar?»

Anladım işi ama, iş işten geçmişti. Adam varmış sabanın kulpuna yapışmıştı. Koştum vardım. Bizim avrat ortalarda yok. Bir daha da görünmedi.»

1957

VAN GÖLÜNDEN

VAN GÖLÜ, TURNALAR GÖLÜ

Aylardan mayıs. Kar kalkmış. Ova yemyeşil. Küçük dağlar ala karlı. Süphan dağı sütbeyaz. Bu ova Patnos ovasıdır. Dümdüz. Otlar dizboyu. Eksiksiz, kesiksiz. Kadife gibi. Yeşil bir halı gibi. Ovayı gün ışığı doldurmuş. Yağmur sonu güneşi gibi. Islak ıslak... Düz ovada, karşına bütün haşmetiyle Süphan dağı çıkıveriyor. Tam tepende durup duruyor. Başını kaldırıp doruğuna bakamıyor, korkuyorsun... Süphan dağı şöyle uzaktan bakınca Ağrıdan daha heybetli gözüküyor, birkaç Ağrı büyüklüğünde gözüküyor. Bir yanı Van gölü, bir yanı da Patnos ovası... Düzlüğün ortasından fışkırıvermiş bir haşmet. Ama Süphan dağına çıkmak kolay... Doruğuna yakın yerlere kadar katırla çıkılabiliyor. O kadar sarp da değil... Kar fırtınaları da olmuyor yazın. Tepesinde bir de kocaman krater gölü var.

Yol çamur. Ne otomobil, ne otobüs, ne cip işliyor. Ben Karaköseden geliyorum. Üç arkadaşız. Üçümüzün altında da çok iyi, cins atlar var. Bir arkadaş bana binek atını verdi. Ceylan gibi bir at. Bu kadar yolu yürüdü de bir kere olsun tökezlemedi bile. Yalnız yelesinin altı, boynunun kulaklara yakın kısmı terledi.

Ovada küçük gölekler var. Yağmur gölekleri bunlar. Göleklerin yanında türlü kuşlar. Belki bin türlü. Toy, balıkçıl.

turna... Ovayı turna almış. Her adımda bir turna. İnce, uzun bacakları üstünde kocaman kalçalarını sallayarak dolaşıyorlar. Uzun telleri sarkıyor. Tellerinden, yahut da başından, kuyruğundan, bir yerinden yeşil bir kıvılcım fırlıyor, bir anda da sönüveriyor. Turnalar, kuşlar içinde, yakınına yaklaştırmayan bir kuştur. Çok turna gördüm. Yanımda çok turna avladılar. Hiçbir turna üç yüz metreden fazla yaklaştırmadı yanına. Buradakilere yüz metre bile yaklaşabiliyorsun. Bunun da sebebi var: Van gölü dolaylarında turna vurmak büyük günah sayılıyor. Onun için kendini bilen bir kimse turna vurmaz. Bu yüzden de buraları turna yatağı olmuş.

Üstümüzden bir turna katarı gidiyordu. Bir turna katarı değil, birkaç turna katarı... Her katarda sayılamayacak kadar turna var.

Yanımdaki arkadaşın adı Mustafaydı. Ağrılıydı kendisi. Buraları da çok iyi biliyordu.

«Bu turnalar,» dedi. «Van gölüne gidiyorlar. Orada, bir adaya, kimsesiz bir kıyıya yumurtlayacaklar. Van gölü dolayları turna mahşeri. Belki yeryüzünün hiçbir yerinde bu kadar turna yok. Bir yere varırsın ki turnalar, bütün ovayı kaplamışlar. Koyun gibi üstüsteler.»

Ovayı gösterdim :

«İşte burada da üstüste. Bundan daha çok turna olur mu? Bütün ova silme turna.»

«Hey bire arkadaşım,» dedi, «bunlar da mı turna! Bunlar tek tük. Bir karşılaşsak da, bir ovada onları görsen. Dilini yutarsın.»

Karşımızdan köylüler geliyordu. Buralarda köylülerin tek biniti öküz. Herbir şeyleri öküz. Yüklerini öküze yüklüyorlar. Çiftlerini öküze sürdürüyor, harmanlarını öküze dövdürüyorlar. Karşımızdan gelen köylü topluluğunda on kadar öküz vardı. Öküzlere palan vurmuşlar, üstlerine kilim atmışlardı. Bir öküzün üstüne de nakışlı bir beşik oturtulmuştu. Bir bebek mışıl mışıl uyuyordu beşikte. Gözlerini yummuş.

«Öküz buralarda kutsal hayvandır.»

Üçüncü arkadaşımızın çok güzel sesi var. Nereyi, neyi görse oranın, onun türküsünü hemen söyleyiveriyor. Patnosa

geldik. Patnos üstüne çıkarılmış bir türküyü hemen söyledi. Bir köy geçtik, o köye çıkarılmış bir türküyü, daha köyü çıkmadan tutturdu. Turnaları gördü, uzun uzun bir turna türküsü çekti.

Süphan dağının dibine doğru yaklaşıyoruz. Karlı doruğu gökyüzünde. Artık karlı doruk gözükmüyor. Gökyüzünün mavisine karışmış. Bizimki bu sefer de bir Süphan dağı türküsü aldı. Türkü bir aşk efsanesini anlatıyor. Efsaneyi tam üç saat söyledi, bitiremedi.

Bir öksüz... Amcasının yanında. Bütün köy ona kötü kötü bakıyor. Sevmiyorlar onu. Kirli, pasaklı, saçbaş karmakarışık bir oğlan. Amcasının çobanlığını yapıyor. Keçilerini güdüyor. Günlerden bir gün, Süphan dağı eteklerinde keçileri otlatırken uykusu geliyor. Bir koca kayanın dibine varıp uykuya dalıyor. Uykusunda gökten ak sakallı, kır atlı biri iniyor. Onun arkasını sıvazlıyor. Uyanıyor, uyanıyor ki ne görsün, kır atlı ak sakallı adam doludizgin, uçarcasına gidiyor. Çocuk ah vah ediyor. Kır atlı dönüp çocuğa diyor ki: «Senin ölümün insan eliyle olmayacak. Senin sırtını insan oğlu yere getiremeyecek.» Gözden kayboluyor. Çocuk köye geliyor. Köy çeşmesinin başını tutuyor. Kimseye su vermiyor. Köylüler geliyor, herbirini bir yana fırlatıyor köylülerin. Köylüler gidip amcaya şikâyet ediyorlar. Amca geliyor. Amcayı görünce seninki korkuyor. Başını alıp Süphan dağına kaçıyor. Dağda bir eşkiya var. Gördüğü canlı yaratığı boş salmıyor. Öldürüyor. Çocuğu da görünce saldırıyor. Ama çocuk onu aldığı gibi yere. Öldürecekken öteki amana geliyor. Kardeş olmayı teklif ediyor. Kan yalaşıp kardeş oluyorlar. Düşüyorlar Süphan dağına, o kaya senin, bu kaya benim... Avlanıyorlar. Bir gün, bir de bakıyorlar ki, dağda tek başına bir çadır. Çadıra varıyorlar. Çadırda ay parçası bir kız. Soruyorlar. Kız, yedi kardeşi olduğunu, yedisinin de yıllardan beri kendisini zorla almak isteyen bir Arap şeyhiyle harp ettiğini, halen de muharebede olduklarını söylüyor. Seninkiler muharebenin yerini soruyorlar kızdan. Oraya gidiyorlar. Arap şeyhini mağlup ediyorlar. Geliyorlar çadıra geri. Kardeşler buna memnun oluyorlar. Birinizden biriniz kız kardeşimizle evlensin di-

yorlar. Neyse, uzun hikâye... Çocukla kızı nişanlamağa karar veriyorlar. Çocuğun şehre nişan yüzüğü almağa gitmesi gerekiyor.

Çocuk şehre gidecek ama, kardeşine kızı güvenemiyor. Alır kaçar diye korkuyor. Kardeş bunu seziyor. Ellerimi ayağımı iyi bağla da öyle git, diyor. Çocuk da dediğini yapıyor. Şehre gidiyor. Bu sırada Arap şeyhi bir baskın yapıyor. Yedi kardeşin yedisini de öldürüyor. Kardeşin eli ayağı bağlı bir şey yapamıyor. Onu da yaralıyor, kızı alıp kaçıyor. Çocuk şehirden dönüyor ki ne görsün! Ortada hiç kimse yok. Bir koyaktan, bir inilti duyuyor. Yanına varıyor ki kardeşi... Böyle böyle, diyor. Sonra da ölüyor. Çocuk bu sefer düşüyor kızın arkasına, uzun dövüşlerden sonra kızı Arap şeyhinden kurtarıp Süphan dağına geri getiriyor.

Oğlan yorgun. Başını kızın dizine koymuş uyumuş. Bu arada oradan bir dişi geyiğin arkasında yedi erkek geyik geçer... Erkek geyiklerin içinde çelimsiz biri var. Ötekilere dişi geyiği vermez. Yaman bir şey. Kız, bunu böyle görünce yedi kardeşi aklına düşüp ağlar. Bir damla göz yaşı düşer oğlanın yüzüne. Oğlan uyanır. Ağlamasının sebebini sorar. Kız da geyikleri gösterir. Bunları böyle görünce kardeşlerimi hatırladım, der. Oğlan kızar, vay seni ağlatan bu geyikler mi, der. Onların hepsini öldüreyim de... Okunu yayını alır, arkalarına takılır. Teker teker geyikleri vurmağa başlar. En sonunda da o çelimsiz geyiği vurur. Geyik bir uçurumun başına düşer. Yanına varıp onu kesmek ister. Geyik ayağıyla ona vurup uçurumdan aşağı atar. Oğlan varır, kesilmiş, dipleri kalmış sivri çalıların kıymıkları üstüne düşer. Kıymıklar sırtından girip göğsünden çıkarlar. Kız bir bekler, iki bekler, sevgilisi gelmez. Vurulmuş geyikleri takip ede ede sonunda çelimsiz geyiğin ölüsü yanına gelir. Bakar ki aşağıda oğlan bu halde... Karşılıklı birbirlerine türkü söylerler. Oğlan onun amcasının evine gitmesini ister. Kız ondan ayrılamayacağını söyler... Bir zaman söyleşirler. Kız kendisini oğlanın üstüne atar. O da onun gibi çalıların üstüne düşer. Çalılar sırtından girip göğsünden çıkarlar... Yanyana ölürler. Şimdi Süphan dağında bir pınar vardır. Birisinin meza-

rı pınarın bir yanında, birisinin mezarı öbür yanındadır. Her bahar kızın mezarından bir kırmızı gül, oğlanın mezarından bir mavi gül çıkar. Güller katmer katmer olurlar. Tam birbirlerine yaklaşıp öpüşeceklerken geyikler gelip gülleri yerler. Bu hep böyle.

Türkü yanık. Deniz dalgası gibi. Üstümüzden, Van gölüne doğru katar katar turnalar gidiyor. Kataın bir ucu Süphan dağının eteğinde, bir ucu Van gölünde...

VAN GÖLÜNÜN ŞAFAĞI

Ernis, Van gölünün doğu ucunda, Esrük dağının eteğine kurulmuş doksan evlik bir köydür. Esrük dağının toprakları, kayaları kan dökülmüş gibi tepeden tırnağa kıpkırmızıdır.

Kan kırmızısı ve çimen yeşili... Gün ışığı da yeşile, kırmızıya boyanıyor. Toprak alaimisema gibi oluyor. Uçsuz bucaksız karlar ortasında kurulmuş birer adacık, bu topraklar.

Ernis köyünde bir yaşlı adam var. Adı Ali Menco. Doksan sekizinde bu yıl. Ama daha dinç. Yüzü büyük, pembe. Sakalı sütbeyaz, kocaman. Sanki kucağındaki sakal değil de bir kucak pamuk. Ali Mencoyla dost olduk. Sohbeti tatlı bir adam. Çok az konuşuyor. Belki günde bir kere. Ama konuşunca da hoş konuşuyor. Boş, havaya laf ettiği yok. Kuştan, kurttan, böceklerden, yılanlardan, cümle mahlukattan haberdar. Yaşayışlarını bir bir biliyor. Suyu, toprağı, yağmuru, ekini, ağaçları en ilginç yerinden yakalamış. En ilgili yönlerini söylüyor. Bilmediğim, duymadığım şeyler söylüyor dünyaya dair.

Ali Menco her gün, gün ışımadan önce kalkıyor yataktan. Ay boynuzlu öküzlerini önüne katıp, doğru tarlaya gidiyor. Tarlaya giderken, kaldığım evin önünden geçip bana da haber veriyor. Alelacele giyinip arkasına düşüyorum. Tarlaya kadar hiç mi hiç konuşmuyoruz. O, varıyor öküzlerini sabana koşuyor. Sabanın kulpuna yapışıp, taşlı tarlanın bir ucundan bir ucuna ağır ağır gidip geliyor. Sürdüğü toprak ıslak ıslak parlıyor gün vurdukça... Ben de bir taşın üstü-

ne oturup, bu beli bükülü asırlık ihtiyarı seyrediyorum. Öğle yemeğini beraber yiyoruz. Birkaç baş soğan, biraz lor peyniri... Yemekte konuşuyoruz. Ali Menco açılıyor, hem yiyor hem söylüyor.

Bir gün de bana gölü gösterdi. «Bu göl sihirlidir,» dedi. «Bu gölü baştan aşağı gez. Gece gündüz gez. Sihrini sen de göreceksin. Bu gölde günün doğuşunu, günün batışını mutlak seyret. O zaman sihrini görürsün.»

Küçücük mavi birer düğme gibi gözlerini uzaklara, göle dikmişti. «Gölü gez,» dedi. Konuşkanlığı üstündeydi ama, gene de gölü, gölün sihrini anlatmadı. Yüzü öylesine bir hal aldı ki, bu şafağı görmeden edemezdim. İçime kurşun gibi ağır bir merak oturdu.

Van gölü dağların ortasındadır. Denizden yüksekliği 1720 metredir. Derin, kocaman, dev bir kuyu gibi... Fırdolayı, dört bir yanındaki dağlar tepeden tırnağa karlıdır, uludur. Dağlar, Süphan dağına kadar, hemen hemen hep bir hizadadırlar. Süphan dağında gelip bir ulu düğüm olurlar. Süphan dağı bu yanların en yüksek dağı... 4434 metre. Tepesinde masmavi, büyük bir krater gölü de var.

Van gölünün mavisi hiçbir maviye benzemiyor. Bir başka mavi. Kalın bir camı kesip, kesitine bakın, işte o maviye azıcık yaklaşıyor. Bir başka mavi ki tarif edilemez.

Yalnız mavi değil. Göl, günün her anında bir başka renge giriyor. Bu renkler de bildiğimiz, gördüğümüz renklerden değil... Mesela bir an yeşil oluyor. Görülmemiş bir yeşil. Yeşilin de bir yanı yaprak yeşili, bir yanı zehir yeşili... Karışıyor.

Bir bakıyorsun, morumsu bütün su, bir bakıyorsun açık maviye dönüyor. Bir yeri turunculaşıyor durup dururken. Bir yeri de bozarıveriyor. Sonra da dalga dalga renkleri görmek için zamanını beklemek gerek. Göl kıyısının insanları bunu biliyorlar.

Günün batması da bir alem, bir acaip... Süphan dağının ardına usuldan çekiliyor gün. Derken iniveriyor. Sonra Süphan dağından bir al ışık fırlıyor, gölün batı ucundan giriyor, şimşek gibi kayarak, dağa doğru uçarak doğusundan çıkı-

yor. Bu al ışık oyunu bir iki üç dakika sürüyor. Bundan sonra da göl karanlık olacağına bir an için sütbeyaz kesiliyor. Tabii gölün ortaları gene kapkaranlık. Sadece kıyılar beyazlaşıyor. Karlı dağların göle vuran aksi olsa gerektir.

Dağlar da yarı dumana, yarı ışığa batmış. Bir an geliyor, cümle dağlardan ışık fışkırıyor. Ortalık aydınlığa, ışığa boğuluyor. Gölün ışıkları karlı dağlara, karlı dağlarınki göle... Bazı, ışıktan göle bakamıyorsun. Gözlerin yoruluyor. Dağlar altından aydınlatılmış gibi. Dağlar billurdanmış gibi. Çok gezdim tozdum. Bu dağlara benzer dağlara hiç rasgelmedim. Dağlar biraz heybetli, biraz karanlık olur.

Gece yarısından iki saat önceydi ki motorcu beni uyandırdı.

«Babo,» dedi. «Tam sırasıdır. Denize açılalım. (Buralarda göle deniz diyorlar.) Dağın dibine ancak varırız.»

Motoru bir kayaya bağlamıştı. Binip açıldık. Batıya, Süphan dağına doğru gidiyoruz. Sular hışıldıyor. Ay batmış. Ortalık gene aydınlık. Yıldız ışığı var. Kıyılar, beyaz beyaz görünüyor. İncecik bir soğuk var. Hoş bir soğuk... Uzaklardan, geceden, köpek havlamaları geliyor. Çobanlar kepeneklerine bürünüp uyuşmuşturlar şimdi.

İnsan şaşırıyor. Burada yepyeni, alışmadığımız bir toprak, bir su, bir dağ... Sanki harikalar diyarı. Gölde nereye gidersen git, batıya git, doğuya git, Süphan dağı yanında, tependeymiş gibi durup duruyor. Ne kadar uzaklaşırsan uzaklaş ondan, gene tepende Süphan dağı.

Biz motorla pat küt yol alırken, doğudaki dağların başı ağarıverdi. Motorcu gazı kesti. Göl hafif dalgalı. Beşik gibi usul usul sallanıyor.

Ben gözümü günün doğacağı yere, gittikçe ağaran dağların tepelerine diktim. Heyecanla sihri bekliyorum. Bizim ak sakallı ihtiyarın sihrini. O söylemedi sihrin ne olduğunu ya, ben başkalarından duydum, inanmadım. Şimdi bekliyorum. Bulunduğumuz yer tam gölün yarı yeri, doğudaki ucundan Süphan dağına daha yakın...

Ağaran tepelerden birkaç bulut kalktı. Bulutların alt uçları parlıyordu. Derken, bir dilim kırmızı köz gibi, güneşin

bir ucu çıktı battı. Derken yarısı çıktı battı. Çıktı battı. Sayamadım. Belki on, on beş kere... Dağlar sallanıyor gibi. Azıcık bir ara verdi. Sonra çıkıp çıkıp batmağa başladı. Sonra güneşin tümü birkaç kere şimşek hızıyla dağların tepelerine çıktı çıktı geri battı. Sonra kan kırmızı bir yuvarlak karlı dağın tepesine oturdu,

Ve her gün Van gölüné güneş böyle doğar işte. Gerçekten bir sihirdir bu, büyüdür. Güneşin büyüsüdür. Kocaman güneş yalımı karlı dağları kana boyayarak çıkıp çıkıp batıyor. Bir dakikada belki on kere.

İkinci gün Ali Mencoyu tarlasında buldum. Gülerek baktı. Gözlerinde soru vardı. «Tamam,» dedim.

Bundan sonra gölün bütün kıyılarını dolaştım. Van gölü kıyıları tarih yatağı. Urartulardan kalma Van kalesi... Bu kaleyi Semiramisin de yaptırdığını söylerler. Bir de göle karışan çaylar, dereler var. Bunlar bol miktarda balık getiriyorlar. Gölde, su sodalı olduğu için, hiçbir hayvan yaşayamıyor. Balıklar, akar suların ağızlarında, göl suyuyla tatlı suların katıştığı yerde yaşıyorlar.

Haziran on beşten sonra da gölden çayların gözlerine doğru bir balık akınıdır başlıyor. Sular, yukarı doğru balık akıyor üstüste. Köylüler sepetlerini daldırıp çaydan balık çıkarıyorlar, zahmetsiz... Yukarı akan balıklar, mısır patlağı gibi çay sularının üstünde sıçraşıyorlar.

Bir de göldeki Adır adasında seyrettim şafağı... Adır adası bin dönümlük bir yerdir aşağı yukarı. Eskiden kalma badem ağaçları da var. Yarısı kayalık, yarısı topraktır. Adır adası pelikanların adası. Adada o kadar çok pelikan var ki ada almıyor sanki. Hepsi birden uçunca adanın üstü kapanıyor.

1957

İSTANBUL ÇOCUĞUNUN GÖZÜYLE ANADOLU KÖYLERİ

AĞRININ BİLİKAN KÖYÜNE GİDEN SAHNE SANATÇISI EROL GÜNAYDIN ANLATIYOR

Bir şehrin tadı olan adamlar vardır. Bir şehrin tadı olan yapılar, doğa parçaları vardır. Örnekse, İstanbulun yapı olarak bir tadı Süleymaniyedir diyebiliriz. Doğa parçası olarak Boğaz. Ne bileyim ben, daha bir sürü İstanbulu İstanbul yapan şeyler. Kumkapıda balıkçı meyhaneleri... Bunlardan birisi, ya da birkaçı olmayınca artık bu İstanbul, o İstanbul değildir. Bir başka şeydir. Belki bir başka tadda, güzellikte ama, o şehir değildir.

Bir de şehrin tadına kendisini katmış insanlar vardır. Artık o, yüzlerce, yüz binlerce insan arasında bir şehirdir. Bir şehrin tadı tuzudur. O insan aradan çekilip gidince o şehirden bir şeyler yitip gider. Orası bomboş kalır. İnsan o yerin eski tadına gelebilmesi için o adamın orada olmasını ister.

İstanbulda böyleleri vardı. Üsküdarda bir Arif Dino vardı. Çok zaman evinden çıkmaz, İstanbula inmezdi ama, onun tadı İstanbul caddelerindeydi. Bilirdin ki, İstanbulda, bir yerde dağ gibi, tepeden tırnağa sevgi dolu, çocukçasına dünyaya, insanlara hayran, bir koca insan yaşar. İnce çizgileri dünyamızın en güzel tadlarından biridir. Arif Dino öldü. Üsküdara, İstanbula bir hal oldu. Gözlükleri alnında, kocaman, tatlı, çocuksu gülüşüyle İstanbul bir yanını yitirdi.

Beşiktaşta bir Neyzen Tevfik vardı. Gür ak saçlarıyla küçücük bir kahvenin peykesinde otururdu. Son zamanlarda kahveciğinden çok az çıkıyordu. Epeyce de yaşlanmıştı. Ama İstanbulun bir yanını İstanbul yapan, ona bir tad katan bir adam, elinde neyi, orada durup duruyordu.

Sonra Sait Faik... Yeşil, çocuksu gözleri vardı. Onulmaz öfkesi vardı. Hikâyeleri kadar da, kendi kişiliğinin tadı vardı. Küfürleri vardı. Ve İstanbul Sait Faiksiz edemezdi. Öfkeli, kendi kendini yiyen adam Tünelden yukarıya çıkarken, hep Beyoğlunun sol yanındaki sinemaların önünde dolaşırdı. Durur afişlere, insanlara bakardı. Bir aşağı bir yukarı dolaşırdı. Çoğunluk oradaydı. Hasta olmadan önce İstanbul meyhanelerinde imiş. Sonra kara köpeğiyle Burgaz adasında idi. Burgaz adası Burgaz adasıydı o sağken. Şimdi Sait koyup gittikten sonra o Burgaz adası Burgaz adası mı, söyleyin Allah aşkına.

İnsanlar gelir, bir zaman için şehre bir tad katarlar, şehrin güzelliği, tadıyla bir olurlar, sonra çeker giderler. Şehrin bir yanı bomboş kalır, boşalıverir. Sonra gene insanlar gelirler. Şehir boş kalmaz.

Şimdi aktör Salih Tozan var. Ama çoktandır ortalarda gözükmüyor. İlk karşılaşmada bir canım efendim çeker ki, işte bu İstanbuldur, dersin. Salih için söylediklerimi Sait Faik ağzıyla söylüyorum. Bir de bizim bilip duymadığımız ne tatlı insanlar var şu koca İstanbul semtlerinde. Gönülleri hoş olsun.

Biz de, bizim semtin diyelim haydi, bir Erol Günaydını var. Daha yeni. Daha beş yıldır sanat piyasasında. Ama bir yeri tutuyor. Şakacı, arkadaş canlısı. Bir gün Atlas sinemasının oralardan, Beyoğlundan geçerken, Erol Günaydını da arayacaklar, buralarının, Beyoğlunun bir tadıydı diyecekler. Yedek subay öğretmen olarak gitti de hep aradık. Bir yer, bir yerler boş kalmıştı. İnsan ister istemez bir yerlerde Erol Günaydını arıyordu.

Erol, 1933 yılında Akçaabat ilçesinde dünyaya gelmiş. Sonra evcek Akçaabattan İstanbula göç etmişler. Erol Galatasaraya yazılmış. Orasını da bir güzelce bitirmiş. Önce

Devlet Tiyatrosuna gitmiş. Sonra Dormen tiyatrosuna kapağı atmış. O gün bugündür Dormen tiyatrosunda oynar. «Nina» komedisini Fransızcadan dilimize çevirmiştir. «Nina» Küçük Sahnede oynanmıştır.

Erol Günaydının bir derdi var şimdi içinde. Erol Günaydın bir şeye tutkun, Allah başa vermesin dedikleri. Bir ah çekiyor ki, dumanı tepesinden çıkıyor dedikleri. Keremin arpa tarlası gibi yanmış, dedikleri. Bir dert ki, düşman başına, dedikleri. Sevda dersen, ondan da beter.

İşte böyle bir sevda içindeyken, Erol Günaydını yedek subay öğretmen olarak almışlar, dağları karlı Ağrı iline vermişler.

Erolun kara sevdası başka, tutkunluğu başka. Ne olacak, olsa olsa sanatı üstüne olacak. Efendim Erol Günaydın, bir kukla tiyatrosuna merak sarmış. İstanbulu semt semt dolaşıp, kahvelerde eski kukla ustalarını bulmuş. Onlarla tanışıp konuşmuş, arkadaş, ahbap olmuş. Adamlar gün görmüş, eyyam geçirmiş kişiler. Dünyanın kaç bucak olduğu avuçlarının içinde yazılı. Kuklayı, kukla dünyasını bizim Erola bir aşkla şevkle anlatmışlar ki, bizim Erol bir daha delisi olmuş kuklaların. Derken, Erol Günaydın böyle kukla delisi olmuş dolaşırken, kukla tiyatrosu kurmak gerektiğini önüne gelene söylerken, tiyatroyu kurmak için para ararken boylamış Ağrıyı. O zamana kadar da bir kukla, bir tek bebek yaptırmışmış. Bebeğini de almış kucağına, düşmüş yola. Ver elini Ağrı ili. Ağrı ilinden sonra, kuş uçmaz kervan geçmez. Yukarı Bilikan köyü. Şimdi adını değiştirip Dalören yapmışlar. Onlar değiştiredursun, halk yine oraya Bilikan diyor. Boyuna da diyecek.

Şimdi bu gezisini Yukarı Bilikan köyünü Erol anlattı, ben dinledim. Ben söyledim Erol dinledi.

Erolla konuşmağa gelirken, bir röportajcı gibi konuşacağımı kurmuştum. Yani Erol söyleyecek ben yazacaktım. Ben soracaktım o söyleyecekti. İşte biz böylece okuyucunun karşısına, yedek subay öğretmen Erol Günaydınla çıkacaktık.

Bir zaman düşündük. Sen de buraları benim kadar biliyormuşsun deyince, bir zaman bakıştık kaldık.

Biraz sonra aklıma bir şey geldi :

«Erol kardeş,» dedim, «haydi birlikte çıkalım seninle yola. Örnekse, Haydarpaşadan trene binelim, Erzurumda inelim. Yine birlikte Ağrıya varalım... Oradan kuş uçmaz kervan geçmez Bilikan köyünde duralım. Son durağımız burasıdır, diyelim.»

Erol :

«İşte bu güzel,» dedi.

Şimdi Erolla birlikte Doğu Ekspresindeyiz. Yataklı vagondayız. Erzuruma doğru yol alıyoruz.

Uzun sözün kısası Erol söyledi ben dinledim. Ben söyledim Erol dinledi. Benimki eskimiş. Erolunkiler ter-ü taze. Erol bir coşkunluk içinde. Yeni bir dünya bulmuş ki, anlatıyor. Erol söyledi, ben dinledim. Sonra da oturdum yazdım. Sonra da Erolla birlikte Sivas ovasından aşıp, Erzincanın karlı yazısına düştük. Pasin ovasını, Palandökenleri gördük. Hasankalede bir mola verdik.

«Erol,» dedim.

«Söyle,» dedi.

«Murat derler bir su akar,» dedim.

Erol :

«Gördüm,» dedi.

«Yeşil bir su,» dedim.

Erol :

«Yaaa, yeşil,» dedi.

Erol hoş anlattı, güzel anlattı, candan anlattı. Haydi hep beraberiz, siz de beraber, dağları karlı Ağrıya doğru yola düşelim. Haydi hep beraber.

ERZİNCAN, ERZURUM DERKEN, KARAKÖSE, KAR KAR KAR... BİLİKAN KÖYÜNE DAHA YIL VAR!

Doğu Ekspresi. Erzurum ovasını bir uçtan bir uca geçtik. Yollarda yeşil akan Muratı gördük. Kayalıklı dağlar, uzak bir gökyüzü gördük. Bir garipseme çöktü Erolun içine. Ötelerde birkaç kavak ağacı. Yalnız yalnız istasyonlar. Son-

ra Erzurum göründü. Bu eski, çok eski şehir, Selçuklulardan bu yana, hiç bozulmadan, yapılmadan öylece durur.

Tren geldi Erzurumda durdu. Erol çoktan giyinip hazırlanmıştı. Çok da Erzurum sözü edilmişti ona. Erzurumu merak ediyordu. Bavulu, elinde. Yükünü vagonun penceresinden aşağıya vermişti. Yükünü kapıp bir faytona götüren genç bir delikanlıydı. Erol da vardı faytona bindi. Erol duymuştu ki, Erzurum istasyonundan şehrin içine kızaklarla gidilir. Bu fayton da nereden çıkmıştı. Kızak mızak gözükmüyor ortalarda.

Erol, kızağın karlı günlerde değil de buz tutmuş günlerde işletildiğini bilmiyordu.

Şimdi Erol bugünlerde İstanbulda izinli. Birkaç gün sonra dönecek. Gene yataklı vagondan Erzurumda inecek. O zaman kızaklar ortaya çıkmış olacak. Erol da kızağa binecek. Yerinmesin. Her şeyin bir sırası var.

Fayton Erolu Erzurumun en güzel oteli Temelli Palasa götürdü. Yeni bir otel. Kaloriferi bile var. Erol orada rahat bir uyku çekti.

Sonra Erzurumu dolaştı. Selçuk eseri Çifte Minareyi gördü. Selçuk kümbetlerini gördü.

Arkasında Palandöken dağları Erzurumun. Kar içinde her bir yan. Buradan otobüse binip Ağrı ilinin merkezi Karaköseye gidecek. Otelciden otobüsü sordu. Gene bir fayton çağırdılar. Erolun başı döner gibi. Erzurumun eskiliği onu bir daha garip etmiş. Düşünceli yüzünde, gözlerinde bir acı var.

Otobüs durağına geldi. Soğuk var. Erolun görmediği bilmediği bir kuru, acı soğuk. Bu soğuk öteki soğuklara benzemez. Ustura gibi bir soğuk. O cıvık, insanı hamur eden İstanbul soğuklarından değil. Çakı gibi yapar adamı buranın soğuğu.

Erol otobüse bindi. Öteberisini de otobüsün üstüne attılar. Otobüste köylüler. Önce köylüler konuşmuyorlar. Sonra usuldan konuşmağa başlıyorlar. Otobüste bir de İranlı var.

Ve otobüs Ağrıya doğru yol alıyor. İlk uğrak Hasankale, bu gittikleri yol da Hasankale yolu.

Şehrin kapısından çıkıyorlar. Bu eski kalenin kapısıdır. Yücelere tırmanmak gerek. Dört bir yan silme kar. Karda mavi ışıltılar. Sonsuz aklıktan başka bir şey görünmüyor. Bir de dağların karlı engebeleri. Erol böylesine silme karı, aklığı, sonsuz bir aklığı ömründe görmüş değil.

Aklına bir kuyu geliyor. Kendini yalnız, yapayalnız bir kuyunun içinde buluyor gibi. Hep kuyular, kuyular.

Otobüsün içindeki insanlar, bilmediği, tanımadığı, şimdiye kadar hiç karşılaşmadığı kişiler. Yüzleri kederli, bıyıkları sarkık. Sarışın, esmer, kavrulmuş yüzlü kişiler. Susup konuşmadıkları zaman, bir heykel vurdumduymazlığında. Hep düşünen, kederli bir halleri var.

Erol bu insanlara karşı merak duyuyor ya, bir iki söz bulup da konuşamıyor. Bir konuşma açılsa, bir ucunu yakalayabilse konuşmanın... Erol konuşkan adam, bu kuyuyu yırtabilir. Kuyudan aydınlığa çıkabilir. Ama bir türlü kuyusunun karanlığından kurtulamıyor. Gayreti de yok değil, yok değil ama, ne gelir elden?

Bu kuyu içindeki hali Hasankaleye kadar sürüyor. Hasankalede birazcık bir çıkma gibi bir şey oluyor kuyusundan.

Hasankaleye doğru, Pasin ovası. Erol bir arkadaşından, yola çıkmadan önce buralarını dinlemiştir. Cebinde de bir mektubu var ki, mektup Ağrıda birisine. Bir haritanın üstüne yazılmış, Türkiye haritasının üstüne. Bir de yalnızlık üstüne bir şiir var haritanın üstünde. Mektuba sıkı sıkı sarılmış. Onu kuyusundan bu mektup çekip alabilir. Yalnızlık şiiri, tam buradaki haline uygun.

Pasin ovası. Düzlük. Kar altında köyler. Ve uzaklarda tek tük kavak ağaçları. Kavak ağaçları buz tutmuş. Pasin ovası, uçsuz bucaksız, sonsuz. Sürüp gidiyor. Gökyüzü çok uzakta. Karlı, buz tutmuş, ak bir gökyüzü. Erol ömründe ilk olarak, ak gökyüzünü görüyor. Ama uzak, ama el yetmez, kol uzanmaz bir gökyüzü.

Yola çıkarken, arkadaşı ona Pasinler ovasını anlatmıştı. Bir de türkü söylemişti Pasin ovası üstüne. Türkünün ilk mısrası hep kafasında dönüyor. **«Bir ay doğar Pasinden - Pasi-**

nin ortasından.» Gökyüzü, toprak bir aklıkla karmakarış olmuşlar. Şimdi bir ay doğsa, Pasin ovasının ortasından mı, apak kesilmiş gökyüzünden mi doğuyor, kestiremezsin. Gökyüzünde, Pasin ovasında en küçük bir leke yok. Uzaklarda birkaç gölge dolaşıyor. Kar gölgesi, ayın gölgesi gibi bir şey. Ama sonsuz aklığı bu bölgeler lekeleyemezler.

Pasin ovası sihirli bir toprak parçası. Erolu karanlık kuyusundan çekip alıyor. Bıyıkları sarkık, konuşmayan insanlar... Pasin ovası. Ovayla birleşip ova gibi serilmiş uzak bir gökyüzü. Erol için yepyeni, bilmediği bir masal dünyası.

Masal dünyası nasıl olur? Erol onu da bu anda iyice kestiremiyor ya, ona masal dünyası gibi geliyor. Çok uzak bir şeyler duyuyor. İçinde bir sıcaklık, bir yakınlık var bu görünen, inanılmaz doğaya.

Hasankale geçiliyor. Sularla çevrilmiş bir kavaklığın üstüne kurulmuş Hasankale, onun eteğindeki Hasankale kasabası gerilerde kalıyor.

Tahir dağında bir yemek yiyorlar. Hasankaleden kurtulup, Pasinler ovasından kurtulup yukarılara çıkıyorlar. Kayalıklar, kar örtmüş uçurumlar. Şimdi Erol artık bir otobüste değil. Bir uçakta. Kulakları uçaktaymış gibi. Öylesine uğulduyor.

Erol bilmiyor. Bu yüksek yaylalar böyledir. İnsanın kulağını uğuldatır.

Sonra geldik Eleşkirte. Kasaba mıdır, köy müdür belli değil. Sonra uzaktan Karaköse gözüktü. Bir otele vardı. Otele iner inmez mektubun sahibine koştu Erol. Ve yalnızlıktan, masal dünyasından kurtuldu. Karşısında şimdi konuşan, candan bir arkadaş var. Erolu iyi karşıladı. Ağrı üstüne konuşuyorlar.

Sabah oldu, gün açıldı. Diri bir hava. Gökyüzü aklığından sıyrılmış. Gökyüzü gökyüzü olmuş şimdi, karlı topraklar, toprak olmuş. Her şey yerli yerinde. Karlar da biraz erimiş mi. Çamur denize dönmüş mü Karaköse sokakları. Uzakta da güneşin doğduğu yerde de başını alıp gitmiş, mavimtrak gökyüzüne ulaşmış Ağrıdağı. Bakmaya doyamazsın. Gene Erolun masalı başlıyor. Eğitim bir kurs açmış. Karaköse

ilkokullarında kurs görecek Erol. Derse giriyor. Çocuklar, Erol derse girer girmez hep birden ayağa fırlıyorlar. Erol bir hoş oluyor. İlk defadır ki bir insan topluluğu onun önünde ayağa kalkıyor. Bütün çocukların gözü onda. Bütün sınıf bir göz olmuş ona bakıyor. Erol, ne yapacağını, ne edeceğini şaşırmış. Erol, yıllarca seyirci önünde oynamış, kendisine bakan gözleri kanıksamış Erol, ellerini nereye koyacağını bilemiyor. Bir ders saati ona bir ömür işkencesi gibi geliyor. Bu gelen yeni adam hakkında bu çocuklar ne düşünüyorlar, ne diyorlar acaba?

Karaköseyi gezen Erol, bir masal dünyasıyla daha karşılaşıyor. Karaköse camiinin önüne nakışlı kilimlerini sermişler ki, bir renk dünyası. Bağıra çağıra pazarlık ediyorlar. Arkada olanca ağırlığıyla Ağrıdağı. Karlı ovalar. Çamur içinde sokaklar. Bir tuhaf giyinişli, bıyıklı, kocaman bıyıklı insanlar.

Kurs iki gün sürüyor. Erola Diyadin kazasının Bilikan köyü düşüyor. Soruyor soruşturuyor. Bir dünya kadar uzakta Bilikan köyü.

Ver elini Bilikan köyü. Gelen Erol Günaydındır.

DUYDUK Kİ BU BÖLGEDE CÜZZAMLILARIN SAYISI 20.000 DEN FAZLA İMİŞ!

Erol bu, nesi olsun? Biraz öteberi. Bir kuklası. Bir de bavulu. Türkiye haritası. Haritasında mektubu ve şiiri. Erolun da yükü, bir deve yükü olacak değil ya. İşte o kadar...

Mektubu götürdüğü Süleyman Kutlay diyor ki: «Hani yatak yorgan?»

Erolda şafak atıyor. Yataksız yorgansız. Başka öteberiler de gerek.

İki fener alıyorlar Karaköseden. Sonra gaz. Yatak, yorgan. Bir keser, bir sürü çivi. Bilmem ki, Erol bu keserle çivileri ne yapacak? Belki bir gerekliği olur. Erola hemen ısınıveren bir dükkancı da, ona bir kurt baltası hediye ediyor.

En önemlisi bu. Bu dağlarda kurt çok. Köylere kadar inenleri var. Dağda belde insanların yolunu kesenleri var. Aç kurt sürüleri bir baştan bir başa, Ağrı ilinin dağlarını, köylerini dolaşır. Kurt baltasını hediye edenin adı, Hamza Karadenizli.

Erolun ıvırı zıvırı tamam. Ertesi gün otobüse binip, Diyadine doğru yol aldık.

Otobüsteki insanlar, Erzurumdan birlikte geldiğimiz insanlar değil. Bunların üstü başı perperişan. Otobüste iki kişi kavgaya tutuştu. Yirmi beş kuruş için. Birisi genç bir köylü. Öteki de otobüsün adamı. Haydi biletçisi diyelim. Genç köylünün yirmi beş kuruşu eksik. Ya da eksik vermek istiyor. Kavga köylünün indiği yere kadar, bir zaman durmadan sürüp gidiyor. Erol bir yirmi beş kuruş için dönen bu kavgaya şaşıyor. Ben şaşmıyorum. Ben oralarda yirmi beş kuruşun ne demek olduğunu bilirim.

20 BİN CÜZZAMLI

Yol üstünde Yoncalı köyünü görüyoruz. Evleri yer üstünde Yoncalı köyünün. Önünde de kavak ağaçları var köyün. Hem de uzun uzun kavaklar.

Sonra Taşlıçay diye bir kasabaya uğrayıp orada bir zaman duruyoruz. Büyücek bir doğu köyü bu Taşlıçay. Taşlıçaya ortaokul bile yapmışlar.

Erolla hep beraberiz ya... Bu otobüste cüzzamlı bir kişi var. Kolunun biri kopmuş. Sonradan anladık ki, bu doğuda çok cüzzamlı kimse var. Cüzzamlılar insanların yüzlerine bakamıyorlar. Öyle bir ürkek yüzleri, insanlardan kaçan bir halleri var ki... İçlerine yumulmuş. Tüm umutlarını yitirmişler. Dışarı, insan yaşayışından dışarı atıldıklarının kederi, öfkesi yüzlerinde.

Bu bölgede duyduk ki, cüzzamlılar yirmi binden fazlaymış.

Birinde, Diyadinden dönerken on beş yirmi kadar cüzzamlıyla bir arada, otobüsle Ağrıya indik.

Erol utangaç çocuk, insan çocuk. Cüzzamlıların içine binmekten insanlar korkuyorlar, ürküyorlar. Erol ne yapsın, ben cüzzamlıların içine binip de gidemem, diyemiyor. Cüzzamlılar ondan çekinir, o cüzzamlılardan çekinir gibi. Çekingenliğini, elinden geldikçe belli etmemek istiyor ama, cüzzamlı bu, leb demeden leblebiyi anlıyor bu yolda. Onlardan kaçan çok insan görmüşler. Aktör Erol bir insan dramının içinde. Ezilmiş, aşağılatılmış insanlarla yanyana. Bu insanlara, onlardan iğrenmediğini göstermekten başka elinden ne gelir ki...

Köyde de birtakım cüzzamlılar gördük. Birisinin iki elinin parmakları kökünden düşmüştü. Bu insanlara ne yapılabilir? Erol, kendi kendine soruyor. Erol, bana soruyor. Ne gelir ki elden? Biz ne yapılabileceğini bilmiyoruz. Belki bir bilen vardır.

Cüzzam belalı bir hastalıktır. Ama ondan beteri de insanların bu dünyada bu hale düşürülmeleri. İnsanların onlardan, onların insanlardan kaçmaları. Bunun önüne, bu insan yıkılışının önüne nasıl geçersin?

Başka bir cüzzamlı gördük köyde. Bu cüzzamlıların en mutlusuydu. Cüzzamlının da mutlusu olur mu, diyeceksiniz. Oluyor işte.

Bu mutlu cüzzamlı bir çobandır. Dağlarda koyunlarıyla birlikte gezer. Çoğunluk, ne insanlar onu görür, ne de o insanları... Kendi derdi içinde. Dökülmüş burnu yüzü, kırılmış kanadı koluyla, kendi derdiyle başbaşadır. Bir de kavalı vardır. Parmaksız, kavalını nasıl çalar? Belki bir yolunu bulmuştur. Gözlerinde kederi büyük gene de. Kederi yaman ama... İşte bu en mutlu cüzzamlıdır. Cüzzama çare yok ama, insanları bu hale düşürmemeğe bir çare de yok mu?

Erol şimdi hep bunu düşünür, hep buna bir çare arar. Arasın bakalım.

HEYKEL GİBİ DAĞ

Taşlıçayı geçtik. Daha yirmi beş kuruş kavgası sürüyor. Kavganın yanında bir masal dünyası gene başlıyor. Ağrıdağı

gittikçe bize yaklaşıyor.

Otobüste insanlar konuşuyorlar ya, Erol dillerinden anlamıyor ki...

Erol bana dönüyor :

«Çok dağ gördüm ama, onlar hep tepecik. Dağ dediğin şu karşıdaki gibi olur,» diyor. «Heykel gibi dağ.»

Sahiden Ağrıdağı heykel gibidir. Birisi özenmiş, bezenmiş yıllarca, yapmış Ağrıdağını, götürüp oraya oturtmuş. Dev bir heykelci.

Yol gidiyor, gidiyor ve dağlar bitiyor gibi.

Yol gittikçe soğuk artıyor. Üşümeyip de ne yaparsın...

DİYADİN KASABASI

İşte Diyadin kasabası. Diyadin kasabasında bir otel. Otelin kapısında Erol Günaydın. Bir de gölgesi ben. Bir oda, diyor Erol. Odadan çok ne var.

Yatağı yorganı, öteberisi otele. Otelin adı 27 Mayıs Oteli. 27 Mayıs Otelinin odasında karyola da var. Devrim Oteli. Karyolasız olacak değil ya...

Önce Kaymakamın yanına gidiyoruz. Başka kime gidilir ki... Yalnızlık beter. Erolun içinde bir çiğsime. Bir karanlık, yalnızlık içinde ki, tarifsiz. Kaymakamın yanında gideceğimiz köyün muhtarını tanıdık. Cin gibi birisi. Biraz da Türkçe biliyor. Tanışıyoruz. Muhtarın işi, derdi var Kaymakamla. Kaymakamla bir kız kaçırma meselesinde tartışıyor.

Karnımız aç. Kaymakamdan çıkıyoruz. Bir lokanta bulmak gerek. Orada bir lokanta var. Memurlar adını Mecburiyet Lokantası koymuşlar. Memet Ağanın lokantası. Memet Ağa şakacı bir kişi.

Erolu görür görmez, Yedek Subay Öğretmen olduğunu anlar anlamaz, bir boyun kırıp şakalarına başlıyorlar.

Lokantanın içinde, ocağın sıcaklığının yanında, yaralanıp gidememiş, kanatları düşük, mahzun mahzun duran bir de leylek var.

Memet Ağa elinden tutup Erolu leyleğin, garipsi garipsi duran leyleğin yanına götürüyor.

«Aha, sen bu leyleğe benzersin oğul,» diyor.

Erol gülümsüyor ama, ne desin... Bu benzetme iyi bir benzetme.

Memet Ağa en güzel yemeklerini önümüze seriyor. Ye yiyebildiğin kadar. Düşmüş bir leyleksin sen de mademki...

Yemekleri acı zulüm yiyoruz. Memet Ağa iyi adam ama, burası Diyadin. Kusura kalmayın arkadaş. Garip leylekçik. İstanbulda lokantalar, her halde bir başkadır. Burada lokantalar acı yağ, bulaşık kokar. Kusura kalınmaz.

Yemeklerin parasını vermeliyiz. Hesap, diyor Erol.

Hesabı falan yok. Memet Ağa, şu ocağın kıyısında, sıcağında duran leylekten de para almaz, Eroldan da almaz. Israr ediyoruz, ediyorum ama, Memet Ağaya para aldırmak ne mümkün.

Akşam oluyor, gün batıyor. Kasaba silme karanlığa gömülüyor. Biz ömrümüzde böyle silme, böyle gözgözü görmez karanlık görmemişiz. Buralarda her şey sonsuz ve silme. Karın aklığı, gecenin karanlığı sonsuz. Kaplan sökemez bir karanlık. Hani kaplan sökemez orman derler ya, öyle kaplan sökemez bir karanlık. Kurşun işlemez bir karanlık.

Bir Kürt türküsünde ne diyor, bin yıllık bir karanlığı getirip önüme yığdılar, diyor. Bin yıllık bir karanlığı getirip Diyadinin üstüne yığmışlar.

BİLİKAN KÖYÜNDE HALK TOPRAK ALTINDA YAŞIYOR, GÖRÜNÜRDE YALNIZ OKUL VAR

Diyadinde 27 Mayıs Oteli. Köylüler otelin koridorlarında. Üstüste, koyun koyuna yatmışlar. Ürkek lambalar yanıyor otelin içinde. Yanmaktan, ışık vermekten korkar gibi. Bu bin yıllık karanlıktan korkar gibi.

Yataklarına girmiş usul usul konuşan köylülerin yüzleri sakal, bıyık içinde. Ama kara, süzgün, kederli gözleri ışıl ışıl, insanca, dostça. Erol ömründe ilk olarak gözlerin bütün bir insanlığı taşıdığını farkediyor. Ürkek, korkulu. Buralarda her şeyde bir korku var. Doğadan, insanlardan, hay-

vanlardan korkan, ürken insanlar. Usul usul konuşup, türkü söylüyorlar.

Erol karyolasının üstüne oturmuş, yüzünü elleri arasına almış düşünüp kahırlanıyor. Konuşkan adam Erol ama, bir iki söz bulup onlarla konuşamıyor. Onlar da hiç Türkçe konuşmuyorlar ki...

Birden birisi soruyor. Yarımyamalak bir Türkçeyle :

«Nereden gelipsen, diçi ki dere? (Nereye gidiyorsun?)»

Erol Kürtçe karşılık veriyor:

«Ez muallimem, hatime İstanbule. (Ben öğretmenim, İstanbuldan geliyorum.)»

Köylüler sevinçlerinden çığlık atıyorlar.

Hep bir ağızdan Erola «Ser seran, ser cevan,» diyorlar. Demek ki, «gözümüz üstüne, başımız üstüne geldin.»

Güler Erenyol ona yol hediyesi olarak bir kutu çikolata vermişti. Erolun aklına hemen o geldi.

Erol ikircikli. Çikolatayı versem mi vermesem mi?

Ben, ver be Erol, diyorum.

Erol, ya kabul etmezlerse? diye soruyor.

Ne olursa olsun vermeli.

Erol çikolatayı teker teker tutuyor köylülere. Birer birer alıyorlar. Müthiş bir sessizlik oluyor ortada. Yalnız ağız şapırtısı. Çikolatasını bitiren: «Sağol beğ,» diyor.

Erol, Bilikanı soruyor :

«Elli haneliktir. Eyi bir köydür,» diyorlar.

Erola işini soruyorlar. Erol işini nasıl anlatsın. Anlatıyor anlatıyor, bir türlü anlamıyorlar. Dil bilenler, bilmeyenlere Erolun anlattıklarını çeviriyorlar. Ama, hep yüzlerinde anlamamanın hayreti, şaşkınlığı. Erol seziyor bunu. Sonra yolunu buluyor.

«Çıkarım bir masanın üstüne. Başlarım konuşmağa. Muhtar olur muhtar gibi, kaymakam olur kaymakam gibi, mebus olur mebus gibi, kıral olur kıral gibi, peri padişahı olur peri padişahı gibi konuşurum. Onların kılıklarına girerim. Ağzımı burnumu onların ağzı burnu gibi yaparım. İnsanlar seyrederler, ibret alırlar.»

Anlıyorlar bir şeyler :

«Sağol,» diyorlar hep bir ağızdan.

Burada gelenek. Ne söylersen, hep bir ağızdan sağol demek bir gelenek.

Bir zaman susuyorlar. Erola bir büyücüymüş gibi bakıyorlar.

Sonra başlıyorlar gene konuşmağa. Sabaha kadar konuşuyorlar. Ne konuşkan adamlar.

Saat dört. Azıcık kestirdik. Birden uyanıyoruz. Köylüler, bir gürültü şamatayla giyindiler. Hemen sokağa fırladılar. Pencereden baktık. Karanlıkta ikişer üçer kümeler. Ayakta, karşı karşıya gelip konuşuyorlar. Gün atıncaya kadar karşılıklı durmadan konuştular. Bu kadar çok, acaba ne konuşurlar?

Sabahleyin muhtar bir öküz getirdi. Erolun yükünü öküze yükledik. Erkenden yola düştük. Bir köylü topluluğuyla yürüyerek Bilikan köyüne gidiyoruz. Yolları buz tutmuş.

Gün minare boyuydu. Bilikan öteden göründü. Bir yamaçta. Ya da yamaç gibi bir yerde. Ortada eve benzer bir şey yok. Yalnız bir tek yapı görünüyor. Sorduk, okul dediler. Ak badanalı. Kırmızı kiremitli. Yanı yönü bomboş gibi okulun. Birkaç duman tütüyor. Baca falan gözükmüyor. Bu dumanlar nereden çıkıyor? Yer altından mı? İnsana öyle geliyor. Buğu değil, düpedüz duman, ama yer altından çıkıyor.

Köye giriyoruz. Yer altından bir sürü kadın erkek, çocuk birden bizi görünce yerüstüne uğruyorlar. Evleri köstebek yuvaları gibi oymuşlar, kuyu gibi yapmışlar, bu kuyunun da üstünü örtmüşler. Sana bir dam olmuş burası. Evin içine merdiven merdiven iniyorsun. Bu damların pencereleri baca gibi yukarda. Işık oradan sızıyor, sızıyorsa eğer. Bütün ev iki gözden ibaret. Birisi insanların yattıkları göz, öteki hayvanların yattıkları göz. İki göz arasında bir küçücük duvarcık var. Duvarın üstü tavana varmaz. Aralık kalır. Kışın hayvanların sıcaklığı insanlara gelsin diye, insanlardan hayvanları ayırmazlar. Birlikte yatarlar. Evin kapısı bir tanedir. O kapıdan hayvanlar kendi odalarına, insanlar kendi odalarına giderler.

Önde öküz. Öküzün arkasından muhtar, Erolla öbür köy-

lüler. Evlerin önüne çıkmış insanlar, yani kuyularının önüne çıkmış insanlar şaşkınlıkla, hayretle Erolu süzüyorlar. Erolun başı yerde. Biraz utanır bir hali var. Gözüne bütün kadınların çıplak ayaklı olduğu çarpıyor. Bütün çocuklar da yarı bellerine kadar çıplak.

Kadınlar kalın birer çuval gibi. Erol sonradan sorup öğreniyor ki, bu kadınlar bir tane değil, iki üç tane değil, beş, altı, yedi fistanı üstüste giyiyorlar. Hali vakti yerinde olanlar fistan adedini on ikiye kadar çıkarıyorlar.

Öküzü doğru muhtarın evine çektik. Yükü indirdik. Bavulu, yatağı, kurt baltasını bir delikanlı omuzlayıp içeri atıverdi.

Erol, okulu merak ediyordu.

«Haydi okula gidelim de okulu açalım.»

Okul yapıldı yapılalı hiç açılmamış.

Okula doğru yürüdük.

Anahtarı soktuk. Açılmaz ki açılsın. Paslanmış. Yapılıp kapandığı günden bu yana kapısını kimse açmamış ki... Her neyse, bir saatten fazla çabaladıktan sonra kapıyı açtık. İçerisi bomboş. Bir felaket daha... Bütün duvarlar yarılmış. Bu yapı nasıl ayakta durur, anlamadım. Duvarlar dilim dilim. Hey gidi düşükler hey... Binde bir, bir okul yapmışlar, onu da böyle yapmışlar. Neden böyle olmuş? Temeli çürük. Koyağın içi. Sel yatağı da yapıldığı yer, ondan. Başka yerler var köyde. Düz bir kayalığın üstü var. Oraya yapılsa sittin sene bir şey olmaz yapıya. Kimbilir düşüklerin adamları ne düşünmüşler?

Köylüler diyor ki :

«Bu yapı yıkılır. Hiç dayanmaz. Şimdi kıştır. Donmuştur her şey. O yüzden bu yapı bu kış öylece durur. Buz yapıyı beton gibi tutar. Ama bahar gelip de bahar güneşi buzları çözmeye başlayınca, yarılmış yerler çatır çatır sökülür. Bir de bahar selleri başlar, bu koyaktaki sökülmüş kalıntıları alır, önüne katar götürür.»

Yeni yapılmış yapı. Daha giremeden bu hale düşerse...

Erol ne yapsın, bu yarı yıkık okula girip çocukları okutmaktan başka çare yok.

Buz yarılmış, göçmüş duvarları beton gibi tuttuğuna göre... Yıkılacağını bilse köylüler, hiç çocuklarını okula gönderirler mi?

Diyadinde Eğitim on iki tane tahta vermişti. Sıra yapılsın diye. Kim yapacak? Erol marangoz değil ki...

Gece oluyor. Bu gece muhtarın evinde kalacak Erol.

BİLİKAN OKULUNDA DERSLER BAŞLIYOR, FAKAT BİNA ÇÖKMEK ÜZERE...

Ocakta tezek yanıyor. Dumanı evin içini kaplıyor bir ara. Erol tezek dumanına alışmış değil ki... Burnundan, gözlerinden yaşlar boşanıyor. Bilikan köyü Erola bir duman ziyafeti çekiyor ki...

Sonra yemek geliyor. Yemekte bulgur pilavı ve kete. Erol onlara öyküneerek yemeğini yiyor. Muhtar hoşsohbet birisi. Türkçe de bildiğinden dolayı Erolla anlaşıyorlar.

Muhtarın odasına köylüler geliyorlar. Her gelen bir hoş geldin çekiyor. Arkasından bir de sağol diyorlar. Sağolu iyi ki öğrenmişler.

Çok ezelden beri bir baş göreneği var bura halkının. Misafirlere, has, iyi misafirlere buralılar, türkülerini dinletirler. Onun için dengbejlerini, yani türkücülerini çağırırlar. Muhtar da değerli misafirlerine oraların türkücü başını çağırıyor. Türkücü başı eli kulağa atıp türkülere başlıyor ki, Erol kulak kesilmiş. Anlamıyor ama, seviyor. Çok güzel, diri bir sesi var türkücünün.

Muhtar söylenen türküleri Türkçeye çeviriyor. Erol çok seviyor türküleri. Hele Sürmeli Memet Paşa türküsüne bayılıyor. Ondan sonra o türküleri önüne gelene anlatıyor.

İkinci günün gecesi bir düğüne çağırıyorlar Erolu. Yakın bir köye. Düğünde bir kadın, bir erkek kolkola girip halay çekiyorlar. Kaç göç yok. Zaten burada kadınlar erkekler gibi.

Davul zurna, gene uzun uzun türkü söyleyen aşıklar. Şölen de var. Et şöleni.

Düğünü bütün yanlarıyla anlatmak uzun sürecek. Uzun sözün kısası Erol bilmediği, görmediği bir dünyaya giriyor. Yeni insanlar, yeni bir yaşayış. Doğanın ve yoklukların koynunda insanlar.

Erol bu insanları, meselelerini, her bir şeylerini seviyor. Bu insanlara yardım etmek gerek.

Erol onlardan türküler öğreniyor. Onlar gibi söylemeğe çalışıyor. Türkülerin birini Eroldan yazdım. Aşağıya alıyorum.

VASİLEY TÜRKÜSÜ

Vasiley Vasiley
Seni üç sesimle çağırdım
Sen dükkanımdaki tereklerin içindeki
Elmaların en güzelisin
Seni iftar için cebimde ayırdım
Cebimin elması
Cebimin yemişi Vasiley
Hani bizim kararımız vardı
Ağaçlar yemiş tuttu
Bahşiş diye mi verdin gözlerini Vasiley
Senin tarafların karşı dağda
Bizimkiler bu dağda
Düzde vuruşalım
Gücü olan seni alsın Vasiley.

Erol dedi ki :

«Seninle yola çıktık ama, bazı şeyleri yanlış görüp, yanlış yazıyorsun. Bizim köyde, o senin anlattığın gibi, hayvanlarla insanlar bir çatı altında değil.»

«Peki neredeler ya Erol?»

«Evler tam anlattığın gibi. Kuyu gibi. Yer altında. Yalnız hayvanları aynı çatı altında değil.»

«Nasıl olur Erol? Ben bunca doğu köyü gördüm, Erzurumdan, Vandan, Karstan Ağrıya kadar. Bütün köylerde insanlar hayvanlarla birlikte aynı çatı altında yaşarlardı.»

«Burda öyle değil.»

«Yoksa hayvanları mı yok?»

«Var.»

«Öyleyse?»

«Bizim Bilikan köyünün yukarısında kayalık bir tepe var. Istersen dağ de. İşte bu dağda, kayalıklar arasında mağaralar var. Köylü hayvanlarını bu mağaralara koyuyor.»

Ben bu işi anlamadım. Hayvanlarını mağaraya koyuyorlar da kışın ne yapıyorlar? Nasıl ısınıyorlar. Onların en baş ısınma araçları hayvanların sıcak solukları. Belki bunların tezekleri çok.

Erolla köyün mezarlığını gördük. Hep çocuk mezarları. Küçücük küçücük. Köy mezarlığında binde bir büyük insan mezarı görüyorsun.

Muhtara :

«Nedir bu?» diye soruyor Erol. «Sizde hiç büyük insan ölmez mi?»

«Büyük insan çok az ölür. Asıl çocuklar ölür bizde. On çocuktan bir tane yaşar ama, çok yaşar.»

Köyde doksan beşlik, yüzlük epeyi yaşlı insan var.

Okulu çocuklarla birlikte temizliyoruz. İkinci gün okul başlayacak. Erol da yatağını okulun bir odasına taşıyor. Bir soba var. Soba okulun sobası. Erolun bir de yardımcısı var. Karaköse Lisesi son sınıfta takıntısı olan bir genç.

Saat altı sıraları. Okulun kapısında bir kaynaşma. Erol, ne imiş, diye uyanıyor. Bakıyor ki, ne görsün, tüm öğrenciler kapının önünde. Çoğunun ayağı yalın. Ellerinde de birer tezek.

Köy okullarında böyledir. Öğrenciler sınıfta yakacaklarını kendileri getirirler.

Sınıfı da sırasıyla her gün iki öğrenci temizler.

Erol kapıyı açıyor, çocuklar sınıfın sobasını yakıyorlar. Sıra falan yok. Öğrenciler yere bağdaş kurup oturuyorlar. Kalemleri, defterleri, kitapları yok. Küçücük bir tahta, bir de tebeşir.

Erol bir ara dışarı çıkıyor. O giderken çocuklar hep birden ayağa kalkıyorlar.

Erol onlara :

«Oturun!» diyor.

Çocuklar hep bir ağızdan :

«Oturun!» diye Erola karşılık veriyorlar.

Erol epeyce şaşırıyor.

Geri döndüğünde gene ayağa kalkıyorlar.

Erol gene :

«Oturun,» diyor.

Çocuklar gene hep bir ağızdan gürlüyorlar :

«Oturun.»

Erol şaşırıyor. Eliyle oturun işareti yapıyor. Anlıyor ki, çocuklar hiç Türkçe bilmiyorlar. Ne söylesin, nasıl konuşsun? İş çatallaşmış ki, çatallaşmış. Ne söylersen aynısını söyleyecekler. Aynısını tekrar edecekler.

«Çocuklar.»

Hep bir ağızdan :

«Çocuklar.»

«Bakın çocuklar, beni dinleyin.»

Hep bir ağızdan :

«Bakın çocuklar, beni dinleyin.»

«Siz konuşmayacak, beni dinleyeceksiniz.»

Çocuklar yankı gibi :

«Siz konuşmayacak, beni dinleyeceksiniz.»

Erol ne yapsın. Ellerini açıp sesli :

«Eeee şimdi ben ne yapabilirim buna?»

Çocuklar yankı gibi :

«Eeee şimdi ben ne yapabilirim buna?»

«Çocuklar, hiç Türkçe bilenıniz yok mu içinizde?»

Yankı :

«Çocuklar, hiç Türkçe bilenıniz yok mu içinizde?»

Erol eli kolu bağlı orada kalakalıyor. Ağzını açamıyor. Bir açsın da görsün. Ne dersen çocuklar, aşkla şevkle bağırarak onu tekrar ediyorlar.

Derken imdada yardımcı yetişiyor da, tercümanlığa başlıyor. Bundan sonra da ders başlıyor.

Erol her gün on kelime Türkçe ve bir harf öğretiyor.

Buna «Aaaa,» derler.

Hep bir ağızdan :

«Aaaaaaa...»

«Beeeeee...»

Bu minval üzere Erol Bilikan köyünde yirmi beş gün kadar öğretmenlik yapıyor. Türkçe ve harf öğretiyor. Köylüler onu seviyor, o köylüleri seviyor. Erol çocukları seviyor. Türkçesini ve harflerini canla başla öğretiyor Erol. Erol köyden söz açarken hep «bizim köy» diyor. Öteki Yedek Subay Öğretmenler de hep «bizim köy» diyorlar ya...

Derken kazadan bir heyet geliyor, rapor veriyor ki, bu okulda öğretim yapılamaz. Çökmek üzere okul. Anan yahşi baban yahşi, Erolu Bilikandan alıp başka bir köye veriyorlar. Erolun yardımcısı delikanlı orada kalıyor. Bir köy odası bulup öğretimine orada devam ediyor.

Erol diyor ki, «Bu iş çok faydalı oldu bana. Halkı, içinde yaşadığımız dünyayı öğrendim. Biz de Türkiye'de yaşıyoruz ama, Türkiyeyi, onun insanlarını bilmiyoruz. Anladım ki, Türkiye, İstanbul değil.»

Eski Erolla, yenisi arasında gerçekten dağlar kadar fark var.

Erol bir sürü kurt hikayeleri, keklik hikayeleriyle döndü.

Ona çarpan hikayelerden biri de «Üç Taş» hikayesi.

Üç Taş hikayesini anlatıp Erolun hikayesine son vereyim.

Doğuda en büyük yemin üç taştır. Bir adamın eline üç taş verip, yalan söylemeyeceğime, üç taşı atarak yemin ederim diyeceksin, dersiniz. Adam üç taşı attı mı, mümkünü yok yalan söyleyemez. Mahkemede de bazı yargıçlar sıkışınca üç taşı attırırlarmış. Eğer adam yalan söylediyse, söylemenin mümkünü yok ya, bir daha köylülerin yüzüne bakamazmış. Lanetlenmiş bir kişi olurmuş. Köylü onun yalan söyleyip söylemediğini ne bilecek, diyeceksiniz. Köyde herkes herkesi bilir. Yalan söyler mi söylemez mi, söyledi mi söylemedi mi bilir. Gizli bir şey kalmaz.

Üç taş yemini doğunun cankurtaranı.

ENGİN CEZZAR DİYOR Kİ: «YENİ BİR DÜNYA İLE, DAHA GERÇEK BİR DÜNYA İLE KARŞILAŞTIM.»

1935 doğumlu Engin Cezzar, İstanbulda Amerikan Hastanesinde doğdu. Fındıklı ilkokulunu bitirdikten sonra, Amerikan Kolejine gitti. Sonra da tiyatro tahsili yapmak üzere Amerikaya gitti. Yale Üniversitesinde okuduktan sonra, iki yıl ünlü rejisör Elia Kazanın tiyatro okuluna devam etti. Sonra İstanbula geldi. İstanbula tatilini geçirmek için gelmişti. Geri dönecekti. Tiyatro yapmak üzere bir zaman Amerikada kalacaktı. Sanatını ilk olarak Amerikada göstermek, sonra memlekete dönmek istiyordu. Kendine, seçtiği sanat kolunda güveni vardı.

İlk önceleri Kolej tiyatrosunda oynamıştı. Tiyatro sevgisi bu sahnede başlamıştı.

Ünlü Leyla Gencer onu Ertuğrul Muhsine tanıttı. Ertuğrul Muhsin ona Hamlet rolünü verdi, Enginin oynadığı Hamlet bizde altı ay sürdü. Bu oyunu beğenenler oldu, yerenler oldu. Ama Hamlet Türkiyede altı ay oynadı. Bu Hamletin dünyada ikinci olarak en çok sahnede kalışıydı. Birincisi İngilteredeydi.

Engin Amerikayı bilir. İngilizce bilir, Fransızca bilir. Köklü bir İstanbul ailesindendir. Onun iki dünyası vardır. İstanbul ve Amerika. Memleket mi, Anadolu mu, ona Çin kadar uzaktır. Anadolu insanı olarak İstanbul sokaklarındaki yorganlılardan başkasını görmemiştir. Anadolu toprağı olarak birkaç dağ, ova görüntüsü. Başkaca, Anadolu onun için büyük bir hayal, uzak bir hayal...

Bir dünya ki, mavi deniz, apartımanlar apartımanlar, Beyoğlu caddesi, rahat bir ev... Baba evi. Kolej... Bebek sırtları. Arkadaşlar.

İstanbul dünyası... Bir de kitaplar dünyası... Bir de çocukluk dünyası. Engine göre Anadoluya gidip döndükten sonra, bu dünya küçücük, daracık bir dünya. Bu dünyanın dışına taşmamış, taşmak imkanına sahip olamayan bir gençlik. Bir de Hamletlerin dünyası.

Bu kadarcık bir dünya bir insana yeter mi? Belki de yeter. Engin diyor ki, Antep köylüklerini gidip gördükten sonra, bu kadar bir dünyanın bir insana yetmeyeceğini anladım. Doğanın adamlarını gördükten sonra, yeni bir dünyayla, bizim dünyamızdan başka, ondan daha gerçek bir dünyayla, insan yaşayışıyla karşılaştım, diyor.

Şimdi biz Enginin dediklerini bırakalım da onun hikayesine başlayalım.

Hani Erolla nasıl Ağrıya kadar gitmişsem, Enginle de Antep köylüklerine kadar birlikte gideceğim. Engin anlatacak, ben dinleyeceğim. Enginin anlattıklarını birlikte yaşayacağız. Engin, macerasını, içini, duygularını bana en ince ayrıntılarına kadar söyledi. Bu genç adamların çok güzel bir huyları var. Hiç saklamadan zayıf yönlerini, halk karşısındaki biçareliklerini, çekinmeden, açık gönüllülükle bir bir anlatıyorlar. Her yönleriyle bir büyük olayın içerisinde, bir roman kahramanı olabiliyorlar. Bir gün, bir sanatçı kişi tarafından bunların güzel romanları yazılacak. Şu benim yazdıklarım da o romancının elindeki sahici kozlardan biri olacak.

Engine diyorlar ki, Yedek Subay Öğretmen oldun. Gideceğin yer Antep.

Antep mi? Vay anam vay! Antep neresi? Hani Kurtuluş Savaşımızın bir Gaziantebi var. Orası mı? Orası ama, nerede? Güneyde. Güneyde ne var? Sıcak var. Sonra Antep çıbanı dedikleri çıban var. Sonra yılanlar çiyanlar. Engin o gece, Antep sözünü duyduğu gecesi bir türlü uyuyamıyor. Kafasında kırmızı kayalıklı, bomboz topraklı, ıpıssız bir yer. Yılanlar çiyanlar... En beteri Antep çıbanı dedikleri çıban. Engin aktör. Daha çiçeği burnunda bir aktör. Antep çıbanı bir aktör için bir püsküllü bela ki, sorma. Bu çıban her zaman öyle güzel yerlerde çıkmaz. Örneğin yanakta, boyunda, elde ayakta çıkmaz. Gözde çıkar, gözü alır götürür. Burunda çıkar, burunun yarısı yok. Kulakta çıkar, kulağın yerinde, bakarsın ki, yeller esiyor. Bir aktör için bundan daha korkuncu olur mu?

Yılanlar, korkunç sarı yılanlar... Çiyanlar, Antep ovasın-

da kıvıl kıvıl kaynaşır.

Bir ara, daha iyimser bir duyguya kapılıyor Engin. Belki yılan da yoktur. Belki Antep çıbanının önü alınmıştır. Sonra Antep çıbanı gelip de Engini mi bulacak? Öyle ya, ne ister Enginden? Bir garip delikanlıdır Engin.

Yılan, çiyan, çıban faslı bitince, Engin bir yalnızlık, bir karanlık, bir bilinmezlik dünyasına düşüyor ki, tarifsiz. Sonra hiç bilmediği, görmediği insanların dünyası... Bu insanlar, nasıl insanlar? Gelenekleri görenekleri ne?

Her halde, duyduklarına göre, onların evlerinde kalorifer yoktur. Onların İstanbul gibi şehirleri yoktur. Onların o kadar çok ekmekleri yoktur. Onlar birbirlerini öldürürler. Ingilizce de bilmezler. Onların okur yazarlıkları bile yoktur. Onlar pantolon bile giymezler, kılıkları başka kılık. Dahası var, dilleri var, bizim dile benzemez, dedikleri.

Bir sonsuza, bir bilinmeze gitmenin acısı kadar, bir yerden, bir alışkanlıktan kopmanın acısı da çöküyor Enginin içine.

Anası babası, evi barkı, güzelim kitaplarla dolu çalışma odası. Tiyatrosu, arkadaşları. Bütün bunlardan iki yıl için kopmanın korkunç acısı. En zor olanı bu. Müthiş bir keder.

Düpedüz askerliğe gitmek, bilinen bir şey. Şu kadar zaman okul, talim. Sonra yedek subay rütbesi. Engin gibi her gencin başından geçmiş, geçecek bir şey. Elinen gelen düğün bayram. Bu da el ile geliyor ya... Bu başka geliş.

İçinde bir de merak yok değil, neler görecek, nelerle karşılaşacak? Ama bu Anadolu bizim memleketimiz. Neden bu kadar ilişiğimizi kesmişiz? Enginin Kolejde Gaziantepli arkadaşları da vardı. Onun gibi yetişmiş, onun okuduklarını okumuştu. Öyleyse bu sonsuza, bilinmeze gitmek korkusu ne mene iştir ki, çökmüş üstüne? Bir insanın halkından, kardeşlerinden, öz toprağından bu kadar ayrı kalması, kalabilmesi, ne iştir? Kim yapmış bunu? Kim becermiş bu ayrılığı? Enginin bunda, bu kadar genç adamın, Amerika görmüş, kendisini bir sanata vermiş bir delikanlının bunda bir günahı var mı? Engin üzülüyor, var mı acaba? Şimdiye kadar, karşı karşıya gelinceye kadar, niçin ilgilenmemiş kendi in-

sanlarıyla Engin? Engin şimdiye kadar bir Antep türküsü bile duymamış. Kongo türküsü, Amerika yerlilerinin türkülerini biliyor da Engin, bir Antep türküsü bilmiyor. Afrikaya gitse, daha az yabancılık çekecek, daha az bilinmeze gidecek. Çünkü Afrika hakkında daha çok şey biliyor. Çini maçin hakkında daha çok şeyler biliyor.

Engin bu bilgisizlikte yalnız mı? İşin en korkunç yönü, Engin bunu ta yüreğinin derininde duyuyor, bütün çağdaşları, bütün onun gibi yetişenler, kendi yurtlarını, yurtlarının insanlarını bilmiyorlar.

Engin diyor ki: «Bu benim için, hiç bir günahım olmasa da, utanç verici bir şeydi. Bir zaman için bir utanç duygusu içinde bunaldım kaldım.»

Şimdi Engin Antebe gidecek. Belki onu dostça, belki düşmanca karşılayacaklar. Bu insanların yüzüne Engin nasıl bakacak? Onlara, biz aynı milletteniz, kardeşleriz, diye nasıl diyecek!

Bu duygusunu öylesine çocukça, öylesine güzel, duygulu anlattı ki Engin, onun bu hali bana çok dokundu. Ben, hiç bir zaman böyle bir duyguya kapılmadığım için, Enginin düştüğü utancın derinine varamadım. Ama Engin, varamasam, bilemesem de duyduklarını, utancını iyice anlattı.

Bizim insanlarımızdan ben de utandım. Onları bilmediğimden değil. Onlarla ilgilenmediğimden değil. Onların düştükleri yoksulluktan utandım. Dedim ki, bu insanlar, bizim insanlarımız bu hale düşmeğe layık değiller.

Ben de utancımda haklıyım. Engin Cezzar da utancında haklı. Şu topraklar, şu yaşanası, cennet olası topraklar üstünde, hepimizin utanmağa hakkı var.

Şubede sigara üstüne sigara içiyor Engin. Meyhanede içiyor Engin.

Karmakarış duygular içindeki delikanlı, yarın yola düşecek.

Yüreğinde bilinmezi, yerinden yurdundan koparılışı, yalnızlığı, cümle acıları, biraz da bir sevinç ışığı, en köklü, onu yıkan en bela duygusu utancı. Şimdi varıp Antep köylülerine

ne diyecek, onların yüzlerine nasıl bakacak? Onlar ona nasıl bakacaklar?

Bir Antepli arkadaşı var. O da Yedek Subay Öğretmen olmuş. O da Antebe gidiyor. Ne güzel. İşte bu delikanlı ona birazcık güven veriyor. Bir ışık, Antebe bir Antepliyle gitmek azıcık ferahlatıyor onu.

Antepli delikanlının otomobili de var.

Bir sabah iki arkadaş, otomobilleriyle Üsküdardan Antebe doğru yola düşüyorlar.

ENGİNİN ÜZERİNE BİNLERCE MERAKLI GÖZ DİKİLMİŞTİ

Üsküdardan otomobil Ankara yoluna düştü. Engin dalgın, düşünceli. Ağzını bıçaklar açmıyor. Otomobilin bir köşesine büzülmüş, öylecene kalmış. Belki kımıldamıyor bile. Belki de hiç düşünmüyor. Bir dalgınlık, bir yokluk içinde. Gittiği yerler ne olursa olsun, nelerle karşılaşırsa karşılaşsın, artık Enginin umurunda değil.

Bir gece Ankarada konakladıktan sonra, sabahleyin gene yola düşüyorlar.

Engine soruyorlar :

«Kayseriden geçerken Erciyeşi gördün değil mi? Ne güzel dağdır.»

Karşılık :

«Görmedim.»

«Orta Anadolu bozkırı. Bir bela iştir bozkır. Bozkır o kadar geniş, o kadar ıssızdır ki, üstünde gök bile yok, dersin. Gördün değil mi?»

«Görmedim.»

«Toroslar. Korkunç, gökyüzüne uzanmış Toros kayalıkları, ormanlar. Toros bir başka taddır değil mi Engin?»

Engin :

«Görmedim.»

Engin bütün bir Türkiyeyi bir baştan bir başa geçiyor da bir şey görmüyor. Başını kaldırıp da bakamıyor. Otomobilin bir köşesine sığınmış. Orada öyle kuyunun dibindeki taş gibi kalakalmış.

Engin :

«İlk olarak, Gavurdağlarını çıkarken dünyanın farkına vardım. Kendime birazcık gelebildim. Sonra Gavurdağlarını indik. Bana öyle geldi ki bu kocaman dağ bir daha çıkılmaz.»

Antebe geldik. Antepte Gül Palas Oteli. Engin kendini iyi saymıyor. Bir oda. Kafayı vuruyor, sabaha kadar kendine gelemiyor. Iki gün otelden dışarı çıkamıyor. Antep bir otel odasıdır. Bir sürü karmakarış duygular içerisinde. İki gündür yemek falan da yemedi Engin.

Sonra Antepte kurs. İki iki nasıl dört eder, onu nasıl öğretecek Engin? En zoru, en belalısı da bu.

Derken, güneşli, pırıl pırıl bir gün. Engin kurayı çekmiş. Kilis yolu üstündeki Mazmahor köyü öğretmenliği çıkmış. İlk olarak Engini öyle bir merak sarıyor ki... Bir de sevinç. Ama korkusu, utancı, yalnızlığı içinde dağ gibi. Cipe öteberisini yerleştirip, düşüyor yola. Yol asfalt yol. Bundan iyisi de can sağlığı.

Derken uzaktan köy görünüyor. Engin gözlerine inanamıyor. Anadolu köyleri hep bu mu? Amma da kötü anlatmışlardı bu köyleri ona. Amma da bela anlatmışlardı. Ne demişlerdi? Demişlerdi ki, Anadolu köyleri yer altındadır. Hayvanlarıyla birlikte yatarlar. Ya şu karşıdan görünen köy. Ak badanalı evler görünüyor. Güneş altında evlerin çinkoları, evlerin camları parlıyor. Ama böyle apaydınlık, böyle bütün dünyayı şıkır şıkır doldurmuş güneş görülmüş değil. Köyün arkasında masa gibi oturmuş bir de kayalık tepe. Görüntü tam. Ne güzel görüntü.

Gittikçe içindeki sevinç artıyor. Ne İstanbuldaki yalnızlık, ne korku, bir anda hepsi hepsi siliniyor. Köy bir pırıltı gibi içine doluyor. Biraz sonra bir korku, çekingenlik gene başlıyor. Köy iyi has, güneş de belalı bir güneş. İnsanlar nasıl, insanlarla nasıl anlaşacak?

Şimdi sevinç bitmiş. Merak bitmiş. İçinde müthiş bir heyecan. Önüne geçilmez, kahreden bir heyecan.

Şoför :

«Bey,» diyor, «yüzün sapsarı.»

Engin heyecandan ne yapacağını bilmiyor. Cipten inip

köye doğru yürüse mi?

Asfalttan köy yoluna düştüklerinde heyecanı daha daha da artıyor. Yüreği küt küt.

Engin diyor ki :

«Ben böylesi bir heyecanı ömrümde ilk defa duyuyorum.»

Erol Günaydını yazarken de hep ömrümde ilk kere sözü bol bol geçiyordu. Bu öğretmen yolculuğunda bizim delikanlılar, birçok şeylerle ömürlerinde ilk defa olarak karşılaşıyorlar. Ol sebepten bu yazılarda hep ömrümde ilk olarak sözü sık sık geçiyor.

Cip köye giriyor. Cip köye girer girmez çamura saplanıp kalıyor. Bir çamur ki görülmüş değil. Diz boyu. Samanlarla karışmış. Samanlar da bir sarıca su bırakmışlar ki... Engin rengin böyle pisini de hiç mi hiç görmüş değil.

Birden cipin yanını yönünü yüzlerce köylü, çoluk çocuk, kadın erkek, genç yaşlı çeviriyorlar. Delikanlılar bir anda cipi çamurdan çıkarıyorlar. Köylüler Engin öğretmenin geleceğinden haberli.

Engin müthiş bir cümbüşle karşılanıyor. Cip yürüyor, köylüler, çocuklar arkasında.

Engin okulun önünde cipten iniyor. Öteberisini gençler, hemen okulun içine taşıyorlar. Okulun önü bir ana baba günü. Yüzlerce meraklı göz Enginin üstüne dikilmiş. Ama nasıl bakıyorlar, nasıl, nasıl bakıyorlar! Engin üstündeki bu gözlerin ağırlığını sırtında öyle duyuyor ki :

«Her şeyi anlatırım belki. Çok şey anlatırım. Bu gözleri bir türlü mümkünü yok anlatamayacağım.»

Bırakıp dağlara kaçmak. Bu gözlere bir daha gözükmemek. Bu ne meraklı bakış?

Engin diyor ki :

«Tepeden tırnağa liyme liyme ediyorlar insanı. Bakmadık hiçbir yerini bırakmıyorlar.»

Ortalıkta, bu gözlerin ortasında, çemberinde kalakalıyor. Gidemiyor, kıpırdanamıyor. Ellerini, ellerini nereye koysun? Gözlerini kulaklarını, bütün bedenini nereye koysun? Yer yarılmaz ki, altına giresin. Ne yapmak gerek, insanlar bir

şeyler bekliyor ondan, bir söz istiyorlar belki. Biraz gülümsemek istiyor ama, onu da beceremiyor.

Sonra, ortada kalakalmış, donmuş kalmış Engini bir yaşlı okulun içine çağırıyor. Onun peşine takılıp, öylecene okulun içine giriyor. Otur dedikleri yere oturuyor.

Köylüler içeri giriyorlar, onlar da oturuyorlar. Çocuklar pencerelere yığılmışlar ona bakıyorlar. Bir bakıyorlar ki...

Bir şey yapmak, bir şey söylemek gerek onlara. Ya bir pot kırarsa, ya onların hoşuna gitmeyecek bir söz söylerse! Ya köylüler, bir sözünden, bir hareketinden dolayı onu küçük görürler, onunla alay ederlerse... Rezalet. Bu insanların hiçbir huyunu, hiçbir geleneğini bilmiyor. Bu insanların arasına gökten düşer gibi düşmüş Engin. Bunu ta yüreğinin başında duyuyor. Onlar da ona, gökten düşmüş bir insana bakar gibi bakıyorlar. Ya da Engin öyle sayıyor.

Köylüler oturmuşlar ona bakıyorlar. Ondan bir söz, bir hareket bekliyorlar. Çok şeyler yapmak, ben de sizler gibi insanım, demek istiyor. Beni yabancı görmeyin... Ama bu nasıl söylenir. Usulü ne? Bütün bu duygular içinde hiçbir şey yapamıyor.

Burada, bu insanların karşısında en büyük başarısı bir iki kere usuldan gülümsemek oluyor. Nasıl gülümsüyor, buna kendi de şaşıyor.

Engin tanımadığı, hiçbir şeylerini bilmediği insanlar içinde eli ayağı kesilmiş kalakalıyor.

BİTMEYEN MERHABALAR CANKURTARAN GİBİ İDİ...

«Bu köy toprağına basınca bebek gibi ufaldım. Bir de bu gözler çökünce üstüme; ne yapacağımı bilemez oldum. Ben bunca zaman kalabalıkların karşısında oyun oynamış adamım. Kılı kırk yaran gözler her hareketimi, parmağımın kımıldayışını kaçırmadan bana bakarlardı. Böylesine bir ufalma, yok olma duygusuna kapılmadım. Bu çok tuhaf, anlatılmaz bir duygu. Ben bu duygunun adını koyamıyorum. Belki bir gün bu duygunun adını da koyacak çıkar.»

Nerede kalmıştık? Engin bir şeyler söylemek istiyor, söyleyemiyordu. Şu sözü bir açan olsa. Derken öteden bir kişiden bir :

«Merhaba,» geliyor.

Engin azıcık ferahlıyor. Bu merhabaya karşılık ne denir? Bir an bir duraklama. Aman bir pot kırıp, şu insanlar karşısında küçük düşmeyelim. Rezil olmayalım amanın. Merhabaya karşı ne denir? Merhaba, derlerdi. Burada da böyle olacak. Enginin dilinin üstündeki değirmen taşı kalkıyor:

«Merhaba!»

Artık köylüler bir uçtan merhaba demeğe başlıyorlar.

«Merhaba!»

«Merhaba!»

Yaşasın merhabalar.

Ama o merhabalar bitip tükenmiyor ki... Oradaki her köylüden bir merhaba. Bir de karşılığı.

Can kurtaran merhaba.

Merhabalar bitiyor. Merhaba faslı Enginin büyük bir zaferi.

«Yanlış bir şey yapmamak... Psikolojileri tamamen meçhulüm. Afrikanın her hangi bir köyüde kendimi böylesine yalnız saymazdım. Kendime bir yandan da kahrediyorum. Ya yanlış bir şey söyler, ya küçük düşersem. Ya alay ederlerse benimlen.»

Etsinler varsın. Olur mu? Burada iki yıl kalacak, çocuk okutacaksın. Hayatlarına karışacaksın. Hayatına karışacaklar.

Merhabalardan sonra, uzun, ağır bir sessizlik. Kimse ağzını açmıyor. Aah şu merhabalar daha uzun sürseydi. Her kişi üç kere merhaba dese. Engin her merhabaya üç kere karşılık verse. Böyle uzasa gitse. Ne güzel olacaktı.

Şimdi ne söylesin Engin köylülere? Hepsi bir göz olmuşlar Engine bakıyorlar. Bir kulak olmuşlar, onun, yeni öğretmenin ağzından çıkacak sözü bekliyorlar. Eee nolacak şimdi?

Birden Enginin aklına geliyor, bir zafer çığlığıyla:

«Köyünüz ne güzel,» diyor. «Kaç evlik bir köy?»

«Yaa köyümüz güzeldir,» diyor bir tanesi.

Başka birisi köyün kaç evlik olduğunu söylüyor.

Bu iş, Enginin zaferi burada bitiyor.

Sözü alıp da başka söze geçen yok. Ha gayret Engin. Bir iki söz daha bul. Ya saçma, hoşlanmayacakları bir söz ederse!

Uzun bir sessizlik gene. Herkes ağzının içine bakıyor. Konuşun, siz konuşun be adamlar. Konuşmuyorlar.

Bir iki söz daha bulmalı. Engin ter içinde kalıyor. Yüzü yalım yalım.

«Ben İstanbuldan geldim,» diyor Engin. «İstanbulu gören var mı?»

«Bir tane vardı ama, o burada yok.»

Bu da burada kesiliyor.

Hey Allah. Gene uzun bir sessizlik. Bir tanesi sözü alıp da başka bir yöne aktarmıyor.

Enginin aklında sorular. Nasıl geçinirsiniz? Ne kadar toprağınız var? Fıkaranız çok mu? Ne yer ne içersiniz? Bunlar hep sorulabilir. Ya bu sorulardan alınırlarsa?

Öğretmenin gelişinden geç haberlenenler de teker teker okula, yeni öğretmeni görmeye geliyorlar. Gelenlere karşı nasıl davransa? Nasıl saygı gösterse. Yaşlı olsun, genç olsun her gelene ayağa kalkıyor. Elini sıkıyor. Ya bir tuhaflık yapıyorsa... Kime daha az saygı gösterip, kime göstermemeli? Gelenekleri ne? Her gelen bir temenna.

Yazık, çok yazık. Gelenlerin de arkası kesiliyor.

Gene uzun bir sessizlik. Gene Enginin ağzının içi.

Birden sigara düşüyor aklına. Bir sigara yakıyor. Onlara da teker teker ikram ediyor.

Hep «içeni severiz,» diyorlar. Sigarayı almıyorlar. Bir kusur mu işledi acaba? Yanlış bir şekilde mi ikram etti? Çünkü bir tek kişi bile sigarayı kabul etmedi.

Uzun bir sessizlik.

Dışarda bir gürültü patırtı. Çocuklar okulun dışında kaynaşıyorlar.

Birisi :

«Bak hoca,» diyor, «senin çocuklar dışarıda gürültü ya-

pıyorlar. Söyle de dağılsınlar.»

Birden Engin seviniyor. Kendine güveni geliyor. Demek o burada bir şey. Sevinçle ayağa kalkıp, kapıya gidiyor. Biraz sallanıyor, biraz ayağı ayağına dolaşıyor ya...

«Çocuklar, haydi artık evlerinize gidin. Yarın görüşürüz.»

Çocuklar ses çıkarmadan dağılıyorlar.

«İşte bu anda, bu anda üstümdeki ağırlık biraz hafifledi, insanların yüzlerine bakabildim,» diyor Engin.

Bundan sonra, gene sessizlik. Engin kendi içine gömülmek üzere, eski haline düşmek üzere ama, artık birazcık kendine güveni var.

Bir zekice, bir iyi, onların hoşuna gidecek bir söz bulmalı ki, bu arada buz erisin.

Orada kapının eşiğinde, iki küçük çocuk. Daha okul çağına gelmemişler. Birbirlerine o kadar benziyorlar ki... Birbirlerinin tıpkısı. Bakalım bu çocuklar cankurtaran olabilecekler mi?

«Bu çocuklar ikiz değil mi?» diye soruyor.

Birden ortalıkta bir şimşek çakıyor.

«Hoca hemen anladı.»

«Bizim hocada iş var.»

«Nasıl da anladı.»

Bundan sonra sessizlik duvarı yıkılıyor. Tek tük konuşanlar var.

Sonra akşam oluyor, köylüler dağılmaya başlıyorlar.

Engin yorulmuş, bitmiş bu havadan. Öylesine yorgun ki, ayağa kalkacak hali yok.

Köylüler dağılırken, yanında oturan elli beşlik Ali Dayı onu evine buyur ediyor.

Okul macerasını savdı Engin. İşte şimdi beterin beteri başlıyor. Evde nasıl hareket edecek? Nasıl yemek yiyecek? Nasıl yapacak? Ooof, mesele bir çatallaşıyor ki... Vay anam vay! Öteberi gene köy gençleri tarafından alınıp Ali Dayının evine götürülüyor.

Engin karar veriyor. Evde hiçbir şey yapmam. Denizanası gibi kendimi bırakıveririm.

Ayağa kalkıyorlar ama, Enginin başı dönüyor. İyice hasta. Eve geliyorlar. Merdiven başında Ali Dayının karısı. Ona başıyla bir selam veriyor. Öyle ya, selam vermemezlik olmaz. Selam her yerde selamdır. Yaşlı hanım Enginin selamının farkında olmuyor. Karşılık vermiyor. Neden sonradır ki, hoş geldin kardeş, diyor.

Bir de genç kadın. Gebe. Çamaşır seriyor. Ona da selam vermeli mi? Yaşlı kadın selamı almayınca, bu da almaz. Boş veriyor. Hani kendini denizanası gibi bırakacaktı? Olmuyor, yapamıyor.

KÖYDE GEÇEN BİR GECENİN HİKAYESİ

Uzun sözün kısası, yere bir sofra kuruluyor. Sofraya Enginı buyur ediyorlar. Ali Dayı, birkaç köylü, Ali Dayının genç bir oğlu, sofranın başına halka olup oturuyorlar.

Sofrada pilav, yani bulgur pilavı, bal, yoğurt var. Bir de yufka var. Bir de kaşıklar var.

Sofraya oturmuşlar ama, hiç kimse de uzanıp bir kaşık almıyor. Engin, hissediyor ki, misafir olduğundan dolayı, yemeğe önce kendisinin uzanması gerek.

Ama nasıl başlasın. Ortada bir tek kaşık var. Önce pilavdan mı başlasın, yoğurttan mı, baldan mı? Bir pot kırarsa bir rezalet olacak ki. öğretmenin acemiliği dillere destan olacak. Yemek yemesini bile bilmiyor, diyecekler.

«Buyur hoca.»

Hoca kaşığı eline alıyor, eviriyor çeviriyor, geri bırakıyor.

«Siz buyurun hele.»

«Yok yok. Sen buyur hoca...»

Ah be. Hoca nasıl buyursun. Buyuramayacak işte.

Kaşığı yeniden ele alıyor. Kaşık elinde ağır ki ağır.

«Buyur hoca.»

«Buyur hoca.»

«Buyur hoca... Hoca buyur. Buyur... Buyur... buyur.»

Kendinde olmayarak, elindeki kaşık önce pilava gidiyor.

Ağzına bir lokma atıyor. Atıyor ama boğazından bir türlü aşmıyor bulgur pilavı. Yutmak gerek. Zorlan yutuyor.

Sonra ötekiler de aynı şekilde pilava kaşık sallıyorlar. Bir kısmı yufkayı dürüp, yufkayla alıyorlar pilavı. Engin bir göz kesilmiş, nasıl yediklerine bakıyor. Pilavı yufkayla, yoğurdu balı kaşıkla... Engin öğreniyor ama, iştahı kapanmış ki kapanmış.

Ali Dayı :

«Hoca yemeğimizi yoksa sevmedin mi?» diye soruyor.

Engin :

«Sevdim sevdim, çok sevdim. Çok güzel yemek.»

Lokmalar boğazına diziliyor. Gözlerini yumup yutuyor. Yemek değil işkence. Acı zulüm yemeği yiyorlar ama, Enginde de şafaklar atıyor.

Midesinde bir bulantı, başında bir ağırlık.

Midesinden dolayı çatlayacak. Ama bunların yüz numaraları nerede? Merdivenden çıkarken bir yer görünmüştü ya gözüne. Orası olmasın? Nasıl söylenir? Ne biçim söylenir. Kıvranıyor ya, bir türlü soramıyor.

Sonunda o hale geliyor ki, dayanamıyor. Ayağa fırlıyor.

Ali Dayı soruyor :

«Hoca dışarıya mı?»

Engin o anda dışarının ne demek olduğunu anlıyor.

«Dışarıya.»

İki delikanlı lamba yakıyorlar. Ellerinde bir de ibrik. Enginin önüne düşüyorlar. Merdivenleri inip evden çıkıyorlar. Çamurlara bata çıka köyün dışına doğru yürüyorlar.

«Dışarı nerede?»

«İşte buralar. İstediğin yerde işini gör.»

Orada da bekliyorlar. Engin lambayı, ibriği alıyor, ta uzaklara, Karataş kıyılarına doğru gidiyor.

Gece yapılır ya... Ya gündüzün ne yapacaksın? Şimdi kafasındaki büyük problem bu.

Bir de diyare olmuş ki... Bu karanlıkta sabaha kadar Karataş kayalığına taşınmak gerek.

Ya gündüz?

Şimdi yatak faslı başlıyor. Bir odaya yatağı yapılıyor.

Yer yatağı. Çarşaflar sakız gibi. Enginin içi bulanmış bır kere. Yatağa giriyor. Odada başka bir kişi de var. Yatağa giriyor. Girer girmez bir kaşıntı alıyor ki Engini... Yanındaki adamdan dolayı lambayı açıp yatağa da bakamıyor. Kaşın babam kaşın.

Bit mi, pire mi? Sabaha kadar kaşın ha kaşın. Uyuyamıyor.

Sonradan öğreniyor ki, yatakta ne bit, ne de pire. Engin kurmuş, sonra da kaşın ha kaşın etmiş. İnsanoğlu bu.

Sabah oluyor, gün doğuyor. Cümlemizin üstüne hayırlı, aydınlık, güzel günler ama, olacak gibi değil. İbriği kaptığı gibi Engin doğru Karataş kayalığının arkasına...

Sabah çay peynir. Engin artık yemek yemekten korkmuyor ama, perişan. Köylülerin de dili çözülmüş ama, Enginde konuşacak hal nerede? Oda öğleye kadar Engini ziyarete gelen köylülerle dolup dolup boşalıyor ama, Enginde hal yok. Hasta... Öğleden sonra Karataş kayalığına gidip, akşama kadar tek başına kayalıklarda kalıyor... Bir kayanın dibine yumulmuş, orda kalakalıyor.

Okulu açsa, her şeyden kurtulacak ama, olmuyor. Çünkü okulun anahtarı öğretmen vekilliği yapan bir delikanlıda. Delikanlı okulu kilitleyip doğru Gaziantebe gitmiş. Onu bekliyor. Okulu açsa belki düzelecek. O gün Karataşta akşama kadar kalıyor, delikanlı vekil Antepten gelmiyor.

Gene aynı yemekler, gene aynı yatak. Kaşınmalar. Enginin ayakta duracak hali yok.

İkinci gün oluyor, bu sefer Engin Karataşa ta sabahtan yerleşiyor. Kuşluğa doğru bakıyor ki, aşağıdan bir çocuk geliyor :

«Öğretmenim,» diyor, «küçük öğretmen geldi.»

Engin Karataştan inip okula geliyor ve vekille tanışıyor. Enginle birlikte Mazmahora gelen arkadaşı yedek öğretmen de gelmiş.

Engin yedek öğretmen arkadaşına diyor ki :

«Ben hastalandım, doktora gitmem gerek. Sen okulu vekilden devral. Ben yarın gelirim.»

Köylüler diyorlar ki :

«Asfalt yol çok uzak. Şu Karataşın arkasından inersen, bir saate kalmaz Antebe varırsın. Biz hep bu yoldan işleriz. Asfalt yol çekilir mi?»

Yolu bir iyice tarif ediyorlar.

Şu Karataş kayalıklarını aşacak. Bir ince çığıra düşecek. Aşağılara inecek. Sonra bir dere gelecek önüne. Yolda yolcularla da karşılaşır. Ondan sonra dereye inecek. Dereden çıkınca karşısına bir kavaklık gelecek. Kavaklıktan sonra Gaziantebe girdin demektir.

Kolay, Taksimden Emirgana kadar. Daha da yakın. Mecidiyeköyden Köprüye kadar.

Engin yalnız gitmek istemiyor gene de ama, yanına adam istemeye utanıyor. Köylüler yolu o kadar küçümsüyorlar ki, sakallarını uzatıp, aha şuracıkta, diyorlar.

Engin Karataşa doğru tırmanıyor.

SİLAH SESLERİ SABAHA KADAR DEVAM ETTİ, FAKAT SABAHLEYİN KİMSE BUNDAN BAHSETMİYORDU

Karataşa çıkınca dizinin bağı çözülüyor. Orada bir kayanın dibinde bir zaman kalıyor. Titremeğe başlıyor. Geri döneyim, diyor, kendi kendine. Geri dönsem ne diyecekler diye düşünüyor. Köylüler korkak diyecekler, bir sigara içimi yolu tek başına gidemedi de onun için geriye döndü diyecekler. Korktu da... diyecekler.

Bir zaman kayanın dibinde titreyerek kalıyor. Sonra ağır ağır ayağa kalkıyor. Karataş kayalığının arkasına geçiyor. Geçiyor, bir on, on beş dakika da yürüyor.

Hani bir iz var demişlerdi. O ize düşer, bir anda Antebe inersin. Nerede iz? Engin habire iz arıyor. Uçsuz bucaksız bir kara taşlık. Taş, taş, her şey taş... İz nerede, yol nerede? Burada her şey, her taş, her ot birbirine benziyor.

Bir zaman çırpındıktan sonra izi bulmaktan umudunu kesiyor Engin. Dizlerinde bir dermansızlık. Dizleri tirtir.

Uçsuz bucaksızlıkta, bu Karataşta iz belli değil yol belli

değil. Uzayıp gidiyor her şey. Bu ıssızlık, bu yalnızlık ürkütüyor onu. İçine bir an sonsuzluk korkusu çöküyor. Sonsuzluk korkusu bir beter korkudur. İnsanın içine girmeyegörsün.

Engin diyor ki: «Bu uçsuz bucaksız taşlığın sonsuzluğunda bir zerre kaldım. Ufaldım kaldım. Daha önce insanlar karşısında ufalmıştım. Doğanın karşısında ufalmanın yanında hiç kalır o ufalma. Karataşlık büyük. Karataşlık sonsuz...»

Ne demişlerdi, bir sigara içiminde Antebe varırsın demişlerdi.

Bir sigara içimi oldu, beş sigara içimi de oldu... Sabahleyin çıkmıştı. Gün geldi batıya yıkıldı. Görünürlerde yok Antep. Bu köylüler de hep yalancı zaten. Cahil adamdan ne umulur ki. Ne bilsin Antebin buraya ne kadar olduğunu...

Geri dönsem mi? Ya köylüler ne derler? Bir Antebe gidemedi. Bu ne biçim Hoca, derler. İki yıl kalacaksın bu köyde. Sonra insanların yüzüne nasıl bakacaksın? Bir de şimdi geri dönse, köy o kadar uzakta kaldı ki... Gece yarısına bile varamaz. Geri dönse bu hep birbirine benzeyen taşlar arasında geldiği yolu bulamaz. Köyü bir daha bulamaz.

İçine müthiş bir korku düşüyor. Kapkara bir taş yığınından ibaret dünya. Önü taş, arkası taş. Gidiyor gidiyor. Bir çıtırtı duysa ürküyor. Ayağının ucundan bir taş yuvarlansa sıçrıyor.

Yorulmuş, ter içinde kalmış, bir an durup da yanına yönüne bakamıyor. Ha bire tabana kuvvet. Yürü ha yürü. Yürümekten, hareketten cesaret alıyor. Durursa ölecekmiş gibi geliyor ona. Karataşın uçsuz bucaksızlığı, sonsuzluğu, Karataşın karası üstüne bir çökmüş ki...

Şimdi karşısına bir köpek çıksa... Azgın bir köpek... Onu parçalayıverir. Tutunacak bir ot bile yok. Bir dal parçası bile yok. Nasıl savaşırsın köpeklen? Ya bir yılan çıksa, kara bir yılan... Gözünü açmadan koşuyor. Nereye koşuyor? Koşuyor işte.

İki saat geçiyor, üç saat geçiyor. Enginin dizlerinde derman kalmıyor. Neredeyse gece bastıracak. Daha çok var geceye ama, bu gidişle gece de gelir, geceler de... Boyuna Ka-

rataşın düzlüğü, kayalığı... Hani bir dereye varacaktı? Oradan kavaklık. Görünürlerde ne kavaklık, ne de dere. Kendini bıraksa burada düşüp kalacak. Ölüp kalacak. Öyle hissediyor ki, bir daha Engin düştüğü yerden kıpırdayamayacak. Onun için yürümekte, durmamakta inat ediyor.

Birden gözüne bir at pisliği gözüküyor... Tamam. Yolu bulduk. Ne gezer, git git, yol yok, bel yok.

Birden bir sevinç. Tarifsiz bir sevinç. Bir dere görünüyor. Umudu tüm kesilmişken. Bir de iz! Hey be! Dünya varmış. Demek Karataş da bitermiş! Dereye sevinçle giriyor. Sonra dereden çıkıyor bakıyor ki, uzakta kavaklar. Ama çok uzakta. Kavakların ötesi Anteptir, biliyor. Ama kavakların ötesini aşacak derman yok ki dizlerinde... Antep mi acaba kavakların ardındaki? Kavakların ardı bomboş.

Bir insan, bir canlı. Yok yok yok! Derken kavakların sağına doğru bir çardak görüyor. Hiç olmazsa bir insan yapısı. Insan elinin sıcaklığı değmiş. Bu kadarı bile insana güven veriyor. Çardağa doğru yürüyor. Bir de ne görsün!... Bir sürü koyun, çobanları da başında. Sürüye yaklaşıyor. Yanına varacak, ama olmuyor. Sürünün yanında kuyruğunu kıvırıp uzanmış kocaman bir köpek. Orada durup kalıyor. Ne bir adım ileri, ne bir adım geri. Çobana doğru gitse, köpek üstüne gelse, çoban da yetişemese... Parçalar köpek. Amma da kocaman köpek! Engin olduğu yerde kalakalmış. Çoban ona olduğu yerde bakar durur. Engin de ona bakar durur. Engin bağırşa sesini ulaştıracak gibi değil. Ulaştırsa bile ağzını açacak halde değil. Uzun bir zaman Engin orada durmuş, kalakalıyor. Engin düşünüyor ki, bunun sonu böyle neye varacak?

Köpek üstüne geldiğinde kendini nasıl koruyacak? Birden aklına düşüyor. Bir sigara yakarım, diyor. Köpek ağzını açmış bana gelirken, sigarayı ağzının içine atarım. Ağzı yanar da beni ısıramaz. Elinde sigarası. Hele bir köpek gelsin, Engin yapacağını bilir. Tam ağzının içini nişanlayıp yanık sigarasını atar. Köpeğin de ağzı yanar kavrulur. Kuyruğunu kısar, Engine dokunmadan gider.

Korka korka çobana yaklaşıyor. Bir gözü köpekte, bir

gözü çobanda, yaklaşıyor, yaklaşıyor, köpeğin kımıldadığı yok. Bir ara hırlıyor, çoban birkaç söz söylüyor. Köpek başını ayakları üstüne geri koyuyor.

Selam veriyor. Çoban, ayağa kalmış, selam alıyor.

Engin Antebe gittiğini söylüyor.

Çoban gülümsüyor: «Sen Antebe değil, Suriyeye gidiyorsun ağam,» diyor. «Bura nere, Antep nere? Antep şu yanda kaldı, sen bu yandasın.»

Elinden tutup onu Antep yoluna çıkarıyor.

Uzatmayalım, gün kavuşurken Engin Antebe giriyor. Bir giriyor ki, pir giriyor.

Bir arkadaşı var Antepte, doğru ona gidiyor. Arkadaşı Enginin yüzüne bakıyor. Afallıyor. «Bu ne hal Engin?» diyor. «Sen hiç aynaya baktın mı?»

Engin :

«Yoook,» diyor.

«Baksana aynaya...»

Bakıyor ki, yüzü sapsarı. Sarıya boyamışlar gibi yüzünü. Doktora gidiyorlar. Doktor, sarılık olmuşsun, diyor. Engin sarılıktan bir hafta yatıyor. Tedavi görüyor. Sonra gelip Mazmahorda derslerine başlıyor.

Yavaş yavaş köyü, köylüyü öğrenmeye çalışıyor. Göreneklerini öğreniyor. Köylüleri seviyor. Köylülere kızıyor. Ama onları, onların hayatlarını öğreniyor. İnsan tipleri buluyor ki, hiç görülmemiş. Cesur, korkak, hergele, kurnaz. Kan davası var. Köy iki yana ayrılmış. Bir yan Demokrat, öteki yan Halk. Halkçılar Demokrata geçse, ötekiler hiç düşünmeden Halka geçecek. Çocuklar çok istidatlı... İki iki dört eder. Engin aşkla şevkle öğretiyor. Düğünlerine gidiyor. Dedikodularını dinliyor.

Engin artık okulda yatıyor. Kendi yemeğini okulda kendisi pişiriyor. Artık köylüler gibi yemek yemesini de öğrenmiştir. Bir sahana uzanan on kaşıktan iğrenmiyor.

Bir gece kurşun sesleriyle uyanır. Bir adam, hem kurşun sıkıyor, hem de var gücüyle bağırıyor. Başka yerlerden de ona kurşun sıkılıyor. Bağıran Enginin on beş adım ötesinde. Engin hemen pencere duvarının yanına yere yatıyor.

Bağırtı, kurşun sesleri bir zaman sürüyor. Okulun duvarına da kurşunlar geliyor.

Engin sabaha kadar uyuyamıyor. Sabahleyin bakıyor ki, hiç kimse oralı değil. Sanki gece hiçbir şey olmamış. Sabaha kadar kurşun sıkılmamış köyün üstüne...

Engin merak ediyor, soruyor :

«Haaa geceki kurşun sesleri mi? O mu? Bir şey değil. Burada her zaman olur böyle işler... Kan davası... Bir şey değil. Aldırma hoca,» diyorlar.

Hiçbir şey değil! Aldırmasın hoca? Ya sabaha kadar uykusuz kaldığı?

Engin diyor ki: «Çiğ idik, piştik kardaş,» diyor Antep ağzıyla. «Daha da pişeceğiz.»

Bana da öyle göründü.

Bu doğanın ve halkın potası belalı bir pota... Bu yedek öğretmen işi hiç bir şeye yaramadıysa bile, şu delikanlıların gidip halk arasında «hayat kursu» görmelerine yaradı.

SOSUNGA KÖYÜNDE BIR DEKORATÖR!

Duygu Sağıroğlu 1932 de doğdu. Babası kaymakamdı. Babasıyla birlikte memleketin birçok yerini dolaştı. İlkokulu Antalyada, Banazda, Elmalıda okudu. Orasını bitirdikten sonra Teknik Üniversite Mimarlık Fakültesine gitti. Mimarlık Fakültesini bitirdi bitirecek derken dekorlar yapmaya başladı. Lisede zaten okul temsillerinde dekor yapıyordu. İlk dekorunu Küçük Sahnede yaptı. Başarı kazandı. Sonra Şehir Tiyatrolarına geçti, onlara dekor yaptı. Sonra da tanınmış, sevilmiş, tutulan bir dekoratör oldu. Mimarlık Fakültesiyle de ilgisini kesmedi. Bir gün gelip, nasıl olsa bitirecekti.

Son günlerde tam işi yolunda. Yıllardan beri çalışmasının ürünlerini yeni yeni almaya başlamış. Şimdiye kadarki çalışmaları yarı amatörce.

Yedek Subay Öğretmenlik işi çıkıyor. Duygu da başvuruyor. Şubeden diyorlar ki, «git de fakülteden ilişiğini kestiğine dair bir kâğıt getir.»

Tam işleri yolunda. Elinde bir de dekor var. Öğretmenliğe gidince işleri altüst olacak. Parası da yok. Karısını nereye bırakacak? Acaba gitmese mi?

Fakülteye gidiyor. İlişiği olmadığına dair bir kâğıt istiyor.

Fakülteden diyorlar ki :

«İstersen gitmeyebilirsin. Fakülteyle ilişiğin olduğuna dair sana kâğıt verebiliriz.»

Duygu ikircikleniyor. İşleri var. İşleri var ama, bu da bir ödev. Ödevden kaçmak gibi olmaz mı? Bir zaman bu ikircik cehenneminde dönüp duruyor. Bir de öğretmenliği bir merak ediyor ki... Karısını kayınbabasının yanına bırakıp, fakülteyle ilişiği yok kâğıdını alıp doğru şubeye varıyor.

Diyorlar ki orada, gideceğin yer Erzincan...

Duygu gurbet görmüş. Her bir şeyleri tamamlıyor. Yatak yorgan, karyola... Marangozluk aletleri, ilaçlar, bir insana beş insana ne gerekse hepsini hepsini alıyor. Denk yapıyor, biniyor Erzincan trenine.

Acaba bizim köy, nasıl bir köy? Şiirleri, destanları, masalları var mı? Ne yerler, ne içerler, ne dokurlar, nerede yatarlar? Ağa ve toprak ilişkileri nedir?

Erzincan treninde Erzincan üstüne kitaplar okuyor. Tarihini, coğrafyasını, folklorunu, her bir şeyini öğreniyor. Erzincanın dört yüz köyü varmış. Onu da öğreniyor ya... Duygu kendisini hiçbir şey öğrenmiş saymıyor.

Erzincanda, sisli bir sabahta, trenden iniyor. En güzel otelini soruyor Erzincanın.

Duygu diyor ki :

«Şu insanoğluna bak, en geri köye gidiyor, başına ne gelip ne gelmeyeceği belli değil, Erzincanın en lüks otelini arıyor.»

Erzincanın en lüks otelinde o gece kalıyor.

İkinci gün kuralar çekiliyor. Duyguya Sosunga köyü düşüyor. Duyguda bir sevinç ki, sormayın. Şu Sosunga adı ne güzel ad. Böyle güzel adlı bir köyü duymuş değil Duygu. Vay anasını, ne güzel ad be! Duygu zaten o kadar korku, ürküntü içinde değil. Köyün adı bu kadar güzel olmasa bile aldır-

mazdı. Ama şimdi içi düğün bayram.

Bu Sosunga ne yanlarda? Tercan yöresine düşer.

Erzincanda bir posta memuru. Sosunga adını duyunca:

«Tam yerine düşmüşsün,» diyor. «Onlar Alevidir. Yandın bu Alevilerin içinde. Yandın bittin arkadaş... Sana bir şey söyleyim de, onu yap da hiç olmazsa canını kurtar. Gidip de odalarına oturduğun zaman, üstünde oturduğun halının, kilimin bir ucunu içe doğru kıvır. Onlar, bundan anlarlar ki, sen de onlardansın. Sana iyi bakarlar.»

Duygu yutar mı bunları? Alevilik hakkında az çok bir düşüncesi var. Posta memuruyla alay edip geçiyor. Köyün Alevi olması daha da çok hoşuna gidiyor.

Ama meraktan çatlayacak. Kanat taksa da, kuş olsa da Sosunga köyüne varıverse. İçi içini yiyor.

Tercana doğru trene biniyor. İneceği istasyon Pekeriç istasyonu. Yükünü trenden rayların arasına atıveriyorlar. Yük ağır yük. Rayların arasından kaldırıp da Duygu kendisi götüremez. Yük orada kalakalıyor. Mesele. Orada, istasyon yapısının yanından iki tane genç çıkıyor, yükü kaldırıp yapının önüne getiriyorlar. Duygu para vermek için elini cebine atacak. Delikanlıların yüzüne bakıyor. Para alacak cinsten değil. Bir garibe yardım etmekten başka maksatları yok.

Pekeriç istasyonuna Sosunga köyü 55 kilometre.

Duygu köyü hayalliyor...

«Ben çok köy gördüm. En iyi köyle, en kötü köy arasında kıl payı fark vardır bizim memlekette. Onun için bizim Sosunganın ne mene bir köy olduğunu şimdiden, Pekeriç istasyonunda bile, onu görmeden biliyorum.» diyor Duygu.

Buna rağmen köyü görmek için bir sabırsızlık, bir merak... Bütün bedenini bir ateş gibi sarmış. Duygu şimdiye kadar böyle bir duyguyu hiç mi hiç tanımış değil.

Çayırlı kazasının köyü Sosunga... Çayırlı dersen, çamur içinde, yeni kaza olmuş bir kasabacık.

Çayırlıda Eğitime gitti Duygu. Gitti ama, sabırsız. Orada ona dediler ki :

«Sizin Sosunganın öğretmeni burada.»

Ne güzel. Duygu hemen öğretmeni buldu. Öğretmen onu

Sosunga köylüleriyle tanıştırdı. Kahvede oturup çay içtiler.

Sonra yola düştüler. Bindikleri ciptir. Sekiz kişi dolışmuşlardır. Bir de Duygunun zırıltı yükü. Bu cip bu yükü, bu yollarda nasıl çeker? Duygu şaşırıyor ya, çekiyor işte.

Korkunç bir kar uçsuz bucaksızlığı. Erzincan ovası kalaylı bir siniye benzer.

Manzara kardan, uçsuz bucaksız, sonsuz bir ovadan, bir de ıssızlıktan, boşluktan ibaret. Ta git, güneşin doğduğu yere, bir yumruk kadar oraya kara bir leke yapıştır. Buradan gözükmezse... .

Duygunun içi içini yiyor. Yol gidiyor gidiyor, bitmiyor da bitmiyor. Bitmiyor da...

Saatler geçiyor, yıllar geçiyor, altlarındaki cip soluyor, homurdanıyor, yol bitmiyor.

Duygunun sabırsızlığını herkes çakmış. Ona bakıp gülümsüyorlar.

Duygu sabırsız duygular içindeyken, bir de bakıyor, güm diye köyün içine düşmüş. Gökten düşmüş gibi düşmüş. Afallıyor.

İlk bakışta bir tek şey gözüküyor, ak badanalı okul. Başkaca, toprak nerede başlıyor, köyün evleri nerede başlıyor, nerede bitiyor, kestiremiyorsun.

Köy görmüş ya Duygu, biliyor ya, aşağı yukarı bütün köyler birbirine benzer, diyor ya Duygu, öyleyse al sana Duygu. Böylesini görmüşlüğünüz var mıdır köyün, Duygu kardeş?

Duygu kardeş, gözleri faltaşı gibi açılmış, köyün ortasında kalakalmış.

DUYGUNUN ÇİLESİ

Geldik okula. Eski öğretmen, o da askerliğini yapıyor ya, onun asıl mesleği öğretmenlik, öğretmen bir yıllık evli, bir de 47 günlük çocuğu var. Okulun bitişiğine yapılmış öğretmen evinde kalıyorlar. Bir tek odacıkta kalıyorlar. İki tane de sandalyaları var.

Öğretmen odasında otururken arkadaş dedi ki :

«Haşim Ağaya gideceğiz.»

Duyguda garip bir duygu. Haşim Ağaya gidip ne yapacağız?

Burada güneş dağların ardına iniyor. Güneş dağların ardına iner inmez de ortalık kararıveriyor. Saat dörtte her yer karanlık.

Gidiyorlar Haşim Ağanın odasına. Odayı Duygunun anlattığı gibi anlatsam uzun sürecek.

Haşim Ağanın odasına köylüler geliyorlar. Burada da köy iki taraf. Bir taraf Haşim Ağalar, bir taraf da Çavuşlar. Çavuşların tarafları gelmiyor tabii Haşim Ağaya.

Yemek yiyorlar. Bulgur pilavı, sonra da yoğurt. Oldum olası bozkırın gıdası bu.

Yatma zamanı geliyor. Duygu nerede yatacak?

Haşim Ağa soruyor :

«Bey burada mı kalacak?»

Öğretmen :

«Sizde kalacak,» diyor.

Haşim Ağa bir gönülsüz söylüyor ki... Duygu yerin dibine geçiyor. Elinde olsa bu evde bir gece değil, bir saat bile kalmayacak. Gel de istenmeyen bir evde bir gece kal, olur mu? Duygunun yatağı yorganı var. Her bir şeysi var. Bir saçak altı bulsa... Her neyse, bu gece yarısı çekip gidemezsin. Kadere rıza, demişler.

Neyse efendim, o gece bizim Duygu, Haşim Ağanın evinde kalır. Sabaha kadar gözlerine uyku girer mi ki...

Sabahleyin doğru okula. Arkadaş bana bir oda, bir ev, başımı sokacak bir yer... Ben bir daha misafirlikte kalamam. Şu karın üstünde yatarım da. O gün akşama kadar ev arıyorlar köyde, yok yok. Var ama, öğretmene ev veren yok. Bu ne iştir ki... Öğretmen evinin bir odasında oturuyor eski öğretmen arkadaş. Öteki odası boş. Boş ama, her yanı delik deşik. Tavanı yok. O yüzden açık çatıdan soğuk doluyor ki, soğuk derim.

Yer bulamayınca ne yapsın Duygu, delik deşik odayı düzenlemeye bakıyor. Deliklere kâğıt yapıştırıyor. Pencerenin

camı yok. Bir yerlerden bir cam buluyor. Bir de soba buluyor. Ah şu tavan da olsa... Çatının açık yerlerinden bıçak gibi yeller girmese. Her ne ise, başını sokacak bir yer buldu ya Duygu, gerisine karışma.

Ev kaygısından bugün Duygu hiçbir şeye bakamadı. Bir ara, yükünü açmış, odaya öteberilerini yerleştirirken, ona, öteberilerine şaşkınlıkla bakan bir sürü gözler görmüştü. Gözlerin bir kısmı duru çocuk gözleriydi.

Köylü onun yükünden çıkan her şeye şaşırmıştı. İlaçlarına, yatağına, karyolasına, kitaplarına... Her şeyine, her şeyine şaşırmıştı.

Ev telaşından bugün Duygu buraya ne için geldiğini unutmuştu. Sanki başını sokacak bir odadan başka bir şey aramıyordu burada.

Gece soğuk odasında bir uyku çekiyor ki Duygu, uykuların şahı. Ama çok soğuk. Buna bir çare bulunamaz mı? Bugünlerde bulunamaz. Tavan yapmak gerek. Buralarda tahtaya benzer şey var mı ki?

İkinci gün başka bir engel çıkıyor. Okulda yalnız bir ders evi var. Onlar iki öğretmen. Ne yapmalı? Gene Duygunun tecrübesi yetişiyor imdada. Okulun büyücek bir holü var. Duygu orayı hemencecik bir ders evi haline getiriyor. Başlıyor derse.

Duygunun en korktuğu, Duygu insanlar üstüne çabuk karar verir. İlk kararı son kararıdır. Duygu çoğunluk bu huyunu beğenmez. Öğrencilerini seviyor. Onlar üstünde düşünüyor. Bazı bazı da ısınamadığı öğrenciler oluyor. Acaba onlara haksızlık etmiyor muyum?

Duygunun ilaçları var. Oradaki öğrencilerin, hepsinin demeyelim, çoğunun başlarında yaralar var. Duygu her sabah, derse girmeden önce, çocuklarının yaralarını sarıyor, temizliyor, ilaçlıyor. Az zamanda Duygunun adı o yörelerde doktora çıkıyor. Öylesi hastalar geliyor ki, Duygunun da ağzı açık kalıyor.

«Öğretmen bey, üç yıl önce İstanbula gittim, gözüme bir fayda bulamadım. Senden bir fayda olma mı ki? Hele bir bak, hele.»

«Öğretmen bey, yirmi yıldır sancı çekerim. Gitmediğim ocak, doktor, yatır kalmadı. Seni duydum da sana geldim. Bir imdat olma mı ki?»

Tatilde İstanbula geldiğinde Duygu yalnız ilaç topladı arkadaşlardan. Ecza fabrikalarından...

Duygu çok çalışıyor. Hayatından kıvanç duyuyor. İnsanlara elinden geldiğince yardım ediyor.

Toprak nerede başlıyor, evler nerede bitiyor? Şimdi bunu biliyor artık. Toprakla evlerin sınırını seçebildi birkaç ayda.

Yalnız burada, bu köyde hiçbir şey yok. Ne kilim dokuyorlar, ne türkü söylüyorlar. Ağaç yok ki, tahta oysunlar. Yıl on iki ay oturup konuşuyorlar. Her an kar, her yanda bir sonsuz boşluk. Bu hışım gibi boşluğun ortasında topraktan ayrılmayan bir köycük... Sonra toprak bire beşten zırnık fazla vermiyor. Su yok, gübre yok... Tezeği yakıyorlar. Koyunları da öyle ahım şahım değil. Burayı, bu köyü nasıl kalkındırırsın?

«İstersen hepsini üniversite mezunu yap, bu durumdaki bu köy nasıl kalkınır? Ben buna imkan göremiyorum. Ben düşündüm, düşündüm, bu köyleri kalkındırmanın bir yolunu bulamadım. Belki insanlar bir çaresini bulurlar. Belki de bulmuşlardır. Ama ben hiçbir umut, kurtuluş yolunu şimdilik göremiyorum. Bu köyler her şeyin sonsuzluğunda. Yoksulluğun, verimsiz toprağın, bilgisizliğin. Doğa hiçbir şey vermemiş... Boz bir toprak. Sonra ak kar. Bir de gökyüzü. Arada sırada bir iki ak bulut. Bir de köstebek yuvaları gibi köy evleri...»

Burada ilk günlerde her şey birbirine benziyor. Duygu çocukların yüzlerini birbirine karıştırıyor. Birkaç ay sonradır ki, çocukları birbirinden ayırt edebiliyor.

Sonra bu köylerde, bu Alevi köylerinde kaç göç yok. Kadınla erkeğin hiçbir farkı yok.

Duygu mum söndü hikayesini de soruyor. Öğreniyor ki, bu bir masal bile değil. Softaların uydurduğu, üstünde durulmaya değmez bir kötüleme hikayesi.

Konuşurken Duygu arada sırada dalıp dalıp gidiyor, sonra da bana bakıyor :

«Söylesene bu köyler, bu durumdan nasıl kurtulur?»

Bin türlü kalkınma yolu buluyor, sonra da vazgeçiyoruz. Sonra da iyi bir yol bulunca çaresizlik önümüze geliyor dikiliyordu :

«Sahiden şu bizim köylerimiz bu durumdan nasıl kurtulur?»

Bilen var mı, duyan var mı, gören var mı?

15.2.1961 - 28.2.1961

YAŞAR KEMAL

Peri Bacaları

Bu sefer Yaşar Kemal'in röportajlarını **"Bu Diyar Baştanbaşa"** ana başlığı altında dört kitapta ve **"Peri Bacaları", "Denizler Kurudu", "Nuhun Gemisi", "Bir Bulut Kaynıyor"** adlarıyla yayımlamayı uygun gördük.

Roman ve hikayeleriyle çağdaş dünya edebiyatçıları arasında seçkin bir yeri olan Yaşar Kemal, aynı zamanda usta bir röportaj yazarıdır. Yayımlandığı dönemde her biri olay yaratan röportajlarını Hüseyin Cahit Yalçın, "Bir Gazetecinin Zaferi" alarak selamlamış, bunlardan "Dünyanın En Büyük Çiftliğinde Yedi Gün" yazara Gazetecilik Başarı Armağanını kazandırmıştır.

Yaşar Kemal için modern röportajcılığımızın kurucusudur da diyebiliriz.

ISBN 975-433-021-2

PAPİRUS
17000
KDV DAHİL